НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Сучасні роздуми про первородний гріх
Життєвий шлях архімандрита Василія (Проніна)
Відродження і Воскресіння
Устав Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря
Матеріали наукової конференції до 650-річчя Мукачівського монастиря

№ 1
2011

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

Присвячується
100-річчю з дня народження
архімандрита Василія (Проніна)

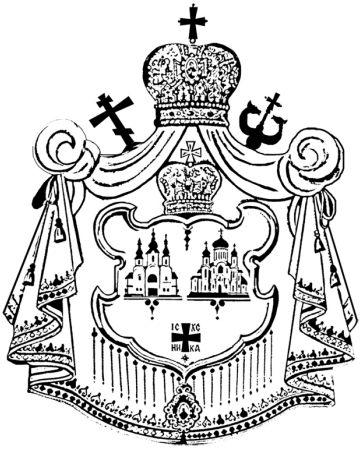

За благословенням
Високопреосвященнішого Феодора,
архієпископа Мукачівського і Ужгородського

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

МУКАЧІВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

№1

Всеукраїнське державне видавництво
«Карпати»
2011

ББК 86.372
УДК 281.93
Н-34
ISBN 978-966-671-296-0

Українська Православна Церква
Наукові записки
БІНДЦ
№1

Видавничий відділ
Мукачівської Православної єпархії

Керівник редколегії:
Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Члени редакційної колегії:
Юрій Данилець,
к.і.н., доц. каф. іст. України УжНУ, директор БІНДЦ
Олександр Монич,
к. богосл., вчений секретар БІНДЦ, протодиякон
Олександр Гук,
к. богосл., протоієрей
Василій Юрина,
редактор журналу «Православний Літопис», протоієрей

Рецензенти:
Данилюк Д.Д., доктор історичних наук, професор
Федака С.Д., доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск:
Високопреосвященніший ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Комп'ютерна верстка — Олег Машіка
Коректура — Наталія Дичко

Відгуки та пропозиції просимо надсилати за адресою:
Україна, 89600, м. Мукачево, вул. Єпархіальна, 12.
Тел./факс: (03131) 2-14-61; 2-15-15.
Моб.тел: 050-692-87-81, 050-186-53-23.
E-mail: *bindc@ukr.net*

ЗМІСТ

Вступне слово
Архієпископ Мукачівський і Ужгородський
Феодор (Мамасуєв)..... 10

БОГОСЛОВ'Я
Протоієрей Олександр Гук
Современные размышления о первородном грехе..... 13

Протодиякон Олександр Монич
Апологет – полеміст, ієрей Михайло Андрелла (Оросвиговський)
(1637/39-1710) *(До 300-річчя з дня смерті)*..... 20

ІСТОРІЯ
Данилець Ю.
Преподобний Іов (Кундря) Угольський (18.05.1902-28.07.1985)..... 36

Міщанин В., Данилець Ю.
Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)..... 51

Протодиякон Олександр Монич
Життєвий шлях та подвижницьке служіння архімандрита
Василія (Проніна) (08.09.1911 - † 05.01.1997)
(*До 100-річчя з дня народження*)..... 60

Світлинець А.
З історії відновлення Православ'я у селі Приборжавське..... 81

ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ
Архимандрит Василий (Пронин)
Возрождение и Воскресение..... 87

Архимандрит Василий (Пронин)
Устав Мукачевского Свято-Николаевского монастыря..... 119

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ ТА ЗНАКОВІ ПОДІЇ
Всеукраїнська науково-практична конференція до 650-річчя заснування Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря... 141

Данилюк Д., Міщанин В.
Протоігумен Мукачівського монастиря Іоанікій Базилович –
перший історик Закарпатття..... 141

Данилець Ю.
Ігуменя Параскева (Прокоп) –
настоятелька Мукачівського монастиря..... 153

Делеган М.
До питання щодо оригінальності (достовірності)
грамоти Феодора Корятовича 1360 року..... 163

Протоієрей Олександр Гук
Актуалізація православної віри в контексті історії
Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 171

Канайло С.
Життєвий шлях та пастирське служіння духівника
Мукачівського монастиря Арсенія (в схимі Стефана (Зейкана)..... 175

Протодиякон Олександр Монич
Настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря..... 179

Пагиря В.
Духівник Мукачівського монастиря, архімандрит Василій (Пронін)..... 189

Світлинець А.
Життєвий шлях та церковне служіння єпископа Іоанікія (Зейкана)..... 194

Протоієрей Димитрій Сидор
Роль Мукачівського монастиря у збереженні Православ'я і у формуванні
національної самосвідомості руських Верхнього Потисся..... 196

Федака С.
Федір Корятович: до питання генеалогії..... 209

Філіпов О.
Припинення релігійного переслідування
герцогині Софії Баторі у 1669 році..... 219

Кічера В.
Ігумен Анатолій Кралицький (1834-1894) як історик монастирів..... 226

РЕЦЕНЗІЇ БІНДЦ
Данилець Ю.
Рецензія: Диякон Олександр Монич. Мараморoська святиня:
Нариси з історії Грушівського монастиря..... 233

Данилець Ю.
Рецензія: А. Світлинець, С. Канайло.
Свято-Архангело-Михайлівський монастир у селі Драгово-Забрід..... 236

Данилець Ю.
Рецензія: Диякон Олександр Монич. Заневський монастир в Полонинах: нариси з історії Угольського та Углянського монастирів..... 240

Данилець Ю.
Рецензія на перший том із серії
«Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 245

Протодиякон Олександр Монич
Рецензія: Ю. Данилець.
Православна Церква на Закарпатті у першій половині XX століття 248

Протодиякон Олександр Монич
Рецензія: Марек П., Бурега В., Данилець Ю.
Архієпископ Савватій (1880-1959). Нарис життя та діяльності видатного діяча Православної Церкви в Чехословацькій республіці.
«Arcibiskup Sawatij (1880-1959). «Nastin zivota a dila zakladatelske postavy pravoslavne cirkve v Ceskoslovenske republice»..... 252

Протодиякон Олександр Монич
Рецензія: Ю. Данилець, ієромонах Пімен (Мацола).
«Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у с. Бедевля»..... 254

Протодиякон Олександр Монич
Рецензія: Ю. Данилец, иеромонах Пимен (Мацола)
Православные монастыри Закарпатья..... 257

Протоиерей Александр Гук
Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина)
«Об экуменизме»..... 260

Протоиерей Александр Гук
Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина)
«Палеолит Чернецкой горы»..... 262

Протоиерей Александр Гук
Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина)
«Возрождение и Воскресение»..... 264

Протоиерей Александр Гук
Рецензия на второй том из серии
«Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 266

КНИГИ БІНДЦ
Перший том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)».....269
Другий том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)»..... 270
Третій том «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)».....271
Хватит ли мне этой жизни на покаяние?..... 272

ПРО АВТОРІВ..... 274

Вступне слово

Дорогі читачі нашого збірника!

Мукачівська єпархія одна із найдавніших єпархій Української Православної Церкви. Як і в кожної єпархії у нашої є теж своя давня, цікава, іноді трагічна і водночас повчальна історія.

На протязі всього існування людства були і будуть люди, які досліджували своє минуле, цікавилися своїм прабатьківським корінням, приносили на жертовник історичної пам'яті себе і свої знання заради знання про минуле і сучасне.

В історичному просторі Православної Церкви на Закарпатті у XX столітті залишили помітний слід багато видатних діячів. Серед них є такі відомі архіпастирі, подвижники благочестя, вчені і суспільні діячі, як преподобні: Іустин (Попович), Олексій (Кабалюк), Іов (Кундря); митрополити: Євлогій (Георгіївський), Веніамін (Федченков), Дорофей (Філіп); архієпископ Аверкій (Таушев), професор Георгій Геровський, академік М.Ф. Мурянов і багато інших. Кожен з них в свій історичний час залишив незгладимий слід в історії цього краю.

Особливе місце в історії Закарпаття займає ім'я архімандрита Василія (Проніна) (08.09.1911-†05.01.1997) – глибокого дослідника і в той же час справжнього аскета і знаменитого духівника. Його богословсько-історична наукова спадщина змушує замислитися над історичним минулим нашого краю. І тому кожен дослідник Православ'я за Карпатами у XX столітті не може обійти увагою цю унікальну, багатогранну особу.

2011 рік Мукачівська єпархія назвала роком Василія (Проніна), адже ми святкуватимемо 100-річчя від дня його народження. Життєвий шлях цього подвижника є сильним стимулом для зміни нашого власного життя. Його постать займає достойне місце у формуванні аскетичного, богословського, культурно-просвітницького та наукового менталітету нашого краю.

Праці отця Василія, які поєднують синтез науки і релігії, є неперевершеними і заслуговують на пам'ять.

Зараз у руках Ви тримаєте перший, дебютний випуск Наукових Записок «Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)» (*далі - БІНДЦ*).

Кілька слів про центр і його діяльність.

У вересні 2008 року, в 97-му річницю з дня народження духівника Свято-Миколаївського жіночого монастиря, архімандрита Василія (Проніна), з нашого благословення був створений «Богословсько-історичний науково-дослідний центр імені архімандрита Василія (Проніна)».

Дослідницький центр було створено за ініціативи кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України УжНУ Юрія Данильця та кандидата богослов'я, протодиякона Олександра Монича. Директором центру було обрано Ю. Данильця, вченим секретарем – О. Монича. Зараз науковий центр нараховує 7 наукових співробітників.

Богословсько-історичний дослідний центр є першим подібним проектом в Мукачівській єпархії. Мета центру полягає, перш за все, в дослідженні богословсько-історичної спадщини архімандрита Василія (Проніна), яка на даний час лише починає вивчатись. Наукові та богословські праці, публікації, статті різних років подвижника різносторонньо розкривають повноту Православ'я. Його наукові та богословські праці на сьогоднішній день залишаються неперевершеними. Ідеї отця Василія в сфері богослов'я, математики, фізики та археології вражали у свій час наукову спільноту не лише України.

Сьогодні БІНДЦ має свою чітко сформовану структуру та статут, офіційні печатку, бланк тощо.

Завдання, які стоять перед дослідниками, торкаються різних сфер богословсько-історичного простору. Перш за все, це планомірні та систематизовані дослідження історичного минулого Православ'я на Закарпатті, вивчення богословської думки та її представників у цьому краї. БІНДЦ проводить наукові дослідження з агіографії, агіології, еортології, гімнографії та в інших напрямках, які торкаються Православної Церкви на Закарпатті.

Крім проведення регулярних засідань, організації наукових конференцій та «круглих столів», публікацій наукових статей та книг, од-

ним із пріорітетних завдань членів центру є підготовка щорічного наукового збірника.

Закарпатський край є поліконфесійним і полінаціональним. В силу історичних обставин тут переплелися у одну павутину різні історичні процеси, події, явища і т.д. І це все є нашим надбанням. Багато історичного і церковно-богословського матеріалу заховано від нас в архівних сховищах, старовинних фондах бібліотек. Є багато джерел, які ніколи ніким не досліджувалися. Тому ми з надією і перспективою дивимося в майбутнє.

Наукові Записки БІНДЦ – це той простір, де можна і давно було потрібно говорити про наше Православ'я мовою оригінальних документів і фактів. Вірю і надіюся, що через наш збірник церковна наукова спільнота віднині буде мати площадку для аргументованої полеміки і викладення історичної правди про Православ'я у нашому регіоні.

Переконаний, що наш науковий збірник з часом стане своєрідною науковою, церковною візитною карткою православного Закарпаття.

Архієпископ Мукачівський і Ужгородський
Феодор (Мамасуєв)

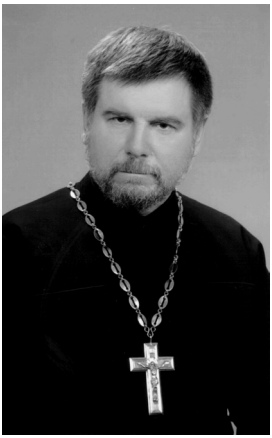

Протоієрей Олександр Гук

кандидат богослов'я СПбДА,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Современные размышления о первородном грехе

Не вполне воцерковленному современному сознанию присуща в определенной степени догматическая нечувствительность, что является следствием отсутствия полноценного церковного просвещения. Духовная сокровищница Церкви неиссякаема, но во всякое время актуализация этого достояния представлялась задачей непростой.

Существенным образом она усложнилась в наше время, отмеченное тревожным процессом глобальной дехристианизации и, соответственно, стремительной динамикой всесторонней секуляризации общественного сознания, все более и более удаляющегося от христианского осмысления бытия.

Поэтому подлинное церковное сознание может быть только в недоумении от убогих попыток переосмыслить историю Церкви и ее определяющих вероучительных положений. Такая тенденция стала весьма распространенной сейчас, поскольку технологические возможности популяризации всякой идеи, даже самой сумасбродной, стали поистине неограниченными.

К сожалению, убогость мысли, помноженная на планетарный размах ее пропагандирования, становится знамениям времени, когда осуществляются, "сенсационные открытия", якобы повергающие основы сложившегося на протяжении тысячелетий христианского мировоззрения.

Оказывается, христианский идеал, возвышающий человека над его земнородным, животным уровнем, непостижим для современного дехристианизированного восприятия. Отсюда и духовное убожество, представляющее человеческую природу на уровне инстинктов, абсолютизируя их и, таким образом, отсекая человеческое достоинство от его причастности к Божественным истокам.

Для примера сложившегося церковно-догматического неблагополучия можно привести нашумевшее литературно-художественное произведение "Код да Винчи". Особенность этого скандального опуса, относящегося к современному детективному жанру, заключается в том, что он "разоблачает" христианство.

Это сочинение как бы сообщило импульс целой серии "разоблачительных материалов", до неузнаваемости искажающих историю Церкви. Следует отметить, что аргументация подобных изысканий настолько неубедительна, что с точки зрения серьезной научной критики им бы и не следовало уделять внимание. Похоже, что и сами авторы "открытий" осознают легковесность своих выводов, но поскольку наше время очень сильно ко всякого рода сенсациям, то находятся желающие спекулировать и на церковной тематике. В этом случае появляется очень опасный соблазн поиграть на чувствах миллионов верующих людей, вызывая смятение от кощунственных утверждений относительно достоинства Спасителя, Божией Матери и вселенского призвания Церкви Христовой.

Подвергается сомнению и церковное учение о первородном грехе. Современная секулярная культура даже выдвигает свой ключевой тезис в этом смысле, указывая на так называемый "основной инстинкт", власти которого подлежат все без исключения. Из этого извлекаются абсурдные выводы относительно подверженности "инстинкту" и человеческой природы Богочеловека. Отсюда и всякие несуразности, наподобие "супружества", "потомков", "королевской династии", начало которой якобы положил Христос Спаситель.

Вся эта аргументация как бы основывается на "логике", которую обнаруживают в "засекреченных и вновь открытых исторических документах". Но и здесь речь идет всего лишь о банальной логике, легко навязываемой среднестатистическому нецерковному сознанию, не обремененному ни духовным опытом, ни достаточными познаниями в контексте общечело-

вековой истории.

Еще в III-м веке учитель Церкви Тертуллиан очевидным образом указал, что никакая человеческая логика не в состоянии постичь всю глубину Божественного Откровения. Более существенной в данном случае является такая человеческая способность, как вера. В конечном же итоге отцы Церкви пришли к заключению, что в совокупности разум и вера гармонически сочетаются в своих возможностях постичь учение Христово.

В то же время и высокая логика, как достижение человеческого разума, не противоречит Божественной истине. Величайший логик Георг Гегель определил христианство в достоинстве абсолютной религии, выше которой не может быть уже никакая иная.

Но поскольку нынешние "разоблачители" Церкви ни с Тертуллианом, ни с Гегелем не знакомы, то довольствуются только псевдонаучными измышлениями, благо, что современная технология позволяет тиражировать их в ранее немыслимых масштабах.

Если же иметь суждение о логике Священного Писания, то она столь выразительна, что не составляет особого труда отметить ее присутствие как в Ветхом, так и Новом Завете. Поэтому и современное рациональное осмысление истин Божественного Откровения на своем уровне находит подтверждение последовательного логического развертывания истории спасения.

Согласно учению Церкви, первородный грех имеет наследственную, генетическую сущность. Это указывает на то, что грех ветхого Адама генетически передается от поколения к поколению и имеет поэтому неразрывную генетическую связь, берущую начало от наших прародителей — Адама и Евы — и распространяющуюся на всех нас, земнородных. Таким образом, первородный грех мы наследуем по естеству, по природе, онтологически.

Эта глубинная истина отмечена в Священном Писании. О ней свидетельствует Ветхий Завет: "Вот, я в беззаконии зачат, и во грехе родила меня мать моя" (Пс. 50:7).

В гораздо более развернутом виде она представлена в Новом Завете, особенно в Послании св. ап. Павла к Римлянам: "Посему, как одним человеком грех вошел в мир, и грехом смерть, так и смерть перешла на всех человеков, потому что в нем все согрешили" (Рим. 5:12).

В указанной генетической наследственности первородный грех обнаруживается как смертность ветхого Адама, которую можно обозначить "болезнью к смерти". Поэтому св. ап. Павел отмечает: "Ибо возмездие за грех – смерть" (Рим. 6:23).

Иисус Христос, как новый Адам, прерывает эту генетическую цепь смертности ветхого Адама вхождением в нее посредством вочеловечения, облекаясь в девственную природу "безсеменного зачатия": "Итак Сам Господь даст вам знамение: се Дева в чреве приимет, и родит Сына, и нарекут имя Ему: Еммануил" (Ис. 7:14).

Такую перспективу отметило уже первое пророчество о Спасителе мира, возвещенное падшим прародителям Самим Господом: от "семени жены" будет воспринято человеческое естество Нового Адама (Быт. 3:15).

Генетическая последовательность поколений излагается в Евангельских родословиях, генеалогиях. Первородный грех наследственно переходит от отца к сыну. Иисус Христос исключается из этой родовой цепочки ветхого Адама: "Иаков родил Иосифа, мужа Марии, от Которой родился Иисус, называемый Христос" (Мф. 1:16). В Евангелии от Матфея об этом сказано весьма определенно: "Рождество Иисуса Христа было так: по обручении Матери Его Марии с Иосифом, прежде нежели сочетались они, оказалось, что Она имеет во чреве от Духа Святаго… Се, Ангел Господень явился ему во сне и сказал: "Иосиф, сын Давидов, не бойся принять Марию, жену твою; ибо родившееся в Ней есть от Духа Святаго" (Мф. 1:18, 20).

Евангелист Лука также свидетельствует об этом весьма однозначно: "Мария же сказала Ангелу: как будет это, когда я мужа не знаю? Ангел сказал Ей в ответ: "Дух Святый найдет на Тебя, и сила Всевышнего осенит Тебя; посему и рождаемое Святое наречется Сыном Божиим" (Лк. 1:34-35).

Следовательно, по естеству Спаситель воспринимает девственную природу, исключающей Его человечество из греховной генетики "основного инстинкта". Из этого следует, что ветхий Адам отсутствует в Его природе онтологически. Вполне обоснованно поэтому святоотеческая традиция определяет Его в достоинстве Нового Адама. Соответственно, естественным образом обосновывается Его сущностное Сыновство Божие – по природе.

Девство Иисуса Христа в онтологическом смысле имеет глубинное значение относительно девства Божией Матери, поскольку Ее достоинство непосредственно относится к нашей человеческой природе земнородных. Девство Божия Матерь восприняла по Своей воли, по произволению. Очень показательно, что генетическое присутствие ветхого Адама, "естества чин", в Ее рождении отмечен неплодством родителей: "Неплоды раждает Богородицу". Дева Мария рождается не столько по естественному генетическому закону, сколько по благочестию родителей: "побеждается естества чин". Здесь присутствует глубокий духовный смысл, указывающий на то, что в генетической последовательности ветхий Адам по отношению к Деве Марии становится бесплодным. Таким образом, подтверждается Ее достоинство Новой Евы.

Бесплодие ветхого Адама как его греховной наследственности по отношению к девству Божией Матери выразительно отмечено церковной гимнографией: "Матерь безмужная", "Богоневестная Матерь", "Неискусобрачная", "Невеста Неневестная".

Если подытожить вышесказанное, то закономерным полагается заключение: в Новом Адаме ветхий Адам отсутствует, в Новой Еве он бесплоден. Так осуществляется синергия девства Сына Божия по естеству и девства Божией Матери по благодати.

В чем же заключается спасительность Богочеловечества Иисуса Христа для нас? Каким образом вследствие этого изменилось наше положение по отношению к первородному греху?

В этом смысле св. ап. Павел свидетельствует: "Ибо если преступлением одного смерть царствовала посредством одного, то тем более приемлющие обилие благодати и дар праведности будут царствовать в жизни посредством единого Иисуса Христа. Посему, как преступлением одного всем человекам осуждение, так и правдою одного всем человекам оправдание к жизни" (Рим. 5:17-18). Следовательно, через Иисуса Христа мы приемлем "обилие благодати и дар праведности". Но как возможно воспринять нам дар благодати?

По своей воле, Своему произволению Новый Адам возлагает на Себя бремя смертности ветхого Адама, чтобы таким образом победить и упразднить ее: "смертию смерть поправ".Эта милосердная Божественная воля по отношению к человеку многократно отмечена в Священном Писа-

нии. Как пример можно привести свидетельство пророка Исаии: “Но Он взял на Себя наши немощи и понес наши болезни” (Ис. 53:4). В Новом Завете присутствует та же мысль: “Вот Агнец Божий, Который берет на Себя грех мира” (Ин. 1:29).

Такое несение греха мира определяется учением Церкви как смертность Христова, являющаяся для нас “болезнью ко спасению”. Св. ап. Павел исчерпывающим образом излагает эту глубинную истину в своих посланиях. В Послании к Римлянам эта тема является одной из ведущих. Своеобразным эпиграфом к ней могут быть его слова: “Неужели не знаете, что все мы, крестившиеся в Иисуса Христа, в смерть Его крестились?” (Рим. 6:3).

Вполне обоснованно из вышесказанного следует вывод о спасительной миссии Церкви, поскольку к спасительной смертности во Христе мы приобщаемся в таинстве Крещения. В этом отношении понятной становится известная сотериологическая формула “Вне Церкви нет спасения”.

В рождении по естеству мы наследуем первородный грех как смертность ветхого Адама. В таинстве Крещения по произволению мы должны облечься в смертность Христову: “во Христа крестистеся, во Христа облекостеся”. Следовательно, целью христианской жизни является устранение смертности ветхого Адама, как болезни и смерти, смертностью Нового Адама, как болезнью ко спасению. В данном случае из многочисленных утверждений св. ап. Павла можем принять следующее: “Всегда носим в теле мертвость Господа Иисуса, чтобы и жизнь Иисусова открылась в теле нашем” (2 Кор. 4:10).

Открывает для нас св. ап. Павел и глубинную сущность нашей духовной жизни. Восприняв первородный грех по естеству, по своему произволению через таинство Крещения, пребывая в Церкви, мы должны изживать, искоренять его, делать бесплодным. Здесь нам приходит на помощь благодать Божия как спасительная смертность во Христе: “Посему мы не унываем; но если внешний наш человек тлеет, то внутренний со дня на день обновляется” (2 Кор. 4:16).

В завершение приведем обобщающие выводы относительно заданной темы:

Господь наш Иисус Христос исключается по естеству из пространства “основного инстинкта” как первородного греха смертности ветхого Адама.

Его девство по природе непосредственным образом указывает на это. Для нашего спасения через таинства Церкви нам сообщается Его благодатная смертность, упраздняющая смертность ветхого Адама.

Из-под власти "основного инстинкта" Божия Матерь исключается девством по благодати, в естестве Которой ветхий Адам окончательно бесплоден. В Божией Матери в наивысшей степени осуществилось девство по благодати, ставшее залогом высшего проявления в Ее жизни смертности во Христе. В Ее Успении это проявление достигло своего абсолютного значения.

Мы же воспринимаем смертность ветхого Адама по естеству, а смертность Нового Адама по благодати (в таинстве Крещения). В нашей духовной жизни смертность Нового Адама должна упразднить смертность ветхого. Динамику такого духовного совершенствования св. ап. Павел представил в образах греховного "внешнего человека" и стремящегося к праведности "внутреннего". Отцы Церкви еще более развернули эту образность и представили ее в исчерпывающем виде.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Апологет – полеміст, ієрей Михайло Андрелла (Оросвиговський) (1637/39-1710)

(До 300-річчя з дня смерті)

"Мы ни на кого не воюем,
точію своих чужим не пущаем"
(ієрей Михайло Андрелла)[1].

У 2010 році виповнилося 300 років з дня смерті відомого богослова, полеміста, доброго священика Михайла Андрелли (Оросвиговського).

Звичайно, на порозі третього тисячоліття можна відмітити багато цікавих постатей в історії Православної Церкви на Закарпатті. Однак сьогодні ми хотіли б освіжити в історичній пам'яті і згадати одного з найвідоміших апологетів прадідівської православної віри, полеміста кінця XVII — початку XVIII-го століття Михайла Андреллу.

Наш інтерес до цієї постаті є не стільки енциклопедичним, скільки віро– та морально повчальним. Адже саме дякуючи трактатам цього автора, ревнителя Православ'я, ми зараз сміло називаємо себе Православними християнами.

На жаль, з точки зору церковної науки, життя і творчість Андрелли

[1] Почему я – Православный. (Коротка історія Православної віри на Закарпатті). - Мукачево: Мукачівсько-Ужгородська Православна Епархія. – Мукачево:1992. – С. 3.

– без сумніву талановитого полеміста, неординарного майстра пера – до цього часу є малодосліджені. Тому ми і спробували дати, перш за все, церковну рецепцію на життєвий шлях одного з найвідоміших не лише літературних, але й церковних діячів XVII–XVIII віків.

Михайло Андрелла[2] (Оросвиговський)[3] народився у 1637 році, в селі Росвигово (сучасному передмісті Мукачева), на території Австрійської монархії, під владою якої на той час знаходилося історичне Закарпаття[4] .

Як підкреслюють дослідники творчості Андрелли, поки що навіть не встановлений вірний рік його народження. Судячи по автобіографічних довідках з творів, які дійшли до нас, Андрелла народився в період між 1637-1639 роками[5] .

Що стосується батьків майбутнього священика, то, за словами В.Л. Микитася, "насильно навернені до унії батьки належали, мабуть, до незаможних селян або до бідного духовенства"[6] .

Майбутній полеміст здобув прекрасну на той час освіту, адже як відомо, Михайло Андрелла навчався в Відні, Прешбурзі (Братислава), Тернаві [7]. Як пише в своїх творах сам автор[8], він володів кількома мовами – грецькою, латинською, угорською, чеською і польською[9] .

Перебуваючи у великих на той час культурних центрах Європи, Ан-

[2] Він відомий також і під іншим псевдонімом – Михаїл Феодул. В заголовку свого твору «Оборона вірному каждому человіку», автор себе назвав «Михайлом Теодулом і Христодулом, тобто слугою Бога та Христа». Див.: Возняк М. Історія Української літератури. Т. III. Ч. II. (Віки XVI-XVIII). Видавництво "Наукового товариства ім. Шевченка". – Львів, 1924. – С. 113

[3] Це прізвище теж Андрелла взяв як псевдонім, по місцю свого народження. Останній псевдонім Андрелли частіше зустрічається, аніж перший.

[4] Поп Иван. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород: Издательство В. Падяка, 2001. – С. 76.

[5] Гончаренко А. Пламенный борец против Ватикана и унии // "В сімї єдиній" (Збірник художніх творів та публіцистично–критичних статей). – Ужгород, 1954. – С. 214.

[6] Микитась В.Л. Видатний письменник–полеміст // Матеріали до вивчення історії української літератури. – Київ, 1959. – Т. I. – С. 338-339.

[7] Данилюк Д.Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах. – Ужгород, 1997. – С. 39; Його ж: Історична наука на Закарпатті. – Ужгород, 1999. – С. 47.

[8] Як відомо, існує думка А. Петрова про те, що трактат «Оборона вірному каждому человіку» (хоча б і навіть його копія – О.М.), «…не имеет значения с богословской стороны (автор, повидимому, был самоучка, начетчик)»: Див. його: Петров А. Статьи об Угорской Руси. – СПб., 1906. – С. 37. На нашу думку А. Петров, суперечить і собі, і Андреллі, адже останній, як про це він сам говорить, був далеко не "самоучка" або "нечетчик", а володів кількома мовами і навчався в провідних духовних навчальних закладах тогочасної Європи.

[9] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. – Т. VII. – Памятники церковно-религиозной жизни угроруссов в XVI-XVII вв. Тексты // Сборник отделения русскаго языка и словестности Росийской Академии наук. (Далі–СОРЯС). – Т. XCVII. – № 2. – СПб., 1921. – С. 256.

дрелла мав змогу практично вивчити історію Римо-Католицької Церкви та всебічно ознайомитися з єзуїтською політикою підкорення слов'янських народів духовній владі Ватикану[10]. Це, напевно, і дало поштовх рішучому кроку до повернення Андрелли в Православ'я.

Щодо діяльності Андрелли в період після навчання, то тут ми зустрічаємо досить цікаві факти з його життя.

Серед вчених та дослідників існує тверда думка про те, що Андрелла змолоду був греко-католицьким священиком, а з часом перейшов до Православної віри і став активним письменником-полемістом Православ'я на Закарпатті[11] , хоча деякі дослідники заперечують такий факт[12] .

Про своє перебування в унії пише і сам Михайло Андрелла.

Так в його творі "Оборона вірному каждому человіку" ми читаємо: "О, милостиве Христе царю! …вразумляй Ты уніата всякого к Тебі обратитися, якоже і мене обратил еси человіком"[13], або: "аз бых шаліющій младым еще священиком", чи "егда быіх мирен с ненавидящими мира, признамся, вельми ми молодыи крыла быша у Борши граді, мал бых в братії моей, юноша, младенец в дому отца моего пасох овцы и не сокотихся от рімскои злои мотылиці науки"[14].

Приналежність до унії говорить нам про те, що початковим віросповіданням Андрелли було все-таки Православ'я, а не Римо-Католицизм. Адже, якщо б це було не так, то важко усвідомити, яким чином і, головне, навіщо римо-католикові переходити до греко-католицизму.

Про момент переходу до уніатства нам нічого невідомо, але враховуючи те, що Михайло Оросвиговський виховувався на чужині, у Відні й Братиславі, то цим, мабуть, і треба пояснити факт, що Андрелла потрапив в уніати [15].

Торкаючись самого факту "навернення" чи "повернення" Андрелли до Православ'я, на нашу думку, ніхто з дослідників не звертає на це

---

[10] Микитась В.Л. Видатний письменник–полеміст // Матеріали до вивчення історії української літератури. – С. 339.

[11] Напр. див.: Петров А. Статьи об Угорской Руси. Вказ. твір. – С. 37; Поп Иван. Вказ. твір. – С.76; Возняк М. Вказ. твір. – С. 111; та інші.

[12] Див.: Гончаренко А. Вказ. твір. – С. 215.

[13] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. – С. 244.

[14] Цит. по: Возняк М. Вказ. твір. – С. 111.

[15] Галан Я. Драматичні твори. Художня проза. Публіцистика. – Київ: Вид-тво «Наукова думка», 1983. – С. 469.

об'єктивної уваги.

Хоч деякі дослідники і стверджують, що процес повернення проходив під постороннім тиском, однак факти з життя Михайла Андрелли говорять про те, що такий акт був здійснений ним самовільно, без будь-якого впливу зі сторони Церкви чи діючої влади.

Повернувшись на батьківщину, він вивчає Православні книги, написані або видані в Києві, Львові, Острозі та в інших містах України. Про це нам говорить сама полемічна спадщина Андрелли. За словами М. Возняка, Андрелла в своїх працях згадував "деякі твори свого й чужого письменства: Книгу про віру й Камінь, тобто київський Літос, Патерик, Пчелу, Лексикон, Діоптру, Бесіди Золотоустого на чотирнадцять посланій апостола Павла, Книгу про священство й Маргарит Золотоустого, толкований Апокаліпсис і тирнавський катихизм, й кошицьку книгу Матія Жамбара проти Лютера й Кальвіна про Три питання про віру"[16] .

З біографії Михайла Оросвиговського та його спадщини нам відомо, що 1669 рік застав Андреллу вже православним. Наприкінці січня того ж 1669 року Андрелла потрапив у в'язницю. Разом із старшим і молодшим братом його закували в кайдани в селі поблизу Мукачева, де він й просидів з ланцюгом на одній нозі й залізними кайданами на другій, "двакрат: першій, мовлю, раз 7 неділь, другий раз п'ять і день 1, разом 12 тижнів"[17] . В Мукачеві й Сивлюші пробували ієрея переконати патри, але всі "не избороли" його. З тюрми Михайла викликали до двох латинських єпископів, після чого йому заборонено ходити до Мукачева та в Лучки й посилати туди листи. Більше того, Росвигівського священика було пострижено й оголено "проповіді ради" та відібрано деякі кошти, два доломани та книгу "Новий Тестамент", якою Андрелла користувався під час полемічних диспутів[18] .

[16] Возняк М. Вказ. твір. – С. 113.

[17] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. – С. 266-268.

[18] Возняк М. Вказ. твір. – С. 112-113.

Отже, перед нами постає картина гонінь на священика, які, як видно, були ініційовані безпосередньо католицькою ієрархією.

Виникає запитання: за що? Можливо, це була сильна втрата для Католицизму, який активно розвивався на Закарпатті загалом, і таким чином була зроблена спроба примусово-насильного повернення відомого богослова до лона Католицизму?

Інше питання — це, звичайно, особисті мотиви повернення до Православ'я Михайла Андрелли. Їхню сакраментальну глибину ми не знаємо, але, знаючи з творів апологета те терпіння і готовність переносити гоніння, з якими Андрелла вступив у боротьбу з Католицизмом, ми можемо припустити, що це були мотиви, які переслідували лише одну мету – "реставрацію" власної початкової Православної віри.

Нашу думку підтверджує і сам ієрей Михайло, адже важливим складником його діяльності була невпинна пропаганда приналежності закарпатських русинів до Православної віри, якої дотримуються їхні брати на Сході. Так в "Обороні" він пише: "Римляне, аще хощете спасени быти от двох скорбій, обратитеся к Богу, истинному, к цареви небесному правдивому вы, а мы, восточници, есме с початку такыи с милостивым Господом Богом и из святыми всіми"[19] . А тим, які орієнтувалися на Захід, дорікав: "Чему от востока назад блудиш ?". Тих же, хто поспішив прийняти унію, призивав до повернення: "Прошу вас , опамятайтеся юж и вы, братья, поразумевши се, что Павлом дух Божий учит, да здоровы будете и вы в вере святой старожитной; не слухайте тех, котрыи правду от себе завергли…"[20] . Або в іншому місці: "Чому ж тягнут римляне силою, гвалтом человіка? Ох, о, горе таким, котрых к себе притягли; плоть, а не душа, тіло, а не веру святую держат. «Муж» уніят «двоедушен, неустроен во всех путех своих»"[21] .

Звертаючись до хронології служіння на парафіях священика Андрелли, потрібно констатувати, що вона майже невідома, однак із різних згадок та записок дізнаємося, що служив отець Михайло в таких містах та селах, як: Росвигово (Мукачівський р-н), Вонігово (Тячівський р-н), Севлюш (нині місто Виноградово), Угоч (1670), Бедевля (Тячівський р-н), і нарешті, село Іза (Хустський р-н), де і помер в 1710 році [22].

[19] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. – С. 256.
[20] Там же. – С. 252.
[21] Там же. – С. 252-253.
[22] Возняк М. Вказ. твір. – С. 111.

Що стосується дати смерті Андрелли, то всі дослідники приводять 1710 рік. Цю дату підтверджує і приписка на одній з богослужбових книг храму села Іза (Хустський район, Закарпатська область) [23].

В науковій літературі згадку про Андреллу вперше зустрічаємо у нарисі І. Дулішковича "Историческія черты Угро-Русских", де автор повідомляє про неприйняття русинським народом унії [24], та в книзі Е. Сабова "Хрестоматія церковнославянских и угро-русских литературных памятников"[25] . Як відомо, на "Хрестоматію" Е. Сабова відомим російським славістом О. Петровим була надрукована рецензія в "Журналі Міністерства Народної Просвіти"[26] , де автор теж згадує про чотири рукописні книги творів М. Андрелли, що були записані в каталозі єпископського книгосховища міста Ужгорода[27] .

Дані про Андреллу є в "Історії української літератури" М. Возняка [28], в книзі Ю. Яворского "Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв"[29] та окремих статтях І. Панькевича[30] , В. Мельника[31] , В. Микитася[32] , Г. Удовиченка[33] , І. Франка[34] . Лінгвістичний аспект творів Андрелли досліджував угорський славіст Л.

---

[23] Микитась В.Л. Видатний письменник–полеміст .– С. 340.

[24] Дулишкович Іоанн, священик. Историческія черты Угро-Русских. Тетрадь II. (Том. II.). – Ужгород, 1875. – С. 120-121.

[25] Сабов.Є. Хрестоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников. – Ужгород, 1893. – С. 186.

[26] Журнал Міністерства Народної Просвіти (Далі- ЖМНПр). – Т. IV. – СПб., 1894. – С. 524.

[27] Микитась В.Л. Український письменник–полеміст Михайло Андрелла. – Ужгород, 1960. – С. 5.

[28] Возняк М. Вказ твір. – С. 111-115; 118-119.

[29] Яворский Ю. Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв. – Прага, 1931.

[30] Панькевич І. Михаил Оросвегувский чи Михаил Феодул // Науковий Збірник товариства "Просвіта". – Вип. IV. – Ужгород, 1925. – С.5-16; Його ж: Кілька нових дат до життєпису Михайла Феодула Оросвиговського-Андрелли // ж-л "Подкарпатська Русь". – № 7. – 1931.

[31] Мельник В. Видатний закарпатський полеміст XVII ст. // Жовтень. – № 5. – Львів, 1957. – С.129-135.

[32] Микитась В.Л. Український письменник–полеміст Михайло Андрелла. Ужгород, 1960; Його ж: Видатний письменник–полеміст // Література в школі. – № 3. – Київ, 1957. – С. 86-91; Його ж: Видатний письменник–полеміст // Матеріали до вивчення історії української літератури. – Т. І. – Київ, 1959. – С. 338-344.

[33] Удовиченко Г.М. Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли // Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія історико-філологічна. – Вип. № 1. – Ужгород, 1957. – С. 74-76.

[34] Франко І. Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв. – Львів, 1890; Його ж: Іван Вишенський і єго твори. – Львів, 1895.

Дежьо [35].

Ієрей Михайло Андрелла є автором чотирьох, досліджених полемічних творів, які, на жаль, досі мало нам відомі з точку зору церковної науки.

Серед цих творів першим був написаний "Логос" (1691-1692), далі "Оборона вірному каждому человіку" (1697-1701) та "Молитовник" (1668-1670).

Крім того, як нам повідомляє дослідник творчості полеміста Андрелли В.Л. Микитась, священиком Михайлом Андреллою була написана ще одна трьохтомна праця під назвою "Трактат против латинов", однак, за словами дослідника, "напевно вона була знищена уніатами, і про неї тепер нічого не відомо" [36].

Твори — "Логос", "Оборона вірному каждому человіку", та "Молитовник" збереглися і стали доступними для нас завдяки пошуковій роботі доктора слов'янознавства, відомого дослідника культури Закарпаття О.Л. Петрова, який ще у 1893 році високо оцінив згадані твори та зробив досить детальні синтенції на вказані твори[37] .

Саме О.Л. Петров був науковим піонером, який в 1932 році вперше опублікував повний текст "Логоса" і "Оборони", під назвою: "Духовно–полемические сочинения иерея Михаила Оросвиговского против католичества и унии. Тексты Доктора славяноведения А. Петрова" [38].

Після публікування праць Андрелли О.Л. Петров передав "Оборону" (оригінал-рукопис) в бібліотеку Російської Академії наук, а "Логос" та "Молитовник" (оригінали–рукописи) зберігаються в рукописному відділі Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у місті Львові[39] .

Перед тим, як аналізувати полемічну спадщину священика, є сенс відмітити, що існуючі нині твори Андрелли є лише "правдоподібними

[35] Удовиченко Г.М. Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли // Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія історико-філологічна. – Вип. № 1. – Ужгород, 1957. – С. 74-76.

[36] Франко І. Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв. – Львів, 1890; Його ж: Іван Вишенський і єго твори. – Львів, 1895.

[37] Данилюк Д.Д. Історична наука на Закарпатті. – С. 48; Його ж: Історія Закарпаття в біографіях і портретах. – С. 41.

[38] Петров А.Л. Материалы для истории Закарпатской Руси. – Вып. IX. – Прага, 1932. – 300 С.; Або ж див.: Петров А.Л. Духовно-полемические сочинения иерея Михаила Оросвиговского против католичества и унии. Тексты. V. –Прага, 1932.

[39] Логос. Слово Божие. // Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, відділ рукописів і стародруків. № 325; та Молитовник. // Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, відділ рукописів і стародруків. № 326.

копіями" першоджерел полеміста.

Так в дослідницькому описі творів Андрелли ("Оборона вірному каждому человіку") А. Петров пише: "В полемическом сочинении против католиков и униатов 946 страниц – без конца, да и в середине многих листов не хватает. Вся рукопись написана одним почерком–крупным курсивом. … Трактат написан по частям в разное время–мы имеем указания на годы 1692, 1696 и др. Окончательно же собрано все вместе и, вероятно, пополнено новыми рассуждениями в 1701 году. Судя по началу рукописи, она не оригинал, а копия, на то же указывают довольно многочисленные ошибки и пропуски" [40]. Тієї ж думки притримується і М. Возняк: "На жаль те, що з його писання сьогодні відоме, уявляє з себе правдоподібну копію з численними пропусками й помилками, до того ж із переставленими листками при пізнішій оправі, незважаючи на те, що багато листків бракує"[41] .

Торкаючись безпосередньо полемічної спадщини Михайла Адрелли, перш за все виділимо причину, що спонукала священика до написання таких антикатолицьких творів. Її ми знаходимо саме в "Обороні". Зокрема, в передмові до "Оборони" Андрелла пише: "Сія книга, глаголеная "Оборона вірному каждому человіку", списанна правовірним и, могу рещи, достойним ієреем, Михаилом Феодулом и Христодулом, року того, котрого зіло римляне на нас наступали и гонили нас, восточних, и во кладах и затворах нас держаще, и пакость велію нам віри ради православной задавающе;…"[42] .

Як видно, причиною були власне гоніння, а не особиста ненависть до протилежної релігійної конфесії.

Щодо епістолярної тематики, то загалом, для творів Андрелли характерна «різноманітність тематики і відсутність послідовності викладу. Свої думки він записував не в логічному зв'язку, а так, як вони приходили в голову, обґрунтовуючи і підкріплюючи їх цитатами з богослужбових книг, а також із творів східноукраїнських полемістів – З. Копистенського, П. Мо-

[40] Петров А. Статьи об Угорской Руси. – С. 37.

[41] Возняк М. Вказ. твір. – С. 113.

[42] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. – С. 229.

гили, І. Галятовського[43] та ін»[44] .

Слід відмітити, що автор був досить глибоко ознайомлений та обізнаний з полемічною творчістю своєї епохи. Вказані вище автори полемічних трактатів є лише невеликим спогадом про це.

Ми знаємо, що в другій половині XVII століття в Галичині та на Закарпатті багато церковних діячів у своїх творах виступали проти унії, проти Риму, проти іноземних загарбників. Як справедливо відмічає А. Гончаренко, до таких пам'яток літератури відносяться: "Тренос, или плач единой святой апостольской восточной церкви" Мелетия Смотрицкого, "Полинодия" Захарии Копыстенского и другие"[45] .

Крім того, в епоху Андрелли були широко відомі такі полемічно-публіцистичні твори, як: "Ключ царства небесного" Г. Смотрицького, "Апокрисис" Христофора Філарета, "Перестрога" невідомого автора, знамениті "Посланія" – памфлети І. Вишенського і т.д [46]. Останній взагалі зіграв неабияку роль в творчості полеміста, адже, як підкреслює М. Возняк: "у стилі Андрелли є риси, немов запозичені з Вишенського, так що в цілому являється Андрелла неначе слабою копією Вишенського"[47] .

Відносно стилю та стилістичних засобів творчості полеміста Михайла Оросвиговського, ми напевно погодимося із оцінкою В.Л. Микитася, а також Г.М. Удовиченка, який характеризує їх, як сполучення «стилістично різних форм сатиричного зображення».

Як у «Логосі», так і в «Обороні», пише Г.М. Удовиченко «поєднуються, точніше пересікаються ораторський стиль зі стилем публіцистичним; елементи наукового з розмовним; урочистий, пафосний – з просторічним тощо, яким підпорядковані тропи, фігури, синтаксичні конструкції і т.п. Не чужим слід вважати для творів, зокрема для вставних новел, Андрелли стиль спокійної, епічної розповіді, характерний жанру прози. Проте, оскільки Андрелла, негайно відгукуючись на всі події, що зв'язані були з посиленням колоніального гноблення, зі впрвадженням унії, ставив своїм

[43] Мається на увазі відомий твір Іоанікія Голятовського «Наука албо способ зложеня казань». Це була перша книга в духовних навчальних закладах на Україні по предмету, який був обов'язковим для священика під назвою «Гомілетика», від грец. сл. («гомілео»–проповідувати). Вказаний твір І. Голятовського складався за схемою (екзордіум, наррація. конклюзія) – О.М.

[44] Микитась В.Л. Видатний письменник–полеміст // Матеріали до вивчення. – С. 340.

[45] Гончаренко А. Пламенный борец против Ватикана и унии…– С. 214.

[46] Микитась В.Л. Український письменник–полеміст Михайло Андрелла. – С. 4.

[47] Возняк М. Вказ твір. – С. 113.

завданням найефективніше впливати на своїх читачів, – панівним стилем його творів є стиль публіцистичний» [48].

Дослідник В.Л. Микитась стверджує: «В стилістичному оформленні творів Андрелли можна знайти багато спільного з його попередниками та сучасниками. Відсутність чіткого плану, навіть хаотичність, непропорціональність складових частин, численні повторення, витяги з богослужбових книг, творів інших письменників – основні особливості стилю Андрелли, зумовлені ідейними і специфічними особливостями жанру полеміки. Найбільш характерною і поширеною рисою його стилю, як і у І. Вишенського, є риторизм: численні запитання і оклики; антитези, паралелізми. … До стилістичних засобів творчості полеміста треба віднести також багату метафоричність, алегоричність, дотепні і влучні порівняння з іронічним і сатиричним забарвленням. У багатьох моментах Андрелла діалогізує мову, урізноманітнюючи мовний стиль розповіді. ... Дуже часто письменник вживає у своїх творах народні прислів'я та приказки, а також народні притчі (оповідання)» [49].

До висловлених думок хотілося б лише додати, що, з точки зору церковної епістолярної апологетики, в стилі Андрелли на перший план виступає, звичайно, захист своєї віри. Причому робить це автор з широким використанням Святого Письма та творів святих отців з області церковної екзегетики, герменевтики та ісагогіки. Не залишені твори Андрелли і катехизисного забарвлення та, звичайно, апології в її різкому відтінку.

З трактатів Андрелли перед нами постає, перш за все, образ самого автора – людини високогуманнної і кристально чесної, яку не можна було зламати ні тортурами, ні вмовлянням, ні підкупом. Досить цікавим елементом полемічних творів Андрелли є сама його мова.

За словами А. Петрова "Язык трактата («Оборона» – О.М.) весьма оригинален: преобладает церковно-славянский, но с примесью угрорусскаго наречия и мадярскаго языка. Иногда часть фразы, иногда целые фразы и даже страницы писаны по–мадярски, весьма часто кирилловскими буквам, то с переводом на русский, а чаще без него"[50] .

Чому Андрелла не писав всі трактати простою мовою? На це запи-

[48] Удовиченко Г.М. Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли. – С. 74-75.

[49] Микитась В.Л. Видатний письменник-полеміст // Матеріали. – С. 344.

[50] Петров А. Статьи об Угорской Руси. – С. 38.

тання відповідає він сам: "Писал бых вам простым языком, а вы бы на тоє мыслили: что ся подобало єму, Миговці, тото пишет"[51] .

Доповнюючи мовну характеристику А. Петрова щодо творів Андрелли, М. Возняк підкреслює: "Мова Андреллового твору — це мішанина церковнослов'янщини з народними висловами й реченнями, а крім того — з латинськими, грецькими, мадярськими і навіть польськими. З останньою мовою познайомився з книжок та в часи перебування в Галицькій землі, бо в своєму творі згадав про те, що їздив до Стрия до митрополита"[52] .

Заслуговує на увагу й думка В.Л. Микитася, яка є теж досить оригінальною та, насамперед, як нам здається, найбільш наближеною до справедливої. Так про мову творів Андрелли автор зазначає: "Свої твори Андрелла прагнув писати старослов'янською мовою, бо вважав її священною мовою православної віри, всупереч латині римсько-католицької церкви. Високоосвічені люди того часу розуміли, що старослов'янська мова є зв'язком їх народу з іншими народами "східного православ'я" і, насамперед, з великим російським народом. Однак з розгортанням релігійної полеміки тенденція зберегти в творах старослов'янську мову послідовно не витримувалася. Твори полемістів і проповідників передусім були спрямовані до народу, отже, треба було писати так, щоб широкі кола читачів розуміли їх, і це демократизувало мову. … В особливо гострих моментах у творах Андрелли спостерігається дотепний народний гумор, ущиплива іронія, влучні парадокси. Письменник використовував усі мовні засоби, щоб найгостріше викривати ворогів"[53] .

Андрелла розумів більше, ніж хто-небудь інший в Закарпатті, що однією з головних причин страждань його народу є його культурна відсталість. Він придавав виключне значення просвіті народних мас. Полеміст призивав народ вчитися і, опираючись на знання, боротися проти своїх вічних ворогів. Він попереджував, що "уныние, леность до чтения – сон, не точию сон, но слепота душевна, волк и окрадение богатства духовного"[54] .

Щодо самих трактатів, то основні питання, навколо яких зосереджується полемічна творчість ієрея Михайла, — це показ письменником то-

[51] Цит. по: Возняк М. Вказ. твір. – С. 113.

[52] Там же. – С. 113.

[53] Микитась В.Л. Видатний письменник-полеміст. – С. 343-344.

[54] Цит. по: Гончаренко А. Вказ. твір. – С. 215.

гочасного життя і викриття ним тодішнього суспільно–політичного ладу; характеристика Ватикану і його "святих отців"; негативна оцінка протестантизму (лютеранство і кальвінізм), а також полеміка проти професора єзуїтської колегії Матіаса Жамбора, проти уніатського мукачівського греко-католицького єпископа Йосифа де Камеліса, галицького уніата Івана Корницького та священика, а згодом єпископа-уніата Парфенія Петровича та інших присланих Ватиканом на Закарпаття уніатів.

В рядках своїх творів Михайло Андрелла безпощадно викриває римського папу та причини, які спонукали закарпатське духовенство на прийняття унії. Автор детально розкриває принципи пропаганди ксьондзів, єзуїтів та їх сподвижників. Сміється полеміст і над єпископатом, який прийняв унію в західноукраїнських землях (наприклад, Терлецького, єпископа Луцького). В той же час ієрей з притаманною йому страстю відстоює інтереси свого народу[55] .

Сміливість Андрелли в полемічних творах доходить до апогею в ненависних словах на адресу унії: «На унію их. Пге, плюю на неї ню, не хощет ниже одежда моя, ани кость, ани прах одежды моея: … Бога их» [56].

Як відомо, після введення Ужгородської унії (1646), Ватикан розпочав наповнювати Закарпаття латинською літературою. Засуджуючи цю ворожу, чужу народові літературу, Андрелла писав: "Взыщайте Господа и утвердитеся; взыщайте книги, найдется в них вся. Окаяному мині, попелу, праху, а не человіку, иное есть дільце Божое, не вас учити. Вас и без мене может Петр св. или Павел св. просвіщати вашу душу, блудящую от восток, по евагелистову глаголанію, на запад от римських книг"[57] . В іншому місці читаємо: "Целыи книги перше отвергоша, а по тому, яко мыш, помалу грызут, казят книги давных, бо они Бога ся никус не боят…"[58] . Або ще: "…у нашых сынов восточной церкви есть желызная вера, старшая от римсых баламутов (и) книг их"[59] .

В творах Андрелли відображена й деяка риса з життя сучасного йому уніатського духовенства в Надтисянщині. Наприклад, він пише, що

---

[55] Гончаренко А. Вказ. твір. – С. 216-217.

[56] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. – С. 249; Див. ще: С.274; С. 275; С. 278; С. 291; і т.д.

[57] Там же. – С. 290.

[58] Там же. – С. 253.

[59] Там же. – С. 277.

уніатські священики одружувалися вдруге, що "ляхове, паповы мужие, дщерь сквернять, руснацкую дівку, а дівка мужа переводить, абы отступити Бога"[60] , або в іншому місці: "Не мало, но много у римлян, новин; первых літ толико бысть, ныні юж и больше. Жены отлучают законныя, безаконныя изволяют имiти…"[61] .

Підводячи підсумок всьому вищесказаному нами, відмітимо, що полемічна спадщина Андрелли є досить цікава і заслуговує на увагу як "єдина уціліла літературна пам'ятка боротьби православних русинів проти унії, яка повідомляє багато окремих фактів гонінь на останніх"[62] .

Завершуючи наш короткий екскурс в полемічну спадщину священика-полеміста, ми, напевно, виявимо солідарність з думкою відомого українського письменника-публіциста Ярослава Галана та дослідника спадщини Андрелли В.Л. Микитася.

Зокрема, перший автор, який присвятив Андреллі невеликий розділ під назвою "Плюю на неї", в своєму нарисі "Годі!", пише: "За своє довге й страждальницьке життя Андрелла написав чимало творів, у яких нещадно бичує ворогів, бичує словом влучним, дотепним і гострим, як шпага. Багато з тих книжок збереглося до наших часів, і завдяки цьому ми маємо сьогодні яскраву й переконливу картину релігійної боротьби на Закарпатті наприкінці XVII й на початку XVIII століття. Михайло Андрелла писав так, як відчував і думав народ, і саме в тому найбільша цінність книжок цього непримиренного ворога унії"[63] .

В.Л. Микитась, підводячи підсумок під творчістю Михайла (Оросвиговського), резюмує так: "Заслуга закарпатського полеміста в тому, що він зумів поставити на порядок денний такі важливі питання тогочасного життя, як викриття вад суспільно-політичного ладу, політики окатоличення з боку Ватикану, негативна оцінка протестантизму, у тому числі вчення Лютера й Кальвіна, а також полеміка проти єзуїтів. Як представник тієї далекої епохи, М. Андрелла прожив життя достойним сином свого народу. Був чесною, правдивою і сміливою людиною, що не шукала багатства, не гнула спини перед владиками, ніколи не продавала своєї совісті за тридцять срібляників, а впевнено дивилася вперед. Відстоюючи інтереси

[60] Цит. по: Возняк М. Вказ. твір. – С. 115.

[61] Петров А.Л. Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. // СОРЯС. Вказ. твір. – С. 254.

[62] Петров А. Статьи об Угорской Руси. Вказ. твір. – С. 37-38.

[63] Галан Я. Вказ. твір. – С. 470.

найбідніших мас, – таку високу і справедливу оцінку дали йому вчені"[64] .

Нам залишається лише приєднатися до вищесказаного та відмітити, що полемічна творчість Андрелли є невичерпною скарбницею для церковної науки сьогодення, а заслуга його пера і життя полягає в утриманні Православної віри на Закарпатті. Тому сподіваємось, що його особистість приверне до себе більш детальну увагу, а його полемічні твори в найближчому майбутньому знайдуть свого церковного, наукового дослідника.

Бібліографія

1. *Білецький О.І.* Сучасний стан і проблеми вивчення давньої української літератури // Матеріали до вивчення історії української літератури. – Т.І. – К., 1959.

2. *Возняк М.* Історія Української літератури. – Т. ІІІ. – Ч. ІІ. (Віки XVI-XVIII). – Видавництво "Наукового товариства ім. Шевченка". – Львів, 1924.

3. *Галан Я.* Драматичні твори. Художня проза. Публіцистика. – Київ: Видавництво «Наукова думка», 1983.

4. *Гончаренко А.* Пламенный борец против Ватикана и унии // "В сімї единій". Збірник художніх творів та публіцістично–критичних статей. – Ужгород, 1954.

5. *Грицай М.С., Микитась В.Л., Шолом Ф.Я.* Давня українська література. – Київ, 1989.

6. *Данилюк Д.Д.* Історія Закарпаття в біографіях і портретах. – Ужгород, 1997.

7. *Данилюк Д.Д.* Історична наука на Закарпатті. – Ужгород, 1999.

8. *Дулишкович Іоанн, священик.* Историческія черты Угро-Русских. – Тетрадь ІІ. (Том. ІІ.). –Ужгород, 1875.

9. Журнал Міністерства Народної Просвіти. – Т.IV. – 1894.

10. *Петров А.Л.* Материалы для истории Закарпатской Руси. – Прага, 1932. – Вып. IX.

11. *Петров А.Л.* IX-X. Критика библиография // Журнал министерства народного просвещения – 1893 – Ч.289.

12. *Кизя П., Коваленко М.* Вікова боротьба українського народу проти Ватикану. – Вид. КНУ. – 1959.

13. *Коломиец И.Г.* Очерки по истории Закарпатья // Труды Томского госунивер-

[64] Микитась В.Л. Український письменник–полеміст Михайло Андрелла. – Ужгород, 1960. – С. 123; Грицай М.С., Микитась В.Л., Шолом Ф.Я. Давня українська література. – Київ, 1989. – С. 229-284.

ситета. – Т. 121. –Вып. 2. – Томск, 1953.

14. *Кондратович Ириней, священик.* Очерки по истории Мукачевской епархии. – Ужгород, 1930.

15. *Кондратович Ириней, священик.* Очерки из истории Мукачевской епархии // Карпаторусскій сборник. – Ужгород, 1931.

16. *Кондратович Ириней, священик.* Новый руській письменник XVII ст. // Свобода. № № 12;20). – Ужгород, 1922.

17. *Лелекач М.М.* Культурні звязки Закарпаття з Україною та Росією в XVII XVIII ст. // Наукові записки УжНУ. – Т. IX. – Ужгород, 1954.

18. *Л*итература Подкарпатской Руси в XVII ст. // Свобода. – № 36. – Ужгород, 1922.

19. *Л*огос. Слово Божіе. // *Л*ьвівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, відділ рукописів і стародруків. № 325.

20. *Мельник В.* Видатний закарпатський полеміст XVII ст. // ж–*л* "Жовтень". – № 5. – 1957.

21. *Микитась В.Л.* Видатний письменник–полеміст // ж–*л* "*Л*ітература в школі". – № 3. – Київ, 1957.

22. *Микитась В.Л.* Видатний письменник–полеміст // "Матеріали до вивчення історії української *л*ітератури". – Т. І. – Київ, 1959.

23. *Микитась В.Л. Д*еякі питання полемічної майстерності Михайла Андрелли // *Д*оповіді та повідомлення УжНУ. – Серія філологічна. – Вип. 4. – Ужгород, 1959.

24. *Микитась В.Л.* Рукописи та стародруки бібліотеки Ужгородського державного університету // ж-*л* "Радянське *л*ітературознавство". – № 5. – К., 1959.

25. *Микитась В.Л.* Український письменник–полеміст Михайло Андрелла. – Ужгород, 1960.

26. Молитовник. // *Л*ьвівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, відділ рукописів і стародруків. № 326.

27. *Панькевич І.* Кілька нових дат до життєпису Михайла Феодула Оросвиговського-Андрелли // ж-*л* "Подкарпатська Русь". – № 7. – 1931.

28. *Панькевич І.* Михаил Оросвегувский чи Михаил Феодул // Науковий Збірник товариства "Просвіта". – Вип. IV. – Ужгород, 1925.

29. *Петров А.Л. Д*уховно-полемические сочинения иерея Михаила Оросвиговского против католичества и унии. – Тексты. V. – Прага, 1932.

30. *Петров А.Л.* Материалы для истории Угорской Руси. Т. VII. Памятники

церковно-религиозной жизни угроруссов в XVI-XVII вв. Тексты. // Сборник отделения русскаго языка и словестности Росийской Академии наук. – Т. XCVII. – № 2. – СПб., 1921.

31. *Петров А.Л.* Материалы для истории Закарпатской Руси. – Вып. IX. – Прага, 1932.

32. *Поп Иван.* Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Издательство В. Падяка. – Ужгород, 2001.

33. Почему я – Православный. (Коротка історія Православної віри на Закарпатті). – Мукачівсько-Ужгородська Православна Епархія. – 1992.

34. *Сабов Є.* Хрестоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников. – Ужгород, 1893.

35. *Удовиченко Г.М.* Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли // Доповіді та повідомлення УжНУ. – Серія історико-філологічна. – № 1. – Ужгород, 1957.

36. *Франко І.* Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв. – Львів, 1890.

37. *Франко І.* Іван Вишенський і його твори. – Львів, 1895.

38. *Яворский Ю.* Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв. – Прага, 1931.

На іноземних мовах:

39. *Дежё Л.* О языке украинского полемиста М. Андреллы и закарпатской «народной литературы» XVII ст. // Studia Slavica. – T. XXIII. – Budapest, 1981. – P. 19-52.

40. *Dezsx L.* Oroszvegesi Mihaly muveinek nyelverol. In Filologiai kozlony, IV. – Budapest, 1958. – PP. 336-346.

41. *Calvi L.* Lingue e culture di confine nell opera di Mychajlo Orosvyhovskyj-Andrella. In Pluringuismo letterario in Ucraina, Polonia e Russia tra XVI e XVIII secolo. Ed. Marina Ciccarini, Krzysztof Zaboklicki. – Warszawa-Roma, 1999. – PP. 44-63.

42. *Calvi L.* Jerusalem versus Rome in the Works of Mykhajlo Rosvyhovskyj-Andrella. In Jerusalem in Slavic Culture / Jews and Slavs. Ed. Wolf Moskovich. – Vol. VI. – Jerusalem and Ljubljana, 1999. – PP.251-262.

43. Pisemnictvi na Podkarpatske Rusi. (Pohled s praci perspeektiiivy). – Прага, 1922.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Преподобний Іов Угольський (Кундря) (18.05.1902-28.07.1985)

Перші публікації про діяльність архімандрита Іова (Кундрі) з'явилися в закарпатській періодиці в 1950-х рр. У той час в країні стартувала нова кампанія, спрямована проти чернецтва та монастирів. У березні 1959 р. газета „Радянське Закарпаття" опублікувала серію статей під назвою „Черная паутина"[1] . В одному із номерів автор статті С. Білинець не „оминув увагою" й діяльність Городилівського Свято-Троїцького скиту, де був настоятелем о. Іов. Наприклад, 12 березня 1959 р. газета писала про те, що ченці через пошту отримують чимало грошових переказів та посилок з продуктами харчування, одягом. Журналіст звинуватив настоятеля в поширенні фоторепродукцій із зображенням скиту серед прочан та у прийому їх на нічліг. У черговій статті „Битва в монастыре" того ж таки автора розповідалося про супротив ченців на чолі з ігуменом Іовом призначенню нового настоятеля. С. Білинець, можливо й не прагнучи цього, розкрив для нас методи боротьби з „неугодними" монахами. Послушники, які відкрито виступили проти розпорядження єпархіальної влади про переведення ігумена Іова до Ізького монастиря, були заарештовані та засуджені до 15 діб суспільно корисних робіт[2] . Безумовно, головною метою статей було підготувати ліквідацію скиту та принизити добру славу о.

[1] Билинец С. Черная паутина // Советское Закарпатье. – 1959. – 12, 17 марта.

[2] Билинец С. Битва в монастыре // Советское Закарпатье. – 1959. – 9 мая.

Іова перед селянами.

Першою об'єктивною розвідкою про життя архімандрита Іова був некролог, який опублікував після смерті подвижника ігумен Єфрем (Молнар) на сторінках ЖМП[3] . Рівно через десять років Б. Споров написав об'ємну статтю (9 стор.) під назвою „Уголька, или Отец Иов"[4] . Мусимо зупинитися на цій публікації більш детальніше, адже вона лягла в основу кількох інших статей. Причиною окремих неточностей даного нарису стало те, що автор використав досить обмежений джерельний матеріал та спирався в основному на спогади очевидців. Не будемо акцентувати на незнанні автором політичного розвитку Закарпаття, а лише розглянемо біографічні відомості про о. Іова.

В першу чергу розповів Б. Споров про зустріч малого Івана з безіменним монахом (на нашу думку це був ієромонах Амфілохій (Кемінь)), який дозволив поцілувати свій наперсний хрест. За словами автора, Кундрі тоді було 8 років, а через 6 років він прийняв чернецтво. Таким чином, з статті виходить, що вже в 14 років о. Іов був монахом. Ця версія потребує уточнення. Зустріч з о. Амфілохієм дійсно мала місце, але пізніше, не в 1910 р., а в 1914 р. Тоді брати Кундрі (Василь та Іван) могли дати обітницю стати ченцями, яку здійснили: Василь – в 1921 р. прийняв чернецтво з іменем Пантелеймон та Іван – в 1938 р. з іменем Іов. Не чітко говорить Б. Споров також і перехід кордону в СРСР та життя в таборах. Однак про це скажемо нижче.

Можна припустити, що Б.Споров та пізніші російські дослідники життєпису о.Іова спиралися на власні спостереження та спогади монахинь, які проживали деякий час в Малій Угольці. Зокрема, з мережі Інтернет та інших статтях знаходимо посилання на монахинь Надію (Соболева Н.А.), Марію (Вишеславцева О.М.) та Феофану. В інформаційній базі Свято-Тихонівського Богословського інституту „Новомученики и Исповедники Русской Православной Церкви XX века" також повторено помилку про прийняття о.Іовом чернецтва у дитячому віці. Потім, на сайті читаємо, що „в 1939 г. после оккупации Венгрии немцами о. Иов был арестован и сидел год в тюрьме г. Станислав (ныне Ивано-Франковск) Львовской обл. После освобождения из тюрьмы г. Станислава о. Иов перешел границу

[3] Архимандрит Иов (Кундря) // ЖМП. – 1986. – №3. – С. 29.

[4] Споров Б. Уголька, или Отец Иов // ЖМП. – 1993. – №5. – С. 75-83.

СССР и сразу же был арестован и осужден. Приговор – 10 лет заключения в исправительно-трудовой лагерь" [5] . Як бачимо, вище наведені речення містять ряд суттєвих помилок. У березні 1939 р. Закарпаття було дійсно окуповане Угорщиною, а не Німеччиною. Щодо Станіславщини, то вона тоді належала СРСР. Згідно кримінальної справи, яка нами виявлена в обласному архіві, о. Іов перейшов кордон у 1939 р. та був засуджений на 5 років таборів. „В заключении в лагерях был повторно осужден и приговорен к расстрелу. Приговор не успели привести в исполнение" [6] . Вважаємо, що остання теза є беззмістовною.

Кілька статей з'явилися у 2005 рр. до чергової річниці смерті архімандрита Іова (Кундрі) [7] . Особливі зауваження викликає стаття Г. Пильньовой в „Духовном Собеседнике". Вона теж повторює тезу про арешт о. Іова „фашистами" у 1939 р. та руйнування німцями у 1945 р. скиту в Городилові [8] . Авторці, як видно із тексту, зовсім не відомо, що Закарпаття у жовтні 1944 р. було визволено Червоною армією. Ще кілька слів слід сказати про книгу В. Лялина „По святым местам" [9] . Письменник вкладає в уста подвижника зековський жаргон, що не було притаманним о. Іову. ВІн, нібито цитуючи о.Іова, подає чимало неточностей та грубих помилок. Описуючи перехід кордону в СРСР він пише: „Где шел пешком, где ехал на попутных, удачно перешел границу с Польшей. Прошел Польшу, Господь все охранял меня. Наконец вышел на границу с Советской Россией. Был 1939 год, помолился я крепко и перешел границу СССР... Судила меня тройка НКВД. Суд продолжался семь минут. Приговор: 15 лет - за шпионаж, 5 лет – довесок за религиозность и еще 5 лет ссылки. Итого: 25 лет" [10] . Цитату детально прокоментуємо нижче, але саме вона ввела в оману

[5] Иов (Кундря Иван Георгиевич) // http://www.pstbi.ru/bin/code.exe/frames/m/ind_oem.html?/ans

[6] Иов (Кундря Иван Георгиевич) // http://www.pstbi.ru/bin/code.exe/frames/m/ind_oem.html?/ans

[7] Трибушный Д. Архимандрит Иов (Кундря) – старец из Малой Угольки // Живой родник. – 2003. - №9. – С. 32-35; Химинец Т. Живет в сердцах память о святом человеке // Дружба. – 2005. – 23 июля; Стан Т. Добросовестный, богословский труд творца человеческого счастья, духовного спасителя архимандрита Иова // Тячев. – 2005. 23 июля; Пыльньова Г. Оазис молитвы // Духовный Собеседник. – 2005. - №2 //
http://www.sobesednik.orthodoxy.ru/html/arhiv/2_2005/preobrazhenie_dushi_2_05.html

[8] Пыльньова Г. Оазис молитвы // Духовный Собеседник. – 2005. - №2 // http://www.sobesednik.orthodoxy.ru/html/arhiv/2_2005/preobrazhenie_dushi_2_05.html

[9] Лялин В. По святым местам // http://romanov-murman.narod.ru/book/pravos/po_svatim_mestam/index.htm#a5

[10] Там же.

багатьох дослідників та перекочувала до Житія преподобного[11] .

Життя та діяльність архімандрита Іова (Кундрі) ми досліджуємо близько десяти років. За цей час було оброблено документи особистого архіву архімандрита в с. Мала Уголька, архіви Мукачівської і Хустської єпархій УПЦ, Державного архіву Закарпатської області. Перший нарис про життя о. Іова був поміщений в нашій книжці «Православні монастирі Хустського району»[12] . У 2005 р. на сторінках газети «Старий Замок - Паланок» вийшла друга стаття під заголовком «Архімандрит Йов (Кундря): життя віддане служінню Богові та людям»[13] . Справжній резонанс мала стаття «Архімандрит Іов (Кундря): міфи і реалії», де ми підняли питання про спотворення фактів у біографії о. Іова. Ця публікація і її російськомовний варіант з іншою назвою була розміщена на сторінках більше десяти друкованих та електронних видань [14] . Наші публікацій були також використані для написання «Короткого життєпису архімандрита Іова (Кундрі)»[15] та повного «Житія святого» [16] .

Як вже згадувалося, життя архімандрита Іова (Кундрі) стало об'єктом наукових пошуків російського дослідника Григорія Рачука[17]. У московському видавництві „Паломник" він видав книгу під назвою „Подвижник Руси Карпатской. Архимандрит Иов (Кундря)". Праця вийшла з благословення колишнього єпископа Хустського та Виноградівського Іпполіта (Хилька). Кілька думок стосовно цієї книги ми вже висловлювали в періодиці. У даній статті звернемо увагу лише на її недоліки та неточності, яких припустився автор. Г. Рачук сприймає на віру висловлювання Н. Соболевой та В. Лялина про перехід кордону о. Іовом через Польщу та засудження на 25 років таборів. Прикро, що Г. Рачук не використав жодного

[11] Рачук Г. Подвижник Руси Карпатской. Архимандрит Иов (Кундря). – М.: Паломник, 2008 – С. 69; Преподобный Иов Угольский // http://akafist.narod.ru/I/Iov_Ugolskiy.htm

[12] Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району (ХХ століття) /Передмова проф. Д. Данилюка. – Ужгород: Ґражда, 2004. – С. 105.

[13] Данилець Ю. Архімандрит Йов (Кундря): життя віддане служінню Богу та людям // Старий Замок Паланок. – 2005. – 1 - 7 вересня. – С. 15.

[14] Данилець Ю. Архімандрит Йов (Кундря): міфи та реалії // Трибуна. – 2007. – 9 червня. – С. 12; Духовна криниця Карпат. – 2007. – №8. – С. 4; Живой Родник. Донецк. – 2007. – №9-10. – С. 29-30;http://orthodoxy.org.ua/uk/lyudi_boji/2007/06/05/8316.html;

[15] Краткое жизнеописание архимандрита Иова (Кундри) // http://orthodox.org.ua/ru/node/2874/

[16] Акафист преподобному и богоносному отцу нашему Иову Угольскому. Житие. Издательский отдел Хустской епархии, 2008. – С. 25-56.

[17] Рачук Г. Подвижник Руси Карпатской. Архимандрит Иов (Кундря). – Москва: Паломник, 2008.

документа (крім архіву в М. Угольці) з державних архівних установ Закарпаття. А це, в свою чергу, не дало йому можливість до кінця розкрити проблему.

Преподобний Іов (в миру Іван) народився 18 травня 1902 р. у с. Іза в багатодітній родині Георгія Кундрі и Анни Мадяр[18] . Крім нього, в сім'ї було ще три сини: Дмитро (1890 р.н.), Михайло (1895 р.н.), Георгій (1900 р.н.) та три сестри: Марія (1892 р.н.), Юлина (1894 р.н.), Пелагея (1898 р.н.).

На початку XX ст. в с. Іза почався православний рух, який угорська влада намагалася жорстоко придушити. Односельців Івана, котрі вирішили повернутися до „старої віри" звинуватили в русофільстві та агітації на користь Росії. Нелюдські переслідування православних, безперечно, вплинули на формування малого Кундрі. Разом з братом Георгієм він слідкував за православним рухом, всіляко сприяв у його поширенні.

У рідному селі Іван закінчив 8 класів народної школи, а в 1920 р. й господарські курси. У 1924-1925 рр. проходив дійсну військову службу у чехословацькій армії в Михайловцях[19] .

У 1920-х рр. у Свято-Пантелеймонівському руському монастирі на Афоні вихідці із нашого краю складали значну частину братії. Саме туди і вирішує відправитись Іван Кундря з декількома товаришами. Але в проханні про вступ до монастиря їм відмовили [20] . Причиною тому стала політика грецької влади, спрямована на еллінізацію Афону. 10 вересня 1926 р. уряд Греції прийняв закон, згідно якого всі монахи, незалежно від їх національності, вважаються грецькими підданими. За цим законом в афонські монастирі не можна було приймати осіб, які не мали грецького громадянства, що давало можливість відмовляти у видачі віз та паспортів[21].

Після цього прикрого випадку Іван Кундря ще один раз побував на Афоні, але, отримавши і в цей раз відмову, повертається у рідне село. На той час в с. Іза вже діяв Свято-Миколаївський чоловічий монастир, при якому у 1928 р. Іван Кундря закінчив пастирсько-богословські курси.

[18] Иов (Кундря). Жизнеописание от 15.11.1935 г. // Архів храму святого Димитрія Солунського в с. Мала Уголька Тячівського району.

[19] Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району. (XX ст.): Видання друге / Передмова проф. Данилюка Д. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 105.

[20] Данилець Ю. Закарпатці та Афон // Карпатська Україна Красне Поле. – 2006. – 29 липня. – С. 5.

[21] Якимчук И. Исторические связи Карпатской Руси со Святой Горой Афон // http://www.pravoslavie.ru/arhiv/31575.htm

У 1930 р. Іван Кундря, Вікентій (Орос), Пантелеймон (Кундря) та інші, продали свої ділянки і на виручені кошти придбали землю в урочищі „Маковиця" чи „Городилово" неподалік Хуста. З благословення архімандрита Алексія (Кабалюка) та настоятеля Свято-Пантелеймонівського руського монастиря на Афоні архімандрита Мисаїла тут було засновано Свято-Троїцький чоловічий скит. Першим настоятелем скиту став архімандрит Алексій (Кабалюк), після нього цю місію виконував архімандрит Амфілохій (Кеминь). 22 грудня 1938 р. архімандрит Алексій (Кабалюк) рукоположив Івана Кундрю в монахи з іменем Іов.

У березні 1939 р. Закарпаття було окуповано Угорщиною. З початком Другої світової війни угорський уряд розпочав військову мобілізацію. Це послужило однією із причин багаточисельного переходу кордону з СРСР. Нещодавно нами було виявлено унікальні документи, які проливають світло на ці трагічні роки в біографії о. Іова (Кундрі). Матеріали кримінальної справи вводяться в науковий обіг вперше та дають змогу переглянути чимало тверджень, що наводилися авторами раніше.

У одному з документів кримінальної справи знаходимо пояснення дійсних причин переходу кордону.

„Вопрос: По какой причине Вы бросили монастырь и скрывались в лесу?

Ответ: Бросил монастырь и скрывался в лесу я потому, что хотели взять меня в Армию, так как я не хотел идти на защиту мадярской буржуазии.

Вопрос: Какая цель Вашего перехода из Венгрии на территорию Советского Союза?

Ответ: Потому что мне грозили судом – расстрелом…" [22] .

У протоколі від 23 жовтня 1940 р. о. Іов доповнив свої свідчення:

„Вопрос: Скажите, какие причины побудили Вас к этому нелегальному переходу гос. границы из Венгрии в СССР?

Ответ: К этому нелегальному переходу гос. границы из Венгрии в СССР меня побудили следующие причины: Во первых, меня брали служить в Венгерскую армию, где служить мне не хотелось, так как там жестоко издевались над украинцами и вообще я не хотел воевать с другими народами… Во вторых, жизнь в Венгрии в данное время стала очень тяжелая.

[22] ДАЗО. – Ф. 2558. – Оп. 1. – Спр. 2589. – Арк. 14.

В стране нищета, голод и безработица"[23] .

Таким чином, рятуючись від загальної мобілізації, о. Іов вирішив перейти кордон в СРСР. Разом з ним цю акцію здійснили Юрій Ференці, житель с. Королево Севлюшського округу (нині Виноградівського р-ну), Іван Григоряк та ієромонах Іларіон (Рибар) – жителі с. Дубове Тячівського округу (нині Тячівського р-ну).

Про формування даної групи розповіли на допитах Ю. Ференці та І. Григоряк. Так, на питання слідчого, „при каких обстоятельствах Вы познакомились с попом Рыбарь и монахом Кундря, с которыми Вы перешли границу в СССР?" [24] . Ю. Ференці відповів, що переховувався від арешту угорської жандармерії в м. Хуст, де часто відвідував монастир у Городилові. Саме тут він познайомився з о. Іовом, який запропонував йому перейти кордон. Напередодні переходу до них приєдналися ще дві особи, з якими Ю. Ференці не був раніше знайомий. Доповнював дане питання І. Григоряк: „Когда скрывался от преследования Венгерских властей, я проживал в лесу, ко мне приходила мать и сообщила, что священник Рыбарь собирается перейти границу в Советский Союз. Я сказал матери, чтобы он пришел до меня, что священник и сделал. Когда он пришел мы с ним решили перейти границу в Советский Союз. Кроме этого, священник привел еще двоих, я их даже и фамилии не знаю, и мы все 4 перешли в Советский Союз"[25] .

На основі аналізу документів кримінальної справи приходимо до наступних висновків. По-перше, група з 4 осіб формувалася в двох центрах – в м.Хуст-Городилово та в с.Дубове Тячівського округу. По-друге, особисті зв'язки двох ієромонахів призвели до об'єднання групи та її переходу в СРСР.

Місце для перетину кордону було обране біля „Чорної гори" на Рахівщині. 6 жовтня 1940 р. о 9.00 год. ранку вони опинилися на території СРСР. Але вже наступного дня в с. Рафайлово група була затримана прикордонниками. Співробітник НКВД Половников здійснив обшук о. Іова, у якого не виявилося ніяких речей та склав протокол затримання. У одній із довідок вказувалося, що затриманий І. Кундря вів себе адекватно[26] .

[23] Там же. – Арк. 18.
[24] Там же. – Арк. 34.
[25] Там же. – Арк. 53 зв.
[26] Там же. – Арк. 12.

Помічник начальника штабу Сосисоков 7 жовтня 1940 р. провів перший допит затриманого Кундрі. Останній повідомив дату та місце народження, національність, рід заняття, соціальне походження, освіту та ін. Він також вказав точне місце переходу кордону та родичів і знайомих на території СРСР [27] .

11 жовтня 1940 р. у м. Надворна Станіславської області старший помічник начальника 5 відділу НКВС УСРС 95 прикордонного загону Власов на основі вивчення матеріалів справи Кундрі Івана Георгійовича прийняв рішення взяти його під варту з пред'явленням звинувачення по 80 ст. УК СРСР (нелегальний перехід кордону). Того ж дня слідчий Кондрич провів допит затриманого. О. Іову було поставлено лише одне запитання: „Признаете себя виновным в предъявленных Вам обвинениях?". На що він відповів наступне: „Виновным себя признаю и поясняю, что границу из Венгрии в СССР перешел в поисках лучшей жизни"[28] .

12 жовтня 1940 р. Власов видав постанову, за якою обвинувачені Кундря І.Г., Ференці Ю.І., Григоряк І.Ю. направлялися в УНКВС по Станіславській області для подальшого ведення слідства. 21 жовтня 1940 р. слідчу справу за №29345 було прийнято до виробництва слідчим слідчої частини УНКВС, старшим сержантом Держбезпеки Репіним[29] .

Як видно з вище наведених даних, ієромонах Іларіон (Рибар) вже не фігурує у справі. Пояснення цьому знаходимо у постанові від 10 жовтня 1940 р. „Усматривая из материалов следствия, что Рыбарь И.Г., проживая в селе Дубово Тячевского округа – Венгрия, был связан с лицами подозреваемыми в причастности к венгерским разведывательным органам и вполне возможно, что влился в групу лиц, указаных выше, желающих следовать в СССР – по заданию венгерской разведки... Следственные материалы Рыбарь И.Г. выделить в особое следственное производство..."[30] . Однак, під суд ієромонах Іларіон (Рибар) не потрапив. Наприкінці 1940 р. він вже знаходиться у своєму рідному селі Дубове. Можна зробити припущення, що він був звільнений з-під варти за умови обіцянки співробітництва з радянською розвідкою. Крім того, його кримінальної справи в архіві не виявлено, очевидно, вона була звідти вилучена співробітниками НКВС. У жодній

[27] Там же. – Арк. 13.
[28] Там же. – Арк. 16.
[29] Там же. – Арк. 3.
[30] Там же. – Арк. 1.

із автобіографій ієромонах Іларіон не вказував про свій перехід в СРСР. Лише матеріали, опрацьованої нами справи, проливають на це світло.

23 жовтня 1940 р. у Станіславській в'язниці старший сержант Репін провів черговий допит о. Іова.

„Вопрос: Скажите, кем Вы были посланы на территорию СССР и с какими заданиями?

Ответ: На территорию СССР меня никто не посылал и никто мне никаких заданий не давал. Я по своему желанию нелегально перешел гос. границу из Венгрии в СССР...

Вопрос: Скажите, в каких государствах, кроме Венгрии, Вы были и в какое время?

Ответ: В 1930 году я был в Югославии, где пробыл две недели. Я ехал к своим родственникам в Грецию [31] , но меня через границу Югославии в Грецию не пустили. Я вернулся обратно в Венгрию. А больше я ни в каких государствах не был.

Вопрос: В каких государствах проживают Ваши родственники?

Ответ: Мои родственники проживают в следующих государствах: В Греции проживают два двоюродных брата – Мадяр Меркурий Иосифович и Мадяр Макарий Матвеевич, – которые находятся в монастыре на Святой горе, около города Салоника. В Америке проживает мой брат – Кундря Дмитрий Георгиевич, который работает чернорабочим на фабриках, где он точно проживает – мне не известно, т.к. я с ним связи не имел. В Канаде проживает мой брат – Кундря Михаил Георгиевич – работает чернорабочим на заводах в г.Торонто…

Вопрос: Вы имели связь с Венгерской жандармерией?

Ответ: Нет, я никакой связи с Венгерской жандармерии не имел"[32] .

Отже, наведені нами витяги із кримінальної справи свідчать про те, що слідчий намагався виявити зв'язки підсудного з ворожою розвідкою та інкримінувати йому звинувачення у шпигунстві.

24 жовтня 1940 р. було підписано протокол пред'явлення слідчих матеріалів. У ньому вказувалося, що попереднє слідство у справі Кундрі І.Г. слід припинити у зв'язку з достатньою доказовою базою та передати до суду. Крім того, у документі вказувалося, що з матеріалами справи за-

[31] Мається на увазі гора Афон.

[32] ДАЗО. – Ф. 2558. – Оп. 1. – Спр. 2589. – Арк. 17-19 зв.

триманий Кундря ознайомився, не висловив особливих зауважень. 26 жовтня 1940 р. проведене медичне обстеження, яке встановило, що Кундря І.Г. „здоров, может быть использован на физическую работу"[33] . 7 грудня 1940 р. справа направлена на розгляд Особливої наради НКВС УРСР.

Наступний документ у кримінальній справі о.Іова (Кундрі) датується 16 жовтня 1941 р. Зокрема у довідці вказано, що „заключенный Кундря И.Г., 1902 года рождения, эвакуирован и в настоящее время содержится в тюрьме №1 УНКВД Рязанской области"[34]. Наприкінці документа зазначено, що довідка складена у м. Свердловськ. З даного документа виходить, що у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни, розгляд справи о. Іова (Кундрі) було відкладено, але він утримувався у в'язниці.

Засідання Особливої Наради при народному комісарі внутрішніх справ УРСР відбулося 16 грудня 1941 р. Наведемо рішення Наради згідно виписки із протоколу:

„Слушали: Дело №29345/УНКВД Станиславской области, по обвинению Кундря (в оригіналі Кундра) Ивана Георгиевича, 1902 г.р., ур. с. Иза, Хустского округа – Венгрия, украинец, б. венгерско-подданный, б/парт.

Постановили: Кундря Ивана Георгиевича за нелегальный переход госграницы и как социально-опасный элемент заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на пять лет, считая срок с 7-го октября 1940 года" [35].

Згідно указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 листопада 1942 р. Кундря І.Г., як громадянин Чехословаччини був амністований. У посвідченні, яке видано 15 лютого 1943 р. в Норильському виправно-трудовому таборі вказувалося: „имеет право свободного проживання на территории СССР, за исключением погранполосы, запретных зон, местностей, объявленных на военном положении и режимных городов 1-й и 2-й категории". Названий документ видавався замість паспорта та був дійсний на протязі трьох місяців. Наприкінці свідоцтва знаходимо інформацію, що „гражданин Кундря И.Г. направляется к избранному им месту жительства в гор. Бузулук, Чкаловской области"[36]. Звичайно, це не було особистим бажанням о. Іова. У м. Бузулук формувалася Чехословацька бригада ге-

[33] Там же. – Арк. 62.
[34] Там же. – Арк. 70.
[35] Там же. – Арк. 72.
[36] Там же. – Арк. 75.

нерала Людвіга Свободи, яку пізніше направили на фронт. З отриманням Україною незалежності кримінальну справу переглянули, а 6 лютого 1992 р. о. Іов був реабілітований[37] .

Таким чином, твердження В. Ляліна про засудження о.Іова до 25 років є помилковим. Крім того, він перейшов кордон не через Польщу, а на території Рахівщини, яка безпосередньо межувала з СРСР.

Про участь о. Іова у військових діях відомо небагато. З його особистих спогадів дізнаємося, що йому довелося служити в артилерії. Він, як монах, не хотів брати зброї в руки, а тому мусив підносити снаряди. За стійкість та мужність у військових операціях був нагороджений бойовими нагородами.

У 1945 р. о. Іов повернувся в рідний скит. У листі від 14 листопада 1945 р. до єпископа Мукачівсько-Ужгородського Нестора архімандрит Алексій (Кабалюк), який виконував обов'язки настоятеля скиту, писав: „Прошу висвятити в ієродиякона монаха о. Іова (Кундрю), який є моїм заступником в скиті Городилово"[38] . Єпископ виконав прохання 16 листопада 1945 р. За виявленими нами документами, після рукоположення в ієродиякони о. Іов був направлений працювати в Єпархіальне управління в Мукачеві.

10 грудня 1945 р. братія Свято-Троїцького скиту в листі до єпископа Нестора просила рукоположити о. Іова в ієромонахи. Ченці наголошували на тому, що змушені запрошувати для відправлення служб інших священиків [39] . 7 травня 1946 р. о. Іов прийняв сан ієромонаха [40] . У тому ж році братія скиту обрала його настоятелем.

Очоливши скит, о. Іов спрямував енергію ченців на відбудову обителі, яка у 1945 р. потерпіла від пожежі. Було збудовано нову трапезну, братський корпус, кухню.

26 квітня 1946 р. єпископ Нестор нагородив ієромонаха Іова набедреником [41] . За заслуги перед Православною Церквою 9 квітня 1947 р. о. Іова було зведено в сан ігумена. Коли монастир на Чернечій горі повернули

[37] Там же. – Арк. 79.

[38] Алексий (Кабалюк), архимандрит. Прошение к епископу Нестору (Сидорук) от 14.11.1945 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

[39] Прошение братии Городиловского скита к епископу Нестору (Сидорук) от 10.12.1945 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

[40] Нестор (Сидорук), епископ. Грамота иеромонаху Иову (Кундря) от 24.04.1946 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

[41] ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 166. – Арк. 65 зв.

православним, єпископ Нестор призначає його настоятелем ігумена Іова. На цій посаді він служив у квітні-травні 1947 р. [42] Через тиск радянських органів влади чоловічий монастир перетворено на жіночий, а ігумен Іов був змушений повернувся до Городилова.

Архімандрит Єфрем (Молнар), який того часу був послушником в Городилові, згодом писав: „Очолюючи скит у 1946-1958 рр., він був для ченців і простих мирян прикладом. О. Іов майже ніколи не використовував адміністративні накази. Кожен день служив у церкві сам. Після закінчення Літургії і трапези повідомляв братії про послушання і сам приєднувався до роботи. У вільний від роботи час братія збиралася в трапезній, де один із монахів читав чернечий статут, а о. Іов давав відповідні роз'яснення, як потрібно використовувати чернечі правила у повсякденному житті. Іноді він розповідав про ті події, сучасником яких йому доводилося бути. Його людськими якостями були працелюбність, простота у взаємовідносинах, милосердя, смиренність...".

Благочинний монастирів та скитів архімандрит Матфей (Вакаров) у 1951 так характеризував о. Іова: „Человек весьма скромный и братиею любимый" [43] . Єпископ Мукачево-Ужгородський Іларіон (Кочергін) у 1955 р. писав: „игумен Иов отличается монашеским смирением и послушанием, молитвенностью и трудолюбием. В виду этих духовных качеств он снискал себе уважение среди монашества, духовенства и верующих. Как настоятель скита, он неутомимо заботится о всех нуждах скита и его насельников" [44] .

25 березня 1950 р. архієпископ Львівський, Тернопільський та Мукачівсько-Ужгородський Макарій (Оксіюк) призначає старця духівником Свято-Миколаївського жіночого монастиря в Мукачеві, який незадовго до того повернули православним. Однак, для о.Іова, який прагнув усамітнення та тиші, перебування в багатолюдному монастирі було важким. Про це свідчать його звернення до архімандрита Матфея (Вакарова). Останній у одному із листів писав: „В данное время занимает должность духовника в женском монастыре в Росвигове у Мукачева, какою должностью весьма тяготится и желает возвратится обратно в Свято-

[42] Там же. – Арк. 66.

[43] Матфей (Вакаров), архимандрит. Характеристика игумена Иова (Кундря) от 26.01.1951 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

[44] Илларион (Кочергин), епископ. Характеристика на игумена Иова (Кундря) от 8.08.1955 г. // Архив храма святого Димитрия Солунского в с. Малая Уголька Тячевского района.

Троицкий скит в Городилово". Єпископ Іларіон видав наказ, згідно якого Кундрю призначалося священиком Свято-Ільїнського храму в Велятині Хустського району з обов'язком реєстрації в уповноваженого у справах Руської Православної Церкви.

Під час правління єпископа Варлаама (Борисевича) в Мукачівсько-Ужгородській єпархії розпочинається планомірний наступ на права монастирів і скитів. О. Іов виступив проти закриття монастирів та підписав лист-протест до патріарха Московського проти діяльності місцевого архієрея. Внаслідок чого його змістили з посади настоятеля та перевели до Свято-Миколаївського монастиря в с. Іза-Карпутлаш Хустського району (1958-1959 рр.).

17 березня 1959 р. о. Іов звернувся з письмовим проханням до єпископа Варлаама, в якому просив перевести його до іншої єпархії [45] . Але керівництво єпархії не задовольнило прохання.

У 1959-1960 рр. о. Іов перебував у Спасо-Преображенському монастирі в с. Теребля на Тячівщині. Під час арешту настоятеля Веніаміна (Кереча-нина), він тимчасово виконував обов'язки настоятеля обителі. Оббивав пороги районного та обласного керівництва, намагаючись врятувати о. Веніаміна.

У 1960-1961 рр. о. Іов – настоятель парафії в с. Угля Тячівського райо-ну, а 1961-1962 рр. служить в с. Монастирець на Хустщині. З 1962 р. та до своєї смерті у 1985 р. проходив пастирське служіння в храмі святого Дми-тра Солунського у с. Мала Уголька Тячівського району.

Отець Іов був безкорисливою людиною, це ми бачимо з багатьох документів його власного архіву, що старанно зберігаються при храмі в с. Мала Уголька. У одній із заяв на ім'я єпископа Григорія (Закаляка) від 22 липня 1966 р. читаємо: „Дізнався, що Ви хочете висвятити мене в архімандрити, прошу залишити мене в сані ігумена, бо вважаю себе недо-стойним такого великого сану"[46] .

Архімандрит Іов за свої заслуги перед Богом отримав чудовий дар –

[45] Иов (Кундря), игумен. Прошение к епископу Мукачево-Ужгородскому Варлаааму (Борисевич) от 17.03.1959 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

[46] Иов (Кундря), игумен. Заявление к архиепископу Мукачево-Ужгородскому Григорию (Закаляк) от 22.07.1966 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

прозорливість. Відомий він був серед людей і як цілитель. Слід відзначити, що жителі с. Мала Уголька й у наш час у повсякденному житті користуються настановами та приказками свого колишнього священика. Як благочестивого пастиря, вірники багатьох сіл області запрошували його для освячення престолів, іконостасів, церков. З такими місіями він побував: у Хустському районі – у селах Стеблівка, Бороняво, Сокирниця; у Вел. Криві, Діброві, Билині на Тячівщині, в Середньому Водяному, Квасах на Рахівщині, у Міжгір'ї, Синевирі та багатьох інших. Крім того, він часто відвідував Чумалівський та Мукачівський монастирі.

За п'ять років до своєї смерті, 25 лютого 1980 р., о. Іов склав заповіт, у якому писав: „Я, ниже подписавшийся, архимандрит Иов 20 лет прожил в Малой Уголькe при храме Святого Дмитрия, моя жизнь подходит к концу, скоро мне исполнится 80 лет. Неизвестный день моей смерти. Много священников завещают похоронить их в монастыре или в родных селах, а я запрещаю куда-нибудь увозить мое грешное тело. Завещаю отпеть монашеским чином и похоронить возле креста на середине кладбища" [47] .

28 липня 1985 р. архімандрит Іов помер. У день своєї смерті, у неділю, відслужив Літургію, виголосив досить тривалу промову і виконав усі необхідні треби для вірників. Того ж дня, біля 10 годин вечора, йому стало погано і з молитвою на вустах він закінчив свій земний шлях. Похорони відбулися 31 липня. Службу очолив архімандрит Єфрем (Молнар). З промовами виступали прот. М. Келемен, архімандрит Євфимій (Шутак). Молитви співали монахині Чумалівського та Мукачівського монастирів та багато мирян, що прийшли провести в останній шлях свого наставника.

Довгий час духовенство Закарпаття піднімало питання про прославлення архімандрита Іова у сонмі святих. Однак ця подія з суб'єктивних причин відкладалася. Лише за правління єпископа Хустського та Виноградівського Іпполіта (Хилька) справа зрушилася з місця. При Єпархіальному управлінні було створено комісію по канонізації, яка розпочала підготовку документів.

18 вересня 2008 р. відбулося прославлення архімандрита Іова (Кундрі). Літургію та чин прославлення очолив Предстоятель УПЦ, митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан) та архієреї УПЦ.

[47] Иов (Кундря), архимандрит. Завещание от 24.02.1980 г. // Архів Свято-Димитріївського храму с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області.

Йому співслужили владики Української Православної Церкви: митрополит Чернівецький і Буковинський Онуфрій, архієпископи Хустський і Виноградівський Марк, Почаївський Володимир, Львівський і Галицький Августин, єпископи Бориспільський Антоній, Ніженський і Прилуцький Іриней, Івано-Франківський і Коломийський Пантелеймон, Переяслав-Хмельницький Олександр, Мукачівський і Ужгородський Феодор, єпископ Мефодій, намісники й настоятельки монастирів та клірики різних єпархій. На святі була присутня також делегація Румунської Павославної Церкви на чолі з єпископом Мараморошським Іустином.

Під час чину прославлення найвище духовенство країни відправило останню панахиду за преподобним Іовом. Опісля митрополит Онуфрій виголосив рішення Священного Синоду про причислення до лику місцевошанованих святих Хустської єпархії архімандрита Іова (Кундрі). Архієпископ Марк зачитав вірникам житіє святого. Після чого духовенство проспівало преподобному Іову тропар і кондак.

Під час свята предстоятель УПЦ Митрополит Володимир виступив із вітальним словом. Духовні урочистості відвідали і представники влади – голова Закарпатської ОДА Олег Гаваші, народний депутат Василь Петьовка та керівництво Тячівського району.

Мощі преподобного Іова Угольського знаходяться у храмі Димитрія Солунського в с. Мала Уголька Тячівського району, де планується організувати чоловічий монастир.

Василь Міщанин,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, науковий співробітник БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)

Довгий час відомості про діяльність Феодосія Горвата можна було отримати тільки зі споминів односельчан. Проте якоїсь чіткої картини не вимальовувалось. Одні ідеалізували його, інші, навпаки, паплюжили. На початку 1990 р. було виявлено особистий архів ієромонаха. Він нараховував близько 200 листів, офіційних і приватних звернень тощо. Після опрацювання цих документів, у обласній і районній пресі з'явилися кілька науково-популярних статей, присвячених цій харизматичній постаті. Зокрема, історик М.Вегеш та журналіст І.Мокрянин у «Закарпатській правді» опублікували статтю «Драма Отця Феодосія»[1]. На основі цього архіву написана і стаття В.Міщанина, у якій досліджується соціально-економічне життя с. Синевир у 20-30-х рр. XX ст. [2] Досліджуючи історію сусіднього із Синевиром села Колочави, народний депутат С.Аржевітін неодноразово посилаєтьсь на документи, які у певній мірі пов'язані із життям та діяльністю Феодосія (Горвата) [3].

[1] Вегеш М., Мокрянин І. Драма Отця Феодосія // Закарпатська правда. – 1992. – 6 жовтня.
[2] Міщанин В. Синевир очима Феодосія Горвата // Верховина. – 1993. – 13 квітня.
[3] Аржевітін С.М. Релігія: Історія верховинського села Колочава / Передм. М. Болдижара, Ю.Сливка, В.Малета. – Київ: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. Письменник, 2007. – Т.2. – 832 с.: іл.

Постать Синевирського священика знайшла своє місце і в монографії Ю.Данильця з історії православ'я на Закарпатті[4], служила предметом доповідей на конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету[5].

Ігумен Феодосій (в миру Федір Горват) народився 18 березня 1897 р. у с. Нижній Синевир Волівського округу (нині с. Синевир Міжгірського району). У рідному селі закінчив шість класів народної школи. Далі спогади односельців про його життя розходяться. За словами перших, він був призваний до війська, воював на Східному фронті, а згодом у полоні прийняв православну віру. Другі стверджують, що Федір Горват пішов на Афон, звідки повернувся в Синевир на початку 1920-х рр. Архівні документи підтверджують першу версію.

Жандарм Батошек із Н. Синевира у листі до Земського поліційного управління від 8 травня 1923 р. називає Федора Горвата та Василя Леднея «лідерами місцевих православних»[6]. У згаданому документі читаємо, що на 5 травня 1923 р. у Н.Синевирі планувалося захоплення греко-католицького храму православними вірниками. За наказом окружного начальника до Н.Синевира було підтягнуто жандармів із навколишніх сіл, але ніякого захоплення не відбувалося. Після розслідування було встановлено, що дану інформацію поширив місцевий греко-католицький священик Медведецький, який говорив, що із Волового прийде православний ієромонах Афанасій у супроводі окружного начальника і передасть храм православним. Разом з тим, надпоручик Гозар провів профілактичну розмову з православними та викликав їх на 11 травня 1923 р. до Волового.

Як вже згадувалося, православна громада в Н.Синевирі свого храму не мала. Але ситуація змінилася навесні 1924 р. Наступний документ, що виявлений у державному архіві, повідомляє, що від Великодних свят православні в Нижньому Синевирі поділили з місцевою греко-католицькою меншістю церковне майно. Зокрема, до православних перейшов храм, а греко-католики молилися на церковній фарі[7]. Перше

[4] Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. Монографія / Передмова В.Фенича. – Ужгород: Карпати, 2009. – 376 с.

[5] Село Синевир Міжгірського району у 20-30-х рр. XX ст. (за матеріалами священика Феодосія Горвата) / Програма 62-ої підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу. Секція історії України. – Ужгород, 2008. – С.3 // Поточний архів кафедри історії України. – Документи про проведення конференцій. – Папка №5.

[6] ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 321. – Арк. 34.

[7] Там же.

православне богослужіння в Свято-Успенському храмі відбулося 20 квітня 1924 р.[8]. Спочатку вірники проводили службу без священика, а потім її очолив священик Василій Бабич з Нижньої Колочави (нині с.Колочава Міжгірського району)[9].

8 травня 1924 р. мукачівський греко-католицький єпископ Антоній (Папп) у листі до Шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі вимагав «возмутительного батюшку з більшовицькими своїми вірниками показово покарати»[10].

5 липня 1924 р. архієпископ Савватій (Врабец) в Празі рукоположив Федора Горвата у сан ієромонаха[11]. Наступного дня, 6 липня – архієпископ видав декрет за номером 337/24/А, за яким ієромонах направлявся на пастирську роботу у його рідне село – Нижній Синевир. З того часу і до самого арешту угорцями у 1942 р. він знаходився в «рядах греко-восточных православних священнослужителей».

24 січня 1926 р. відбулося засідання православної церковної громади с.Н.Синевир. Вірники затвердили статут громади та церковний комітет. У додатку до статуту вказувалося, що до складу православної громади входило 200 чол.

Храм перебував у руках православних недовго, вже на початку лютого 1926 р. вірники опинилися на вулиці. 4 лютого 1926 р. окружний уряд видав розпорядження, за яким церковне приміщення було передано грекокатоликам. У листі до Міністерства внутрішніх справ православна громада разом зі своїм священиком – ієромонахом Феодосієм писала: «Пора уже измѣнить тотъ насильственный закон старомадярскій. А до того часу просиме вашей милости продолжити намъ на далше пользованіе Храмомъ молитвеннымъ (Церковь). Церковь, о которой идетъ слово, есть избудованная нашимъ собственнымъ трудомъ, предъ симъ 20 летъ и еще те раны не полечились на насъ, а сейчасъ еще новый ударъ прибавляется…»*.

29 березня 1926 р. на загальних зборах православні вірники прийняли рішення про побудову тимчасового храму. На наступних збрах від 11 липня 1926 р. ієромонах Феодосій виголосив промову, в якій торкнувся

[8] Там же. – Арк. 91.
[9] ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 279. – Арк. 39.
[10] Там же. – Арк. 38.
[11] ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 680. – Арк. 10.
* Тут і у всіх наступних цитуваннях посилання на документи особистого архіву ігумена Феодосія (Горвата)

питання про виділення земельної ділянки під новий храм у центрі села та організації збору пожертв серед вірників. Ієромонах Феодосій також розпочав роботу над проектом церкви. У листі до архітектора М. Зоубека він просив позичити для громади плани нових церков та порадити, який храм було б доцільно будувати в Синевирі.

Певні підсумки підготовчої роботи по будівництву храму ієромонах Феодосій (Горват) виклав у листі до секретаря архієпископа Савватія в Празі – Володимира Грузина. «…Къ сожалению, у насъ здесь еще не приготовлено къ строенію храма по слыдуючимъ мотивамъ: поелику земля, на которой мы наміряемъ строить храмъ, есть маеткомъ Штатныхъ лесовъ, дирекция которой находится в Буштине… То мы еще не приготовляли ничего къ строенію…». Офіційний дозвіл про виділення землі надійшов аж 3 грудня 1926 р.

Незважаючи на те, що православні вірники були бідними, вони жертвували кошти на будівництво. У зв'язку з тим, що грошей не вистачало, ієромонах Феодосій письмово звертався до різних інстанцій, до впливових урядових осіб і навіть до представників діаспори. В одному з таких послань Феодосій Горват пише: «Вам известно, что я не прошу от вас на мою потребу и не на мой живот... Прошу вас, будьте такі добрі изложить по 100, або по 200 кч. та зашліть на церковь у воросі от усіх вас, котрі там исьте, то были бы файні гроші, что можно бы хоть долги уплатити, айбо окрім того пишу вам, что я начав побивати драницями стіни церкви й ниє з чим, ви добре знаєте, що маймала розрубка, то і тота высше 200 кч. виходить...».

Восени 1926 р. розпочалися підготовчі роботи по будівництву храму (заготівля дерева, розпил тощо). Відомо, що ці роботи виконували два майстри з Волового – Іван Карпатій та Іван Путраш. У тому ж 1926 р. ієромонах Феодосій придбав для храму книги – Євангеліє та Апостол. 26 листопада 1926 р. архієпископ Савватій (Врабец) видав грамоту про заснування храму на честь Преображення Господнього. Очевидно тоді і було освячено першій камінь під церкву.

В одному із листів ієромонаха Феодосія за 1927 р. знаходимо опис проекту споруджуваного храму. «Церковь намеряется будовати съ тесаного дерева товщиною въ 15 см. Долгота храма – 27 метров, широта хр. – 9 и 17 метровъ. Высота хр. – 5 метровъ. Олтарная часть въ двома спокрисаріи долготою въ 5 метр. Широтою въ 9 метр. На верху – І малый хоръ шири-

ной въ 2 метр. Храмъ будовалбысь съ 2-ма болшими дверями, и съ 14 окнами… Подвала подъ храмом каменная вверху земли на 25 и на 95 см (ибо фундамент копати не позволюетъ дирекція штатныхъ лесовъ). Храмъ буде будованъ съ І-ой колоколнею вместящей 3 колокола весомъ до 9000 килограмовъ, и с І куполомъ отъ крыши вышиной въ 3-4 митровъ. Колокольня вышиною отъ земли до креста 16 метровъ…». Даний опис було доповнено рисунком храму, написаним ієромонахом Феодосієм.

Зберігся перелік найманих майстрів, що будували храм Преображення Господнього: вже згадувані Іван Карпатій та Іван Путраш, Петро Секереш, Іван Вовканець, Михайло Шегда, Іван Сідей, Василь Ворон, Іван Ворон.

Церква була побудована, і о. Феодосій (Горват) у квітні 1928 р. повідомив про це свого друга І. Шмигала: «...Ми, як вам пишу, збудовали Церков стоимости 65000 кч. а звони 62.000 кч., всего у воросі 127000 корон, і ми лише 30000 корон должны, и хотя так скуто за гроші, но ужесьме файні гроші видали». У цьому ж листі він пише про умови, в яких будувалась церква: «Пишу вамь, брате Іоанне что дуже тяжко и трудно я туї пребываю и уже давно я бы бывъ пойшовъ гетъ, лишь тото мене май дуже придержуе, чтобы не роспалося сисе діло православія, я туй теперь жию на своихъ собственныхъ издержкахъ и нитко мене не подпоруе ни физично, ни матеріально…».

У куполі церкви були встановлені дзвони, які завдяки о. Феодосію, привезли із Пряшева. В одному з листів він питав: «Посилаю Вам туй на фотограф сняті наші 4 звони, котрім ми по милості Божієй пріобрели в сіє тяжкоє и смутноє для нас время, ми принуждены последнюю нашу на сіє приложити и последний кусок хлєба от рота отняти».

У 1929 р. ієромонах Феодосій (Горват) просить окружні власті на право відкриття церкви: «Главное строеніє той Церкви єсть сконченное, в виду того нижеподлисанные предлагаеме сіюто просьбу, просиме о позволенії пользованія (уживання) сеїто Церкви».

У зв'язку з тим, що православні вірники не мали коштів, за свою роботу ієромонах Феодосій не брав жовної плати. Тому йому доводилося весь час шукати якогось заробітку. До нашого часу збереглася споруда кузні та майстерні, де працював ієромонах Феодосій. Він був і ковалем, і столяром, і лісорубом. Під час зйомок фільму «Марійка–невірниця»

Іван Ольбрах [12] зафільмував освячення бокорів та сплав їх по Тисі. Серед бокорашів був і ієромонах Феодосій. Також і в Н.Синевирі він заснував кредитну спілку, яка підтримувала русинів у скрутний час.

Будівництво церкви було справою життя Феодосія (Горвата) – священика. Він і подумати не міг, щоб вся ця робота пропала марно. «Подумайте, Брате честний, – пише він І.ШМигалу, – что все утвари и облачення и книги, и сосуди церковні пропали от нас, и ми якбисьме обгоріли, все мусим собі снова ладити». На лихо православних і отця Феодосія, це трапилось. В листі до архімандрита Мисаїла на Афонську гору, Феодосій (Горват) з болем у серці писав: «Дня 8-го ноября 1932 года, згоріла наша Церков, з всіми принадлежностями і утварьми. Подпалили якісь злоумишленники, правду сказать начався для нас сугубий крестний путь». За спогадами односельців причиною пожежі стало недбальство церківника.

У зв'язку з тим, що ієромонах Феодосій був прихильником архієпископа Савватія, у нього часто виникали суперечності з сербською юрисдикцією. Наприклад, коли о.Василь Країло від імені Мукачівсько-Пряшівської єпархії відвідав Синевир з метою перевірки, то отець Феодосій різко відповів: «...Советую і Вам і Єпархіальному управленію раньше полагодити кризис существующий в вашем приходе... и не бывайте учителем моего прихода, ай будьте учениками и научитеся от моего прихода, а для разширення православной церкви в мой приход не тратьте время, ибо напрасно...». Феодосій (Горват) рішуче заявив, що: «не узнаваю и не могу узнавати жадного благочинного над собою Тереблянського округа, так как его не было и не єсть...», а «подчиняюся моєму законному архиєпископу в Праге».

У нашому розпорядженні є кілька звернень до празького архієпископа Савватія (Врабеца). З ним Феодосій (Горват) ділився всім наболілим, особливо багато писав про розкол у православ'ї. Саме збереження єдності православ'я було для нього головною метою життя. Коли Савватій запропонував йому відійти від свого приходу і перейти на гору Афон, отець Феодосій ввічливо відповів: «Отказатись совсем от функції священнодействия, это неприлично потому, что это дало бы повод к новому розбрату и посмеянию православия со сторони самих себя в момент борьбы с внешними врагами, а далее это показало бы каинову злобу и заздрасть по отно-

[12] Справжнє прізвище Камил Земан, чеською Kamil Zeman, (6 січня 1882 -20 грудня 1952).

шению к нашим собратьям православним людям». Своє кредо о. Феодосій чітко висловив у зверненні до русинів-українців в Америці: «Ми до последней капли крови боремеся за своє і будемо боротися, ми стараємеся держати в пам'ять гроби з костьми наших предков, ми измагаємеся в наших селах будувати Русски Православні Храми, чтобы тоти Храми свідчили будучим поколінням о нашей русскости и ревности. Чтобы будущие поколения по примеру нашему свої сохраняли». Ці слова не втратили своєї актуальності і тепер.

Праця ієромонаха Феодосія (Горвата) на ниві релігії була досить високо оцінена. В листі до нього архиєпископа Савватія говорилося: «За время Вашей службу среди наших священников Вы находилися из числа первых, якіи и получили от нас повышенія і награды (набедренник, палицю, золотой крест), и сан Игумена, за все время службы Вашей не были ничем наказаны даже малой найменьшей покутой, тою стезею советуем Вам шествовать...». На жаль, у нас відсутня точна інформація про час зведення о.Феодосія у сан ігумена та інші нагородження.

Велику увагу ігумен Феодосій (Горват) приділяв школі. Він був впевнений, що вона повинна підтримувати постійний зв'язок з церквою. Тим більше, що це не виключали закони Чехословацької Республіки. У зверненні до шкільного відділу в Ужгороді, отець Феодосій писав: «Я, нижеподписанный, прошу приняти сіє к сведению и назначить урядовик для преподавания Закона Божия (выучованія религии) школьной молодежи православного греко-восточного віроисповіданія, учащихся в Державних школах в с.Нижном Синевире». О.Феодосій запевняв, що бажаючих є достатньо і що їх список буде підготовлений. Здавалося, що справа буде вирішена позитивно, але коли шкільний інспектор у Воловому М.Дубровський Горвата не підтримав, останній написав протест. Мотивація була такою: 1) основними законами Чехословацької Республіки проголошена і визнана автономія всіх віросповідань; 2) Версальським мирним договором була визнана автономія Карпатської Русі згідно церковних справ; 3) декретом Міністерства закордонних справ у Празі від 26 січня 1923 р. було вирішено, при згоді Міністерства шкіл і народної освіти, що організація православної церкви в Чехословаччині вважається виключно внутрішньою справою церковної влади, до якої уряд не повинен втручатися.

Школа, за глибоким переконанням о. Феодосія, повинна була вихову-

вати дітей в дусі церковної моралі. Підростаюче покоління повинно було бути чистим у своїй совісті. Цікавим у цьому відношенні є документ – звернення цілої групи жителів Синевира на чолі з ігуменом Феодосієм (Горватом) і сільським старостою М.Прокопом до Шкільного відділу в Ужгороді. Наведемо деякі місця з нього: «Видяще, что Русская народная школа в своей деятельности и обов'язку свои постанови и предприятия становить на путь непохвально ведущій в противную сторону, в то время коли все человечество стремится к пути, ведущему вперед», школа стає «противнице своєму званню и яко рудие к упадку моральности и человеческой жизни». Для того, щоб врятувати становище, автори звернення пропонували: «Просиме организовати в нашем селе школьную раду, которая мала бы право контролювати, а в случає потребности и ликвидувати подобні непохвальні діла». В чому полягала «причина сеї школьной болезни» автори послання довести не могли. Їх тоді це дивувало.

36 жителів Синевира на чолі з о. Феодосієм (Горватом) написали звернення до Шкільного відділу в Ужгороді, в якому протестували проти призначення вчителькою ручної праці у руській народній школі Магдалини Дзуровчикової. Мотивація протесту була такою: 1) Дзуровчикова ображає православну віру, не має ніякого нахилу до виховання шкільної молоді; 2) названа вчителька не є настільки морально чистою, щоб їй можна було довірити навчання і виховання дітей; 3) поява її в школі може викликати масовий відхід дітей зі школи.

Таким чином, із вищесказаного зрозуміло, що о. Феодосій не залишав в стороні школу, а приділяв їй неослабну увагу.

Як відомо, уряд Чехословаччини зобов'язувався надати нашому краю автономію. Однак обіцянки ці продовжували залишатися обіцянками. На це вказує о.Феодосій (Горват) у привітальному зверненні до президента Чехословацької Республіки. Вітаючи президента Масарика з 68-літтям, священик бажав йому міцного здоров'я і сподівався, що в нього вистачить сил для того, щоб врешті-решт надати «Карпаторусскому народу и ныне еще не существующий Карпаторусской Автономии».

Досі не з'ясовані обставини арешту і смерті о.Феодосія (Горвата)[13]. Не відома також точна дата арешту. Згідно документів з домашнього архіву родини Горватів з Синевира, у січні 1942 р. о.Феодосій ще перебував на волі.

[13] Нірода О. Загадкове зникнення священика // Верховина. – 2009. – 8 серпня.

Пізніше документальні згадки про нього зникають. За окремими спогадами ігумен Феодосій (Горват) був заарештований за співпрацю з радянськими розвідниками»[14]. За словами старожилів с.Синевир ігумен Феодосій після арешту був відправлений до Волового (нині Міжгір'я), потім перевезений до Мукачева. Згодом він загинув у одному із концентраційних таборів в Угорщині у 1943 р. Місце і час смерті та поховання не відомі.

[14] Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. – С.186.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Життєвий шлях та подвижницьке служіння архімандрита Василія (Проніна) (08.09.1911 - † 05.01.1997)

(До 100-річчя з дня народження)

В історії Православної Церкви на Закарпатті у XX столітті залишили помітний слід багато видатних діячів. Проте особливе місце в історії Закарпаття займає ім'я архімандрита Василія (Проніна) (08.09.1911-† 05.01.1997) - глибокого дослідника і в той же час справжнього аскета і знаменитого духівника. Його богословсько-історична наукова спадщина змушує замислитися над історичним минулим нашого краю. І тому кожен дослідник Православ'я за Карпатами у XX столітті не може обійти увагою цю унікальну, багатогранну особу.

Наша невелика стаття – це не лише чергова спроба напередодні 100-річчя з дня народження подвижника благочестя Василія (Проніна) відкрити для себе нові, досі невідомі сторінки з життя отця Василія, але й якомога глибше зазирнути у його подвижницький шлях. В останні роки ми неодноразово зверталися до життєвого шляху цього відомого подвижника[1].

[1] Див.: Монич Александр, протодиакон. Жизненный путь архимандрита Василия (Пронина) (08.09.1911-†05.01.1997) // Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина). – Том 1. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – С. 432 / Составители: протодиакон Александр Монич, доц. каф. истории Украины УжНУ Юрий Данилец. – С. 7-47; Он же. Жизненный путь архимандрита Василия (Пронина) (08.09.1911-†05.01.1997) // Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина). – Том 2. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – 390 С. / Дешифровка рукописей, общая редакция и составление: протодиакон Олександр Монич. – С. 8-26; Он же. Переписка святителя Иоанна (Максимовича) с иеромонахом

Ця багатостороння людина стала своєрідним явленням у церковній історії нашого краю, тому кожна нова спроба екскурсу у його життєвий шлях допомагає нам глибше зрозуміти свою історію, світогляд та національну самоідентичність.

Милість Божа безмежна, адже отець Василій, не дивлячись на запрошення ще восени 1939 року митрополита Східно-Американського і Нью-Йоркського, голови Архієрейського Собору і Синоду, першоієрарха Руської Православної Церкви Закордоном Анастасія (Грибановського) (1873-1965) через графа Граббе перейти до Південної Америки, а згодом до Палестини, залишається на Закарпатті[2].

Життєвий шлях майбутнього духівника Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря архімандрита Василія (у миру Володимира Васильовича Проніна) почався в місті Києві, де він народився 8 вересня 1911 року[3]. За своїм походженням він належав до древнього дворянського[4] руського роду Проніних[5].

Дитинство Володимира проходило в загальній колії його однолітків. Виключенням в характері Володимира в ті роки була якась вже доросла покірність батькам, глибоке благочестя, любов до храму Божого, що, звичайно, було заслугою його благочестивих батьків Василя та Іраїди.

У 1917 році після більшовицького перевороту багато вірних Богові і батьківщині синів і дочок були вимушені покинути свої будинки. Серед таких виявилася і сім'я Проніних, яка емігрувала спочатку до Молдови (тоді це була територія Румунії), а потім до Сербії[6].

Василием (Прониным). Материалы к канонизации архимандрита Василия (Пронина) // Православний літопис. – Журнал Мукачево-Ужгородської Православної єпархії. – № 9 (15). – Листопад-Грудень. – 2009. – С. 26-29; Он же. Архимандрит Василий (Пронин): «Православие в Карпатах – это мир наших летописей» // Живой Родник (Православный собеседник). – № 5-6 (81-82). – Май-Июнь. – С. 33-40; Он же. Из личного дневника отца Василия (Пронина) // Живой Родник (Православный собеседник). – № 5-6 (81-82). – Май-Июнь. – С. 42-45; Он же. Жизнь и церковное служение архимандрита Василия (Пронина) // Труди Київської Духовної Академії. – № 12. – 2010. – С. 297-310; Он же. Жизненный путь архимандрита Василя (Пронина) // Альфа и Омега. – № 2 (58). – М., 2010. – С. 128-143; та ін.

[2] Лист ієромонаха Василія (Проніна) єпископу Шанхайському Іоанну (Максимовичу) від 19 липня / 1 серпня 1940 р. // Архів Мукачівської Православної єпархії. – (Далі АМПЄ).

[3] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

[4] Державний архів Закарпатської області. – (Далі ДАЗО). – Ф. Р-1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Закарпатській області. Оп. 4 д. – Спр. 161. – На 64 Арк. – Особові вправи священників та настоятельниць Свято-Миколаївського жіночого монастиря в м. Мукачево за період 1947-1991 рр. – Арк. 21.

[5] За деякими даними будинок роду Проніних знаходився неподалік від Андріївського спуску біля храму апостола Андрія.

[6] Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. – Т. 1: Жизнеописание. Научные и богословские исследования / Сост. прпт., А. Монич, к.и.н., Ю. Данилец. – Ужгород: ОАО «Патент», 2010. – С. 9.

В 1919-1921 роках у місті Кишиневі[7] навчається у початковій школі, а в 1921-1929 роках в тому ж місті вчиться у руській гімназії[8].

Жадання Бога і прагнення до пізнання істини привели випускника гімназії спочатку в духовну семінарію, а потім і в Белградський університет на богословський факультет.

З благословення батьків у 1929 році Володимир поступає в православну семінарію на честь святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова в місті Бітоль (Охридська єпархія, сьогодні це територія Республіки Македонії). Поступити в Бітольську семінарію у той час було важко, оскільки з тисячі кандидатів приймалися лише близько ста, а тому вступні іспити були дуже складними. Володимир ці іспити склав позитивно і так само вчився на всіх курсах.

Зі щоденника Володимира знаємо, що під час навчання як в гімназії, так і семінарії студент Володимир Пронін просто жив у бібліотеці. Його цікавило безліч речей, на які він завжди шукав відповіді. Дуже любив літературу, філософію, археологію, історію, лінгвістику. Його улюбленими письменниками були С.М. Тургенєв, Ф.М. Достоєвський, М.Ю. Лермонтов, А.П. Чехов, С.А. Єсенін.

Окрім свого головного послуху – навчання, молодий студент осягає й ази духовного життя, активно спілкується з багатьма святителями Руської і Сербської Православних Церков. У важкі для Церкви часи в духовній семінарії Бітоля навчалися також вихідці із Закарпаття, які після навчання поверталися додому і служили Церкві Христовій на своїй батьківщині.

Саме тут семінарист Володимир вперше у своєму житті зустрічається з багатьма майбутніми святими: преподобним Іустином (Поповичем) (07.04.1894-07.04.1979), який з грудня 1930 по січень 1932 рр. знаходився в місіонерській поїздці в Підкарпатській Русі, а з 1932 по 1934 рік був професором Бітольської семінарії; святителем Миколаєм (Велеміровичем) (23.12.1880-18.03.1956), а також з відомим святителем Православної Церкви, тоді ще ієромонахом Іоанном (Максимовичем) (04.06.1896-19.06.1966).

Безліч відомих професорів, доцентів вчили і наставляли тоді моло-

[7] В тому же місті, згодом були похоронені батьки отця Василія. Відомо, що на честь дворянського роду Проніних в Кишиневі була названа ціла вулиця.

[8] ДАЗО. – Ф. 1490. Уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. – Спр. 168. – На 104 Арк. – Послужні списки священиків на букви П, Р, С. – Том. 4. – Арк. 9.

дих богословів у семінарії, але найзначнішим наставником і вихователем був отець Іоанн, який викладав у той час в семінарії і був її ректором. Тверда віра і подвижницьке життя отця Іоанна стали хлопцю прикладом для наслідування. Саме його Володимир попросив бути духовним наставником. Майбутній святитель побачив добре серце хлопця і теж виявив прихильність до нього. І хоча в 1934 році отця Іоанна возводять в сан єпископа і він виїжджає до далекого Шанхаю, сердечне спілкування між ними продовжувалося до самої смерті святителя, тепер уже в письмовій формі[9]. У архіві Мукачівської єпархії збереглося унікальне і глибоке за своїм духовним змістом листування між святителем Іоанном і тоді ще ієромонахом Василієм (Проніним)[10].

Згодом отець Василій багато разів згадував владику Іоанна у своїх бесідах з духовними чадами, яким ставив у приклад його подвижництво та аскетичний досвід.

Одного дня в своєму щоденнику отець Василій записав: «Когда я начинал думать о христианстве, о вере, то вспоминал епископа Иоанна. […] Владыка Иоанн мне дорог, как дорога мне жизнь, ибо я живу, и дышу, и существую по его молитвам. От него я видел любовь и веру, и эта вера дала мне силу жизни»[11].

З 1933 по 1937 рік випускник семінарії з успіхом продовжує своє навчання на Богословському факультеті Белградського університету, де він став стипендіатом Священного Синоду Сербської Православної Церкви.

Після завершення навчання молодий богослов був направлений проповідником Слова Божого в Мукачівсько-Пряшівську православну єпархію, яка у той час була в юрисдикції Сербської Церкви[12].

Про свої перші враження від зустрічі із Закарпаттям він писав: «Будучи еще студентом на богословском факультете Белградского университета я заинтересовался Карпатской Русью. Тогда она мне казалась западной

[9] Див.: Монич Александр, протодиакон. Жизненный путь архимандрита Василия (Пронина) (08.09.1911-05.01.1997) // Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. – Том 1. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – С. 7-47; Монич Александр, протодиакон. Переписка святителя Иоанна (Максимовича) с иеромонахом Василием (Прониным). Материалы к канонизации архимандрита Василия (Пронина) // Православний Літопис. Журнал Мукачево-Ужгородської Православної єпархії. – 2009. – № 9 (15). – Листопад-Грудень. – С. 26-29.

[10] Збереглися листи єпископа Шанхайського Іоанна (Максимовича) до ієромонаха Василія (Проніна), які датуються 31.07.1939; 15.02.1941; 15.04.1941 // АМПЄ.

[11] Особистий щоденник архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

[12] Автобіографія ієромонаха Василія (Проніна). Див.: Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

страной, о которой так мало было известно. Там же учились несколько студентов из Закарпатья. Кроме того, некоторые из карпаторусских деятелей проживали тогда в Белграде и интересовались учащимися из Бессарабии, которых было несколько и которые были туда направлены от русского меньшинства. Но после окончания школы никто из нас не мог вернутся в Бессарабию для церковной работы; меньшинство придерживалось старого стиля, а официально там был новый календарь.

В конце 1938 года мне представилась возможность поехать на Карпаты. В неспокойное время, в середине ноября прибыл я в Мукачево и в течении 17 лет, безвыездно (кроме 2 месяцев пребывания в Почаевской Лавре в 1949 году) прожил на Закарпатье. Неизгладимо впечатление, когда после обычной городской обстановки приходилось видеть перед собой закарпатские деревянные церкви, хижины, видеть людей в народной одежде, слышать закарпатский говор. Возникает непосредственное ощущение древности славянских поселений на Карпатах. Это другой мир, мир наших летописей; точно въезжаешь в до Петровскую, до Пушкинскую Русь»[13].

Після двох років перебування в межах Мукачівської єпархії майбутній подвижник, наслідуючи приклад святого життя свого наставника і духівника, приймає рішення про прийняття чернецтва. Поза сумнівом, саме особа владики Іоанна, його життя, проповіді і листи будять в душі Володимира бажання служити Богові в чернецтві.

11 березня 1939 року преосвященнійший Володимир (Раїч) (1938-1945), єпископ Мукачівсько-Пряшівський в Крестовому храмі Архієрейського будинку в місті Мукачеві, постригає Володимира в малу схиму, з ім'ям Василій, на честь блаженного Василія Христа ради юродивого, Московського чудотворця[14]. Через день після чернечого постригу в тому ж храмі і той же єпископ здійснює над ченцем Василієм дияконську хіротонію. 25 червня того ж року в Покровському храмі села Ракошино ієродиякон Василій був рукопокладений в сан ієромонаха[15].

Вітаючи ієромонаха Василія з прийняттям чернецтва та ієрейською хіротонією, єпископ Шанхайський Іоанн (Максимович) писав у листі: «Возлюбленный о Господе отец Василий! Поздравляю Вас прежде всего с принятием иночества и священства, а также с имеющим быть через два

[13] Особистий щоденник архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[14] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[15] Там же.

дня Днем Вашего Небесного Покровителя. От души порадовался я, получив Ваше письмо. […] Приняв иночество и став на службу Церкви в многострадальном русском крае, Вы пошли правым путем и полезным Вам и другим. Конечно, будут у Вас и уже были искушения ибо сказано: «Сын мой! Если ты приступаешь служить Господу Богу, то приготовь душу твою к искушению» (Сир. 2, 1), сказано Премудрым. Искушения неизбежны в иноческой жизни. Диавол особенно вооружается против тех, кто борется с ним и уходит из его власти. Искушения бывают различные – от своих собственных пороков и слабостей, которые искореняются нелегко, от разных неудач, от отношений (с) окружающими. Особенно тяжело бывает, если чувствуется несправедливость от тех, от кого ожидаешь поддержки и надеешься в них искать опору. […] Все люди в каком бы они состоянии не находились, все же люди и также подвержены искушениям.

Тяжело очень бывает и когда видишь неудачу искренних трудов и получаешь огорчения от тех, от коих надеешься иметь радость (2 Кор. 2, 3). В таких обстоятельствах (старайтесь – О.М.) прибегнуть к Самому Богу, горячо излив Ему свою душу. Притом лучше не молится правило об удалении скорби, а молится о тех, от кого она пришла. Господь быстро приходит на помощь тогда, когда меняются обстоятельства или вливается сила Божья, укрепляется наш дух и духовная сила (в – О.М.) дальнейшей работе. Вообще, молитва – главное оружие инока и священника, да и всякому она необходима. 31 июля 1939 года»[16].

З 25 червня 1939 року отець Василій був призначений настоятелем Свято-Архангело-Михайлівського храму в м. Мукачево[17].

У серпні 1939 року отець Василій був направлений для пастирського служіння другим священиком в село Бедевля Тячівського округу. В той же час він був зарахований в братію чоловічого монастиря на честь святого Іоанна Предтечі. Окрім служіння біля престолу Божого, молодий ієромонах викладав у восьмикласній народній школі Закон Божий[18].

[16] Лист єпископа Шанхайського Іоанна (Максимовича) ієромонаху Василію (Проніну) від 31 липня 1939 року // АМПЄ.

[17] ДАЗО. – Ф. 1490. – Оп. 4д. – Спр. 168. – Арк. 10. Сьогодні на місці де колись знаходився дерев'яний пам'ятник архітектури Закарпаття XVIII ст., Свято-Архенгело-Михайлівський храм побудований новий дерев'яний храм теж на честь Святого Архістратига Божого Михайла, а попередній храм у 1973 році перевезений і знаходиться в краєзнавчому музеї в Ужгородському замку.

[18] Див.: Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ; ДАЗО. – Ф. 1490. – Оп. 4д. – Спр. 168. – Арк. 10; Данилець Ю., Пімен (Мацола), ієромонах. Православний Свято-Іоанно-Предтеченський

Після коротких перебувань на приходах Мукачівської єпархії, у квітні 1940 року ієромонах Василій був переведений для пастирського служіння у Свято-Покровський храм-пам'ятник руським воїнам міста Ужгорода. 27 травня того ж року був призначений настоятелем вказаного храму[19].

Під час свого служіння в містах МукачевійУжгороді отець Василій безпосередньо служив і спілкувався з відомим церковним діячем ієромонахом Аверкієм (Таушевим) (01.11.1906-13.03.1976), який в 1931 році переїхав у Підкарпатську Русь із Болгарії.

Маючи потребу в духовному керівництві і пораді, ієромонах Василій постійно підтримував зв'язок з єпископом Шанхайським Іоанном (Максимовичем), який завжди живо цікавився положенням церковних справ у Підкарпатській Русі.

15 лютого 1941 року отець Василій одержує черговий лист від єпископа Іоанна з такими рядками: «Дорогой отец Василий! Давно получил Вашу открытку, но за разными делами все откладывал писание ответа, хотя и имел открытку почти все время перед глазами. […] Да поможет Вам Господь и дальше трудиться в Его Святое Имя и принесет пользу душам тех, которые будут вверены Вашему попечению.

Не ослабевайте духом, если будут трудности. «Претерпевый же до конца, той спасен будет» (Мф. 10, 22) и в нынешнее время без искушений не хороший пастырь. Борьба против веры идет везде. Да подаст Вам Господь успех в Вашей работе. Карпаторусский край столетиями хранил веру и народность, несмотря на все попытки заменить их другими. Он был всегда и останется близким моему сердцу и любовь великая своих учеников, которых подготавливал на служение Церкви. Передайте пожелания прочим, кого из них увидите. Я буду очень рад, если переведете на русский и издадите мое «Слово о Молитве». Очень Вас прошу прислать тогда и мне несколько экземпляров. Как внутренне живете и спасаетесь? Господь да наставляет и да поможет Вам! Да будет на Вас Божие благословение. С любовью Иоанн, епископ Шанхайский»[20].

чоловічий монастир у с. Бедевля. – Ужгород, 2009. – С. 115-116.

[19] 27 червня 1947 року наказом № 344 єпископа Мукачівського і Ужгородського Нестора (Сидорука) (22.10.1945-03.06.1948), ігумену Василію був даний повторний, підтверджувальний попередній, наказ про призначення настоятелем храму-памятника руським воїнам в місті Ужгороді. Див.: Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

[20] Лист єпископа Шанхайського Іоанна (Максимовича) ієромонаху Василію (Проніну) від 15 лютого 1941 року // АМПЄ.

У тому ж році 15 квітня владика Іоанн написав ще один лист, в якому привітав отця Василія зі святом Пасхи, коротко описав своє положення і цікавився церковними справами в Карпатській Русі.

«Христос Воскресе! Дорогой отец Василий. Благодарю Вас за поздравление со Светлым Праздником. Очень был рад получить от Вас весть, а также вид храмов. […] Рад был некоторое время назад получить письмо от о. Василия Гречки. Большую мне радость доставило известие об избрании во епископы о. Феофана Сабова. Рукоположен ли он уже, где и когда? Рад за епархию и за своего хорошего ученика. Вспоминаю всех своих учеников – карпаторусов и душою пребываю с ними. Да даст Господь Вам и всем им поработать для края, где русский народ так нуждается в пастырях с пользой для святой Церкви и нашей Родины. Вы спрашивали меня об издании моего (слова) о молитве в русском переводе. Очень буду рад, если удастся Вам его издать. Беспокоюсь очень за своих учеников в других странах, а также о всех, кого только знаю. […] Крепитесь, не падайте духом, если когда бывает тяжело, уповайте на Воскресшего Христа, всегда служите Ему. Господь да благословит и хранит Вас! С любовью Иоанн, епископ Шанхайский»[21].

У Покровському храмі батюшка трудився десять років. Багато що можна написати про цей період служіння отця Василія, але, напевно, найголовнішим свідоцтвом про його діяльність є багаточисельні записи про Таїнства Хрещення, Вінчання в метричних книгах Покровського храму. Тут відкрилося велике поле для його педагогічної і місіонерської діяльності. Відомо, що під час Другої світової війни ієромонах Василій був вчителем Закону Божого в одній із гімназій Ужгорода[22], а в 1946-1947 рр. він викладав на Пастирських курсах, відкритих по благословенню владики Нестора. До 1956 року отець Василій також був екзаменатором для тих, хто бажав прийняти священний сан[23].

У своїй місіонерській діяльності батюшка постійно звертався за по-

[21] Лист єпископа Шанхайського Іоанна (Максимовича) ієромонаху Василію (Проніну) від 15 квітня 1941 року // АМПЄ.

[22] Відомо, наприклад, що Володимир Пронін був викладачем катехізису. З таким титулом він записаний у річному звіті за 1943-1944 навчальні роки у Мадярській королівській гімназії «зъ руськимъ языкомъ преподаванія въ Унгварі». Згодом, після війни у цій будівлі знаходилася колишня ЗОШ № 4 м. Ужгорода. Див.: Мадярська королівська державна гімназія зъ руськимъ языкомъ преподаванія въ Унгварі. Годичный отчетъ за 1943-1944 учебный годъ. Составивъ: Др. Василій Сулинчакъ. – Унгваръ, 1944. – С. 15.

[23] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

радами до свого духівника. В одному з листів ієромонаху Василію владика Іоанн писав: «Ваше письмо получил уже давно, да все как то откладывал ответ. Здесь бурхлит многомятежная жизнь, приходится все время быть готовым, отвечать на людские духовные нужды и запросы. […] Вот по той же причине я Вам не ответил до сих пор. […] Деятельность здесь весьма разнообразная. Русские учреждения в большинстве работають подь (сенями – О.М.) Церкви. Так что часто приходится бывать или принимать дела то одного, то другого. Весьма значительное внимание также нужно уделять воспитанию детей в русских школах и приютах. Приюты для сирот и бедных детей находятся под моим непосредственным руководством. Благодаря тому, без дела никогда не приходится бывать, но нужно сказать, что русское дело здесь более живое и действительно нужное, чем в Белграде. […]

Очень бы я хотел подробнее знать, что у Вас делается. Карпатский край мне очень близок, как древний русский край, а также и моим ученикам, которых порядочно (теперь – О.М.) на приходах и других церковных послушаниях. Очень буду также доволен получить весть о Вас самих. С радостью буду стараться быть Вам полезным, если будет нужным. Не стесняйтесь задавать мне вопросы, которые у Вас появятся. […] Господь да укрепит Вас на пути священноинока и да благословит Вас! Искренне располагающий на Вас, Иоанн епископ Шанхайский»[24].

Важливо відзначити, що в роки війни отець Василій також брав активну участь в діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста. Він очолював Угорський Червоний Хрест в місті Ужгороді. Завдяки і його старанням в кінці літа 1944-го були врятовані евакуйовані «діти війни», частина яких проживала при Успенському жіночому монастирі в селі Домбоки[25].

Це були часи важкого матеріального становища. За спогадами духовних чад отця Василія в ті роки «його ліжком була підлога, подушкою була для нього своя рука, столом, на якому він їв, було ліжко і простирадлом - газета, коли він пухнув з голоду».

[24] Лист єпископа Шанхайського Іоанна (Максимовича) ієромонаху Василію (Проніну) [Без дати – О.М.] // АМПЄ.

[25] Дет. див: Пагиря В. Монастирі Закарпаття (1360-1939). Видання Мукачівсько-Ужгородської Православної єпархії. – Мукачево, 1994. – С. 64; Данилець Ю. Православний монастир Успіння Божої Матері в селі Домбоки. – Ужгород, 2006. – С. 21-22.

Після закінчення війни в Покровському храмі був відслужений подячний молебень «про перемогу і мир»[26]. За старанні труди і самовіддане служіння Церкві і людям до свята Пасхи 1946 року ієромонах Василій був нагороджений «правом носіння ігуменського чотирьохкінцевого золотого наперсного хреста»[27]. А через рік (25 квітня 1947 року) за Божественною Літургією в Хрестовому храмі архієрейського будинку в Мукачеві на підставі наказу Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія I єпископ Мукачівський і Ужгородський Нестор зводить ієромонаха Василія в сан ігумена[28].

Відомо, що згідно списку духовенства, який був підготовлений і відправлений єпископом Нестором 29 березня 1947 року уповноваженому Ради у справах Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області Лінтуру П.В., отець Василій був нагороджений «Медаллю за доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»[29].

Великі подвижницькі труди для утвердження Православ'я в регіоні під час перебування отця Василія у Свято-Покровському храмі народили велику любов до нього і до храму простих віруючих людей.

Яскравим епізодом, що демонструє шану і любов прихожан до подвижника, є історія, коли єпископ Мукачівський і Ужгородський Іларіон (Кочергин) (17.03.1950-05.09.1956) хотів перевести ігумена Василія з Ужгорода в інше місце служіння. Прихожани Свято-Покровського храму, почувши про цю звістку, відразу написали владиці сповнений любов'ю до батюшки лист.

Серед іншого, в листі написане наступне: «Преосвященный Владыко! […] Отец Василий много лет жил при этом храме, жил в период полного забвения всеми этого святого места и терпел крайние лишения. Известно, например, что до прихода сюда русских отец Василий попадал в больницу за полным отсутствием средств к существованию и врачи, осуждая, говорили, что русский священник болеет и опух от голода. И он по своей скромности и тихости жил, не бросая места свого служения, терпеливо перенося невзгоды. И было в тот период часто так, что он совершал Богослужение

[26] ДАЗО. – Ф. Р-14. – Президія Народної Ради Закарпатської України. – Оп. 1. – Спр. 241. – Арк. 2.
[27] Відповідний наказ (№ 474) єпископа Нестора, був виданий канцелярією Мукачівської єпархії 20 квітня. Див.: Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[28] Див.: Наказ № 206; Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[29] Див.: Папка № 7. «Монастырские дела» // АМПЄ.

в абсолютно пустом храме даже без единого человека молящихся. […] Отец Василий, как человек с чистым сердцем добродушно все переносил, полагая, что при честной жизни и честных побуждениях ничего злого не случится. […] Это честный человек с чистым серцем и жизнью достойной подражания по моральной чистоте. В сущности это большой ребенок. […] Храм Покрова Пресвятыя Богородицы, где отец Василий провел больше 15 лет – стал его домом. […] Преосвященный Владыко! Во имя восстановления справедливости верните отца Василия в его дом. Здесь прихожане ценили и уважали его, как достойного человека высокой и чистой жизни и с простым и незлобивым сердцем. Русским он еще близок и за то, что строго хранит обычаи Русской Православной Церкви без отступлений»[30].

24 червня 1950 року наказом єпископа Іларіона ігумен Василій був звільнений від настоятельства в Покровському храмі міста Ужгорода і призначений духівником Свято-Успенського жіночого монастиря в селі Домбоки Мукачівського району. Тут, не дивлячись на коротке перебування, він пише відомий акафіст преподобному Мойсею Угріну[31].

18 грудня 1950 року ігумен Василій був переведений в Мукачівський Миколаївський жіночий монастир. Про це говорилося в наказі єпископа Іларіона від 30 червня 1951 року, де повідомлялося, що ігумен Василій (Пронін) був звільнений з посади духівника Успенського жіночого монастиря в селі Домбоки і призначений на посаду бібліотекаря і завідуючого художньою студією Миколаївського жіночого монастиря в місті Мукачеві[32].

Саме тут, в одному з небагатьох монастирів Закарпаття, незакритому в роки хрущовських гонінь, отець Василій прожив другу половину свого життя. Саме тут судилося йому стати «старцем» – людиною, до якої стікалися за порадою і допомогою. В епоху духовного голоду його проповідь ставала «хлібом насущним» для тисячі людей.

За час свого перебування на посаді бібліотекаря Миколаївського жіночого монастиря ігумен Василій упорядковує величезну монастирську бібліотеку, і в той же час, активно працює над своєю науковою працею по історії Мукачівської єпархії. Всього за три роки він пише свою працю й

[30] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[31] Акафіст кілька разів був перевиданий. Останнє видання: Преподобный Моисей Угрин Киево-Печерский. Житие и акафист. – Мукачево, 2007.
[32] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ; ДАЗО. – Ф. 1490. – Оп. 4д. – Спр. 168. – Арк. 10.

успішно захищає її в стінах Московської духовної академії[33].

Приступаючи до написання цієї праці і досліджуючи джерела по історії Мукачівської єпархії, в своєму щоденнику батюшка відзначив наступне: «С конца 1950 г., проживая в Мукачевском монастыре на Чернецкой горе и работая в библиотеке, мне представилась возможность ближе и подробнее ознакомиться с литературой по истории Закарпатской Церкви, результатом чего и явилась «История Мукачевской Епархии с древнейших времен до первой мировой войны 1914 г.».

В самом Мукачевском монастыре, который столько столетий является средоточием духовной жизни епархии, где подвизались в течении многих столетий множество иноков, где хранятся древние портреты, рукописи и книги, монастыре, где велась летопись и была уже в XVII в. школа, с которым связано там много церковно-исторических воспоминаний, – у всякого, кто только в какой либо степени способен открывать свою душу влияниям минувшего, – невольно возникает интерес к церковной истории. […] Первые впечатления это то, что книг о Закарпатье немного. В действительности, их оказывается все больше и больше, хотя многие из них являются библиографической редкостью. Но сколь разнообразно освещение в этих книгах! Будто авторы специально отыскивают все новые и новые точки зрения. Впрочем, это понятно, если учесть все разнообразие эпох и людей. Но кроме книг, особый интерес представляют архивные материалы, летописи, рукописи, древние храмы, иконы, и т.п. предметы церковной утвари, археологические находки; а также вспомогательные дисциплины и, наконец, сам обряд, благодаря которому дошла до сего дня сама вера, как она проявляется ныне. Большое значение имеет язык, т.е. форма словесного выражения религиозных понятий»[34].

З його особової справи відомо, що 21 жовтня 1954 року ігумен Василій пише прохання на ім'я ректора Московської духовної академії (МДА) професора протоієрея Костянтина Ружицького на предмет захисту в стінах школи своєї дисертації. Вже 2 листопада 1955 року постановою Вченої Ради МДА було прийнято рішення ігумену Василію «терміново предста-

[33] Сьогодні ця праця вже видана. Архимандрит Василий (Пронин). История Православной Церкви на Закарпатье. Кандидатская работа архимандрита Василия (Пронина) „История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 г.)". – Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. – Издательство „Добротолюбие", 2005.

[34] Особистий щоденник архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

вити в Раду Академії два екземпляри дисертації». Повідомлення про це було прислане в листі від 16 листопада 1955 року ректором МДА.

У червні 1956 року отець Василій їде в Тройце-Сергієву Лавру в стіни МДА. Через два роки, в 1958 році, за дисертацію «История Мукачевской епархии (з древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 г.)» Вченою Радою МДА йому був присвоєний вчений ступінь кандидата богослов'я[35].

З 1950-х років отець Василій починає публікуватися в церковній періодиці. Так в грудні 1950 року в «Журналі Московської Патріархії» з'явилася його перша публікація - некролог «Кончина игумении Февронии»[36], з тих пір він стає постійним автором цього журналу[37]. Його статті з'являються і в журналі «Православній вісник», який тоді виходив у Львові, а також в періодичних виданнях Чехословацької Православної Церкви. У збірниках «Православная Мысль» і «Ежегодник Православной Церкви в Чехословакии» друкуються його статті: «Протоигумен Иоаникий Базилович (1742-1821)»[38], «Закарпатское Евангелие 1401 года»[39], «Где был напечатан Урбариум?»[40], «К истории Мукачевского монастиря»[41], «К истории Угольського монастыря»[42]. В журналі «Православний вісник» з 1956 року з'явилися наступні публікації отця Василія: «Ієромонах Василій (Діус)»[43], «Зустріч і перше Богослужіння Преосвященного Варлама, єпископа Мукачівського і Ужгородського в кафедральному соборі м. Мукачева»[44],

[35] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.

[36] Пронин Василий, игумен. Кончина игумении Февронии // Журнал Московской Патриархии. (Далі – ЖМП). – 1950. – №. 12. – С. 57-58.

[37] Див.: Игуменя Параскева. Некролог // ЖМП. – 1967 – №. 07; Обращение заблудшего (Поучение в Неделю о блудном сыне) // ЖМП. – 1968. – № 02; Протоиерей Велемир Дунда. Некролог // ЖМП. – 1974 – № 10; Игумен Порфирий (Дамян). Некролог // ЖМП. – 1975. – № 7; Игумен Макарий (Сливка). Некролог // ЖМП. – 1975. – № 7; Схиархимандрит Боголеп (Церковник). Некролог // ЖМП. – 1975. – № 8; Сербский подвижник иеросхимонах Феоктист // ЖМП. – 1975 – №11; Иеромонах Пантелеимон (Поковба). Некролог // ЖМП. – 1975. – № 12; Протоиерей Георгий Полончак. Некролог // ЖМП. – 1976. – № 8; Архимандрит Мукачевского женского монастыря Доримедонт (Андришко). Некролог // ЖМП. – 1980 – № 06; Празднование 30-летия воссоединения закарпатских греко-католиков с Русской Православной Церковью в Мукачевском Свято-Николаевском монастыре // ЖМП. – 1980. – №1; Протоиерей Иоанн Данко. Некролог // ЖМП. – 1982. – №9; Игуменя Афанасия. Некролог // ЖМП. – 1985 – №. 04. та ін.

[38] Протоигумен Иоаникий Базилович (1742-1821) // Православная мысль. – № 1. – Прага, 1957.

[39] Закарпатское Евангелие 1401 года // Православная мысль. – № 2. – Прага, 1957.

[40] Где был напечатан Урбариум? // Альманах «Дукля». – № 4. – Пряшев, 1958.

[41] К истории Мукачевского монастыря // Православная мысль. – №№ 2,3,4. – Прага, 1958.

[42] К истории Угольського монастыря // Ежегодник Православной Церкви в Чехословакии. – Ročenka annual. –Прага, 1968.

[43] Ієромонах Василій (Діус). Некролог // Православний Вісник. – № 1. – Січень. Львів, 1956.

[44] Зустріч і перше Богослужіння Преосвященного Варлама, єпископа Мукачівського і Ужгородського в кафедральному соборі м. Мукачева // Православний Вісник. – № 10. – Жовтень. – Львів, 1956.

«Празник Успення Пресвятої Богородиці у Свято-Миколаївському монастирі в Мукачеві»[45], «Преподобний Серафим Саровський (до 200-ліття з дня народження)»[46], «Престольне свято в Мукачівському монастирі»[47], «До шістсотріччя Мукачівського монастиря»[48]. Цей список можна продовжити.

1960-і роки були непростим для Церкви часом. Проте, як сказано в Священному Писанні, «идеже умножится грех, тамо преизобилует благодать» (Рим 5, 20). Саме у ці важкі часи Господь дарував Православній Церкві в Закарпатті великих подвижників благочестя, які своїм прикладом і проповіддю укріплювали віру і дух в людських серцях. Досить пригадати сьогодні вже канонізованого архімандрита Іова (Кундрю)[49], архімандрита Веніаміна (Кереча́ніна)[50], архімандрита Вікентія (Ороса)[51], архімандрита

[45] Празник Успення Пресвятой Богородиці у Свято-Миколаївському монастирі в Мукачеві // Православний Вісник. – № 11-12. – Листопад-Грудень. – Львів, 1956.

[46] Преподобний Серафим Саровський (до 200-ліття з дня народження) // Православний Вісник. – № 11-12. – Листопад-Грудень. – Львів, 1959.

[47] Престольне свято в Мукачівському монастирі // Православний Вісник. – № 4. – Квітень. – Львів, 1958.

[48] До шістсотріччя Мукачівського монастиря // Православний Вісник. – № 2-3. – Лютий-Березень. – Львів, 1960.

[49] Див.: Архимандрит Иов (Кундря) // ЖМП. – 1986. – №3. – С. 29; Споров Б. Уголька, или Отец Иов // ЖМП. – 1993. – №5. – С. 75-83; Трибушный Д. Архимандрит Иов (Кундря) – старец из Малой Угольки // Живой родник. – 2003. – №9. – С. 32-35; Соболева Н. Архимандрит Иов (Кундря) // Собор Колымских святых. За материалами сайта: http://rsvetal.narod.ru/iov.htm; Пыльньова Г. Оазис молитвы // Духовный Собеседник. – 2005. – №2 (42). За материалами сайта: http://www.sobesednik.orthodoxy.ru/html/arhiv/2_2005/preobrazhenie_dushi_2_05.html; Химинец Т. Живет в сердцах память о святом человеке // Дружба. 2005. 23 июля; Стан Т. Добросовестный, богословский труд творца человеческого счастья, духовного спасителя архимандрита Иова // Тячев. 2005. 23 июля; Монич О. Архімандрит Іов (Кундря) // Срібна Земля. – № 4 (684). – 19 травня. – 2007; Рачук Г. Подвижник Руси Карпатской Архимандрит Иов (Кундря). Издательство «Паломник». – М., 2008. Данилець Ю. Архімандрит Йов (Кундря): життя віддане служінню Богу та людям // Старий Замок Паланок. – 1-7 вересня. – 2005; Данилець Ю. Архімандрит Йов (Кундря): міфи та реалії // Трибуна. – № 40 (432). – 9 червня. – 2007; Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району XX століття. Видавництво «Ґражда». – Ужгород, 2005. – С. 105; Данилец Ю. Архимандрит Иов (Кундря): жизненный путь и благословенные труды подвижника. За материалами сайту:// www.ukrterra.com.ua/chronology/10/danylec_kundrja.htm; Данилець Ю. Життєпис архімандрита Іова (Кундрі) // Живой Родник. – 2008. – №11-12. – С. 43-46 (Частина 1); – 2009. – №1-2. – С. 50-53. (Частина 2).

[50] Див.: Вечная память почившим. Георгий (Кереча́нин), схиархимандрит. Некролог // ЖМП. – 1976. – №02. – С. 26-27; Данилець Ю.В. Архімандрит Веніамін (Кереча́нин) // Живой Родник. – 2009. – №3-4. – С. 46-49. (Частина 1); – №5-6. – С. 42-45. (Частина 2). Чопик-Микунда С. Спасо-Преображенський чоловічий монастир біля села Теребля (1921-2001). – Ужгород: Ґражда, 2007.

[51] Див.: Монич О. Сповідницька діяльність схіархімандрита Вікентія (Ороса) з відновлення Углянського монастиря у 40-50-х рр. XX століття. (штрихи історії Углянського монастиря) // Дружба. – № 145-146 (7995-7996). – 24 листопада. – 2007; Монич О. Відродження Углянської обителі в 30-40-х роках XX століття (Штрихи історії Углянського монастиря) // Дружба. – № 52-53 (8064-8065). – 03 травня. – 2008; Монич Олександр, диякон. Заневський монастир в Полонинах: нариси з історії Угольського та Углянського монастирів. – Ужгород: ВАТ "Патент". 2009; Данилець Ю. Священики-мученики: репресії проти православного духовенства на Закарпатті (на межі 1940-1950-х років XX ст.) // www.

Дорімедонта (Андрішко)[52] і його дядька Савву[53], архімандрита Боголіпа (Церковника)[54], ігумена Киріака (Росоху)[55], ігуменю Параскеву (Прокоп)[56] та ін. Їх імена золотими літерами вписані в літописи Мукачівської єпархії.

Саме в цей час подвизався в Миколаївському монастирі в Мукачеві і архімандрит Василій. Йому судилося в своєму житті спілкуватися з багатьма сповідниками і подвижниками. У епоху підйому чернечого життя на Закарпатті сюди приїжджали через різні обставини багато монахів, імена яких добре відомі всьому православному світу. До прикладу, у 1960-і роки в Мукачівському монастирі трудилися і подвизалися архімандрит Тихон (Агріков)[57], архімандрит (згодом - єпископ) Полікарп (Приймак)[58] та інші

personal.in.ua/article.php?ida=427; Світлинець А. Життя та діяльність схиархімандрита Вікентія (Ороса) // Русин. Международный исторический журнал. – №4. – С. 126-142; Світлинець А., Канайло С. Свято-Архангело-Михайлівський монастир у с. Драгово-Забрід. – Видавництво «Ґражда», 2009.

[52] Див.: ДАЗО. – Ф. 1490. Уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. – Спр. 170. – На 216 Арк. – Особові справи священників на букви А, Б, Г. – Том. 1. – Арк. 1-25; ДАЗО. – Ф. 1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. – Спр. 165. – На 104 Арк. – Послужні списки священиків на букви А, Б, В, Г. – Том. 1. – Арк. 1-2; Пронин Василий, архимандрит. Доримедонт (Андришко), архимандрит, священник Мукачевского женского монастыря. Некролог // ЖМП. – 1980. – №06. – С. 23-24; Фарковец Михаил, прот., Молнар Ефрем игум. Вознесенский женский монастырь Мукачевской епархии. В связи с 50-летием со времени основания // ЖМП. – 1977. – № 11;

[53] ДАЗО. – Ф. 1490. Уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. – Спр. 171. – На 244 Арк. – Особові справи священників на букви А, Б. – Том. 1а. – Арк. 1-19; ДАЗО. – Ф. 1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. – Спр. 165. – На 104 Арк. – Том. 1. – Послужні списки священиків на букви А, Б, В, Г. – Арк. 3-4; Чопик-Микунда Степан. Спасо-Преображенський чоловічий монастир біля села Теребля (1921-2001). – Ужгород: Видавництво «Ґражда», 2007. С. – 42.

[54] Див.: Пронин Василий, архимандрит. Боголеп (Церковник), схиархимандрит. Некролог // ЖМП. 1– 975. – №08. – С. 36; Данилець Ю.В. Архімандрит Боголіп (Церковник) // Живой Родник. – 2008. – №10. – С. 47-49. (Частина 1); – №11-12. – С. 47-50. (Частина 2); Данилець Ю.В. Життєвий шлях архімандрита Боголіпа (Церковник) // http://orthodoxy.org.ua/ru/2009/06/05/24537.html.

[55] Див.: Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району (ХХ століття). – Ужгород: Видавництво «Ґражда», 2005; Монич Олександр, диякон. Заневський монастир в Полонинах: нариси з історії Угольського та Углянського монастирів. – Ужгород: ВАТ "Патент". 2009; Світлинець А., Канайло С. Свято-Архангело-Михайлівський монастир у с. Драгово-Забрід. – Видавництво «Ґражда», 2009.

[56] Пронин Василий, архимандрит. Игумения Параскева (Прокоп). Некролог // ЖМП. – 1967. – №07. – С. 18-21; Данилець Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. – Ужгород: Видавництво «Ґражда», 2005; Данилець Ю. Православний монастир Успіння Божої Матері в селі Домбоки. – Ужгород, 2006; Данилець Ю. Життєвий шлях ігумені Параскеви (Прокоп) // http://h.ua/story/124654/ Частина 1/2;

[57] Див.: Агриков Тихон, архимандрит. Жизнеописание. Проповеди. Письма. – Патриарший издательско-полиграфический центр в Свято-Троицкой Сергиевой Лавре. 2008.

[58] См.: Заявление Главы Русской Православной Миссии в Сеуле архимандрита Поликарпа // ЖМП. – 1949. – №08. – С. 11-12; Наречение и хиротония архимандрита Поликарпа (Приймака) // ЖМП. – 1957. – №08. – С. 16-17; Алексий I, Патриарх Московский и всея Руси. Речь при вручении архипастырского жезла новопоставленному епископу Кировскому и Слободскому Поликарпу. 19 июля 1957 года // ЖМП. – 1957. – №08. – С. 17-18; Цешковский Вячеслав, протоиерей. Преосвященный епископ По-

відомі церковні діячі.

Архімандрит Василій був людиною високоосвіченою. Він володів чотирнадцятьма мовами. Досконало володів латинською і грецькою, читав і розмовляв англійською, французькою, німецькою, словацькою, угорською, румунською, сербською та іншими мовами. У його бібліотеці було навіть Євангеліє узбецькою мовою.

Серед безлічі його науково-богословських робіт є праці, як природничо-наукові, так і богословські. Досить переглянути вищеперераховані, хоча були й інші роботи і статті[59]. Всі вони яскраво ілюструють його глибокі інтереси та ерудицію. Свої останні статті, знемагаючи від хвороби, старець писав буквально лежачи в ліжку. У 1994 і 1995 роках в журналі «Карпатський Край» виходять дві його останні публікації – «Гравитация и ее формы: универсальный закон и синтез»[60] і «Языком двух царств»[61].

Широта поглядів і глибина пізнань отця Василія, без сумніву, випереджували свій час. Наведемо лише один приклад. У своїй статті, присвяченій законам гравітації (1994 року), отець Василій писав: «Возможно ли создать такой ускоритель или другой аппарат, в котором микрочастицы (протоны, электроны, нейтроны и др.) вновь перейдут в протогравитационное состояние и будут концентрированы в протогравитационную энергию? Это было бы одним из самых больших физических успехов как для объяснения мира, так и для практических целей»[62]. Це був 1994 рік! Тільки в 2008 році група європейських вчених запустила перший у світі колайдер для прискорення атомних часток, щоб зробити спробу відтворити атомний вибух, в результаті якого, як їм здається, виник Всесвіт. Таких прикладів масштабного мислення отця Василія безліч.

ликарп (Приймак). Некролог // ЖМП. – 1990. – №03. С. 44; Шкаровский М.В. Русская Православная Духовная Миссия в Корее // www.bogoslov.ru/text/465367.html.

[59] Archeologické nálezy na Černeckei Hore v Mukačeve. Štud. zvesti AÚSAV. (Археологический отдел Словенской академии наук). – Č. III. – Nitra, 1959; Князь Корятович, внук Гедіміна // Єпархіальний вісник. – Видання Мукачівсько-Ужгородської Православної єпархії. – № 3. – Березень. 1990; Де монастирська бібліотека // Новини Мукачева. – № 1. – Листопад. 1990; Про екуменізм // Єпархіальний вісник. – Видання Мукачівсько-Ужгородської Православної єпархії. – № 7 (19). – Липень. 1991; Про церковне мистецтво Закарпаття // Новини Мукачева. – 04 січня. 1993; Библия и математика; Возрождение и Воскресение и т.д. Дет. див.: Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. – Т. 1: Жизнеописание. Научные и богословские исследования / Сост. прпд., А. Монич, к.и.н., Ю. Данилец. – Ужгород: ОАО «Патент», 2010.

[60] Гравитация и ее формы. Универсальный закон и синтез // Карпатський край. – Січень-лютий. – 1994. – №№ 1-2 (101-102). – Річник IV-й.

[61] Языком двух царств // Карпатський край. – Травень-серпень. – 1995. – №№ 5-8 (111). – Річник V-й.

[62] Пронин Василий, архимандрит. Гравитация и ее формы… Указ. соч. – С. 48.

Про глибину його наукових інтересів свідчить і той факт, що він був близько знайомий з академіком Академії наук СРСР М. Ф. Мурьяновим. Останній, на прохання батька Василія, кілька разів присилав йому свої наукові праці з власним підписом: «Его высокопреподобию, дорогому отцу архимандриту Василию Пронину»[63]. Його спілкування з професором Г. Геровським, відомим карпатознавцем Пряшівського університету О. М. Рудловчаком і іншими вченими завжди дивували і ніколи не були секретом і таємницею. Безліч письменників, художників, вчених приїжджали до батюшки, і зі всіма він знаходив спільну мову. Серед останніх були В. Пагиря, П. Мідянка, М. Дочинець, П. Сова, М. Алмашій, Е. Балагурі та інші. У нього в келії знаходився маленький музей, де зберігалися унікальні речі, пов'язані з його науковими інтересами.

Отець Василій дуже любив церковне мистецтво і живопис. Він сам писав ікони. У Мукачівському монастирі раніше існувала майстерня, де він вчив черниць писати ікони. Його руці належать ікони святителя Миколая і святого Іоанна Предтечі, які сьогодні знаходяться в іконостасі Свято-Миколаївського храму в Мукачівському монастирі. У тому ж храмі зліва на стіні висить ікона Божої Матері, іменована Проніним Закарпатська. У корпусі монастиря зберігається написана ним картина «Явление ангела на реке Латорице князю Феодору Корятовичу». У Свідницькому музеї (Словаччина) знаходиться портрет Олександра Духновича роботи отця Василія. Зберігся також портрет Івана Раковського його роботи.

Крім усього іншого, отець Василій складав богослужбові тексти. Багато тропарів, кондаків святим угодникам належать його перу.

Не дивлячись на таку ступінь вченості, дар письменника і проповідника, батюшка був людиною великого смирення. Більш за все він любив мовчати, говорив лише те, що необхідне. Його одне слово замінювало цілу відповідь. Батюшка завжди був спокійним, ввічливим, ласкавим. Нікому ніколи не докоряв, не ображав. Всім говорив на «Ви».

Багато людей відвідувало Мукачівський монастир, аби поспілкуватися з отцем Василієм.

За свої труди, згідно резолюції (№ 456) від 16 березня 1955 року «до свята Пасхи» 1955 року, по благословенню Святійшого Патріарха Мо-

[63] См.: Мурьянов М.Ф. К семантике старославянской лексики // Вопросы языкознания. – № 2. – М., 1977. – (Отдельный оттиск); Его же: Время (понятие и слово) // Вопросы языкознания. – № 2. – М., 1978. (Отдельный оттиск) // АМПЄ.

сковського і всієї Русі Алексія І, єпископом Мукачівським і Ужгородським Іларіоном ігумен Василій був нагороджений палицею. Через три роки, 15 квітня 1958 року архієпископом Мукачівським і Ужгородським Варлаамом (Борисевичем) (05.09.1956-05.07.1961) у Миколаївському храмі Мукачівського жіночого монастиря ігумен Василій був возведений в сан архімандрита[64].

Архімандрит Василій був подвижником, який завдяки своїй вірі і добрим справам наблизився до ідеалу святості, і цей ідеал, подібно до світильника, поставленого на свічнику, був у його особі явлений кільком поколінням православних християн. За свою чистоту і смирення архімандрит Василій 21 лютого 1962 року наказом єпископа Мукачівського і Ужгородського Миколая (Кутепова) (10.09.1961-09.10.1963) був призначений на почесну посаду єпархіального духівника.

Якщо декількома словами охарактеризувати суть духовної постаті отця Василія, то цими словами можуть бути чистота серця, радість духу, мир душі. Його серце було переповнене любов'ю до людей, і він з такою щедрістю дарував цю любов кожному, хто приходив до нього, що скам'янілі серця пом'якшувалися під впливом цієї любові.

Окрім безпосереднього духівництва, отець Василій ніс і інші єпархіальні послухи. Так, згідно розпорядження № 31 від 13 червня 1963 року єпископа Мукачівського і Ужгородського Миколая була створена «Комісія з перевірки документів псаломщиків», до складу якої входили архімандрит Василій (Пронін), протоієрей Степан Копік і протоієрей Микола Пуза[65].

4 січня 1964 року архімандрит Василій по благословенню єпископа Мукачівського і Ужгородського Боголіпа (Анцуха) (09.10.1963-05.02.1965) був призначений духівником Миколаївського Мукачівського жіночого монастиря. За старанні труди 22 травня 1966 року Святійший Патріарх Алексій І удостоїв архімандрита Василя Патріаршої грамоти, яку отцю Василію вручив під час богослужіння в Свято-Миколаївському храмі Мукачівського жіночого монастиря архієпископ Григорій[66].

Про пастирські труди отця Василія говорять не лише відроджені вірою людські серця, але і характеристики, які були написані на його ім'я

[64] Особова справа архімандрита Василія (Проніна) // АМПЄ.
[65] Там же.
[66] Там же.

правлячими архієреями Мукачівської Православної єпархії.

Так в характеристиці, виданій ігуменові Василію (Проніну) 8 березня 1955 року, єпископ Мукачівський і Ужгородський Іларіон (Кочергін) написав: «Игумен Василий (в миру Пронин Владимир Васильевич) единственный из монашествующих Мукачево-Ужгородской епархии, окончивший высшее богословское образование. Занимая должность библиотекаря в Росвиговском женском монастыре, он сведущ и в иконописи и сам прилично пишет иконы. Как таковой, не перестает работать над собой и развивать свои познания. Он приносит большую пользу Росвиговскому монастырю, обучая одаренных инокинь иконописи. Как монах, он отличается смирением, молитвенностью и послушанием»[67].

А архієпископ Григорій в характеристиках, даних отцю Василію, писав: «Архимандрит Василий (Пронин Владимир Васильевич), духовник Свято-Николаевского женского монастыря в городе Мукачево-Росвигово, человек высокой нравственности, безукоризненно чистой жизни. Исключительно любит научную работу — в плоскости истории и археологии. Его труды обильны, некоторые из них напечатаны в церковных печатных органах. Пользуется глубоким уважением как духовенства, так и верующих»[68].

У 1974 році по благословенню Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Пімена (Ізвекова) (1971-1990) архімандрит Василій був удостоєний права служіння Божественної Літургії з відкритими Царськими Воротами до Херувимської пісні[69].

За час свого перебування в Мукачівському жіночому монастирі отець Василій, будучи духівником не лише монастиря, але і Мукачівського благочиння, а також єпархії, приймав ставленицькі сповіді перед висвячуванням в сан диякона і священика. Про це свідчать багаточисленні направлення, якими по благословенню правлячих архієреїв Мукачівської єпархії ставленики прямували на сповідь перед хіротонією до архімандрита Василія. Крім того, по благословенню правлячого архієрея, ставленники прямували в Свято-Миколаївський жіночий Мукачівський монастир до отця Василія і для проходження Богослужбової практики. З 78 сторінок особистої справи архімандрита Василія більше половини сторінок - це довідки єпархіальної канцелярії про направлення до отця Василія ставлеників на сповідь перед

[67] Там же.
[68] Там же.
[69] Там же.

хіротонією.

Неодноразово по благословенню правлячого архієрея архімандрит Василій направлявся в приходи або в кафедральний собор для служіння Божественної Літургії, під час якої завжди говорив проповіді і повчання.

Не дивлячись на старість, хвороби, батюшка ретельно відвідував служби. Він дуже любив поминати записки. Бувало, піде на дві години раніше, закриється в храмі і поминає все сам.

Батюшка був великим посником. Їв скромну чернечу їжу, і то у малій кількості. Де б він не знаходився, завжди молився. Молитва для нього була другим диханням.

За його труди, за смирення, терпіння Господь сподобив батюшку дару прозорливості, який він завжди приховував.

Батюшка завжди наперед передбачав, коли до нього приведуть на молитву одержимого бісом або душевно хворого. За день-два він починав святити келію і кадити ладаном. Але не всіх він хотів приймати. Батюшка знав наперед, що хворий не виправиться, або хтось прийшов ради інтересу. Він починав відмовлятися, що він хворий і нікого не приймає.

Батюшка знав час своєї кончини. За тиждень до смерті, коли лікар відвідав отця Василія, останній несподівано сказав:

- Ви, бачили, що було написане для мене при вході в обитель великими буквами?

- Ні, здивовано сказав лікар.

- Там було написано: «Идеже несть болезнь, ни печаль, ни воздыхание, но жизнь безконечная».

Таким чином, подвижник ясно дав зрозуміти про смерть, що наближається.

Перед Різдвом Христовим 1997 року духівник різко ослаб.

Напередодні смерті він сказав: «Я завтра помру». В ніч з 4 на 5 січня 1997 року (близько 24.00) архімандрита Василія (Проніна) не стало. На похорони зійшлося безліч духовенства і тих, хто знав отця Василія. Чин чернечого поховання, яке відбулося 6 січня 1997 року, очолив архієпископ Мукачівський і Ужгородський Евфімій (Шутак) (28.08.1989-†19.01.2000).

По заповіту батюшки в його келії знаходиться монастирська бібліотека. На його могилі горить лампада - людині, віра якої непогасно освітлювала і освітлює праву дорогу до Бога.

По благословенню Предстоятеля Української Православної Церкви, Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України в 2008 році було здійснено перезахоронення нетлінних останків архімандрита Василія з монастирського кладовища в Свято-Миколаївський храм Мукачівського монастиря. Сьогодні вони почивають в мармуровому крипті, з лівого боку при вході в храм.

Андрій Світлинець

директор районного
історико-краєзнавчого
музею м. Іршава,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

З історії відновлення Православ'я у селі Приборжавське

У 2010 році виповнилося 90 років з того часу, як у селі Приборжавському (колишнє Заднє) відбулася неординарна подія. За одну ніч церковна парафія, а вона тоді нараховувала 1640 чоловік, із греко - католицької стала православною. Подія викликала великий резонанс серед сіл навколишньої місцевості. А в чому була причина такого кроку, як зміна віросповідання і не однієї особи чи групи людей, а всієї общини без винятку? Чому так сталося, і що привело до такого рішення? Відповіді на це дають історичні документи та спогади старожилів села.

Процес відродження православ'я на території історичного Закарпаття почався ще на початку 20 століття, а основними його центрами стали села Іза та Великі Лучки. Угорська влада, вбачаючи у цьому міфічну загрозу державним інтересам, намагалася придушити цей рух і застосувала каральні методи. Наслідком цих подій став розв'язаний у 1904 році перший судовий Мараморош-Сігетський процес, під час якого було засуджено до різних строків ув'язнення та грошових штрафів 7 чоловік. Такий поворот подій спрацював з точністю до навпаки – люди ще більш ревносно почали навертатися до прадідівської віри. Православний рух почав поширюватися і в інших селах: Білках, Кошелеві, Липчі, Осої, Ільниці, Довгому, Дулові, Хусті, Ясіні, Тернові, Кричеві, Тереблі та ін. Як наслідок став ганебний дру-

гий Мараморош-Сігетський судовий процес (грудень 1913 – березень 1914 рр.), в якому під суд потрапило уже 94 селян. Але це не тільки не зупинило процес переходу на православ'я, а тільки посилило.

По закінченню Першої Світової війни, Закарпаття, згідно Сен-Жерменського мирного договору від 10 вересня 1919 року, відходить до Чехословацької буржуазної республіки. Православний рух, незважаючи на стихійність та хаотичність, починає набирати все більшого розмаху, захоплюючи в свою орбіту все більшу кількість сіл і вірників. Не стало винятком і село Заднє.

Ось що розповіла про ці події свідок того часу, нині покійна Сабадош Ганна Федорівна (1906-1999 рр.): «Священиком служив у нашому селі Егреші Еміл. Це була високоосвічена людина на той час. Користувався заслуженим авторитетом та довір'ям у селян, завжди вчасно проводив службу і з людьми поводився чесно. Дуже добре різьбив, умів своїми руками зробити любу річ. Та мав м'яку вдачу і повністю попав під вплив своєї дружини Корнелії. Хоч матушка і виросла у нашому селі, та до селян ставилася зверхньо, особливо до жінок. У ті часи село платило попу такий податок: хто мав своє тягло (коня), то мусив привезти одного воза дров з лісу та відробити 3 дні; а хто не мав, то відробляли 5-6 днів. Крім того, кожна хата мала дати віко (25 кг) кукурудзи, піввіка (12,5 кг) фасолі та іцю (4 літри) кукурудзи дякові»[1]. Старожил Приборжавського Сабадош Іван Васильович доповнює: «Найважче приходилося жінкам, які обробляли попівську землю в полі. Від сходу сонця і до темної ночі тривала ця панщина. За мале запізнення на роботу попадя била палицею або боляче смикала за коси. Могла навіть завернути додому, і тоді день не зараховувався. Одного разу сталася неприємна подія. До моєї бабки, Вербич Гафії (дівоче Федоричко), яка того дня працювала на попівському полі, прибігли діти та повідомили радісну новину, що повернувся із фронту чоловік та чекає її вдома. Жінка хотіла піти, та попадя її не відпустила, бо, мовляв, ще не настав вечір. Через деякий час знову повідомили, що вдома чекає чоловік і не може зрозуміти, чому та не приходить. Жінка попросила дозволу піти, але отримала відмову. Закінчилося все тим, що ображена жінка кинула на землю мотику і самовільно пішла додому. Про цю подію потім ще довго

[1] Спогади Сабадош Ганни Федорівни (1906-1999), с. Приборжавське, вул.. Миру 1. (Записав А. Світлинець у 1994 році).

говорили у навколишніх селах»[2].

Ця зверхність, непомірна жадібність, нічим не виправдана жорстокість до людей фактично підготовили підгрунтя до наступних рішучих дій.

За спогадами старожила Андрішка Івана Івановича (1932 р.н.) відомо, що конфлікт назрівав давно і лише треба було іскру, щоб загорівся вогонь. У кінці 1919 року стався такий випадок. Одним з крилосників у церкві був Фурдь Василь – людина «гостра на язик і гаряча на вдачу». Якось він прийшов на вечірню службу трохи напідпитку і невпопад читав, заїкався. Священик зробив йому зауваження, що не можна людині у п'яному вигляді молитися.

- А чи може православний священик під час молитви курити у церкві? – запитав у відповідь Василь;

- Я не є православний – відповів піп.

- А хто? – здивувався Василь і всі присутні;

- Я греко-католик і ви всі теж, хоч і рахуєте себе православними - відповів піп;

- Я служив у катунах (армії) і зустрічав римо - католиків, протестантів, православних, а греко - католиків не було – сказав Фурдь.

- Но, та уже є! – була відповідь.

Ця подія сколихнула усе село. Зібралися найповажніші люди на схід (збори), куди невдовзі запросили і священика. Дивлячись на авторитет останнього, йому було запропоновано залишитись і надалі духівником, але з умовою, що буде служити по - православному. Заодно було зменшено і десятину, яку мав діставати піп від села. Про це община та священик уклали письмовий договір, який скріпили підписами. Спочатку Егреші пристав на ці умови. Але наступного дня, після вечірньої служби, він покликав до фарського будинку селян, щоб щось обговорити. Зайшов усередину хати і довго не виходив. А коли люди почали кричати, то вийшов і сказав, що матушка проти і буде все так, як було раніше. Як підтвердження своїм словам, на очах у всіх розірвав договір. Тоді обурені селяни, яких очолив Василь Фурдь, за одну ніч зібрали від усього села підписи за перехід на православне віросповідання (до речі, кожен хазяїн підписувався окремо і лише добровільно). Наступного дня представники від села поставили нову

[2] Спогади Сабадоша Івана Васильовича, 1926 р.н., с. Приборжавське, вул. Центральна 56. (Записав А. Світлинець у 1997 році).

вимогу: або служити по православному обряду, або піти геть. Піп погодився на це і почав проводити службу[3].

Але в той же час, коли селяни думали, що конфлікт вирішився, священик Егреші звернувся до місцевої влади. В архіві вдалося відшукати цікавий документ від 22-го січня 1920 року, підписаний референтом Шкільного відділу управління Підкарпатської Русі в Ужгороді Подгаєцьким (мову оригінала частково збережено):

«Появился преподобний господин Емілій Егреші греко – католический священик і намісник із Заднього (жупа Мараморош) і ознайомил, что вірники хотять його із прихода (фари) вибросити, яко чуває про то, бо они такого священника хотять, котрому не потрібно нічого платити. Просить, чтоби ославлена била жандармерія, даби його в часі потреби оборонила.

Протокол переслати референту державної поліції.»[4].

З проханням про більш дієву допомогу священик також звернувся особисто до єпископа Антонія Паппа, а той в свою чергу надіслав листа до органів місцевої влади. Про це свідчить нижче приведений лист єпископа до командуючого військами на Підкарпатській Русі генерала Париса від 18-го квітня 1920 року (мову оригінала збережено): "С полным уважением имею честь уведомити пана генерала, что еще в часах мадьярской революции одна мала часть обывателей заднянских (жупа Мараморош), фарские земли от тамошнего духовника несправедливо отобрала и для употребления между собою разделила, также и в иных делах противостала духовнику и без всякой причины, препятствием служивши действиям его, отказует ему в честном способе восжития, что больше непременно, оставшиеся под помянутыми идеями большевистичными, духовнику терминов дают для переселения с парохиального дома и оставления села. Найновейший такой термин (як духовник доносит) – 23 день текущего месяца апреля.

Понеже здесь слово есть о також террорестичном стремлении одной малой большевистичной толпы, которая опасность содержит так взором порядка общественного, як в обширнейшем смысле и взором державной безопасности, с почтением прошу, Ваше вельможие, извольте сему моему наместнику-духовнику именем Эмилю-Яну Эгреши оборону подати

[3] Спогади Андрішко Івана Івановича, 1932 р.н., с. Приборжавське, вул. Галана,3. (Записав А. Світлинець у 1997 році).

[4] ДАЗО. Ф.28. – О.6. – Спр.27. – арк.1.

против большевистично-террористичного стремления группы незначительной населения заднянского, состоящей с 5-6 тамошных обывателей. Едновременно прошу обеспечити помянутому духовнику употребление парохиальных земель, понеже сии земли от него совсем беззаконно отнялися и он без них выжити не может.

Когда прошение мое повторяю, имею еще заметити, что духовник названный должности свои выполняет и с сего взору ниякое возражение не завдалося на него.

В прочих с глубоким почтением остаюся"[5].

Заручившись підтримкою єпископа та надіючись на сприяння влади, священик у квітні 1920 року відмовляється від попередніх домовленостей з общиною. Бачачи, що іншого виходу немає, селяни 30-го квітня поставили питання в ультимативній формі, а не діставши позитивної відповіді, зібрали вози і перевезли майно попа з фари у його власний будинок, що знаходився у цьому ж селі (сучасний ресторан «Престиж»).

Священик Егреші 20-го травня знову звернувся по допомогу цивільної влади. Підтвердженням цьому є лист до єпископа (мову оригінала збережено):" ...після ультиматуму рішення вірників заднянських при демонстрації ото від 30 квітня принесене, 7-го дня цього місяця все перейшло в исполненіє. То єсть напротив всякому прошенію і протестацій моїх, з возами прийшло в парохіальний двір, поскладували мені меблі і другі вещі і повезли в мою свойственну хижу, словом випорожнили дом парохіальний. Ключі от хижі парохіальної іще находяться у мене, но главний служний із Довгого приходив 7-го числа і розпорядився, чтоби я старостови сільському передав ключі..."[6].

Але дружня одностайність людей всього села та державна політика невтручання у релігійні справи (на той час) залишили прохання без результату. Логічним підсумком цих усіх подій стала заміна греко-католицького священика на православного. Офіційно ним став з травня 1920-го року Андрій Рацин (1885 - ?) із Шарду (нині с. Широке Виноградівського р-ну), а з 1-го січня 1922-го року – Лука Ольховий (1892-1978рр.) білоемігрант, священик із Росії. А Егреші був переведений з 31-го липня на греко-католицьку парафію у с. Керецьки (Свалявського р-ну).

[5] ДАЗО. Ф.151. – О.7. – Спр.251. – арк..7.
[6] ДАЗО. Ф.28. – О.6. – Спр.27. – арк.3-4.

Отже, рух за Православ'я, який охопив на початку 20-х років майже всю єпархію, виник на основі декількох факторів. По-перше, він був національно-патріотичний і головним чином спрямовувався проти змадяризованих греко-католицьких попів; по-друге, відіграла чималу роль агітація солдат, що поверталися з російського полону; по-третє, рух мав під собою соціально-економічне підґрунтя, бо православному священику не треба було платити такої великої десятини. І, як бачимо, немалу роль відігравали побутові конфлікти, які, переплітаючись із основними факторами, приводили до зміни конфесії. Також не можна відкидати і підсвідоме прагнення народу до православної віри своїх предків, яке у даному селі таємно підтримувалося ще у середині 19 ст. священиком Паппом Іоанном (1803-1869 рр.), активним членом русофільського "Общества Василія Великого"[7]. Підтвердженням вище наведеного став 1989 рік, коли була офіційно легалізована греко-католицька церква. Жодна людина тоді не побажала повернутися в унію. На даний час село Приборжавське є одне з небагатьох у краї, де громада одноконфесійна, тобто повністю православна.

[7] Світлинець А., Канайло С. Свято-Серафимівський монастир у селі Приборжавському. Ужгород, 2003. – С.96-98, 160-168.

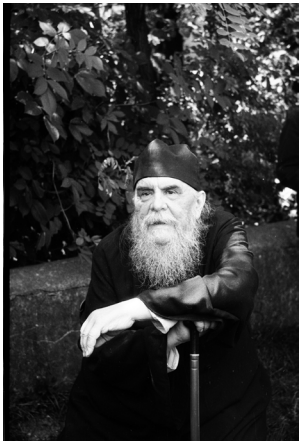

Архимандрит Василий (Пронин)

Возрождение и Воскресение

«Изначала же не бысть тако»
(Мф. 19, 8)
«Чаю Воскресения мертвых»
Символ православной веры

Раздел I

1. Различная оценка исторических событий

Нет сомнения, что на одно явление и даже на один предмет можно посмотреть с разных точек зрения. Все зависит от исходных положений, от принятых аксиом, как сказал бы математик. Тем скорее можно посмотреть с разных позиций на определенный исторический процесс, в особенности, если он охватывает собою длительную эпоху. Чтобы убедится в этом, достаточно просмотреть различные исторические исследования.

С одной стороны, это может быть обусловлено различными взглядами авторов, которые зависят, как от их собственных убеждений, так и от времени и места, в котором они живут, а с другой стороны – различным количеством и качеством располагаемого ими материала (т.е. количеством информации, как принято говорить сегодня), интерпретация которого отражает в той или иной степени, данный этап исторической науки.

Надо думать, что высказанные выше положения более или менее общеизвестны и вряд ли могут вызывать какие-либо серьезные возражения. Но сама по себе история – это такой предмет, который охватывает все предшествующее развитие, как Вселенной, так и человека, как материального, так и духовного мира. А поскольку нами принимается творческий акт в создании Неба и Земли, мира ангельского и материи, а также Промысл Всевышнего, то, следовательно, непосредственное участие в истории отводится Верховному Существу.

Различный взгляд на историю может основываться на том, что мы нарочито выделяем в историческом процессе историю народов, государств, рас. Можно принять во внимание географический принцип и рассматривать историю континентов, северных стран, а также историю миграций, колониальных освоений. Этот взгляд можно расширить и рассматривать историю религии, этнографии и т.д. Но не только гуманитарные науки могут рассматриваться с разных точек зрения, что отчасти и понятно, принимая во внимание различные идеологические убеждения, но и само естествознание изучалось и рассматривалось очень различно, что особо ясно видно при взгляде на историю науки. Вообще можно сказать, что всякая научная дисциплина входит в историю, так как связана с данным историческим процессом, а все они взаимно влияют друг на друга.

Но, рассматривая историю нового времени ближайшей к нам эпохи, можно не совсем точно определить явления, уже не почему либо другому, как потому, что в данном случае не хватает исторической перспективы, происходит смешение стимулов, не совсем ясна та движущая сила, которая руководит историческим процессом. Хотя сам процесс фиксируется верно, но и руководящие им люди иногда не вполне точно отдают себе отчет или, вернее, не так себе представляют подлинные движущие силы истории. Достаточно, например, посмотреть на религиозные войны эпохи реформации: они выдвигали примат религиозных факторов (сами участники событий), можно рассматривать экономический момент как движущую силу, можно акцентировать национальный признак и даже геополитический. Но помимо этих основных предпосылок, можно рассматривать реформацию в перспективе культурно-исторической последовательности, т.е. как попытку возрождения древнехристианской Церкви и таким образом включить ее в процесс возрождений, который начался в Италии ран-

нехристианским возрождением, потом перешел в античный Ренессанс, в гуманизм и т.д. В данном случае не обязательно, чтобы одна точка зрения исключала другие. По-видимому, исторический процесс, процесс жизни, процесс бытия, столь многогранен, что он допускает разный к себе подход. А самым универсальным синтезом будут два положения: первое – рассматривать бытие в Господе Боге или же, второе, как эволюцию вечной (т.е. прилагая к материи божественный атрибут) материи, что и в одном и в другом случае, в конечном счете, приводит к философскому монизму.

2. Культурно-историческая перспектива.
Периодический закон возрождения бывших культур.

Можно рассматривать исторический процесс в перспективе социально-экономической эволюции, а именно: первобытная эндогамная коммуна, родовой строй, рабовладельческий строй, феодализм, капитализм, империализм, социализм. С этой точки зрения, европейская – да и мировая – история может быть поделена на определенные периоды. В данном случае периодизация будет основываться на том, что иногда именуется базисом, т.е. на экономике. Но можно в основу периодизации положить культурно-исторические явления и тогда, для новой эпохи, создается следующая грань: Раннее христианское, итальянское возрождение (Франциск Ассизский), Ренессанс античных наук и искусств, Гуманизм (Христианство и античная образованность), протестантизм (попытка возрождения древнего церковного устройства, в основном, на основании посланий святого апостола Павла), ложноклассицизм (возрождение античной архитектуры), рецепция римского права (в XV веке), французская революция (возрождение римской республики), французская империя (возрождение римской империи), романтизм (возрождение античного романа), национальные возрождения ряда европейских народов, середины прошлого века, и, в наши дни, возрождение первобытного общинного устройства (коллективный труд и распределение продукта, возрождение социальных отношений доклассового общества). Здесь эпоха итальянского Ренессанса нашла свое логическое завершение. Изучая корни этих культурных явлений, можно заметить, что они только с одной стороны базируются на экономической основе, а с другой – имеют самые различные стимулы. Посмотрим, например, на дерево, которое растет и имеет

корни в земле, откуда получает влагу и другие питательные вещества. Но также для жизни дерева необходим солнечный свет, обменные процессы в листьях или хвои, роса, которая падает с неба. И как не может расти дерево без земли, так же оно не может расти без света и воздуха. Таким образом, оно живет, получает пищу и участвует в обмене веществ всем своим организмом. Оно может замерзнуть от холода, высохнуть от жары, от недостатка влаги. Отчасти это напоминает и процессы в человеческом обществе: они могут характеризироваться, как экономическим устройством, так и культурной структурой.

Надо иметь ввиду, что первобытная община имела общие навыки охоты, колективно добывала средства к существованию; охота была ненадежным, непостоянным источником для удовлетворения неоходимых потребностей. Кроме того, объединение было не обходимо для охоты на крупного зверя. Позднее, с возникновением земледелия, в епоху недолита, явился болем или менее постоянный источник средств к существованию и это способствовало возникновению индивидуальных хазяйств,которые даже при использовании рабов или наемной силы были в состотянии удовлетворить хозяйственные потребности немногочисленного общества. Тогда население было редкое, а необрабатываемой земли – больше, чем достаточно. Если сначала обрабатывалась та земля, которая была расположена в поймах рек или же орошалась речными разливами и потому была особенно плодородна, то позднее человек научился использовать огромные земные массивы, применяя методы подсечного земледелия. Но человечество начало так быстро расти в своем количестве, что уже не хватало для всех земли. Этот процесс несколько задержался осваиванием Америки. Позднее опять выступил на повестку дня принцип эоллективного использования земли для удовлетворения насущных потребностей быстрорастущего населения. Таким образом, укрупненное земледелие стало необходимо для получения соответствующего урожая. И как на Востоке, в социалистических странах, земля объединилась в крупне хазяйства, так же и в капиталистических странах превалирует господство крупних латифундий, крупних монополий, так как мелкие фермеры становятся неконкурентноспособными. В данном случае играет роль использование дорогостоящих сельскохозяйственных орудий и методов обработки, что в конечном итоге удешевляет сельскохозяйственную продукцию.

Итак, поскольку имеются ряды возрождений, можно установить один из законов истории: он может быть назван «Периодическим законом возрождения бывших культур». Это совершается через определенный период времени, когда существующая культура находится в упадке или кризисе. Это возрождение хотя имеет сходство с возрождаемой эпохой, но имеет и существенные различия. Причем, в самый момент возрождения имеется на только ретроспективный взгляд, но и прогрессивный и, следовательно, Ренессанс нельзя ни в коем случае рассматривать, как реакцию. Его нельзя считать также только использованием накопленного опыта.

Возрождения могут быть различны: если при предшествующих возрождениях (например Ренессансе, гуманизме, ложноклассицизме) возрождалась наука, литература или искусство возрождаемой эпохи, то при социализме возрождаются общественные отношения доклассового общества, в то время как орудия производства становятся совсем иными, разумеется, что иная и степень культуры. В данном случае не нарушается экономический закон обязательного соответствия производственных отношений характеру производительных сил.

Раздел II

3. Мировое возрождение. Космическое возрождение. Геологическое возрождение. Биологическое возрождение. Возрождение в археологии. Обновление каменного века. Возрождение тотемизма-дарвинизма.

Космическое возрождение. Оно может быть поставлено на первом месте: происходит в результате космических процессов, взаимодействия космических объектов, чем, как известно, занимается в первую очередь астрономия. Оно становится очевиднее, принимая во внимание огромные световые периоды времени, да и пространства. Можно считать, что космическое возрождение не должно вызывать сомнений.

Обычно считается, что органическая природа развилась из первичных форм органической материи, например, из клетки, которая в результате эволюции дала все разнообразие растительного и животного мира. Это положение можно распространить и на неорганическую материю: а именно, все элементы развились в течении астрономического периода времени из единого праэлемента. И как органическая материя неизменно

обращается к клетке, как основной единице, так точно и неорганическая материя может обращаться к этому праэлементу, из которого произошли все другие. Таким образом, одной из первейших задач теоретической физики была бы фиксация этого праэлемента. Как известно, такие попытки и предпринимаются. Как, несмотря на большую сложность биосферы, имеется на лице и примарная единица – клетка, так же точно в мире необходимо существование и праэлемента.

Геологическое возрождение. Что касается геологического возрождения, то в данном случае может быть поставлен вопрос: «Являются ли длительные геологические процессы возрождением, можно ли фиксировать здесь обновление, а не простой, равномерный эволюционистический процесс?». Но, принимая во внимание периодичность времен года, а также смену геологических и климатических периодов, можно считать, что эти перемены влияли на геологические структуры, в результате чего можно говорить о геологическом возрождении: тропический климат, смена ледниковых эпох, умеренный климат и т.д., а с другой стороны – образование и распад кристаллов, определенных горных пород.

Биологическое возрождение. Но если в процессах мертвой материи о возрождении можно говорить только условно, то, вступая в область органической природы, в область жизни, возрождение выступает как основной фактор бытия. Процесс размножения, будь ли то в простейших формах органической природы, или же в более сложных, может быть назван именно возрождением. Продолжение рода есть как бы возрождение в потомстве, новое рождение. А так, как оно происходит главным образом весной, то оно именуется периодом вегетативноного возрождения фауны и флоры.

В какой то степени можно считать, что всякое рождение есть в то же время и биологическое возрождение. Стремление к бытию – это исконное волевое устремление всего существующего, как органической материи, что очевидно, так и неорганической. Стремление к бытию это стремление к Господу, который является Абсолютным, неизменным Бытием. То, что изменяется, – оно временно, оно проходит. Но возрождением в собственном смысле мы именуем не восстановление особы, что обычно называется рождением, а восстановление определенного направления, и поэтому это не биологическое, а культурное явление. Близко к этому и Воскресение,

только Воскресение уже не биологическое и не культурное явление, а религиозное.

Таким образом, в некотором смысле рождение, возрождение и воскресение можно рассматривать как родственный процесс, но происходящий в разных сферах: биологической, культурной (культурно-исторической), религиозной.

Если обратим внимание на мир, то увидим, что в космосе, во Вселенной, как в неорганической материи так и в органической, жизнь более интенсивна там, где есть на лице соединение, смешение. Минимум жизни – в праэлементе, хотя в потенции он имеет огромную силу. Первая ступень неорганической материи к жизни – это разделение праэлемента на целый ряд других элементов. И хотя в периодической таблице их имеется немногим более 100, но, возможно, это результат последнего деления.

Учение древних о 4-х элементах было распространено не только среди ученых, но и вообще в античном (да и средневековом) мире. Но надо иметь ввиду, что эти 4-ре стихии (вода, земля, огонь и воздух), из чего якобы состояло все остальное, сами имеют сложную природу (т.е. состоят из нескольких элементов).

Древним были уже известны многие элементы в современном понятии (например, металлы), но среди этих 4-х стихий не упоминается ни один из них. По металлам было деление государств (См.: у пророка Даниила).

Таким образом, ступенька к жизни состояла именно в соединении, в смешении тех элементов, которые сами являлись первой ступенью. Позднее материя была разделена учеными на неорганическую и органическую. Чем сложнее становится соединение органической материи, тем более она приобретает жизненной потенции или силы. Максимум сложности она достигает в человеке. В органической материи наряду с существованием начинает действовать закон питания, пола (размножения) и смерти.

Таким образом, чем проще материя, тем менее действует закон смерти, а чем сложнее, тем он начинает действовать все сильнее. В клетке, которая размножается делением, еще как бы нет того закона смерти и здесь видно наглядно, что смерть усиливается при сложности. По-видимому, это явление уже было давно помечено человеком и поэтому он относит к Высшему Существу состояние простое, несложное, насколько это может

быть понято человеком, так как то, что сложно, то неизбежно разрушается.

Можно рассматривать теорию происхождения жизни на земле из неорганической материи как возрождение того же библейского взгляда на происхождение жизни на земле именно из земли и воды, как говорится на первой странице Библии, и что подробно истолковано именно в таком смысле святителем Иоанном Златоустом в комментарии на книгу Бытия.

В новое время эта теория была облечена в научную форму, что, можно сказать, необходимо для современного аналитического мышления и критического усвоения.

Таким образом, то положение, что все живое произошло из неживого, о чем шел такой большой спор, давно решено в Библии в том смысле, что это именно так и было. Только в Священном Писании говорится, что это произошло под действием промыслительного и творческого акта Божия, а в научных исследованиях – в одних это не отрицается, а в других говорится об эволюции, т.е. о прогрессе. Но чем обусловлен процесс? Стремлением к усовершенствованию. Но ведь кроме прогресса имеется и регресс; кроме стремления к жизни имеется и стремление к смерти. Но абсолютная жизнь – это Господь.

Возрождение в археологии. Можно говорить о возрождении археологических культур. Так, например, А.П. Складников пишет: «Тем важнее открытие под ориньякским слоем в Костенках I пятого культурного слоя, давшего сенсационно-неожиданный материал, в том числе миниатюрные и довольно крупные треугольные наконечники двусторонней обработки, с выемкой, в основном на первый взгляд (но только на первый) удивительно сходные с наконечниками неолита или даже бронзового века» (СА. – Т. XXI. – С. 16). Далее делается вывод, что эти открытые памятники восходят к мустье. Таким образом, можно считать, что обработка камня в эпоху неолита явилась до некоторой степени возрождением техники мустье. Опять таки в раннем неолите появляются не только ручные рубила, напоминающие палеолитические, но и ручные рубильца, напоминающие ашельские. Таких параллелей можно привести много. Следовательно, в археологические эпохи мы имеем дело с целыми циклами возрождений: это и понятно, принимая во внимание длительность каменного века.

Обновление каменного века. Заинтересованность археологическими

культурами в наш век столь обширна, а находок сделано так много, что можно говорить о возрождении каменного века в наше время. Это возрождение происходит при огромных раскопках древних памятников, при большом внимании к этим открытиям. Это видно по тому, как в самых различных периодических изданиях описываются древние находки и какой вызывают они интерес. Это создает в какой-то форме обновление каменного века. И, как находка святого Креста в Иерусалиме была знамением возрождения Христианства, так и эти многочисленные находки каменного века как бы его возрождают, а именно коллективный способ добычи и распределения продуктов питания.

Иногда, отмечалось, что некоторые из предметов каменного века, чаще всего каменные наконечники и резцы, употреблялись некоторыми для магических действий, для колдовства. Это обычно отмечается как курьез. Но надо иметь ввиду, что в этом случае возрождает магическое мышление примитивного человека.

Возрождение тотемизма-дарвинизма. Большим влиянием, как известно, пользовалась теория Ч. Дарвина о происхождении видов. Хотя она подготовлена всем предшествующим развитием биологии, а можно сказать и библейским взглядом на постепенное происхождении жизни, - но надо иметь ввиду, что в ее основе, как культурном явлении, находится ни что иное, как возрождение тотемизма, осуществленного в сугубо научной форме.

В древности были различные тотемы и люди верили, что их род происходит именно от них. Эта вера была, по-видимому, присуща почти всему человечеству. Теория Ч. Дарвина возрождает эту угасающую в современном культурном мире веру.

4. Возрождение государств и народов. Возрождение древнего язычества. Возрождение древнеримского государства. Возрождение других европейских народов. Возрождение колониальных народов.

Возрождение древнего язычества. Национал-социализм – это попытка возрождения древнегерманского язычества вместе с возрождающимся коллективизмом, ограниченным рамками германской нации. Это – возрождение Германии времен Тацита с ее вождями, народным эпосом, с

Нибелунгами, с культом нации. Но надо иметь ввиду, что в данном случае имел значение не столько религиозный, сколько национальный момент. Такую же национальную форму принимают и другие попытки древнеязыческого возрождения.

Возрождение древнеримского государства. В какой-то степени итальянский фашизм – это попытка возрождения древнеримского строя, отчасти, язычества, но преломленная через призму средних веков и Ренессанса. Вот почему фашистские государства были в своей основе не дружественно настроены в отношении Христианской Церкви.

Возрождение других европейских народов. Были возрождения и других европейских народов: Польши, Чехословакии, Югославии, Финляндии, Венгрии и др. В данном случае в основном имел значение национальный признак. Что видно в период после Первой мировой войны.

Возрождения колониальных народов. В Азии видим возрождение на первом месте Японии, которая после удачной для нее войны с Россией (1905г.) дала пример другим азиатским и африканским народам для пути возрождения. Это негативно отразилось на Британской империи.

После Второй мировой войны и освобождения Абиссинии начался целый цикл возрождений африканских народов. Они возрождались к новой политической жизни и государственной самостоятельности в рамках границ бывших колоний, что иногда создавало определенные трения.

5. Возрождение спорта и моды: олимпийских игр, шахматной игры. Цикличность моды, хиппи.

В наше время возрождались олимпийские игры. Это возрождение, которое получило такое большое развитие, свидетельствует о силе возрождающего начала. Сегодня олимпийские игры получили несравненно большее распространение, нежели это было в древней Греции.

Возрождение шахматной игры. Хотя имеются данные, что в шахматы играли в предшествующее время, но только в XIX и XX веках можно говорить о подлинном возрождении шахматной игры. На этом примере можно видеть, что ее возрождение далеко оставило за собой предшествующее время, несмотря на то, что шахматы сами по себе не модифицируются, не развиваются.

Цикличность костюма и моды. В таких явлениях, на первый взгляд не-

важных, но охватывающих широкие массы, видим явную периодичность. Короткая стрижка волос женщинами, что характерно для палеолита и что видим на статуэтках того времени, обновилась в наше время. Обновляется кремация трупов, что было характерно для курганных погребений.

У кого найдется время и охота, тот может проследить, как периодически меняется время башмака, то с тупым, то с острыми носками и многое другое в таком же роде.

Хиппи. Они известны в Западных странах, часто попадаются о них заметки и фото в газетах и журналах, в несколько не серьезном тоне. Можно считать, что это социальное явление как-то перекликается с теми бывшими людьми, с опустившимся элементом, который изображался в русской литературе во 2-й пол. XIX - в начале XX века.

6. Возрождение искусства: изобразительного, хореографического, музыки.

Возвращением к прошлому были насыщены стремления Гогена. Он мечтал о возрождении древнеегипетского искусства. «Там заключен основной принцип. В нашем теперешнем положении единственно возможное спасение заключается в сознательном и откровенном возвращении к этому принципу». (Ревалд Д. Постимпрессионизм. – М., 1962. – С. 288). В жизни он бежал на Тихоокеанские острова и на Таите стремился возвратиться к примитивизму. Его творчество и жизнь были предметом различных оценок, но в действительности он стремился к возрождению, но не греко-римского искусства, которое шло через Ренессанс.

В России возрождение древнерусского стиля в архитектуре характерно для позднего XIX - начала XX века: это, например, Троицкий собор Почаевской Лавры, храм-памятник в Ужгороде и др.

Хореографическое возрождение. Одна из балерин в начале XX века, а именно А. Дункан, пыталась возродить древнегреческий танец и даже древнегреческую походку. И хотя это не оказало влияния, но все же характерно, как еще одна попытка возрождения. Большой успех выпал на долю примитивного африканского танца, перенесенного на европейскую почву. Так же, как и джаз – африканская музыка. Мечта Гогена осуществилась в другой плоскости.

В современном советском искусстве часто выставляли идеалом реа-

лизм и социальную направленность большей части предвижников, но подражание им вернее назвать ложнопередвижничеством. Во всяком случае, это характерно как возвращение к изобразительному искусству 2-й пол. XIX века, после целого фейерверка самых разнообразных попыток начала XX века и послереволюционных.

7. Возрождение гностицизма и оккультизма. Неогностицизм, неооккультизм, неоигоизм, геомагнетизм.

Среди различных возрождений особое место занимает неогностицизм, который имеет много последователей и сторонников, в основном, конечно, на Западе. Выше указывался целый ряд возрождений, но только не видим, чтобы возрождалась вера в древних богов. После христианства – это бессмыслица. Таким образом, название Д.С. Мережковским своего романа «Воскресшие боги» Леонардо да Винчи (2-я часть 1-й трилогии) – это явная ошибка. Возрождалась древняя наука, искусство, философия, филология и пр., но никто не начинал верить в древних восточных или греко-римских богов. И хотя В. Соловьев назвал Е.П. Блаватскую «современная жрица Изиды», но и здесь явная ошибка. Е. Блаватская в какой-то степени и форме действительно возрождала, но не древнюю религию, а древний гностицизм, – ближневосточный и индусский, – который, вообще говоря, и не прекращал своего существования. Основанное ее Теософическое общество (1875 г.) для изучения всех религий, для их синтеза, на деле – гностическо-мистическое общество для интеллигентов с проповедью синкретизма и эклектизма. Но если древняя религия и не возрождалась, так как ее ошибка была слишком очевидна, зато возрождалась древняя магия, древняя мистика, к которой у человека имеется некое несознательное тяготение как к чему-то таинственному. В трилогии Лодыженского делается попытка описания современного гносиза, – с акцентом на индийский, – отчасти, с христианских позиций. В книге Успенского «Терциум органум» – попытка придать гносизу научную форму.

Масонство – это возрождение древнего ордена тамплиеров, насколько это известно, который стремился к возрождению Соломонова храма. Орден тамплиеров закрыл Римский папа в 1312 году. Розенкрейцеры возникли в начале XVII века, которые стремились соединить религию с алхимией и наукой. Антропософия – основана Р.Штайнером с центром в

Швейцарии (20 гг. XX века), в Дорнах. Он стремился к объединению гносиза с историческими концепциями, с литературой (Гете). Софианство (конец XIX – начало XX века) – делает акцент на Софии, как посреднике между Творцом и тварью, на что оказала влияние философия Платона, а с другой стороны – каббала. Кроме того, это попытка социальной проэкции, что встречалось часто в предреволюционное время. Поэтому оно не встречалось в церковных кругах, хотя его глашатаями были люди, близко стоящие к церкви.

Неогностицизм – это стремление к религиозно-мистическому учению интеллигенции, которую не удовлетворяло церковное устройство и учение. Можно сказать, что возрождение древней теософии, древнего гностицизма началось с Якова Бемэ (1575-24), что потом принимало самые различные формы (Э. Сведенборг /1688-72/) и особенно расцвело в XIX и XX-х веках.

В то время, как гностицизмом интересовались узкие круги интеллигенции, оккультизм, в самых разнообразных проявлениях, почти всегда имел самое массовое распространение среди широких кругов народа. Церковь всегда боролась с ним, как в Ветхом, так и в Новом Завете, и эта борьба иногда приносила значительный успех. Среди других древних оккультных наук возрождались следующие: спиритизм, что практиковалось еще в Ветхом Завете и что строго запрещено в Библии (Втор. 18, 9-12; I Цар. 26). Он начался во 2-й пол. XIX века в Гидешвиле (Америка), где две сестры Фокс якобы слышали спиритические явления. Он быстро перекинулся в Старый Свет, где получил широкое распространение. В России, в начале столетия организовались спиритические кружки и издавались соответствующие журналы, что имеет место в некоторых западных странах (в Англии и по сей день). Как курьез, можно привести пример, что некоторые спириты, защищая свои взгляды, утверждают, что явления духов свидетельствует о существовании потустороннего мира, а вызывание душ из погибшего материка Атлантиды говорит о ее существовании. Известный ученый Д. Менделеев был в комиссии по расследованию спиритических явлений, о чем упоминает в Дневнике писателя Ф.М. Достоевский. В новое время спиритизмом интересовался Г. Костельник, который написал брошюру «Духи в Бродах». Ссылаясь на Священное Писание, Святая Церковь всегда выступала строго против спиритизма. Хиромантия – это гадание по

линиям руки, что сегодня переходит в хирологию.

Святитель Григорий Богослов описывает разные роды гаданий: «То самое, чтобы посвящаться и посвящать в таинства, служить богам, откуда перешло к тебе? Не от Фракиян ли? А жертвоприношение – не от Халдеев ли или от Киприян? Астрономия не Вавилонянам ли принадлежит? Магия – не Персам ли? Птицегадание – от кого, как не от Фригиян, которые прежде других стали замечать полет и движение птиц? А из соединения всех их вместе составилось одно таинство суеверия» (Т.I, - Изд. Сойкина, – С.114). Разные виды волшебства перечислены в полном Номоканоне (§ 13-22), а также у святых отцов: Василия Великого, 65, Григория Нисского 3 и святых Соборов: Шестого, 31, Анкирского, 24. За все виды волшебства Церковь налагает отлучение от св. Причастия на те или иные строки.

Неоиогизм. В настоящее время происходит возрождение, увлечение не только учениями переднего, Ближнего Востока, но и индийскими йогами, как и тибетской мистикой (очень ограничено). Йоги становятся популярными среди некоторых кругов юношества и молодежи. Учение йогов – это развитие и управление силами, заложенными в человеческом организме. С христианской точки зрения это можно характеризовать, как некое неопелагианство, но не на базе Библии, а древнеиндусской философии и мистике.

Неомагнитизм. Иначе называется месмеризм, по имени Месмера Ф. (†1815г.), означает магнетическую силу, которая находится, как у животных, так, сознательно, и у людей. Пользуясь этой силой, некоторые пробовали лечить болезни. К этой же группе относится и гипнотизм – искусственный сон или полусон с определенными внушениями. В начале этого столетия была издана коллекция Флауэра, несколько книг по оккультным наукам, которая популяризировала их среди интеллигенции. Магнетизм предполагает наличие в человеческом теле ряда электрических или других магнитных зарядов, которые могут быть переданы другому человеку. Сюда же относится и телепатия – передача мыслей на расстоянии. Все эти и многие другие формы магических явлений могут рассматриваться, как возрождение, а в некоторых случаях и усовершенствование оккультных знаний. К этому типу относится и магнетический маятник, отвечающий на задуманные мысли. В великом Номоканоне (§ 18) повествуется, как некий иерей «емуже древо связанно бысть и круговидно обращашеся, об-

вивен, яко испытания творяше в некоих вещех с псалми Давидовы, абие извержен бысть.» Таким образом, как пастырям (в особенности), так и мирянам строго запрещены все виды оккультных наук, которые идут в разрез с Божественным учением. Пастыри – гипнотизеры или маги (буде таковые обретутся) – явление глубоко отрицательное, нежелательное и должно караться согласно Номоканона. З истории Церкви видим, что священномученик Киприан Карфагенский, который до своего обращения занимался магическими действиями, после того, как уверовал во св. Евангелие, решительно порвал с магией. Восточные маги, ведомые звездой, пришли и поклонились родившемуся Богомладенцу (по преданию их было трое). Они спаслись и даже прославляются, так как в Кельне имеются их св. мощи. Но этим актом окончилась белая магия. И в Деяниях Апостолов повествуется: «А из занимавшихся чародейством довольно многие, собрав книги своя, сожгли пред всеми и сложили цены их, и оказалось их на пятьдесят тысяч драхм» (Дн. 19, 19).

8. Нео-Возрождение. Неомедицина. Многообразность возрождений. Хобби.

Итак, возрождение происходило в различных и многообразных направлениях, формах. Часто к событию или явлению, которое возрождалось, прибавлялась приставка нео-. Какие многоразличные эти явления! И к чему только она не прибавлялась? Обычно эта приставка прибавляется к гуманитарным наукам, к философским течениям, к искусству, иногда к политическим движениям, например: неоплатонизм – обновление Платоновой философии, неокантианство – обновление критицизма Канта, неотомизм – возрождение мировоззрения Фомы Аквината (1225-1274).

Основной принцип его учения – это гармония веры и разума. Обычно неотомисты дополняют его учение положениями, взятыми у Канта, Гуссерля Ясперса и др. Но так как гармонию довольно трудно установить, то скорее надо склонятся к примеру веры, или (еще лучше) к примату духовной любви. Если бы разум мог вполне усваивать объекты веры, положения веры, то тогда вера оказалась бы излишней. Мы знаем только отчасти, и знание упразднится в будущем, как и вера, а останется только любовь. (См.: Послания ап. Павла). М.В. Ломоносов также говорит о гармонии религиозной веры и разума, ссылаясь на св. Василия Великого («Яв-

ление Венеры на солнце», «Второе прибавление к металлургии», «Письмо о пользе стекла», «Слово о происхождении света», «Слово о рождении металлов» и др.)

Неомедицина. Хотя такой термин и не употребляется (насколько нам известно), но, можно сказать, что он реально существует. Под этим можно, в первую очередь, подразумевать гомеопатию, так как принцип Ганемана о том, что подобное излечивается подобным (это древний принцип, который он только обновил). Кроме того, целый ряд новых течений, заимствованный именно из медицины (тибетской, китайской, корейской), усиленное обращение к физиотерапевтическим методам – все это является не чем иным, как возрождением древних приемов. Об этом свидетельствует и издание древних авторов (Галена, Авицены и мн. др.). Внимание обращается к древнеассирийской, древнеегипетской медицине, и не только историков медицины. Лечение дыханием (регулированным) у йогов также имеет своих адептов.

Кроме того, можно перечислить еще некоторые неовозрождения: неоклассицизм (Яковлев, Сорин), неготический стиль (Германия), неоимпрессионизм, неокубизм и мн. другие.

Помимо вышеуказанных возрождений, которые охватывают значительные круги общества, имеются и многочисленные личные увлечения, которые можно также именовать возрождениями, так сказать, минивозрождениями, что обычно получило наименование «хобби».

На длинном историческом процессе, при взгляде на самые различные формы возрождений, мы видим, что они могут быть, как возрождением добра, так и возрождением зла, а также иметь самые смешанные формы. Так вот, можно задать вопрос: «Бывает ли постоянное возрождение?» Как указывалось выше, оно имеется в природе как биологическое возрождение, а в человеческом обществе заложено в ЦЕРКВИ и именуется как РЕЛИГИОЗНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ.

9. Религиозное возрождение. Естественные религии. Возрождение в Ветхом Завете при Иосии, при Ездре. Евангелие – постоянное возрождение. Календарь. Личное возрождение. Монашеское возрождение. Исихазм. Возрождение при св. равн. Константине и Елене. Экуменизм – возрождение ранне-христианского единства. Секта

– возрождение части вероучения или обряда. Успех возрождения.

Естественная религия. Господь посредственно, изначала открывает Себя в природе, в ее красоте и гармонии, в ее законах. То, что законы природы могут быть выражены в математических понятиях, которые априорно формулируются человеком, иногда даже ранее эксперимента, свидетельствует о том, что человеческое мышление способно отражать в себе явления природы, синтезировать их, придавать им научную форму. Этим подтверждается положение Библии, что человек создан по образу и подобию Творца.

Некоторые археологи (Г. Мортилье – 240.000, А. Пенк – 5000.000, Г. Обермайер – 600.000) считали, что потребовалось около 4000.000 лет, чтобы выделить человека из мира животных. Осборн считал, что необходимо 2 или 4 миллиона лет, что отчасти теперь подтверждается открытиями Лики.

Но не только 2 или 4 млн., но даже 20 или 40 млн. лет недостаточно для самостоятельного выделения человека из царства природы. Здесь необходимо промыслительное участие всесвятой воли Творца. Таким образом, человек не только дитя природы, но и Всевышнего. Это видно хотя бы из того, что рыбы, например, существуют многие миллионы лет и они не стали разумными существами.

Иногда высказывалось предположение, что бессилен перед природой не только человек, но и многие виды животных, а лучше сказать - все. Некоторые виды даже погибали в борьбе за существование (археоптерикс – среди птиц и др., ихтиозавры, мамонты и др.), о чем говорит палеозоология, и все же у них нет религии.

Иногда утверждается, что именно труд создал человека. Хотя к труду, в особенности человеческому, и следует питать самое большое уважение, что, как известно, вполне бесспорно, но надо иметь ввиду, что, например, пчелы или же муравьи являются и именуются фанатиками труда, так сказать, перманентными тружениками, и все же это не сделало их разумными существами. Причем они участвуют в коллективном и согласованном труде.

Также и прямохождение не сделало человека разумным, так как петухи, страусы и многие птицы в течении долгих миллионов пользуются прямохождением и все же это не сделало их разумными.

Еще в древнем Риме говорилось, что страх перед явлениями природы создал религию. Но кто более труслив, чем заяц? А жабы и зайца боятся, как говорится в известной басне, но от этого они не стали религиозными.

В археологии говорится, что религиозные явления, например, погребение усопших и другие культовые проявления синхронны эпохе приручения животных. Это совпадает с периодом интенсивной охоты в эпоху Мустье. Возможно, что приручение животных именно родило мысль, что, как имеются низшие существа, которые служат человеку, так имеются и высшие, которым должен служить человек, но это – естественная религия, а не Откровенная. Кроме того, здесь уже подразумевается человек как разумное существо, который, естественно, додумался до бытия Господа.

В Библии повествуется (2 Пар. 34-35), что, когда при царе Иосии была найдена книга закона и когда священники обновили празднование св. Пасхи (освобождение от египетского рабства), то это событие рассматривалось бытописателем как подлинное возрождение веры.

Точно так же и при Ездре, который собрал ветхозаветные книги в один кодекс, и при котором началась постройка св. храма иерусалимской стены, - можно рассматривать, как возрождение ветхозаветной религии.

Евангелие – постоянное возрождение. Может быть поставлен вопрос: «Но ведь возрождение не бесконечно? Оно дает определенный импульс, но потом идет на нет. Может ведь наступить такой момент, когда уже нечего будет возрождать». Христианскую религию можно назвать постоянным возрождением. На праздниках (Господских и Богородичных) мы вспоминаем евангельские события, так сказать, возрождение их. На памяти святых мы воспоминаем их подвиги и этим вдохновляемся, поучаемся и питаемся. Но в основном, мы вспоминаем св. Евангелие, жизнь Спасителя, святое Таинство Боговоплощения и другие св. таинства, которые имеют основание в вочеловечении Господа: св. Крещение, св. Евхаристия, установленная именно в воспоминание Господа, как нарочито отмечено в св. Евангелии. На дни святых – воспоминаем, возрождаем жизнь и подвиги святых. В дни памяти Вселенских Соборов – их деяния, их догматические определения. Даже в молитве об усопшем мы просим, как упокоения его, так и сотворения ему вечной памяти. Посты установлены в память определенных событий или же согрешений. Как было это в Ветхом Завете, так и в Новой Благодати. Иногда посты могут ориентироваться на будущее, в

предотвращение недобрых предчувствий, тогда они нарочито связаны с покаянием.

Но воспоминание священных событий, представление их пред мысленным взором, это, так сказать, одна часть праздника. Поскольку праздники отмечаются среди собрания верующих, то это не индивидуальное, а коллективное воспоминание. Оно сопровождается определенными символичными действиями, которые совершаются в церковном облачении, при каждении, с почитанием святых икон, возжжением светильников, чтением св. Писания, а также чтением из других богослужебных книг. На Проскомидии, св. Литургии совершается целый ряд символических действий: воспоминание жизни, проповеди, крестной смерти, Воскресения и Вознесения Спасителя, Сошествия Св. Духа. Ведь чтение канона – это воспоминание определенного события, так же, как и другие чтения и песнопения. Проповедь – это, в основном, воспоминание праздника, поучения или притчи Спасителя, что излагается в евангельском чтении текущего дня. Праздник совершается не только в храме, он переходит и в дома, в почитании св. образов, в постах, в покое, в чтении Слова Божия. В своей жизни христиане стремятся подражать св. апостолам, поскольку получают небесную помощь. Воспоминание – это более простое слово для понятия «возрождение».

Растения воспоминают, если можно так выразится, органически, т.е., воспроизводя бывшие явления в своих новых формах, а человек воспоминает событие сознательно и тем самым как бы воскрешает его.

Когда, например, в Италии началось возрождение древнего искусства, то это, в первую очередь, было воспоминание этого искусства, а потом – претворение в жизнь и дальнейшее его развитие в заданном направлении, с окраской новыми элементами. Возрождение древних наук – это, прежде всего, их изучение, воспоминание, а потом и их дальнейшее развитие в том же русле.

Когда М. Лютер начал возрождать (как он думал) древнюю христианскую церковь, то это было, в первую очередь, интенсивное, непосредственное обращение к изучению Священного Писания (т.е., к первоисточнику), с отвержением иерархии как современного ему носителя древнего предания.

Когда началось возрождение социалистическое, то это было, в пер-

вую очередь, интенсивное обращение к археологическим данным, разумеется, в новой научной оболочке, форме, - учению Ч. Дарвина, Л. Моргана, – обращение к первобытной, доклассовой общине, которая пользовалась общим распределением продуктов производства и потребления, коллективными навыками в труде и охоте.

Вот почему в новое время получило такое распространение и влияние учение Ж.Ж. Руссо с его стремлением к простоте, к природе, что перекликается опрощенничеством Л. Толстого.

Календарь. Периодичность, цикличность событий была замечена человеком давно. Известны находки камней с астрономическими знаками календарного характера, что относится к эпохе неолита. Если природа следует за сезонными переменами, то человек начал делать это сознательно (на заре сознания), поэтому календарь относится к очень ранним периодам истории или, лучше сказать, предыстории. Календарь – это сознательное фиксирование цикличности, периодичности времени, как времен года, так и лунной, а вместе с ней и солнечной цикличности. В древнем Египте учитывался и звездный календарь: расположение Сириуса, а также других звезд и созвездий, планет. Календарь – это попытка (да и осуществление, в какой-то мере) сознательного управления временем, зависимым от времени года, фаз луны, дня и ночи. Надо иметь в виду, что именно в эпоху неолита – времени трудового производительного осваивания земли – земледельческая активность создала особую зависимость от времени, от состояния погоды, от урожая. С этим связанно также и скотоводство, приручение животных и использование их для пищи, одежды и работы. Домашние животные должны были питаться произведениями земли, опять таки зависимость от пастбищ и воды. История календаря могла бы быть очень интересна в этом отношении. Иногда можно услышать утверждение, что религия – это персонификация космических явлений. Но это ни что иное, как попытка перевернуть факты. Действительно, религиозные времена, точнее, календарь, основываются на космических явлениях, но это вполне естественно. В данном случае мы имеем дело с тем, что человеческое сознание вышло в космос, стало ориентироваться небесными явлениями. То, что небесные тела влияют на землю, не подлежит сомнению и получает все больше подтверждений. Космические категории (среди них и знаки зодиака), их сознательное усвоение и применение к практической

деликатности играло огромную роль в эволюции человека.

Личное возрождение. Среди других возрождений большое значение имеет личное возрождение – восстановление образа и подобия Божия в человеке. Еще в Ветхом Завете видим, как царь Давид покаялся, произнес знаменитый 50-ый псалом и услышал слова прощения от пророка Нафана. Этот псалом часто читается за время Богослужения, а также дома, как вечный образец покаянного чувства. В книге прор. Ионы повествуется, как и язычники Ниневитяне, которые были обречены на гибель, после смиренного покаяния удостоились прощения и милости Господней. В Новом Завете мы видим целый цикл обращений. Можно сказать, что, в какой-то степени, на этом основывается действие Евангельской благодати: обращение Матфея мытаря, Закхея, ап. Павла, Марии Магдалины и многих других сопровождалось личным возрождением к новой жизни во Христе. Св. таинство Крещения и покаяния, елеосвящения основывается на исповедании и прощении грехов, как первородного, так и личных. Кроме того, оно является знаком примирения с Церковью или присоединения к Церкви. Истории Церкви видим многие, лучше сказать, бесчисленные примеры обращений, например: Иустина Философа, священномуч. Киприана, блаж. Августина, который стал великим отцем Церкви. Но выше указаны великие отцы Церкви, а многие из верующих переживают это на своем личном опыте.

Человек каждый день умирает так как сон есть как бы подобие смерти, а смерть – подобие сна, почему и блаженная кончина праведников (пресв. Богородицы, св. Анны) именуется Успением. Вот почему и Господь сказал: «Девица не умерла, но спит» (Лк. 8, 52). Духовная жизнь проходит кругом, волнообразно, так же, как и в природе: круг дневной, седмичный, годичный (семигодичный). Весна – это утро, вечер - осень и т.д. Ночь соответствует зиме, вот почему ап. Петр грелся ночью у огня во дворе Первосвященника. Вот почему будущее – это будущие возрождения, уже постольку, поскольку будут совершаться, как богослужебные обряды, что само по себе является воспоминанием, воспроизведением в символических действиях священных событий и св. таинств: св. Крещения как праздника в воспоминание крещения Господа, крещения людей, младенцев и взрослых, что является нравственным возрождением к новой жизни, личным возрождением.

Возрождение человека – это подражание новому Адаму, но только не полное, так как Спаситель крестился в 30 лет, а мы – в детстве, Воскрес на третий день, а мы – в конце света и т. д. (по свят. Григорию Богослову).

Личное возрождение – это в некотором смысле возвращение к состоянию, в котором был Адам до грехопадения. На это обращает внимание и Спаситель: «Изначала же не бысть тако». (Мф. 19, 8). Надо стремиться к тому положению, которое было в начале, что означает возрождение положения при Адаме.

Монашество – возрождение древнехристианской, монашеской общины.

Монастыри – это попытка возрождения, причем постоянная, древнехристианской общины, древних монастырей. Иноки максимум времени посвящают богослужению, молитве и труду, обновляя в своей повседневной жизни жизнь ранних христианских монашеских общин. Вот почему древние иноческие уставы и пользуются таким особым и таких пристальным вниманием: это Устав преп. Саввы Освященного (позднее названый Типиконом). Устав св. Василия Великого, преп. Пахомия Великого, преп. Венедикта Нурсийского, преп. Иоанна Кассиана Римлянина, а из позднейших – Устав преп. Феодора Студита, на Руси – Устав скитский преп. Нила Сорского.

С одной стороны, это возрождение жизни Спасителя, всего домостроительства нашего спасения, а с другой, – современное, теперешнее воплощение в жизнь древних иноческих идеалов.

Надо иметь в виду, что продолжение рода есть некоторым воскресением в детях. Вот почему у монашествующих, которые отказываются от биологического продолжения рода, богослужение и молитва занимают такое первоочередное место. Типикон составлен для монахов и монастырей, что было особо замечено в конце XIX – начале XX-го века, когда были попытки и предложения создания «мирского устава» (для приходских церквей). Типикон создан в Лавре святого Саввы, в обители Студитов и предназначен для обителей. Таким образом, здесь получается некоторая неувязка (но только на первый взгляд). Монашествующие в первые века отказывались от принятия сана и были случаи, что даже епископы проводили жизнь простыми иноками (преп. Иоанн Молчальник), монахи, принимавшие хиротонию, получали даже особое наименование освященных,

как св. Савва, а с другой стороны, именно в монастырях создавался устав богослужений и здесь получил свое оформление. Но это потому, что монахи отказывались от продолжения рода, особое внимание обращают на богослужение, которое является, в сущности возрождением, т. е., в некоторой степени, воскресением человека.

Вот почему прор. Моисей, давший в Ветхом Завете формы и обряды богослужения, был в своем потомстве исключен от исполнения священнических функций, что осталось приоритетом детей Аарона.

Но и в частной молитве имеются элементы возрождения: в крестном знамении – воспоминание таинства св. Крещения и т.д.

Исихазм. Исихазм – это теория и практика непрестанной Иисусовой молитвы, умного делания, блюдения ума, что является основой личного иноческого возрождения или, как лучше говорится, совершенствования. Эта молитва дарует иноку прощение грехов и развивает новые качества. Среди них на первом месте – духовное зрение. Человек изменяется, он становится новой тварью. Об этом подробно повествуется церковнославянском «Добротолюбии», которое составлялось монахами в течение 1030 лет (330-1360). Окончательно оно было оформлено в эпоху паламитских споров. Географически оно охватывает восточное Средиземноморье: Египет, Синай, Константинополь, Палестину, Иерусалим (обитель св. Саввы), Карпатский остров, Иллирик, – а из западных писателей в этот сборник вошел только преп. Иоанн Кассиан Римлянин, который обучался монашеству у египетских отшельников. Сборник составлен не в хронологическом порядке, хотя первая и третья часть и имеет некоторую хронологическую последовательность. Видимо, он состоит из 4-х самостоятельных частей. Этот сборник имел огромное влияние на восточное монашество, но, в первую очередь, разумеется, на Афонское иночество, где он и был составлен. Можно сказать, что сборник в какой-то степени отражает взгляды и мировоззрение свят. Иоанна Златоуста, так как некоторые из его писателей были непосредственными учениками Святителя: преп. Марк – подвижник, Евагрий – монах, преп. Нил – постник. На нем чувствуется значительное влияние этого великого отца Церкви. Вот почему во многих афонских обителях имеются церкви, посвященные Иоанну Златоусту: в Пантелеймонском монастыре, Дохиаре (трех Святителей), Ватопеде, Пантократоре (трех Святителей), Андреевском ските (трех Святителей), Филифее, Дио-

нисиате, Лавре св. Афанасия и др.

Возрождение при св. равноап. Константине и Елене. Когда в результате небесных знамений св. равноап. Константин объявил свободу вероисповеданий в Римской империи, что в первую очередь относилось к христианской Церкви, которая перед тем испытывала большие гонения, – то вскоре его равноапостольная мать, св. Елена, отправилась в Палестину для того, чтобы найти Крест Господень, знамение которого видел св. равноап. Константин на небе. Ее поездку и обретение св. Креста, что подробно описывается в работах по истории Церкви и в Четьи-Минеях, можно с полным правом наименовать религиозной археологической экспедицией. Из истории Церкви видим, как обретение св. Креста содействовало возрождению св. Церкви.

Экуменизм – возрождение раннехристианского единства. Обращаясь к ранним временам христианства, можно стремиться почерпать там различные элементы, возрождать разные части. Так, павликиане стремились к устройству общин на подобие тех, которые описаны в посланиях апостола Павла, протестанты стремились свести к минимуму все, что может быть охарактеризовано как культ. Некоторые сектанты особо обращали внимание на оппозицию к государству, как, например, монофизиты за время имп. Юстиниана, альбигойцы – во Франции, духоборы – в России, квакеры - в определенный момент их истории, назаряне и др. Все эти сектанты обращали особое внимание на определенные цитаты из Священного Писания (в их теле скопцы и хлысты, акцентировавшие половой вопрос) или на практическую деятельность своих предшественников. И если задаться целью охарактеризировать с этой точки зрения (с позиций заимствования) различные движения, то можно найти один или же несколько аспектов, которые особо выделяли руководители или создатели сект и религиозных движений. Среди всей этой множественности можно характеризировать экуменизм как стремление к единству всех христиан, что было в высшей степени присуще первенствующей церкви. Надо иметь ввиду, что единство верующих было сильным движущим началом в ранней Церкви, что видно из «Апологии» св. Иустина мученика, где он говорит о единстве хлеба и вина в святой евхаристии, который собран из многих зерен. (В молитве Дидахи).

Таким образом, здесь акцентируется именно чувство и элемент един-

ства, что так убедительно изложено в св. Евангелии от Иоанна в известных словах Спасителя (Ин. 15-17). Эти слова обращены ко всем вероисповеданиям, так как Евангелие является авторитетом для всех верующих.

Таким образом, экуменическое движение можно в некотором смысле назвать стремлением к интеграции, к объединению христианского мира, центростремительным движением. Оно встретило такое большое понимание и такое большое сочувствие среди самых различных христианских богословов, мыслителей, иерархии и верующих, потому что стремление к единству заложено в существе, в духе св. Евангелия, а также это в духе самой Церкви. Только оно, стремление к единству, принимает различные формы в разные времена и в разных церквах. В Православной Церкви – это молитва о соединении церквей, которая повторяется на каждом богослужении в течении долгих столетий. В римо-католической церкви оно приняло форму унии, что и видим в истории церкви. В протестантской, вернее, в старокатолической церкви, оно получило наименование экуменического движения. Как раз из-за названия «экуменический» произошло отчасти разделение церквей и, во всяком случае, охлаждение. Но то, что ранее было причиной разделения, теперь послужило объединяющим началом.

В Символе Веры говорится о единой, святой, соборной и апостольской Церкви, но уже в молитве на ектении говорится: «благостоянии святых Божиих Церквей и соединении всех, Господу помолимся». Таким образом, в своей идеальной форме Церковь едина, но в историческом своем бытии говорится уже о многих церквах (во множественном числе), причем надо иметь в виду, что этим церквам придается эпитет «божиих», – чем негируется предположение о ереси.

Итак, в цикле возрождений, можно характеризировать экуменизм как стремление к возрождению христианского единства. Как необходимое условие, берется предпосылка: локальные различия богословских школ, мнений и обрядов не противоречат единству веры, для выражения одной веры не обязательно тожество обрядов. Иногда создается программа минимум, как необходимое условие для объединения и сближения. Таким кредо вернее всего считать никейский Символ Веры: он выражал собою в течении долгих столетий единство Церкви. Если мы сегодня возвращаемся к единству, то надо стремиться не создавать новые формулировки, а об-

ратиться к освященному веками, соборами, святыми отцами, поместными церквами Символу Веры.

Секта – возрождение части вероучения или обряда. Можно сказать, что истории Церкви с самого начала сопутствовала секта, о чем уже говорит св. ап. Павел или, во всяком случае, различные мнения (1 Кор. 1,2; 3,3; 11,19). Видимо, такие тенденции свойственны человеческому духу и могут иметь различные причины. Обычно в сектах делается ударение на части вероучения нравственности или обряда, а часто имеет значение авторитет учителя (Аз Павлов, Аполосов). Кроме того, различия мнений оживляют церковную жизнь («да явятся искустнейшие»). Часто среди сектантов преобладает нравственный ригоризм, в особенности это бывает тогда, когда подчеркивается моральная сторона вопроса.

Например баптизм (или анабаптизм) – это попытка возрождения формы древнехристианского таинства крещения, в основном, на книге Деяний апостольских, вместе с предельным упрощением культа.

Адвентизм – это древние хилиасты, субботники – это древние эвиснитыы, скопцы – орегинист и т.д. Как известно, арианство охватывало большие районы Византийской империи, главным образом на Востоке, некоторое время оно было даже государственной религией в Византии. Во всяком случае, ему покровительствовали некоторые василевсы – Констанций (337-361), Валент (364-378). Теперь оно возрождается в новой форме как иеговизм. Таким образом, в новых религиозных, христианских сектах и новых религиозных течениях имеют место возрождения древних направлений и течений в христианской церкви.

Успех возрождения. Если посмотреть не предшествующие этапы развития, то увидим, что Ренессанс иногда вовлекал в свой ритм как народы, так и государства, а также и Церковь: возрождение приобретает большую силу, когда оно охватывает народные массы. Это потому, помимо прочего, что в возрождении действует, так сказать, здоровые силы, а та среда, в которой происходит возрождение, представляет собою иногда инертную и отчасти уставшую массу, которая почти всегда находится в состоянии нравственного охлаждения, а иногда и разложения.

Таким образом, почти всегда, народное возрождение увенчивается победой, а если этого и не происходит, оно оказывает большое влияние на исторический процесс, на «умы людей», как говорили в старину. Можно

сказать, что стремление к освобождению, которое иногда сопутствует возрождению и которое часто представляет освобождение от существующих, данных форм, дает мощный импульс этому движению, определенному направлению мысли или деятельности: научной, социальной или какой-либо другой.

Раздел III

10. Контр-Возрождение.

Можно сказать, что всякий процесс, происходящий в органической и даже неорганической материи, а лучше сказать, в природе и в человеческом обществе, имеет силы, которые ему противодействуют. Таким образом, те виды растений и животных, которые не выдержали контр-возрождения, были обречены на вымирание. По-видимому, закон механики (3-й закон Ньютона), что всякое действие имеет противодействие, распространяется на всю Вселенную. Этот закон – один из самых универсальных законов космоса распространяется на биологическу и психологическую природу. Из этого общего правила не исключается и возрождение. Достаточно посмотреть с этой точки зрения на историю возрождения, чтобы видеть, что всякому (или почти всякому) возрождению нечто сопротивляется. Можно сказать, что, поскольку возрождение есть акция, есть движение, есть энергия, то ему, в первую очередь (хотя это и не сразу видно), сопротивляется время.

Поэтому-то всякое возрождение как то слабеет со временем, затухает, может совсем окончиться, чтобы потом начаться вновь. Ведь для него необходима энергия – материальная или же духовная, которая ослабевает от времени. Вот поэтому и происходят циклы возрождений. Но само возрождение питается определенной энергией и необходимо созерцать первоисточник этой энергии для того, чтобы возрождение продолжалось. В высшем, окончательном смысле таким первоисточником является Господь. И если бы было только Его непосредственное действие на мир, то мир был бы иной: но в мире имеется и злая, враждебная сила, которая также действует, как на природу, так и на общество, поэтому и происходит непрерывная борьба этих влияний. Конечно, Господь всесилен и в окончательном счете является Единым началом, но так как Он предоставил свободу выбора для Своего творения, то этой свободой злоупотребил высший ангел, что по-

том перешло на человека и на всю природу. Христианская догматика в данном случае освещается с точки зрения возрождения.

В общем, можно сказать, что мы, современное человечество – младенцы. Как известно, археологические эпохи очень длительны, мадленская тянется, продолжается и по сегодня. Это – психология охотника, только расширенная на многие сферы жизни. Преодоление этой эпохи – следующая ступень, заложена в христианстве. Сам Христос пострадал как жертва, – на Него попадали книжники, фарисеи и первосвященники.

11. Воскресение.

Самая совершенная форма возрождения – это воскресение мертвых, что является основой христианства и что сохранилось во многих других религиях, как остаток первобытного откровения (архим. Хриссанф). Собственно говоря, Воскресение, Всеобщее Воскресение – это ни что иное, как полное, совершенное возрождение в самой совершенной форме, вместе с телами. Тяга к воскресению огромна. Оно захватывает мысль и, можно сказать, все существо человека. Так, мысль о воскресении до того захватывала Н.Ф. Федорова (1828-1903), что он хотел частные случаи воскресения (вернее сказать, переселения в рай), как, например, прав. Еноха, св. пророка Илии или праведного Лазаря искусственно распространить на все человечество. Он хотел как бы ускорить всеобщее воскресение. Н.Ф. Федоров в книге «Философия общего дела», стремился регулировать не только явления природы, вернее, процессы, которые происходят на земле, но и сокровенные духовные процессы. Он хотел регулировать не только возрождение человека, что дано в таинстве Крещения и что вполне с Божией помощью возможно, но он хотел регулировать и всеобщее воскресение, что уже нам не дано и что в плане небесного домостроительства имеет свои границы, времена и сроки.

Если мы хотим рассматривать воскресение самой совершенной формой возрождения, то, обратно, возрождение есть как бы слабая, неполная, несовершенная форма воскресения. Таким образом, пока не наступило всеобщее воскресение, – что является по Символу Веры нашим всеобщим чаянием, – то нам остается несовершенная форма воскресения, которая проявляется в Возрождении. Это возрождение, вполне, самым совершенным образом осуществляется в христианском богослужении.

Духовная энергия не исчезает, как не исчезает и всякая другая энергия. Вопрос аннигиляции материи и энергии очень сложный. Видимо, и духовная энергия только может менять свою форму, свой облик. Трудно предположить, чтобы она совсем оканчивалась в человеке. Вероятно и далее происходит процесс изменения формы. Видимо, возможно существование жизни не связанное с нашими обычными проявлениями.

Интересно, что в панихиде нет молений о воскресении и это на первый взгляд кажется странным: ведь воскресение усопшего – это главное утешение. Это потому, что воскресение само по себе разумеется, оно будет и без наших молитв. Оно необходимо в плане Божественной экономии. Мы же молимся о том, что в наших силах и возможностях – именно об упокоении и о вечной памяти на земле, что является как бы малой формой воскресения. Впрочем, в пасхальной панихиде поется пасхальный канон. На Закарпатье при погребении читается Лазарево Евангелие, чем, как бы, дополняется церковный обряд.

12. Дуализм.

Христианство в своей ранней форме – это восстановление образа Божия в человеке, это, как бы возрождение первого Адама, но только по заслугам воплотившегося Сына Божия. Св. Крещение смывает как личные, так и прародительские грехи и в усвоении искупительной жертвы Спасителя заключается цель верующего. Таким образом, христианство – это возрождение ветхого человека, Адама. Это совершилось через Боговоплощение и, таким образом, творец соединился с тварью, т.е. абсолютно духовное начало с материальным. Предметом этого обсуждения были 3 – 6 Вселенские Соборы, так называемые Христологические. Но дуализм духовного и материального часто является трудно усвояем для человека. Поэтому мы видим, какое большое распространение имело монофизитство, т.е. представление о том, что во Христе осталось только одно начало, духовное. Монофизиты, как известно, и до сих пор существуют как армяно-григорианское вероисповедание, как сирийско-коптское, абиссинское и некоторые другие. И хотя христианская Церковь официально отвергла монофизитство и даже сильно с ним боролась, особенно в его крайних проявлениях (напр. в Сирии за время императора Юстиниана (527-565)), но все же надо признать, что в какой-то мере, в окончательном счете, би-

блейское мировоззрение есть умеренное монофизитство, если можно так выразится, не рискуя впасть в гетеродоксию. Это, конечно, в том смысле, что признается только одно начало – Божественный Дух, Который творит Вселенную, а материя Им создана и от Него получила свое бытие.

В догмате Боговоплощения Церковь признает соединение двух существ, двух природ, неслитно и нераздельно. Но повторяем, этот синтез стал очень трудно усвояем для человеческого мышления.

Таким образом, стремление к монофизитству можно рассматривать, как исконное тяготение человеческого духа, что гораздо проще для усвоения. Это же мы видим и в философии, где Б. Спиноза объединил декартовские понятия Духа и материи в единой категории «Deus sive natura».

Таким образом, материалистический монизм есть своего рода возрождение древнего монофизитства, преодоление дуализма, но только с акцентом на материальной части, а именно, что извечна только материя, в то время, как дух есть только ее функция.

Общеизвестны аргументы святых отцов Церкви, которые боролись с христианским монофизитством и что было утверждено в определениях III-VI Вселенских Соборов, которые являются ни чем иным, как развитием положений Никейского Собора 325 года. Вот почему иногда христиане (католики, православные, протестанты) именуются никейцами.

13. Посредник.

Если имеются две природы, духовная и материальная, которые иногда именуются двумя сущностями, то, естественно, возникает вопрос о посреднике. Это – древняя проблема. Большую литературу и большое влияние, – при принятии этих двух реальностей, т.е. духа и материи, - имел вопрос о посреднике между ними. По учению христианской церкви – это Господь наш Иисус Христос, который вочеловечился, принял плоть нашего ради спасения, соединил в себе два естества или две природы, нераздельно и неслиянно: Божественную и человеческую, Абсолютный Дух и материю. Но, вообще говоря, вопрос о посреднике часто ставился в истории. Христос – это совершенный посредник (ап. Павел, Послание к Евреям). Но в какой то степени им были св. пророки, философы, Филонов Логос, Ветхозаветный Первосвященник, свв. Апостолы, вообще священники, как Ветхого, так и Нового Завета. О посреднике говорят эоны гностиков,

сифероты каббалистов, вплоть до современного софианства.

Принимая дуализм, вопрос посредника до некоторой степени необходим. При историческом монофизитстве – он (посредник) явление временное: человеческая природа вполне поглощается божественной.

При материалистическом монизме посредник также необходим, но выступает уже в форме ученого, который изучает, интерпретирует, познает и истолковывает материю. Ученый, познающий законы природы, способный познать даже «вещь в себе», формулирующий объективные законы, стремящийся к их теоретическому познанию и использованию на благо человечества, - есть тот посредник между миром и человеком, материей и духом, который является всего функцией материи.

Посредник ариан – это тварный сын Божий, так как они отказывались верить в воплощение. Церковь отвергла это учение. Но арианская концепция, можно сказать, через всю историю продолжает свое бытие. Теперь в учении о Софии возрождается древнее арианство, но только не в Сыне Божием, а в Софии, что можно наименовать неонеоплатонизмом.

14. Откровение.

Когда Демокрит и Эпикур говорили об атомах, то это было их философское умозрение. Но теперь атом и даже электрон можно заснять на фотопленку. В данном случае ученый входит с ними в непосредственный контакт.

Когда человек додумался до бытия Верховного Существа – это было его умозрением, естественной религией. Но в Откровении пророки и апостолы входят с Господом в непосредственное общение. Обыкновенные же верующие, – не видевшие, но верующие, – вступают в общение с Небесным Светом чрез святые Таинства, чрез вероучение, изучение Священного Писания и, чаще всего, через молитву.

Хотя все Священное Писание есть в сущности Откровение, но последняя книга Новозаветного канона носит по преимуществу это имя. Если имеется взгляд в прошлое и человек возрождается силою Святого Духа, вернее, Святой Троицы в таинстве Крещения, то имеется также взгляд и в будущее, и то до самого конца света, что дано в Апокалипсисе. Мы представляем перед своими духовными очима не только прошлое, но и будущие судьбы мира и церкви – до второго пришествия Христова, до Страш-

ного Суда и окончания исторического процесса. Именно в Откровении всеобщее воскресение показано, как действие Божией благодати, как действие Господне, чтобы человек не соблазнялся считать воскресение своим произвольным актом.

Как человек не в силах воскресить другого, а творит сие только по действию благодати Божией, что дано исключительно великим святым, в редких случаях, тем более общее воскресение – это действие уже вполне Господне. Оно произойдет в конце мира, времена и сроки чего сокрыты от людей, при участии ангелов, в присутствии всего человечества.

Человек возрождает прошлое, человек может проектировать и осуществлять будущие возрождения, но всеобщее воскресение осуществит Господь Бог, Ему же Слава во веки. Аминь.

Мукачево, 1971 г.
Мукачевский Свято-Николаевский монастырь
10/23 декабря 1971 года
Муч. Мины, Ермогена и Евграфа

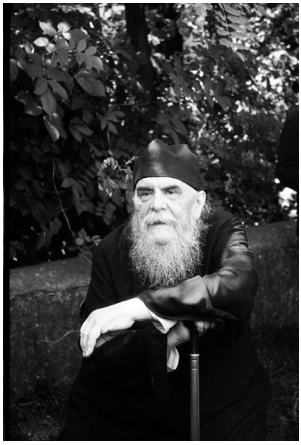

Архимандрит Василий (Пронин)

Устав Свято-Николаевского Православного женского Мукачевского монастыря

Введение

Полагается, чтобы монастырь, как монашеская организация, имеющая возвышенную цель, имел свой Устав. Это общеизвестно и не требует особых доказательств. Достаточно обратить взор к прошлым векам, к свято-отеческому времени, чтобы видеть, как святые отцы и учители церкви, а также ряд аскетов подвижников с любовью и старанием писали иноческие уставы. Преподобный Пахомий Великий (†348) получил устав от святого Ангела и он лег в основу всем последующим уставам. Уставы создавали святой преподобный Антоний Великий (†356), святитель Василий Великий (†379), преподобный Венедикт Нурсийский (†549), преподобный Иоанн Кассиан Римлянин (†435), преподобный Савва Освященный (†532). Несколько позднее писал устав преподобный Феодор Студит (†896), и он был принят преподобным Феодосием (†1074) для Киево-Печерского монастыря, а также для других русских обителей. Устав преподобного Афанасия Афонского (†1000), как и другие афонские уставы, имел большое влияние на монашескую жизнь в славянских обителях, особенно на преподобного Нила Сорского (†1508) и на его «Предание учеником своим о жительстве скитском». Для женских обителей имеется устав византийской императрицы Ирины (XII век), написанный на основании устава константинопольского патриарха Алексия (1025-1043).

Необходимость монашеского Устава для нового времени так же оче-

видна, и это было предусмотрено § 34 «Положения об Управлении РПЦ, где сказано, что «имеющиеся в епархии монастыри руководятся уставом, утвержденным Патриархом».

Но покуда монашеский устав будет выработан, оформлен и одобрен, и который, в основном, будет, по-видимому, регулировать каноническо-юридические отношения монашествующих, нельзя ли взять за образец один из древних уставов, например: «Правила пространно изложенные» святителя Василия Великого, как устав общеизвестный, лежащий в основании многих других уставов. Само собой понятно, что он, как творение древнего святого, не нуждается в одобрении, кроме, разве, согласия и благословения, именно им руководствоваться в иноческой жизни.

Представив его в руководство, можно сказать, что это своего рода идеал (как это и есть в действительности), и, как не все богослужебные предписания Типикона святого преподобного Саввы исполняются (например, чтение междочасий, чтение Апокалипсиса и другое), так и Правила святителя Василия Великого являются только основой, нормой, вехой, руководством, откуда можно черпать основные направления для жизни монашеской. Но и тогда, когда будет выработан и утвержден новый монастырский устав (Предусмотренный § 34 Положения об управлении РПЦ), наличие Правил святителя Василия Великого для монастырского руководства нисколько бы не противоречило одно другому, также как и наличие Типикона преподобного Саввы Освященного не противоречит и не исключает (а, наоборот, дополняет) современные «Богослужебные указания».

Кроме того, в уставе святителя Василия Великого больше говорится о самом духе монашества (на основании Священного Писания и монастырской практики), а о каноническо-юридических отношениях более подробно говорится в правилах Вселенских и поместных соборов, правилах святых отцев церкви и в полном номоканоне.

Прилагаемый при сем «Устав Мукачевского монастыря» составлен на основании приводимой ниже библиографии и монастырской жизни и имеет целью кратко освятить как сущность монашеского делания, так и основанные каноническо-юридичесские нормы.

Он составлялся длительное время, и составитель просит молитв как об Уставе, так и о себе самом в надежде, что данный Устав может принести какую либо пользу иночествующим, что будет великим утешением.

Библиография

I. Основной источник:

1. Святая Библия.

II. Древние уставы и правила:

2. Постнические слова святителя Василия Великого.

3. Типикон. Устав преподобного Саввы Освященного.

4. Древние иноческие уставы. – М., 1892.

5. Писания преподобного отца Иоанна Кассиана Римлянина. – М., 1892.

6. Преподобного отца нашего Нила Сорского предание учеником своим о жительстве скитком. – СПб., 1889.

7. Книга правил святых Вселенских и Поместных соборов.

8. Кормчая.

9. Номоканон си есть Законоправильник. Правила Святых апостол, 7 соборов и Поместных и Вселенських учителей. – Львов, 1646 (С киевского издания).

III. Литература:

10. Устав Константинопольского патриарха Алексия (полный студийский устав) и устав императрицы Ирины (XII век) для монастыря Богородицы Обрадованной. См.: Е. Голубинский История Русской Церкви. – Т.I. (Вторая половина). – М., 1881.

11. Странствования В.Григоровича-Барского по святым местам Востока 1793-1747. – Афон. – Ч. III. – СПб., 1887.

12. Правила чина святого Василия Великого. – Львов, 1858.

13. Вытяг с правил святого отца нашего Василия Великого уложенный для инокинь. – Жовква, 1909.

14. Правила для монахів святого отця нашого Василія Великого. – Жовква, 1911.

15. Аскетичні твори святого отця нашого Василія Великого. – Львів, 1929.

16. Архімандрит Петро (Меннити). «Василиянська школа». – Жовква, 1935.

17. Як уладжене має бути житє доброи законници. – Жовква, 1908.

18. Imago vitae Monasticae. Ivannicio Basilovits, proto-Hegumeno Monte Csernek propre Oppiclum Munkáts. – Cassoviae, 1802.

19. Уставъ монастырской жизни русского православного общежительного женскаго монастыря при селе Липше, Хустскаго округа, Карпатской Руси, Чехословацкой республики, в честь Рождества Пресвятыя Богородицы. – Хуст, 1931.

20. Устав православного Свято-Николаевского общежительного мужского монастыря в селе Изе, Закарпатской области. – 1926.

21. «Сын церкви». – М., 1907.

22. Архимандрит Василий (Пронин). Монашеский Сборник. – Машинопись. – Мукачево, 1969.

23. Архиепископ Вениамин (Федченков). «Новая Скрижаль». – СПб., 1908.

24. Никольский Константин, протоиерей. Пособие к изучению Устава богослужения. – СПб., 1894.

25. Духовный Регламент. – М., 1722.

Предисловие

Смысл и сущность благоустроенных монастырей может проявляться в разных планах, в различных аспектах:

1. На монастырь можно смотреть с аскетической точки зрения – это место монашеских подвигов.

2. С догматической точки зрения – монастырь - это место, где хранятся древние догматы, говорятся катехизические проповеди.

3. Здесь стремятся к воплощению нравственных идеалов, непрерывно упражняются в нравственном совершенствовании.

4. С юридической стороны – собрание норм и правил церковного права, специальные поведения, стремление к хранению монашеского права.

5. С точки зрения Типикона – Устава, - как место хранения и исполнения церковного и монастырского Устава.

6. С литургической точки зрения – как место ежедневного исполнения богослужебного круга.

7. Монастырь – это место собрания искусств иконописи, архитектуры, мозаики, а также прикладных искусств: резьбы, вышивки, позолоты и др. и место применения вокальной музыки – пения.

8. Монастырь – это живая часть истории церкви, в частности исто-

рии монастырей, а часто – краю, страны, это живое продолжение византийской традиции.

9. Монастырь - это определенное место, пункт церковной географии.

10. В монастыре особые социальные отношения.

11. С экономической точки зрения – в монастыре запланированная хозяйственная деятельность, почти всегда коллективный труд, равное распределение продукта по потребностям каждому. Образцовое хозяйство, оптимальное планирование.

12. С патриотической точки зрения – место, где хранится любовь к Родине и всему роду человеческому.

13. С филологической точки зрения – место, где происходит богослужение на древнем языке (например, церковнославянском), что требует особого толкования, где хранятся книги на древних языках и где они изучаются. Где имеется глубокое уважение к Слову, как к одному из имен Господних.

14. С религиозной точки зрения – место, где культивируется религиозное чувство, где происходит чудесное (явление ангела Ф. Корятовичу).

15. С философской точки зрения – место, где культивируется идеалистическая философия, где происходит стремление к воплощению возвышенных небесных идеалов.

16. С экуменистической точки зрения – где непрерывно молятся о соединении святых Божиих церквей и где стремятся к воплощению заповеди Господней о любви (св.Ин.13,35).

17. С экзегетической стороны – в монастырях толкуется Священное Писание.

18. С археологической точки зрения – в монастырях хранятся предметы церковной археологии.

19. С психологической точки зрения – здесь изучается и совершенствуется человеческая психология.

20. С логической точки зрения – создается привычка к строгому логическому мышлению, что свойственно византийским отцам церкви.

21. Монашествующие – последователи людей Ветхого Завета: назареев, сынов рихавлевых, пророков (праведный Авель, пророки Илия и Елисей, пророки Даниил и 3 отрока и др.)

22. С Новозаветной точки зрения – как место, где хранится Новый Завет Господа Спасителя с родом человеческим.

23. С патрологической точки зрения – хранение и последование учению Святых Отцев Церкви.

24. С символической точки зрения – Богослужение, наполнение таинств и обрядов, - все это древние таинственные символы.

25. С точки зрения Пастырства – осуществляется пастырство душ по заветам святых отцев и учителей Церкви, а наипаче по Образу Великого Пастыря – Господа и Спасителя нашего.

26. С Апологетической точки зрения – здесь традиционно защищается христианское учение и жизнь.

27. С Агиологической точки зрения – на трапезе и в храме на запричастном читается Житие Святых и Пролог. В Церкви берут им тропари,кондаки, читаются каноны.

28. С иринической точки зрения – в монастыре ежедневно произносятся молитвы о мире всего мира,иногда говорятся проповеди о мире.

29. С точки зрения дружбы народов – в монастырях иночествующие из разных мест, иногда разной национальности, обьединенны одной верой, дружно живут вместе (это ярко выражено в киновии преподобного Паисия Величковского).

30. С научной точки зрения – иноки в течении долгих веков интересовались и занимались научной деятельностью: летописанием, математикой, астрономией, - одним словом, гуманитарными и естественными науками.

31. С культурной стороны – жизнь иноков носит элементы общечеловеческой культуры, гуманитарных отношений; в монастырях хранятся памятники культуры: рукописи, книги, предметы искусства и др.

32. С медицинской точки зрения – в монастырях издавна применяются правила общественной гигиены, пища всегда диетическая, постовые правила многим болящим на пользу (безмястная пища, разгрузочные дни, контрастная пища, безалкогольная диета, строгое запрещение никотина и других наркотиков и кроме того – хранение рецептов народных средств, - фитотерапия).

33. Со стороны ономистикона – здесь даются при постриге только священные, древние имена.

34. С эстетической точки зрения – в устройстве церкви и келий, в архитектуре, а также в обряде, облачениях, священных сосудах и многом другом – везде присутствует элемент эстетики, воспитывается чувство прекрасного.

35. Миссионерское зрение обителей: на Руси колонизация и просвещение Севера и Сибири, в Византии – Балканского полуострова, Причерноморья, юга Галии и других окраин, мирное просвещение уклоняющихся от ортодоксии.

36. С мистической стороны – именно в обителях изучается и практикуется христианская мистика.

37. С педагогической стороны: это место постоянного воспитания характера, послушание иерархии Церкви.

38. С омилистической точки зрения – место, где читаются и изучаются древние омилии и говорятся проповеди.

39. Место, где осуществляется благотворительность: в постные годы, в древности, монастыри кормили население.

40. Здесь изучается обществоведение и происходит постоянное стремление к формированию справедливого общества.

Из бесед святителя Василия Великого
«Δει τόν μοναχὸν»

«Монаху должно прежде всего стяжать жизнь нестяжательную, телесное уединение, благоприличную наружность, иметь голос умеренный и слово скромное, пищу и питие, не причиняющую мятежа, есть в безмолвии; пред старшими молчать, мудрых слушать, к равным иметь любовь, нищим подавать исполненный любви совет; удалятся людей негодных, плотских и суетных, больше думать, а меньше говорить, не быть дерзким в слове, не допускать излишеств в разговоре, не быть смешливым, не украшаться стыдливостью, взор потуплять долу, а душу возносить горе, на прекословие не отвечать прекословием, быть благо…; трудится своими руками, всегда памятовать о последних, с надеждою радоваться, скорби терпеть, непрестанно молиться, о всем благодарить, пред всеми быть смиренным, ненавидеть высокомерие; быть трезву и охранять сердце от лукавых помыслов; чрез исполнение заповедей собирать себе сокровище на небе, делать себе испытание в ежедневных помышлениях и поступках, не

вдаваться в житейские заботы и излишние беседы; не любопытствовать о жизни людей беспечных, но соревновать жизнь святых Отцев; сорадоваться, а не завидовать преуспевающим в добродетели; стараться о страждущих, плакать с ними и весьма сетовать о них, но не обвинять их, не делать упреков увращающемуся от греха и никогда не оправдывать самого себя, признавать себя паче всех грешным перед Богом и перед людьми, вразумлять бесчинных, утешать малодушных, прислуживать недужным, омывать ноги святых, заботится о странноприимстве, об радолюбии.

Глава I

Основные положения

§1. Возлюбиши Господа Бога твоего всем сердцем твоим и всею душею твоею и всею мыслею твоею: Сия есть первая и большая заповедь. Вторая же подобная ей: возлюби искреннего твоего яко сам себе. В сию обою заповедию весь закон и пророцы висят. (Мт.22.37-40). (Обширные правила Василия Великого I.) Таким образом, в заповедях Господних находится порядок и связь. Помни 10 заповедей Господних.

§2. Любовь к Богу в нас врожденна, но она с часами развивается. Вся красота природы темна в сравнении с Божественной Славой, которая не доступна для очей телесных, и только душа и мысль ее постигает. Бог - это добро, и если всякий желает добра, то всякий должен желать Бога (Вопрос2). Господь сотворил человека по образу и подобию Своему и не оставил его падшего (Галл.3.13).

§3. Человек - это сотворение общественное; чрез исполнение первой заповеди исполняем и вторую (Ин.14.22)(Ин.15.20) и чрез исполнение второй наполняем первую (Мт.25.25-40).

§4. Начало премудрости - страх Господень (Прич.1.7). Для начинающих надо стремиться наполняться страхом Господним. Помни 4 добродетели: милость, целомудрие, мужество и правду (Доброт.ч.3.лист 101) святитель митрополит Петр Дамаскин.

§5. Необходимо внимание в делах Божиих. Надо стремится все делать на славу Господню. (1Кор.10.31). Само собою разумеется, что следует строго храниться от всякого вида волшебства, гадания и чародейства.

§6. Необходимо уединение; для сего устраиваются монастыри, где человек может отказаться от света (Вопр.6) и стремиться к исполнению

монашеских добродетелей: послушания, нестяжания и целомудрия.

§7. Необходимо самоотречение (Вопр.8): пост и молитва. Господь так сказал: «Аще кто хочет по Мне ити, да отвержется себе, и возмет крест свой, и по Мне грядет» (Мт.16.24) (Лк.14.33). Надо скинуть с себя ветхого человека (Кол.3.9). «Повиноватися подобает Богови паче, нежели человеком» (Деян.Ап.5.29).

§8. Необходимо молчание (Вопр.13). «Молчание есть начало очищения души». Молчание даст забвение старых злых привычек и способность приобрести добрые обычаи.

§9. Необходимо стремиться сдерживать смех и шутки, которые не подходят монашествующим. Необходимо войти в живой союз с Господом Богом, чрез очищение себя (с помощью небесной) от страстей (Вопр.17).

§10. Исполнение греха (всякого) отдаляет от Господа, а приближает к лукавому (XXII.Обш.пр.). Целомудрие - это то, чтобы иноки в делах, разговорах и в мыслях остерегались от всякой наклонности к злу. Необходимо стеречь чувства: зрение, слух, вкус, обояние и осязание, а также храниться от пустословия. «Монашеский образ, который называется образ ангельский, обещает святость, нестяжание, псалмопение, молитвы, послушание и чистоту» Симеон Солунский (Нов. Скрижаль).

§11. Отношения в обители должны быть одинаковы; надо стремиться наследовать доброту того, который «солнце свое сияет на злые и благие и дождит на праведные и на неправедные» (Мф. 5,45).

§12. Монашеский постриг напоминает таинство святого Крещения: отрицание, новое имя, добровольность (наречение имени), восприемник, кукулий, обеты и др., в нем прощается половина грехов; как и обеты святого Крещения.

§13. Горе тому, который других поучает словами, а портит плохим примером (Библ.13, стр. 106).

§14. Монастырь есть место святое, дом Божий, дом молитвы и поэтому все монашествующие должны стараться вести непорочную жизнь, чтобы нарушением он не стал пещерою разбойников.

§15. Принятие лекарств отвечает ли цели монашеской жизни? Бог дал нам каждое искусство и ремесло как помощь при слабости нашей природы. Земледелие необходимо нам, так как то, что земля сама дает, не хватает для удовлетворения потребностей. Также приготовляем одежду,

ведем строительство. Так и с медицинским искусством. Наше тело реагирует на терпение, подвержено разным утратам, которые происходят ввиду различных обстоятельств и питания. Терпит и при излишествах, и при недостатках. Медицинское искусство ставит целью удалить излишнее и выполнить недостаток. Оно дано нам от Бога, который управляет всей нашей жизнью по примеру лечения души. В Раю не было медицинского искусства, после падения оно необходимо.

Глава II

О вступлении в иночество. Рясофорные.

§16. Кто отрицается мира и вступает в иночество, тому необходимо иметь искреннее расположение к жизни иноческой. Никакой прежний образ жизни не препятствует христианину вступить в монашество. (Правило 43. VI Вселенского собора). В монастырь принимаются по исполнении совершеннолетия (21 год).

§ 17. В послушницы принимает настоятельница, с благословения Архиерея, который имеет верховный надзор за монастырями (Правило 4. IV Вселенского собора), а также с согласия монастырского правления, – и определяет новопоступившую к старшей монахине на послушание; через некоторое время (от 3 до 6 месяцев), видя усердие послушницы, дает ей подрясник и скуфью.

§ 18. Послушница должна учиться церковно-славянскому языку, чтению, пению, церковному уставу, а наипаче исполняться монашеским духом – молчанием и смирением.

Молчание необходимо после вечерних молитв и до конца Литургии следующего дня.

§ 19. Послушница 25-летнего возраста, после того, как прожила в монастыре не менее 1-го года, если настоятельница найдет ее достойной, просит Епископа благословение на рясофор (одеяние рясы с камилавкой, возможна перемена имени).

§ 20. Апостол сказал: «Вся благообразно и по чину да бывают» (1 Кор. 14, 40). Такой способ жизни можно назвать благообразным и по чину, в котором хранится порядок (Кор. Пр. вопрос 24). Поэтому необходимо послушницам и рясофорным всемерно привыкать к порядку монастырскому. «Быть кроткой, смиренной, терпеливой, послушной и трезвой» (Духовный Регламент).

Глава III

О монахинях мантийных. Мало-схимницах.

§ 21. В монашество рясофорная постригается после 30-тилетнего возраста и по исполнении не менее трехлетнего испытания в монастыре (Постановления Двукратного Собора. Правило 5). Этот срок может быть продлен, насколько будет надобно.

§ 22. В монастырь не следует никого принимать без усиленной его просьбы и искреннего желания монашеской жизни, горячего раскаяния, оставления светских приятелей и готового на послушание (Обширные правила Святителя Василия Великого. Правило 10). Если Господь говорит: «Придите ко Мне вси труждающиеся и обремененные и Аз упокою Вы» (Мф. 11, 28), то не следует отстранять тех, которые желают принять иго Его и бремя Его.

§ 23. Рясофорная, которая приготавливается к мантийному постригу, должна за неделю до него поститься, молиться, перед постригом исповедоваться, а после пострига 5 дней причащаться, пребывая неисходно в храме.

§ 24. Постриг, без особой причины, лучше производить в 4-ре годовых поста, когда все вместе постятся. Новопостриженная должна упражняться в молчании (Обширные правила Святителя Василия Великого. Правило 13), стараться необходимое говорить тихо.

§ 25. Сестра, принимающая постриг, берет на себя обязательство идти путем скорбным и тесным. Это есть самовольное распятие себя на Кресте, а с Креста не сходят, а снимают. Следует тщательно хранить три монашеских обета: послушание, нестяжание и целомудрие. Если даются монашеские обеты и святая Церковь их принимает, то значит они исполнимы.

§ 26. При постриге должна быть восприемница – старица (может быть и настоятельница), которая новопостриженную берет на свое духовное попечение (Правила Двукратного собора. Правило 2).

§ 27. Целомудрие или чистота души состоит не только в хранении себя от недобрых дел, но (на что следует обращать особое внимание) в хранении себя от нечистых помыслов, – следует сразу отсекать их; заменяя молитвой, крестным знамением, благочестивыми размышлениями; надо хранить чувства и мысли. Не должно быть частных приязней; ко всем надо относиться одинаково. Слово монахиня – значит одинокая.

§ 28. Пусть монахиня ничего не называет своей собственностью, все утверждается за монастырем (Правила Двукратного собора. Правило 6). Периодически монахини получают из монастырской кассы пособия (на одежду, обувь, мелкие расходы), чем распоряжаются по своему усмотрению.

§ 29. Перемещение монахинь совершается по благословению Епископа (Правила Двукратного собора. Правило 4).

§ 30. Необходимо хранить послушание. Сам Господь сказал: «Яко снидох с небесе, не да Творю волю Мою, но волю пославшего Мя отца» (Ин. 6, 38).

Глава IV

Великая схима

§ 31. В великую схиму постригают после 50-тилетнего возраста. По болезни Епископ может дать согласие на более раннее время пострига. Великая схима дается монахине, жившей постоянно в монастыре, примерного поведения. После пострига схимница 7 дней находится неисходно в храме и постоянно причащается Святых Тайн.

§ 32. Великосхимница подчиняется монастырскому Уставу как и прочие сестры; исполняет послушание больше в уединении, занимаясь молитвою и чтением духовных книг.

§ 33. Великосхимница ни в каком случае, – ни при болезни, – не ест мясную пищу, не принимает крепких напитков.

§ 34. Если кто монашествует и воздерживается от брака, и мяса, и вина, так как гнушается этим, а не ради самыя доброты воздержания, тот должен быть наказан (Правила святых апостолов. Правила 51, 53; Правила Гангрского собора. Правила 2, 10, 9).

§ 35. К великосхимнице все относятся с сугубым уважением.

Глава V

Настоятельница. Игумения.

§ 36. Настоятельница выбирается из сестер, живущих в монастыре, с благословения Епископа. Выбору предшествует пост и молитва. Выбор происходит в храме. Собрание выбирает 3-х кандидаток и представляет епископу на утверждение одну из них.

§ 37. В выборах участвуют сестры обители, которые прожили в монастыре не менее 3-х лет. (Постриженные в рясофор, также в храме прини-

мают участие в выборе).

§ 38. Обычай некоторых преподобных отцев – передавать настоятельство перед смертью-принимается во внимание. Для этого необходимо утверждение высшей церковной власти.

§ 39. Настоятельница является представительницей всего монастыря. Она имеет надзор за всеми сестрами, которые ей подчиняются.

§ 40. Настоятельница усматривает, которая из сестер может быть пострижена. Сестра пишет прошение на имя настоятельницы, а настоятельница - на имя епископа, прося его архипастырского благословения на постриг.

§ 41. Сестру, погрешившую против монастырских правил, настоятельница увещевает исправиться. Если не послушается увещания, сообщает монахиням, находящимся в правлении монастыря. Если и это не помогает, то налагает епитимию в соответствии с проступком.

§ 42. В случае неисправления, послушница и рясофорная монастырским правлением исключаются из монастыря, а постриженная монахиня передается на суд епископу.

§ 43. Настоятельница должна заботиться о благосостоянии сестер, о их душевном спасении и о их телесных потребностях. Настоятельница должна помнить, что ей поручено стараться о всех, что даст ответ за каждую сестру в отдельности.

§ 44. Для решения важных духовных и экономических дел настоятельница советуется с монастырским правлением.

Глава VI

Монастырское правление

§ 45. В монастырское правление выбираются 12 постриженных монахинь (если сестер больше 40, если менее, то – 5).

§ 46. В помощь настоятельницы дается благочинная, которая наблюдает за всеми порядками в монастыре, за поведением в храме и в кельях, отчасти и за экономическими делами. Делает сестрам напоминания, при непослушании докладывает настоятельнице. Во время отсутствия настоятельницы, благочинная управляет монастырскими делами.

§ 47. Для ведения экономических и хозяйственных дел назначается заведующая хозяйством и экономка. Они распределяют все хозяйственные работы.

§ 48. Казначейство поручается казначейше (кассиру), которая принимает, выдает деньги и хранит их.

§ 49. Для ведения канцелярии и канцелярских дел назначается секретарша, она же хранит монастырский архив; регистрирует все бумаги, ведет протоколы заседаний. Ведет инвентарь монастыря.

§ 50. Для ведения отчетности избирается бухгалтер, который ведет приходо-расходную книгу.

§ 51. Для наблюдения за порядком и чистотой в храме назначается экклисиархисса; у нее имеются помощницы; они же и пономарят; пекут просфоры, смотрят за поминанием, зажигают и гасят лампады и свечи.

§ 52. Для наблюдения за клиросами и исполнением Устава (церковного) назначается уставщица. У нея имеется заместительница.

§ 53. Для заведывания кухней назначается келлария, она руководит заготовкой кухонно-трапезных продуктов. У нее имеются помощницы: 5 поварок, трапезка, пекарка.

§ 54. Назначаются две дежурные-привратницы, которые смотрят за тем, кто входит и выходит из монастыря, беседуют с экскурсантами, принимают почту, следят за телефоном.

§ 55. Назначается больничная-сестра милосердия, которая смотрит за больными. У нея имеется заместительница.

§ 56. Заседания Монастырского Правления бывают 4 раза в год. Ведется протокол собраний. При равном числе голосов решение выносится стороной, на которой находится голос настоятельницы.

§ 57. На заседание Монастырского Правления, если изволит, может прибыть и Епископ или прислать своего заместителя.

§ 58. Могут быть и внеочередные заседания Монастырского Правления, которое созывает настоятельница. На заседании необходимо присутствовать ⅔ всех монахинь, находящихся в правлении. Раз в год о решениях Правления объявляется всем сестрам в трапезной.

§ 59. Правление рассматривает как духовные, так и материальные дела монастыря.

Глава VII

Монастырский духовник

§ 60. Священников монастыря назначает Епископ; Назначение бывает письменное.

§ 61. Притч монастыря состоит из 3 священников или из 2-х священников и диакона, находящихся на общем положении.

§ 62. Богослужение совершается ежедневно по церковному Уставу с соблюдением некоторых местных обрядов и традиций (Постановления Карфагенского собора. Правило 81), (Постановления VI Вселенского собора, Правило 39).

Глава VIII

Порядок жизни в монастыре. Богослужения.

§ 63. Время богослужений устанавливается согласно с церковным уставом. Даты перемены времени: Начало Великого Поста (Утреня в 4.30 местн. вр.), Неделя святых жен Мироносиц (Вечерня в 4.30), Покров (Вечерня в 4.30), святого великомученика Димитрия Солунского (Утренние молитвы в 5.00, Вечерня в 4.00), Пятидесятница (Вечерня в 5.00).

§ 64. Богослужение начинается сразу после звона. Звонарница во время звона читает в уме псалом или молитву.

§ 65. Круг суточного Богослужения начинается вечерней. 9-й час, Вечерня и без перерыва Утреня в будни. В дни воскресные Утреня – утром. Всеношное бдение бывает под Пасху и Рождество (в полночь), под Успение Божией Матери, Преображение и Благовещение, а также под Скоропослушницу.

§ 66. Повечерья чтутся в церкви на воскресные дни во время пения Постной и Цыетной Триоди, в Петров и Рождественский пост. В Успенский пост читается под недели Акафист Скоропослушницы, как и в другие субботы. Если на наделю припадает чтимая икона Божией Матери или какой-либо святой великий, то им читается Акафист.

§ 67. Утром, за 30 минут перед Богослужением, будит звонок на молитву. Следуют утренние молитвы, Акафист (в понедельник Архангелу Михаилу, в четверг – святителю Николаю, в субботу – Покрову, в прочие дни – Спасителю). В неделю утром – Акафист Воскресный.

§ 68. Ранняя Литургия бывает на Благовещение (исключение – когда Благовещение приходится на Великий Пяток), Преображение, Успение Божией Матери, (иногда) на Рождество Пресвятой Богородицы.

§ 69. В дни Пятидесятницы, Двунадесятых праздников, в дни воскресные – земных поклонов и коленопреклонений не бывает (Правила I Вселенского Собора. Правило, 20; Правила VI Вселенского Собора. Правило,

90; Правила Петра Александрийского. Правило, 15).

§ 70. Святую Литургию и другие Богослужения следует слушать в полном молчании (кроме читающих и поющих). Стараться «ни харкнути, ни плюнуть, ни кашляти» (Типикон, Начало святой 40-цы), так как монастырь призван служить образцом исполнения Устава и церковного порядка.

§ 71. Когда есть поклоны, в 40-цу и другие дни по Уставу, то они кладутся размеренно, чинно, все вместе, следуя за священником или настоятельницей или уставщицей.

§ 72. Хор поет в праздники и воскресные дни. Апостол на Литургии читается посреди Церкви. При чтении 33 Псалма священник раздает антидор. Если священник не окончил раздачу антидора, то эклессиарх держит атидорное блюдо и молящиеся сами берут антидор.

§ 73. Сестры назначаются на чтение на клиросе по очереди; список чтиц находится на клиросе и в трапезной; очередь начинается с вечера.

§ 74. Богослужение отправляется согласно Типикону. «Во вся дни святой 40-цы, кроме суббот и недель и дня святого Благовещения, святая Литургия не иная, как Преждеосвященных даров» (Правила VI Вселенского Собора. Правило, 52). Во время Богослужений не полагается исполнять своих работ (выбивать коврики и т.д.).

§ 75. Хотя всегда похвально приходить в церковь в полной монашеской форме, но это необходимо в святую 40-цу. В обители следует ходить в монашеских одеждах.

§ 76. В трапезной после Вечерни читается Акафист Божией Матери и молитвы на сон грядущим. После этих молитв не полагается есть или пить воду. По нужде надо потом прочесть молитву «Боже вечный». Болящие от этого освобождаются и говорят только «Господи помилуй».

§ 77. Во время первой седмицы Великого Поста и во время Страстной Седмицы и Пятидесятницы в монастыре не производится никакой ремонт, даже текущий.

§ 78. Вечером следует испытывать самому себе свою совесть, читать краткую исповедь (в Правильнике, после молитвы «на сон грядущим») и разбирать, какие сделаны ошибки, чтобы о них сожалеть и стараться, с помощью Божией, исправиться; полезно размышлять о богослужебных чтениях, о монашеских обетах, о мытарствах, об ответе на Страшном Суде.

Глава IX

Порядок жизни в монастыре.

§ 79. Сестры должны стремиться избегать всего, что нарушает порядок в монастыре; если случится какое-либо недовольство и несогласие, то стремиться чем скорее исправиться и примириться, «солнце да не зайдет во гневе вашем».

§ 80. Везде и всегда следует воздерживаться от празднословия. «Глаголю же Вам, яко всяко слово праздное, еже аще рекут человецы, воздадят о нем ответ в день судный» (Мф. 12, 36). Сестрам следует воздерживаться от излишних бесед с мужчинами.

§ 81. Монахиня да не идет на брак (Правила святителя Василий Великого. Правило, 89).

§ 82. В монастыре имеются одна – две старицы, искусные в духовной жизни, они руководят монашескими советами.

§ 83. В неделях и праздниках исполняются только самые необходимые послушания; в келлиях следует заниматься духовным чтением (Номоканон. Правило, 162). Обеденный перерыв от 12 до 2-х (кроме срочных работ, например: уборка сена во время дождя и т.п.).

§ 84. В постные дни: понедельник, среду и пяток – пища постная, кроме сплошных седмиц. В дни 50-цы понедельник не храниться. Если день святых апостолов Петра и Павла, Успение Божией Матери и Рождество Богородицы припадут на понедельник, то разрешение на сыр.

§ 85. В трапезной чтутся Жития Святых или поучение. Надо внимательно слушать чтение, не разговаривать и не смотреть, сколько кто ест.

§ 86. Все сестры едят в трапезной, кроме находящихся на особых послушаниях и больных. Сестры, желающие более постится или менее, делают это с благословения, а не самовольно.

§ 87. В кухне, в келлиях, в трапезной, на территории всего монастыря, особенно на монастырском кладбище, где погребаются насельницы, должна быть соблюдаема чистота.

§ 88. Псалтирь читается неусыпаемо (постоянно) в течении дня: начинается после святой Литургии и до вечерни; для сего назначаются чтицы по очереди; назначается 4 чтицы, две до обеда и две после обеда по 2 часа каждая читает Псалтирь.

§ 89. Сестрам в случае необходимости, дозволяется выход из мона-

стыря по благословению настоятельницы; следует вернуться в срок, как голубица в ковчег Ноя.

§ 90. В случае необходимости настоятельница отлучается из монастыря на 2 дня, сообщается о том благочинной, которая заступает ее. На большее время настоятельница покидает монастырь с согласия и благословения епископа.

§ 91. Настоятельница и благочинная не оставляют вместе монастырь более как на 12 часов.

§ 92. Как есть разница в пище в пост и не в пост, так должна быть соблюдаема разница в молчании и разговорах; в пост больше молчать.

§ 93. Без разрешения настоятельницы и без ведома монастырского священника, посторонний священник не может совершать богослужения в монастыре. Для духовенства из других епархий необходимо благословение архиерея.

§ 94. Полагается гостеприимно принимать приходящих, которые обычно прибывают до 3-х суток. Принимает дежурная монахиня с благословения настоятельницы. Обычно гостей принимают в приемной.

§ 95. Гостям предлагается обычная монастырская трапеза, как читаем в Патериках, несколько лучшая, однако, согласно святителю Василию Великому (Пространные вопросы. 20 Ч. 2 и 3.), надо избегать изобилия снедей.

§ 96. Бедных и странствующих должно принимать и обходиться с ними милостиво, иметь о них попечение насколько, есть в монастыре возможность; помогать бедным из монастырского можно с благословения настоятельницы или казначеи.

§ 97. Гости подчиняются монастырскому уставу.

§ 98. Имеющиеся в епархии монастыри взаимно помогают одни другим, как и иноки, спасающиеся по домам.

§ 99. Монахиня, ушедшая (бежавшая) из монастыря и вернувшаяся, принимается с епитимией. Вторично бежавшая из монастыря принимается сугубой епитимией. Монахиня, в 3-й раз бежавшая из монастыря, более в данный монастырь не принимается.

§ 100. Те, которые приходят в монастырь на молитву, принимаются с учтивостью, без излишних расспросов.

§ 101. Надо стремиться с пользою для души слушать духовные бесе-

ды, но удаляться от светских, шуток совсем избегать (Святитель Василий Великий. Беседа 2-ая).

§ 102. Среди сестер должна быть правдивая духовная любовь. Не должно быть гнева, ссор, зависти, клеветы, обмана и всего другого, что не приличествует монашескому образу. Сестры должны взаимно себя уважать и если что не так, то сразу исправляться. Разрешается себе самой давать небольшие епитимии (сделать несколько поклонов, прочесть несколько кафизм, прочесть Акафист и др.).

§ 103. Сестра, которая не хочет простить другой, пусть боится осуждения того должника, которому Господь отпустил 10. 000 талантов и который не хотел сам отпустить своему приятелю 100 динариев (Краткие Правила свт. Василия Великого. Правило, 42).

§ 104. Исповедь происходит в четыре годовых поста: в начале и конце Великого и Рождественского, один раз в Успенский и 1 раз в Петров – если короткий и 2 раза если долгий. Так же причащаются в день ангела и в другое время, когда чувствуют в этом потребность.

§ 105. В монастыре сестры живут все вместе, чтобы давать добрый пример. Горе тому, кто не исполняет того, что обещает и говорит.

§ 106. Надо усиленно стараться, чтобы взаимные отношения были благочестивы, смиренны и осторожны и чтобы никогда одна другой не была причиной вечной погибели (Аскетические беседы святителя Василий Великого. Беседа 5. Ч. 2.).

§ 107. Не следует вводить перемен ни в церковном, ни в монастырском Уставе, не одобренных общим собранием, монастырским традиционным Уставом и церковной властью.

Глава X

О келлиях.

§ 108. В свободное время в келлиях не сидеть праздно, но читать духовные книги, которые руководят нас ко спасению, или же заниматься рукоделием.

§ 109. В келлиях не празднословить, соблюдать тишину, а также в коридорах не причинять друг другу досады, но хранить согласие и мир.

§ 110. Общее келейное правило: необходимо прослушать или прочесть молитвы на сон грядущим, молитвы от сна восстав, ежедневно помолится по четкам: одну Спасителю и одну Божией Матери, одну святителю

Николаю, прочесть один акафист или канон в седмицу, сделать несколько земных поклонов, в обычные дни (напр. 10) (по силе каждого), прочесть 4-ре псалтири в год; В свободное время читать Новый Завет (или Библию). Это несокращаемое правило. Помянник читать в субботы и в дни поминовений.

§ 111. Кто находится во время богослужений на послушаниях или нездоров, то следует помолиться по одной четке (в Правильнике указано больше) за Вечерню, Утреню, Полуношницу, Литургию, Повечерие (Устав преподобного Венедикта Нурсийского. Гл. 50).

§ 112. По другим келлиям без особой нужды ходить не следует. Если есть необходимость, то войти с молитвой, сказать причину прихода и выходить.

§ 113. В келлиях соблюдать чистоту как душевную, так и телесную.

§ 114. Кто с благословения был дома или другом месте, то, возвратившись в келлию, пусть не говорит о том, что светское услышал. Родственникам можно помогать, как бедным.

§ 115. В келлиях надо говорить тихо. Ничего не говорить без духовной пользы (Аскетические беседы святителя Василий Великого. Беседа 5, 2).

§ 116. В келли полагается быть: Иконе Спасителя, Божией Матери, седмичным святым: Ангелам (архистр. Михаилу), св. Иоанну Предтечи, святителю Николаю, Распятию Господа, изображению монастыря, Правильнику, святой воде, васильку, четкам, частице святого артоса. Обычно горит одна лампадка, в праздники можно зажечь несколько лампад.

§ 117. В келлии не должно быть ничего лишнего и роскошного.

Глава XI
О недужных.

§ 118. Больные сестры должны иметь все необходимое, и о них должно быть особое попечение.

§ 119. Сестры, ухаживающие за больными, должны обращаться с ними вежливо и с любовью.

§ 120. Недужным пост сокращается; пища приготавливается по потребности.

§ 121. О недужных возносятся усиленные молитвы как в церкви, так и по келлиях.

Глава XII

О Епитимиях.

§ 122. Надо внимать тому, от чего грех: от злобы или от слабости, чтобы не наказывать пристрастно, налагать епитимию следует без раздражения.

§ 123. Кто говорит крикливым голосом в трапезе или болтает в церкви - тому накладывается епитимия – молчание.

§ 124. Кто досадит старшим или другим сестрам – тому пост.

§ 125. Кто сварлив или презирает сестру – пусть занимает последнее место в трапезе.

§ 126. Кто выйдет из монастыря без благословения – один месяц да пребудет неисходна.

§ 127. Епитимии могут быть различные, в соответствии с проступком: напоминание, укорение, поклоны, пост, молитва, отказ выхода из обители, отлучение от общей трапезы, затвор в келлии, молчание, отнятие мантии и камилавки, отнятие антидора.

§ 128. Если больные считают врачей за благодетелей, хотя они их режут, делают хорошие лекарства и др., так следует пред очами иметь цель, с которой даются епитимии и принимать их как знак милосердия для спасения души (Правила свят. Василия Великого. Правило, 52).

Общие замечания

§ 129. Всем необходимо смотреть, чтобы Правила и Устав исполнялись и хранились.

§ 130. Следует сознательно относиться к данным обетам, к монашеским обещаниям и помнить о мытарствах и Страшном Суде, всемерно каяться и самим стремиться исправиться с помощью Господней.

§ 131. Как есть телесно больные, так и преступающих Устав надо считать душевно нездоровыми, и хотя им дается епитимии, но о них должна быть всякая молитва, да исправяться и не вечно погибнут. «Как нет одного врачевания для телесных недугов, так нет и для душевных» (Преподобный Исаак Сирин).

§ 132. Ввиду того, что исправляться нелегко, то надо запастись терпением и иметь доброе намерение.

§ 133. Надо стремиться иметь чистую совесть и просить Господа, что-

бы мы «зрели своя согрешения» (молитва святого Ефрема Сирина) и всесильно самим стремиться к лучшему.

§ 134. Одновременно надо все упование возлагать на Господа.

Послесловие

Данный Устав, книга правил иночествующих, с молитвой и усердием предлагается вниманию монашествующих. Из Устава можно видеть образ жизни, который мы себе добровольно избрали.

Надо стремиться, чтобы все дела, поступки и мысли следовали монашеским правилам, веру и благочестие следует хранить, чтобы жизнь вечную наследовать, внимать своему спасению, чтобы чего-либо против монашеских обетов не сделать и не стать виновником Суду Господню.

Следует стремиться исполнять правила монашеские, чтобы не было угрызения совести.

Более всего надо возлюбить Господа Бога, да будет благословен во веки (2 Кор. 1,3), и один другого.

Ежели желаем наследовать Царство Божие, должны понимать, что оно силою берется (Мф. 11, 12), и выи свои склонить под иго Христово (Мф. 11, 29-30).

Преклоняем колена к Богу Отцу Господа нашего Иисуса Христа, да подкрепит всех нас, монашествующих, небесною помощью и благодатию своею во исполнение обетов и правил иноческих, в наследование жизни вечной.

Пресвятая Богородице, спаси нас.
Молитвы святителя Христова отца Николая
Мир Ликийских чудотворца и всех святых,
да пребудут со всеми нами. Аминь.

Сей устав Монастыря Мукачевского окончен
24/VII – 6/VIII 1976 года.
На память св. муч. Христины,
свв. муч. Бориса и Глеба.
Архимандрит Василий (Пронин)

На память св. муч. Христины, свв. муч. Бориса и Глеба.

Архимандрит Василий (Пронин)

Мукачево, 1971 г.

Всеукраїнська науково-практична конференція до 650-річчя заснування Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря

Дмитро Данилюк

доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри історії України
Ужгородського національного університету

Василь Міщанин

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Ужгородського національного університету

І.Базилович вказав на те,
що підкарпатські русини суть синами
славного роду руського, що історія русинів
сягає за Карпати в славну давнину княжеств руських
Ф.Тіхий 1922 р.

Протоігумен Мукачівського монастиря Іоаникій Базилович – перший історик Закарпаття

Першим відомим на сьогодні дослідженням закарпатського автора, в якому розглядається історія нашого краю, є праця І.Базиловича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича». Публікації XIX століття містять скупі біографічні дані про автора. І.Базилович народився в селі Гливище поблизу Ужгорода (округ Собранці, тепер Словаччина) в 1742 р. «от убогих родителей». Освіту здобув у навчальних закладах Ужгорода і Кошице. Перед ним відкривалися непогані перспективи у світському житті,

але «видя суету мира и желая от всей души послужить Богу, поступил в монастырь на горе Чернечей близ Мукачева»[1]. Упродовж 38 років був протоігуменом Мукачівського монастиря, де й помер 18 жовтня 1821 р. Біографія І.Базиловича зберігається в ДАЗО.

Праця І.Базиловича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича» написана латинською мовою і видана у двох книгах у Кошице, кожна з яких складається із трьох частин – перша (451 с.) у 1799 р. і друга (411 с.) - у 1804-1805 роках[2]. Основний її зміст – обґрунтування існування з незапам'ятних часів Мукачівської єпархії грецького (східного) обряду і доказ, що тільки після унії 1646 р. потрапила у залежність від Егерського єпископа католицького обряду, що заперечував І.Баттяні. На численних документах автор простежує боротьбу мукачівських єпископів за канонізацію (незалежність) єпархії, що успішно завершилася у 1771 р.

Перша книга «Короткого нарису» відкривається вступною статтею-рецензією Я.Ф.Міллера[3] (jacobus Ferdinandus de Miller) «Судження або думка пана цензора про цю працю», в якій дана висока оцінка проробленій І.Базиловичем роботі, і постановлено в заслугу те, що він уперше подав історію Мукачівської єпархії. Я.Міллер відзначає: «Ти дійсно найосвіченіша людина! Ти поставив новий і безсмертний пам'ятник угорської церковної історії. Ти, звичайно, є першим з усіх, кого я знаю, який розпочав освітлювати грецьку ієрархію в Угорщині та пристосував свою працю до смаку поточного століття, яке не дасть тобі, нащадку роду Корятовича, терновий вінок на підставі авторитету достовірних польських письменників, ти виступив проти будь-яких опонентів протилежної

[1] Церковный месяцеслов на 1891 год, Унгвар. – С.72.

[2] Повна назва праці така: Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csemek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae. Exhibens seriem episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium Virorum gestis, e variis Diplomatibus, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Authore R.P. Ioannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni, in Vener. Monasterio de Monte csernek ad Munkacs Proto Hegumeno. – Pars I. – C. 1-104; pars II. – C. 1-208; pars III. – C 1-139. Cassoviae. Ex Typographia Ellingeriana. 1799; Pars IV. – C. 1-260. Cassoviae. 1804.-Pars V. – C. 1-93. Cassoviae. 1805. – Pars VI. – C. 1-58. Cassoviae. 1805. Для зручності будемо посилатися на: книга І і книга ІІ.

[3] Яків Фердинанд Міллер, вершник святої Римської імперії, засідатель суду в шановному Бідарському комітаті, доктор вільних наук та філософії, угорського наукового товариства в Трансільванії, член-кореспондент Великоварадинської королівської академії, професор юридичного факультету, ординарний професор загальної історії та статистики, ревізор книг святого королівського округу. (Переклад з латинської Ю.М.Сака).

думки»[4]. Важливо, що й цю тему І.Базилович досліджує на тлі історії походження і розселення східних слов'ян і, посилаючись на античні й середньовічні історичні джерела, стверджує їх автохтонність на території, яку вони займають і поширення серед них християнства. Він наводить переказ про Апостола Андрія, який, за літописами, нібито проповідував християнство серед слов'янського населення Київської Русі і навіть побував на пагорбах майбутнього Києва. Далі І.Базилович подає цікавий екскурс (хоч і не завжди науково вивірений) у просвітницьку діяльність Кирила і Мефодія у слов'янському світі, звертає особливу увагу на їх перемогу в утвердженні права слов'ян мати власну писемність і відправляти богослужіння слов'янською мовою.

І.Базилович розглядає історію утворення давньоруської держави – Київської Русі. В умовах денаціоналізаторської політики австрійських властей він доніс до читача відомості про цю слов'янську державу, розповів про її виникнення, розвиток і зміцнення. Він віддає належне державотворчій діяльності Рюрика, Ігоря, Ольги, Святослава. З особливою теплотою характеризує діяльність князя Володимира, зокрема його роль у прийнятті Руссю в 988 р. християнства: «Отже, цей святий Володимир був першим творцем нашого спасіння, який, бачачи нових вірників Христа, піднявши очі до неба, молився за них, кажучи: Боже, творче неба і землі, поглянь на цей новий народ, на свою спадщину. Господи, дозволи, прошу, щоб ці вірники тебе, справжнього Бога, пізнали і боялися, зміцни їх у православній вірі, а мені ж, владико усіх, допоможи проти ворогів, які не вірують у тебе, і я, опираючись на твій захист, приборкаю їх гордість»[5].

Особлива заслуга І.Базиловича в тому, що він ще наприкінці XVIII ст. зрозумів процес формування східних слов'ян в окремі народності. Він, зокрема, свідчить про Росію («Московію»), Білорусію і Україну. Більше того, він виділяє такі регіони українських земель як Галичина, Поділля, Покуття[6], і особливо важливо, що термін «Україна» відносить аж до XIII ст.[7]. І це в той час, коли не тільки австрійська й угорська, але й російська офіційна історіографія (М.Карамзін, М.Погодін, М.Устрялов) заперечували сам факт

[4] Базилович І. Короткий нарис…Книга І. – С.4. (Переклад з латинської мови на українську М.Ороса і Й.Баглая).

[5] Базилович І. Короткий нарис…Книга І. – Ч. IV. – §. 1.

[6] Базилович І. Короткий нарис… – Частина І. – С 4-5, 8-9; Частина ІІ. – С. 74, 77.

[7] Там же – Частина І. – С. 4.

існування українського народу. Та, власне, й на самій українській землі за часів І.Базиловича не надто шанували термін «Україна». Навіть автор такої праці, як «Історія Русів», негативно ставиться до понять «Україна», «український», вважаючи, що вони насильно нав'язані польською шляхтою[8].

І.Базилович однозначно й ствердно відповів і на запитання про автохтонність закарпатських русинів: вони разом із болгарами, сербами жили на території Паннонії ще до приходу угорських племен в кінці IX ст. Він пише: «Gentem Ruthenam cum Slavis, Bulgaris, Serbis, jam ante ingressum septem Ducum Scytharam in Pannoniam, partes Pannoniae inhabitalle atque suos Episcopos habuille» («Руський народ із славами, болгарами і сербами вже перед приходом сімох скіфських вождів у Панноніо зайняв частини Паннонії і мав своїх єпископів»[9].

У праці І.Базиловича давня історія закарпатських русинів висвітлюється у тісному взаємозв'язку з історією походження і розселення східних слов'ян, утворенням і розвитком Київської Русі. Цим самим автор уперше заявив про етнічну спільність русинів Закарпаття зі східними слов'янами. Наприкінці XVIII ст. він нагадував закарпатцям, що там, за Карпатами, – Україна, і Закарпаття є її невід'ємною частиною. Саме на важливість цього висновку І.Базиловича вказували відомі українські вчені. Так, академік М.Возняк у 1924 р. писав: «Задумавши дати його історію (Мукачівського монастиря – авт.), автор глянув на справу ширше й заговорив про культурну злуку Надтисянщини з іншими українськими землями. Тому це писання Базиловича, будучи першим науковим історичним твором, мало заразом велике значення для розвитку національної свідомості серед українців Надтисянщини»[10]. Такої ж думки чеський вчений, відомий дослідник культури Закарпаття Франтішек Тихий: «Базилович указав на те, що підкарпатські русини суть синами славного роду руського, що історія русинів сягає за Карпати в славну давнину княжеств руських»[11].

Уже сама постановка цих та інших питань нашим істориком наприкінці XVIII століття заслуговує на увагу, оскільки в часи активізації

[8] Див.: Історія Русів. Український переклад І. Драча. – К., 1991. – С. 27.

[9] Базилович І. Короткий нарис... - Частина ІІ. – С. 77-78.

[10] Возняк Михайло. Історія української літератури. - Львів, 1924. – Т. ІІІ. – С. 122.

[11] Тіхий Ф. Іоаникій Базилович – первий дієписець Подкарпатской Руси // Календар «Просвіти». – Ужгород, 1922. – С. 50.

денаціоналізаторської політики австрійських й угорських правлячих кіл розгляд цих питань сприяв пробудженню національної самосвідомості закарпатоукраїнців, утвердженню переконання про приналежність Закарпаття до України-Русі.

Друга проблема, що розглядається у «Короткому нарисі фундації Федора Корятовича», – це історія литовськоруського роду Корятовичів, характеристика діяльності одного із представників цього роду – Федора – на Закарпатті в середині XIV – на початку XV ст., історія Мукачівського монастиря та Мукачівської єпархії до 1798 року. І це цілком закономірно. Адже І.Базилович писав книгу в період феодально-кріпосницького ладу, коли церква займала панівне становище в суспільстві. Це був час, коли церква опікувалась освітою і культурою, при тому ж у Мукачівському монастирі була велика бібліотека – книги релігійного і світського змісту, що впродовж століть привозилися з різних країн Європи, а також з України і Росії. Тому й не дивно, що церковна історія є головним предметом дослідження І. Базиловича, але вона, як уже відзначалося, значною мірою подається у зв'язку з громадянською історією.

І.Базилович доводить, що Ф.Корятович заснував Мукачівський монастир східного (грецького), а не латинського обряду для «спасіння своєї душі» і в 1360 р. видав монахам грамоту на право збирання податків із трьох сіл (Бобовище, Лавки і Росвигово)[12]. Він простежує становлення монастиря як осередку культурно-освітнього життя. При ньому була заснована школа, бібліотека, що поповнювалась упродовж століть, стала справжньою скарбницею духовного життя на Закарпатті. Багато рукописних книг привіз із собою сам Федір Корятович. І.Базилович вперше представив його закарпатцям як визначну постать, відзначивши його як культурно-освітнього діяча, захисника віри східного (грецького) обряду. Останнє було надзвичайно важливо, оскільки у 1307 р. угорський престол перейшов до Карла Роберта, представника династії Анжу і ставленика Риму. Разом з ним на Закарпаття сунуло багато священиків латинського обряду, які й намагалися окатоличити місцеве населення.

Цінність праці І.Базиловича полягає ще й в тому, що в ній автор наводить важливі історичні документи – декрети австрійського імператора, десятки грамот і рескриптів угорських королів, папські булли, різні

[12] Базилович І. Короткий нарис... – Ч. І. – С. 11-13.

розпорядження мукачівських єпископів тощо. Ці документи не тільки характеризують атмосферу серед духовенства, й подають відомості соціально-економічного характеру. Це – декрет королеви Ізабелли 1558 р., яким звільняла мукачівського єпископа і ченців монастиря від сплати податків місцевій знаті[13]. Це і характеристика громадянської війни між прибічниками угорського короля Бейли IV і його сина, яка розгорілася із-за відновлення грецького обряду, який був знищений після монголо-татарської навали 1242 р.[14]. Окремі матеріали розкривають боротьбу православного духовенства проти засилля католицизму, що є важливим фактом, оскільки у той час захист релігійних обрядів разом із тим означав захист національної гідності закарпатоукраїнського населення, сприяв усвідомленню етнічного походження з східнослов'янського кореня. Значну частину грамот проаналізував В.М.Гаджега в 1924 р.[15]. У праці І.Базиловича знаходимо також повідомлення про виступи освічених людей того часу за відкриття в Мукачеві «шкіл для публічного добра», які давали б не тільки початкову освіту, а й готували учнів до навчання у школах вищого ступеня, а самі дисципліни поряд із латинською та угорськими мовами викладалися б рідною мовою[16].

Як представник духовенства, І.Базилович не міг обійти мовчанкою Ужгородську унію. Тому він наводить документи, які висвітлюють боротьбу навколо її укладення, зокрема ув'язнення за наказом трансільванського князя Д.Ракоці єпископа Василя Тарасовича у 1641 р. і його звільнення на вимогу імператора Фердинанда III[17]. Наводяться листи імператора, в яких Д.Ракоці забов'язано «звільнити та відпустити того єпископа. Повернути всі відібрані маєтки, щоб єпископа не турбували в його намірах і його функціях». Прийняття унії відносить до 24 квітня 1649 р., посилаючись на лист архидияконів від 15 січня 1652 р. до римського Папи Інокентія X з проханням визнати унію зазначеного року і покращити їх статус[18]. Насправді вона була підписана 24 квітня 1646 р., але справедливо відзначено, що з такими трьома вимогами: залишити за собою право вибирати єпископа,

[13] Там же…. – Ч.І. – гл. VII. – С. 30-32.

[14] Базилович І. Короткий нарис…. – Ч.V. – гл. XIV. – С. 80.

[15] Гаджега В. Перва спроба історії греко-католицької Мукачівської Єпархії // Наукові Записки товариства «Просвіта». – Роч. III. – Ужгород, 1924.

[16] Там же. – Ч.І. – гл. X. – С. 109.

[17] Там же. – Ч.І. – гл.XV. – С. 66-71.

[18] Там же – Ч.І. – С. 84-86.

мати самостійність у церковних справах і зберігати грецький обряд[19]. Остання вимога мала важливе значення, оскільки в обрядах були закладені глибокі народні традиції, а їх збереження утверджувало духовну, а отже, й національну самобутність. Наведені матеріали показують еволюцію підтримки перших уніатських єпископів, зокрема Т.Партенія, з боку світських властей[20]. Тут же основний документ – декрет імператора Леопольда I 1692 р., який зрівняв у правах уніатське і латинське духовенство[21].

Взагалі, І.Базилович дослідив всі важливі віхи в історії Мукачівської єпархії. Важливими є матеріали про багатогранну діяльність єпископів, від першого, Іоанна, (1491 р.) до А.Бачинського (1772-1809 рр.), причому не тільки про їх церковну, а й культурно-освітню діяльність, яка розглядається у спеціальній главі – «Описи деяких славніших церковних мужів та їх вчинків»[22]. Автор високо оцінює зусилля М.Ольшавського, спрямовані на розвиток освіти, зокрема заснування ним богословської школи в Мукачеві у 1744 р. «для загального добра»[23]. Належно оцінено діяльність його наступника – Івана Брадача, який користувався заслуженим авторитетом не тільки в церковних, а й державних вищих колах. У червні 1770 р. він у Мукачеві зустрічав імператора Иосифа II[24], домігся канонізації Мукачівської єпархії. Особливо велику увагу І.Базилович приділив діяльності першого єпископа незалежної єпархії А.Бачинського. Він виразно передає церемонію його висвячення у королівській каплиці у Відні в 1773 р.[25], Марія Терезія подарувала йому цінну церковну утварь, а єпископству – Ужгородський замок «на віки і безповоротно»[26]. Відтворено імена і багатьох представників духовенства і нижчого рангу під назвою «Опис славніших чинців»[27]. Завдяки І.Базиловичу історія духовного життя перестала бути безіменною і можемо вважати його основоположником такої галузі історичних знань як біографістика.

Разом з тим слід підкреслити, що наведені в «Короткому нарисі…»

[19] Там жн. – Ч.І. – С. 83.
[20] Там же. – Ч.І. – гл. XVI. – С. 87-94.
[21] Там же. – Ч.ІІ. – гл. XII. – С. 97-103.
[22] Там же. – Ч.І. – гл. VII. – С. 80-87.
[23] Там же. – Ч.І. – гл. X. – С. 109.
[24] Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XII. – С. 113-118.
[25] Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XIII. – С. 120-138.
[26] Там же. – Ч.ІІІ. – гл. XIII. – С. 120-121.
[27] Там же. – Ч.ІІІ. – гл. VIII-IX. – С. 88-112.

І.Базиловича документи і зроблені ним висновки потребують критичного підходу. Так, наприклад, І.Базилович наводить текст грамоти, яку Ф.Корятович у 1360 році мав би дати Мукачівському монастирю на володіння прилеглими селами. Щодо достовірності й автентичності цього документа серед учених точилася тривала суперечка. Лише в 1906 році О.Петров довів, що це пізніша підробка, що сьогодні також піддається сумніву.

Як уже відзначалося, праця І.Базиловича написана латинською мовою, що утруднювало ознайомлення з нею широкого кола читачів. Та латинська мова у XVIII ст. ще значною мірою залишалася мовою науки, культури і, передусім, католицької церкви. Із цього приводу відомий закарпатський письменник кінця XIX століття Є.Фенцик писав, що в ті часи «той вважався ідіотом, неосвіченою людиною, хто не вмів говорити полатині. Все домашнє, все руське вважалося варварським, а чуже – латина – освітою».

«Короткий нарис...» насичений значним фактичним матеріалом і спирається на обсяжну науково-джерельну базу. Автор використав десятки праць античних, середньовічних візантійських і західноєвропейських та новітніх істориків. Він добре знав праці угорських (Л.Туроці), польських(Ненецький), німецьких (Н.Шмідт), литовських (А.Коялович) істориків. Він оперує відомостями з давньоруських літописів і угорських хронік XII ст. («Діяння угорців»). Очевидно, на підставі праці польського історика XVI ст. М.Стрийковського «Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі» І.Базилович свідчить про Росію («Московію»), Білорусію та Україну. Разом з тим сама праця І.Базиловича стала авторитетним джерелом фактично для всіх закарпатських істориків XIX століття.

Саме цю рису підкреслив згадуваний Я.Міллер: «У своїй праці ти стільки дав, скільки треба було для того, щоб пробудити також побажання започаткувати в інших єпископатах... щоб нащадки прийдешніх могли колись побудувати на цих твоїх свої аннали на письмі і у читанні. Якщо плід твого разуму треба б пояснити похвалами, взагалі треба б тобі висловити найбільшу похвалу за те, що ти обнародував те, що до цього часу було приховане у темноті. Все ж таки для вічної слави твого імені вистачить, що ти батьківщину збагатив і прикрасив таким подарунком, і кожний патріот

бажає, щоб чим швидше надрукувався і розповсюдився»[28].

Роль праці у розвитку історичної думки на Закарпатті запримітили вже сучасники автора. Один із них кошицький викладач і окружний прокурор Ігнатій Готціг відзначив: «Шанувальники історії будуть вдячні тобі за таку кількість опублікованих документів, ці матеріали дають підставу для ґрунтовніших досліджень. Нехай Бог дасть, аби за його прикладом усі так добре шанували в русинському народові в часи його становлення, аби більшість погоджувалася з подібним»[29]. Відзначалося також і добропорядочність І.Базиловича при ведені наукової дискусії з І.Баттяні. Так, Швартнер автор праці «Introductio sn rem Diplomaticam etc.» (1802 р.) відзначив, що він «у своєму творі вів чесну дипломатичну боротьбу з Баттяні без найменшого наміру приписати собі перемогу»[30]. Наведені в ній грамоти XIV-XVIII ст. широко використали І.Орлай у статті «История о Карпато-Россах» (1804 р.) і найбільше, М.Лучкай у «Історії карпатських русинів» (1843), а О.Духнович повідомляв у листі до Я.Головацького у 1859 р., що надсилає йому у Львів саму працю І.Базиловича[31]. Громадськість була ознайомлена з нею через публікацію окремих уривків у газеті «Новый свет» (1871 р.)[32] під назвою «Эпизоды из Мукачевской епархии» (По документам отца Іоаникія Базиловича). Тому «Короткий нарис...» ще чекає докладного аналізу наших дослідників, а окремі його частини – публікації в перекладі на українську мову. Таке бажання висловив Є.Фенцик ще в 1892 р.: «Очень заслужил бы тот для угрорусского народа, кто бы перевел его и на русский язык»[33]. За цю роботу активно взявся доц. Ужгородського університету Ю.М.Сак, який переклав і залишив в рукопису I, III, - IV частини, а другу - до § 4, с. 41. При всій своєрідності цієї праці та історичної концепції самого І.Базиловича, вона має принаймні те достоїнство, що заявляла про існування закарпатоукраїнського народу, з його історією та культурними устремліннями.

Працю належно оцінили вчені і культурно-освітні діячі Закарпаття

[28] Там же. – Ч.І. – С. 3.

[29] Жаткович Ю. Історія історіографії угорських русинів // Мазурок О.С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – С.153.

[30] Там же. – С.140.

[31] Демко М. Письма А.Духновича. – Мукачево, 1927. – С. 56; Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850 -1862 / Видав доктор Кирило Студинський. - Львів, 1905. - С.500.

[32] Новый Свет. – Унгвар. – 1871. – ч. 16-25.

[33] Фенцик Е. Очерк угро-русской письменности // Листок. – 1892. – №6. – С.64.

XIX ст. Наприклад, Ю.Жаткович 1890 р. відзначив, що І.Базилович «описуючи історію угро-русів, здобув заслужену славу серед сучасників...вони називали Базиловича Геродотом угро-русів»[34]. А.Кралицький назвав її «изрядным сочинением», а Є.Фенцик справедливо зауважив, що «без сочинения Базиловича мы ничего не знали бы о наших предках, нам была бы неизвестна древняя история нашей епархии»[35]. Чеський вчений Ф.Тихий вважав І.Базиловича «первым будильником» на Закарпатті, оскільки той указав, що підкарпатські русини суть синами славного народу руського, що історія русинів сягає за Карпати в славну давнину княжеств руських»[36].

Отже, «Короткий нарис фундації Федора Корятовича» І.Базиловича є визначною пам'яткою нашої культури взагалі та історичної науки зокрема. Ця праця наріжним каменем лягла в основу карпатоукраїнської історіографії, прислужилася дальшому розвитку історичної науки краю. Поряд з цим І.Базилович започаткував наукове дослідження Закарпаття. Обґрунтував історичну концепцію, згідно з якою закарпатські русини є автохтони на цій землі і етнічно споріднені зі східними слов'янами. І не можна вважати першою працею з історії Закарпаття книгу Адама Коллара (1718-1783)[37] «Humillimum pro memoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae» («Матеріали про походження, розвиток та існування руського народу в Угорщині»), як це робить І.Поп, бо, по-перше, це рукопис (209 с.), в якому історії Мукачівської єпархії відведено всього 14 сторінок. А решта – збірка різноманітних документів на підтвердження існування єпархії ще до приходу угорців. Ці документи докладно охарактеризував В.М.Гаджега[38]. Відомий львівський вчений бібліограф І.Левицький у 1899 р. назвав І.Базиловича «першим угро-руським історіографом», і хоч його праця написана латинською мовою, все ж вона «пронизана любов'ю до угро-руського народу і свого часу мала великий вплив на пробудження національного життя в Угорській Русі». І.Франко, характеризуючи роль єпископа А.Бачинського у розвитку наукової і просвітницької діяльності

[34] Жаткович Ю. Історія історіографії угорських русинів … – С.138.

[35] Фенцик Е. Очерк угро-русской письменности // Листок. – 1892. – №6. – С.64.

[36] Тихий Ф. Іоанній Базилович – первий діє писець Подкарпатської Руси // Календар «Просвіти». – Ужгород, 1922. – С.50.

[37] Поп И.И. Историография истории русин и Подкарпатской Руси //Славяноведение. – 2003. – №1 .- С. 57.

[38] Гаджега В. Перва спроба історії греко-католической мукачевской епархии. – Науковий збірник т-ва «Просвіта» в Ужгороді. – Ужгород, 1924. – Роч. III.

закарпатських русинів, відзначав, що «із його співробітників найбільш відомий Іоанній Базилович, автор книги «Brevis notitia fundationis Theodori Korijatovics»[39]. Працю І.Базиловича знали українські (Ю.Целевич), російські (О.Петров) і австрійські (Й.Фідлер) дослідники. Тобто, вона була достатньо відома у наукових колах далеко за межами Закарпаття.

У 1918 р. ім'я І.Базиловича з'явилося і на сторінках київських видань. Так, Є.Перфецький у часописі «Наше минуле» опублікував статтю «Перший історик угорської України – Іоанній Базилович» У ній, зокрема, відзначалося: «...слід пам'ятати того, хто перший спричинився до національного відродження цієї української країни (Закарпаття – автори), положивши для цього свою солідну працю у формі наукового досліду над історією рідного краю»[40].

Другий часопис – «Нова Рада» в грудні 1918 р. так оцінив І.Базиловича: «Під впливом слов'янського відродження, яке тоді почалося в Угорщині і Австрії, завдяки народолюбній політиці Бачинського і Базиловича, Угорська Україна як ніколи пізніше почала була вибиватися на щиру національно-українську дорогу, постачаючи культурних діячів і для Галичини, й інших країн»[41].

І.Базилович написав декілька літургійних творів, але опублікований був тільки один із них – «Imago vitae monasticae» («Зразок чернечого життя»). – Cassoviae, 1802. - P. VIII+181. Більшість із них, що залишалися в рукопису, оскільки були написані слов'янською мовою, обґрунтовували давність і правомірність існування східного обряду. Один із них – «Толкование священныя литургии...» (781 с.), написаний колонкою латинською і руською мовами, зберігається в бібліотеці Ужгородського національного університету[42]. Автор підкреслив високий рівень культурно-освітнього життя в Україні, схвалив діяльність київського митрополита Петра Могили[43]. Збереглися ще два рукописи, один з яких навчально-методичного характеру.

На жаль, ім'я І.Базиловича було цілком замовчане в радянський

[39] Франко І. Зібрання творів у п'ядесяти томах. – К.,1984. – С123.

[40] Перфецький Є. Перший історик угорської України – Іоанній Базилович // Наше минуле. – К., 1918. – Книга число 3. – С.157 3 Нова Рада. - К., 1918.-1 грудня - №227

[41] Нова Рада. – К., 1918. – 1 грудня. –№227.

[42] Базилович И. Толкования священные литургии Нового Закона…1815 // Бібліотека УжНУ, відділ рукописів і стародруків. – № 191. – 781 с.

[43] Там же – С. 563-564.

час. Єдину статтю опублікував ігумен Мукачівського монастиря Василій (Пронін) у журналі «Православная мисль», що виходив у Празі[44]. Більше про закарпатського історика було відомо в зарубіжній історіографії. Так, відомий угорський вчений Й.Перені в 1957 р. відзначив, що І.Базилович «вперше складає, а потім публікує історичну концепцію», згідно з якою «закарпатські українці проживали на території Угорщини вже під час панування Риму і тоді прийняли християнство»[45] (С.18). Канадський вчений П.Магочі назвав І.Базиловича «першим вітчизняним підкарпатським істориком»[46]. Тільки тепер ім'я ученого повертається до нас, займаючи належне місце серед закарпатських вчених. Кращий знавець латиномовної літератури Закарпаття, доцент Ужгородського університету Ю.М.Сак зробив висновок, що «Іоанній Базилович, вчений і справжній історик, кожен факт розглядає і аналізує на підставі вірогідних документів, які сьогодні важко доступні, або вже і не існують»[47]. Ім'я І.Базиловича вперше стало відоме широкій громадськості завдяки публікації в обласній пресі в 1988 р.[48]. А в 1992 р. громадськість краю вперше вшанувала пам'ять І.Базиловича як першого історика: товариство «Просвіта» в Ужгороді урочисто відзначило 250 річчя з дня його народження. Згодом ім'я закарпатського вченого і культурно-освітнього діяча було вписане в загальноукраїнські академічні видання з історії України[49], української педагогіки[50] і, звичайно, в історичну науку Закарпаття[51].

---

[44] Игумен Василий (Пронин). Протоигумен Иоаникий Базилович (1742-1821) // Православная мысль. – Прага, 1957. – С.40-48.

[45] Перени И. Из истории закарпатських украинцев (1849-1914). – Будапешт, 1957. – С. 18.

[46] Магочі Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1849) / авторизований переклад з англійської. – Ужгород, 1994.

[47] Сак Ю. Іоаникій Базилович (1742-1821) про боротьбу Мукачівського єпископату за церковну незалежність //Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій. Ужгород. квітень 1996 р. – Ужгород, 1997. – С.89.

[48] Данилюк Д., Баглай Й. Із відстані двох століть // Закарпатська правда. – 1988. – 21 грудня; Данилюк Д. Перший історик Закарпаття // Закарпатська правда. – 1922. – 10 червня.

[49] Історія України / Під заг. ред. В.А.Смолія. – К., 1997. – С.166.

[50] Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – К., 1999. – С. 130-

[51] Данилюк Д.Д. Історична наука на Закарпатті. – Ужгород, 1999. – 58-72.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України УЖНУ

Ігуменя Параскева (Прокоп) (30.04.1896-4.04.1967)

На Закарпатті з давніх-давен діяло чимало православних монастирів. Згідно історичних джерел, всі вони були чоловічими. Зачинателькою жіночого православного чернецтва слід вважати ігуменю Параскеву (Прокоп) (в схимі Ніну).

Ігуменя Параскева (в миру Юліанія Іванівна Прокоп) народилася 30 квітня 1896 р. в с. Іза (нині Хустського району Закарпатської області). Її батько, що мав прізвище Хвуст, рано помер. Мати дівчинки – Марфа Щербан, залишившись з двома дітьми, вийшла заміж за Івана Прокопа. Коли Юліанії виповнилося півроку, мати помирає. Батько одружився у другий раз на Марфі Курті, що походила з сусіднього с. Кошельова. У другому шлюбі народилося четверо дітей; дві дочки вийшли заміж, а наймолодша Валентина пішла в монастир.

Дитинство Юліанії минало у той час, коли жителі с. Іза відкрито заявили про свій вихід із унії. Угорський уряд жорстоко переслідував православних, організовуючи проти них судові процеси. Селяни таємно збиралися, читали церковні книги, молилися. Один із таких молитовних домів був у дядька Юліанії – Максима Прокопа[1]. Інок Олексій (Дехтерев)[2] так описував дитинство майбутньої подвижниці: «У него была племянница, восьмилѣтняя Іуліанія Прокопъ, оченъ серьезная и развитая не по лѣтамъ.

[1] Максим Прокоп – учасник Першого Мараморош-Сиготського процесу. Помер у 1907 р.
[2] Згодом єпископ Пряшівський.

Въ эти свои младенческіе годы она уже чуждалась игръ, все болѣе уединяясь и раздумывая надъ суетностью человѣческой жизни. Рѣшительно всѣ замѣчали особенность этого ребенка, не знавшаго общаго всему дѣтству веселья. Однако, нельзя было сказать, чтобы Іуліанія была замкнута, угрюма, непривѣтлива и несловоохотлива. Наоборотъ, она была рѣзва и ласкова, любила общество, трудъ и бесѣду; она уединялась только отъ игръ и пустой болтовни, отъ пересудовъ и злословія, отъ всего грубаго и легкомысленнаго»[3].

Одного разу вона запитала свого дядька: «Чи можна жити так, щоб ніколи не виходити заміж?» І дядько відповів малій племінниці: « Звичайно, можна. Так жили великомученицi Катерина, Варвара і Параскева». З того часу Юліанія стала регулярно відвідувати всі молитовні збори, що таємно відбувалися у селі. В душі вона поставила собі за мету стати монашинею.

У рідному селі у 1908 р. Юліанія закінчила шість класів народної школи[4]. Навколо неї починає формуватися невелика група дівчат, які прагнули до молитви та чернечих обітниць. В 1911 р. дівоча громада налічувала вже 12 осіб. Існує думка, що дівчата намагалися виїхати до Росії для вступу в один із монастирів, але були на кордоні повернуті додому.

Спочатку вони збиралися для молитви в одного із селян, а згодом вирішили побудувати собі будинок за межами села. Ділянку під майбутній жіночий монастир пожертвував Петро Симулик, вона знаходилася в урочищі «Карпутлаш». На тому місці тепер розташований Свято-Миколаївський чоловічий монастир. Дівчата зібрали гроші та придбали невеликий будинок, який перевезли в назване урочище. «Душой этой группы была Иулиания Прокоп, которой в то время исполнилось всего лишь пятнадцать лет. Она по-прежнему лелеяла мечту быть только монахиней и никем больше, под ее влиянием находились и ее подруги»[5]. Коли були зведено стіни майбутньої обителі жандарми зруйнували будинок та заборонили продовжувати роботи.

«Тогда неутомимые искательницы иноческого жития купили сарай на пустыре в густом кустарнике и, оборудував его, поселились в нем и в те-

[3] Алексій (Дехтерев), инок. Сокровище неоцененное (Очерк православного девичьяго монастиря в Липше на Подкарпатской Руси). – Ужгород, 1936. – С. 5.

[4] Василий (Пронин), архимандрит. Игумения Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 18.

[5] Харлампов П.К истории православного монашества в Закарпатье // ЖМП. – 1957. – №5. – С. 63.

чении года жили по правилам строгого монашеского общежительства»[6]. Однак жандарми довідалися про існування чернечої громади і схопили майбутніх монахинь. Ігуменя Параскева у 1934 р. згадувала: «Въ декабрѣ 1912 года, ночью, когда мы всѣ спали, вломались въ нашу обитель 6 жандармовъ, не разрѣшили намъ и одѣться, но такъ, какъ мы встали съ постели, попровадили насъ въ сельскую хижу, гдѣ сорвали съ насъ платье и съ толстыми бигарями били насъ всю ночъ. Плакали только нѣкоторыя, а большинство насъ радовались, что намъ приходится страдать за Іисуса и за русскую православную вѣру. Мы при побояхъ крестились и пѣли пѣсню: «Іисусе мой прелюбезный». Фамиліи жандармовъ, которые насъ мучили: Прикопъ, Цавьеръ, Ковачъ, Фейеръ, а остальныхъ двухъ не помню. Эти жандармы били, мучили насъ и издѣвались надъ нами ужасно. На утро, стѣны сельской хижи были обрызганы кровью. Днемъ жандармы водили насъ полуголыхъ, босыхъ, окровавленныхъ съ растрепанными волосами по улицамъ Изы, потомъ повели насъ насилу къ уніатскому священнику Андрашу Азари, который насъ «отцовскими» словами убѣждалъ: «Вы страшно заблудились, ибо православна вѣра шизматицка, поганска и Вы въ той вѣрѣ пропадете». Какъ бы уніатскій попъ не старался насъ убѣждать, все было напрасно, ибо мы рѣшили жизнью пожертвовать за русское православное дѣло и уговорить насъ нельзя было»[7].

На другий день дівчат відпустили додому, але вони знову відправилися до свого будинку. Через три дні жандарми знову навідалися до них. Насельниць було схоплено, а споруду зруйновано. Щоб змусити молодих подвижниць відступити від православної віри, жандарми «придумали имъ такое мученіе, о какомъ читаемъ въ страданіяхъ 40 мучениковъ Севастійскихъ: вогнали ихъ зимой в реку и держали въ ледяной воде»[8].

Восени 1914 р. Юліанія Прокоп з соратницями знову були піддані жорстоким побоям та ув'язнені в хустській в'язниці на шість тижнів. Коли російські війська зайняли Сигот, угорці залишили Хуст. Ігуменя Параскева згадувала: «Изъ Хуста мадьярское войско бѣжало, даже и тюремщики

[6] Шабатин И. Памяти основательницы и кормчей закарпатского женского монашества // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 22.

[7] Іосиф В. Живыя мощи // Русская Земля. – 1934. – 7 іюня. – С. 2-3.

[8] Бескидский. Изъ исторіи возстановленія Православной веры в южно-карпатской Руси // Православный Русскій Календарь на 1930 г. – Владимирова на Словенску, 1929. – С. 58; Аристов Ф. Карпаторусскіе писатели. Том первый. – Москва, 1916. – С. 136; Igumena Paraskeva (Prokop), v schime Nina // Hlas pravoslavi. – 2005. – №6. – С. 12.

не остались въ Хустѣ. О насъ трехъ[9] забыли и оставили насъ однихъ; мы за одну недѣлю не выходили изъ тюрьмы; за это время мы, не ѣвши, не пивши, днемъ и ночью молили Господа, чтобы укрѣпилъ нашъ народъ духомъ и силой бороться за православную вѣру. Намъ удалось высвободиться изъ тюрьмы, благодаря тюремщику, который вернулся въ Хустъ. Онъ очень сочувственно отнесся къ намъ»[10].

Після відступу російських військ на Закарпаття знову повернулася угорська адміністрація. Протягом усього 1917 р. Юліанія Прокоп та інші дівчата мусили три рази на день відмічатися в сільській жандармерії. Закінчувалася війна, Австро-Угорщина та її союзники програвали. Угорці розпочали жорстокий терор проти всіх, хто намагався якимось чином опиратися їх режиму.

Важливі спогади ігумені Параскеви записав М.Упоринець: «На Крещение 1918 года, рассказывала матушка игуменья, возвращаясь из казарм, увидела я Михаила Сомоша, который стоял около своего дома и спросила его, не вернулся ли уже из тюрьмы Димитрий Кемень, которого дом был рядом с ним. Он мне ответил: ещё нет. Вдруг слышу, хворост у плота трещит и нараз к нам выскочили два жандармы, которые сховалися под плотом у Кеменя. Взяли нас с Михаилом и повели в казармы. Привели туда же и Михаила Симулика, у которого в то время был молитвенный дом. Тых двух побили и послали в сумасшедший дом, а меня зачали бить воловьей жилой с оловом на конце. Били по лицу и разбили в носу все косточки, а я всё стою и молчу. Один жандарм говорит: «Молчишь, подожди, змея, будешь ты у меня плакать!»...

Повалил меня на пол. Я упала на бок. Он вскочил на меня обоими ногами и я почувствовала, во в боку у меня что-то хруснуло и я застонала. «Ага, застонала». Я опять молчу. Жандарм мне кричит: «Встань!» Я встала молчу. Он выдернул саблю и ударил меня по голове. Рассек мне голову и из раны полилась кровь. Всё как бы закачалося вокруг меня, но я ещё стою. Повели меня к студне и зачали лить на голову воду. Тут я перестала видеть и чувствовать и упала. Отнесли меня в пивницу и зарыли в песок, только голову оставили наверху. На три дня приставили ко мне сокачку, чтобы она следила по зеркалу, есть ли на нём от дыхания роса. На третий день

[9] Юлія Прокоп, Анна Мадяр, Марія Щербан.

[10] Іосиф В. Живыя мощи // Русская Земля. – 1934. – 7 іюня. – С. 3.

хотели меня бросить в воду; вытягли из пивницы и стали смотреть – жива ли я ещё.

Каким то железом стали открывать мне рот и сломали зуб. Вот этот, – показала мне матушка, – ещё и корень остался. От боли я как бы немного опамятовалася и, не глядя, ударила на отмашь рукой. Попала прямо в лицо тому жандарму, который мне сломал зуб. Так сильно тогда упала моя рука на него, что он потом целый месяц в больнице был. Тут из головы у меня снова полила кровь и залепила мне очи: я перестала видеть и чувствовать. Отнесли меня, но теперь уж не до пивницы, а оставили на кухне. Начали делать искусственное дыхание, давали чай с ромом, очи мои промыли: на утро я уж стала видеть. Водили меня по кухне – учили ходить, поддерживая под руки.

На пятый день положили меня на носилки и отнесли к нам во двор. Был вечер, темно, зима лютая. Положили меня во дворе около хаты и ушли. Никто не видел, как меня принесли. Отец мой был тогда под оборогом, где молился. Там мы сделали такое тайное место, где всегда молились. Отец меня очень любил и всё время молился о моём спасении. Обещал, что если я буду жива, он меня Богу отдаст. Кончил отец молиться и пошёл до хаты. Когда увидел меня, подошёл и спрашивает: «Ты, дочь?»

Понес он меня до хаты. А у нас там собрались тогда малые девчата 4-6 лет. Может быть 10 их было. Они все тоже молились за меня, чтобы Бог открыл, где я. Отец не хотел им меня показывать, потому что у меня всё лицо было в крови и они бы испугались. Он им сказал только: «Нашлась, слава Богу, Юлиана. Она есть хвора. Теперь идите спати и молитеся, чтобы Бог её исцелил».

Кровь из головы у меня всё не унималася. Отец побежал к военному доктору и привел его. Доктор посмотрел и сказал, что буду жить только три часа, потому что кость на голове разрублена и повреждена мозговая оболочка. Отец и все наши начали со слезами молиться. Я тоже молилась. Три часа прошли, я всё живу и как бы лучше мне стало. Тогда тот доктор начал меня лечить. В носу все косточки разобрал и сложил все снова, как нужно. Стала я выздоравливать, начала ходить. Через три недели иду по улице и встречаю жандармов. Один из них, тот самый, что мне саблей голову разрубил, спрашивает меня: «Это ты, Юлиана?» Отвечаю — я. Что вам нужно? Он побежал к нам до хаты и удостоверился, что то действи-

тельно я. Жандармы думали, что я давно уже умерла, В хате у нас этот жандарм бросил на землю своё ружьё и сказал: «Уже николи никого не буду бити. Вижу, что милость Божья с вами!»[11].

Після завершення Першої світової війни Ізу на деякий час зайняли румуни, а з вересня 1919 р. тут почали хазяйнувати чехи. Наприкінці 1922 р. Юліанія Прокоп важко захворіла. У зв'язку з цим її було вирішено постригти в чернецтво. З благословення єпископа Досифея (Васич) 10 березня 1923 р. постриг звершив ієромонах Амфілохій (Кемінь). Після прийняття чернецтва хвороба вмить відступила. За словами архімандрита Василія (Проніна), після постригу монахиня Параскева деякий час провела в монастирі Жабки[12] в Бесарабії[13].

Однак монахиню Параскеву не полишав задум створити жіночий монастир на Закарпатті. Від цієї ідеї її спочатку відговорював єпископ Досифей (Васич). Він пропонував переселитися молодим подвижницям до Сербії, до монастиря в Хопово. Приблизно в цей час о. Пантелеймон (Кундря), який служив у с. Липча та Липецька Поляна, знайшов для монастиря відповідну ділянку. Ця місцина знаходилася недалеко від с. Липча та належала вдові Степана Вакарова. Частина землі була подарована власниками, а частину черниці придбали за свій кошт. У 1924 р. монахиня Параскева разом із сестрами офіційно звернулися до єпископа Досифея з проханням про заснування монастиря[14]. Владика підтримав прагнення черниць та дав згоду. У листі до ігумена Амфілохія (Кемінь) він писав: «я весьма радуюсь тому, что и Карпаторусские сестры хотят жить жизнию, посвященною Господу Богу, и что я им помогу, насколько это буде возможно»[15]. Для набуття досвіду по організації чернечої громади монахині Параскева та Февронія поїхали до Сербії. З листа Патріарха Сербського Димитрія до єпископа Досифея дізнаємося, що дві монахині були прийняті у монастир

[11] Упоринец Н. РУССКАЯ ВЕРА В КАРПАТАХ // http://www.ukrstor.com/ukrstor/uporinez_rusvera.htm

[12] Жабський Свято-Вознесенський жіночий монастир. Розташований в с. Жабка району Флорешт, Республіка Молдова. Заснований як печерний чоловічий монастир приблизно в серед. XVII ст. Поновлений у 1770 р. У 1916 р. монастир перетворено на жіночий. У 1918 р. в монастирі проживало 208 насельниць. З 1918 по 1945 рр. перебував у юрисдикції Румунської православної церкви. Діяв протягом усього радянського періоду. У 2008 р. в монастирі проживало 48 чол. Мелинти М., прот. Содоль В. Жабский. Православная Энциклопедия // http://www.pravenc.ru/text/182181.html

[13] Василий (Пронин), архимандрит. Игумения Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 18.

[14] Там же. – С. 70.

[15] Там же. – С. 69.

Кувеждин[16] на Фрушкой горі[17].

5 червня 1925 р. відбулося освячення місця під монастир. За один рік було збудовано церкву, два корпуси, кухню, трапезну, майстерню[18]. 15 травня 1926 р. владика Досифей провів перші збори монахинь, на яких було затверджено настоятелькою монастиря Параскеву. У 1928 р. монахиня Параскева розпочала роботу над монастирським статутом, який було затверджено у 1931 р. Єпископ Йосиф (Цвієвич) 28 грудня 1930 р. звів Параскеву в сан ігумені[19]. В різний час під керівництвом ігумені Параскеви знаходилося до 112 насельниць[20].

Високо оцінював значення монастиря в Липчі професор Московської духовної академії І. Шабатін: «Липчанская обитель становится главным очагом строгого иноческого общежития, в котором неустанный труд на полях, в лесу, на фермах, в организованной трудами м. Параскевы замечательной ковровой мастерской и другие послушании сочетались с молитвенно-подвижническим образом жизни монахинь. Характернейшей особенностью Липчанского монастыря, как равно и «дочерних», отпочковавшихся от него женских обителей, на мой взгляд, является почти полное отсутствие носительниц особых подвигов (схимниц, молчальниц, затворниц и пр.), ибо игумения Параскева, являя собой пример высоких добродетелей, редко благословляла на такие подвиги, предпочитая добродетельную жизнь в общемонастырских условиях. Это духовное направление игумении Параскевы обусловило вторую характерную особенность Закарпатского женского монастыря – общий высокий уровень духовной жизни монашествующих»[21].

У 1947 р. Мукачівський монастир на Чернечій горі був повернутий православним. Єпископ Нестор (Сидорук) переводить туди настоятелькою

[16] Монастир Куведжин розташований на горі Фрушка гора в північній сербській провінції Воєводіна. Заснований у 1520 р. та знищений турецькою навалою. Відновлений монахами у 1-й пол. XVIII ст. У 1923 р. перетворений на жіночий. Під час Другої світової війни зруйнований. Відновлений у 2009 р. КУВЕЖДИН // http://www.sluzba.vojvodina.gov.rs/SEKRETARIJATI-V/web-APV-cinjenice/web-manastiri/KUVEZDIN.htm

[17] Данилець Ю. Православний монастир Різдва Богородиці у селі Липча. – Ужгород: Ґражда, 2005. – С. 6.

[18] Женский православный монастырь в с. Липча // Православная Карпатская Русь. – 1929. – 1 июня. – С. 4.

[19] Аверій (Таушев), архієпископ. Кончина Игумении Параскевы // Православная Русь. – 1967. – № 10. – С. 5.

[20] Державний архів Закарпатської області. – Ф. Р. – 544. – Оп. 3. – Спр. 53. – Арк. 17.

[21] Шабатин И. Памяти основательницы и кормчей закарпатского женского монашества // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 24.

ігуменю Параскеву та частину сестер Липчанського монастиря[22]. Указом Патріарха Московського Алексія I ігуменя Параскева в квітні 1948 р. була нагороджена хрестом з прикрасами. За перші роки перебування ігумені Параскеви в Мукачеві було проведено ремонтні роботи монастирських будівель.

Багаторічний духівник монастиря архімандрит Василій (Пронін) писав: «В руководстве монастырем покойная игумения проявляла глубокую духовную опытность, постоянно исполняла клиросное послушание и всегда сама читала поучения сестрам на запричастном из творений святых отцов, аскетической литературы и из сочинений русских святителей. В монастырской трапезной, где м. Параскева всегда принимала пищу вместе с монахинями, она часто беседовала о монашеской дисциплине, делала ясные и конкретные указания. С любовью принимала она поступавших в монастырь сестер, отдавая им свои монашеские одежды.

Хотя последние месяцы матушка была тяжело больна, она мужественно переносила недуг, соборовалась и неоднократно причащалась Святых Тайн. В субботу 18 марта с. г. (1967 р. – Ю.Д.) она, преодолевая боль, была в последний раз в монастырской церкви, а когда ее уговаривали остаться в келлии, она сказала: «Хочу последний раз пойти в церковь и с сестрами причаститься».

В келлии постоянным чтением матушки игумении была Псалтирь Божией Матери. В последнее время она много вышивала для церкви и не переставала управлять монастырем. Но здоровье ее день ото дня заметно слабело. Она могла уже только сидеть в постели, мало спала, началось кислородное голодание. Утром во вторник 4 апреля, в 8 час. 30 мин., игумения отошла к вечной жизни в полном сознании и обладании духа. В это время все были в церкви на Часах, кроме двух монахинь, которые неотлучно были с умирающей. Перезвон монастырских колоколов возвестия о ее кончине. Все поспешили в келлию, где были прочитаны полагающиеся каноны и отслужена панихида. Тело усопшей было перенесено в храм. Соборне отслужили парастас. Весть о кончине быстро разнеслась по городу, окрестностям, Закарпатью. Прибывавшие священники служили панихиды, а у открытого гроба днем и ночью читалась Псалтирь»[23].

[22] Харлампов П. К истории православного монашества в Закарпатье // ЖМП. – 1957. – №5. – С. 65.

[23] Василий (Пронин), архимандрит. Игумения Параскева // ЖМП. – 1967. – №7. – С. 19.

Перед смертю ігуменя Параскева прийняла схиму з іменем Ніна. Померла 4 квітня 1967 р. 6 квітня було відправлено похорон, який очолив архієпископ Мукачівсько-Ужгородський Григорій (Закаляк) у співслужінні 34 священиків. Після читання Євангелія надгробне слово виголосив архієпископ Григорій: «Блажен путь, в оньже идеши днесь, душе, яко уготовася тебе место упокоения», – повторил он слова заупокойного прокимна. – Не на радость мы собрались сегодня в этом монастырском храме, дорогие во Христе братия и сестры. Мы прибыли к вам, чтобы отдать последний долг и вместе с вами церковною молитвою напутствовать в последнюю дорогу блаженнопочившую игумению Свято-Николаевской обители Параскеву. Великую утрату понесла сегодня ваша святая обитель. В достойной особе покойной игумений Параскевы уходит от нас навеки ревностная монахиня – игумения, которая всю свою жизнь, все свои силы, свою кипучую энергию, возвышенные порывы своей души посвятила ревностному служению Господу Богу, Пресвятой Богородице и Свято-Николаевской обители. Всеми трудами и подвигами своей многолетней жизни направляла она вас, дорогие сестры, к Богу, к небу, всегда представляла пред вашими очами высокие образы «христианской праведности, указывала на вечное, сверхприродное назначение души, защищала вас от нравственного расслабления. Но вот окончилась многотрудная жизнь этой праведной монахини, и мы сегодня стоим возле ее гроба. Глубокая печаль по поводу разлуки охватывает наши сердца, и многие проливают слезы. И только твердая вера, что смерть – это переход в другую, сверхприродную жизнь с Богом, на небесах, утешает нас в этот скорбный час расставания. Итак, вознесем наши молитвы, чтобы легкой была родная земля новопреставленной игумений Параскеве. Аминь»[24].

Потім владика зачитав телеграму Святійшого Патріарха Алексія І: «Выражаем сердечное соболезнование сестрам Николаевской обители и всем, знавшим почтенную матушку игумению Параскеву, ныне в Бозе почившую. Да вселит Господь душу ее в селениях праведных. Исполнение обязанностей игумений возлагается на монахиню Афанасию (Богуряк). Патриарх Алексий».

«После заупокойной ектении надгробное слово сказал иеромонах Иустин, отметив, какое горе принесла Карпатам кончина игумений. Она

[24] Там же.

первая провела монашескую борозду и много потрудилась в обители, созданной на берегу реки Латорицы.

Духовник монастыря архимандрит Василий прочел собственноручно написанное игуменией «прощание»: «Игумения Параскева, грешная, прощаюсь со всеми... Всечестнейшие отцы, мои молитвенники, прошу вас прочитать сие на моем смутном похороне. Но не могу я с вами, как прежде, устами и гласом беседовати, яко бездыханна и безгласна есмь, но беседую моим сим убогим письмецом.

Храмина моего тела разрушилась и земли предается, по слову Господню: «Земля еси и в землю пойдеши» (Быт. 3, 19). Но чаю воскресения мертвых и желаю наследовать будущего века. Надежда и спасение мое Иисус Христос, Господь мой и Бог мой.

Отошла я от вас в путь дальний и шествую незнакомым мне путем, от временной жизни сей я отлучаюся, и уже друг друга мы не увидим, как прежде, когда говорили и делились сего мира скорбями. Но придет время второго пришествия Христова, там встретимся, где соберутся все от века скончавшиеся. О, сподоби Господи, там встретиться»[25].

Поховали ігуменю Параскеву на кладовищі Свято-Миколаївського монастиря.

[25] Там же.

Михайло Делеган

директор Державного архіву
Закарпатської області,
кандидат історичних наук

До питання щодо оригінальності (достовірності) грамоти Федора Корятовича 1360 року

«Наука истории Угорской Руси далеко не может удовлетворить всем требованиям современной исторической науки как со стороны объема, так и со стороны метода исторического исследования».

Е. Ю. Перфецкий. Обзор угрорусской историографии// Вчені Росії про Закарпаття:Із закарпатознавчої спадщини. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. – С. 69.

100-річчю з дня народження батька, Делегана Василя Федоровича, що виповнилося 9 лютого 2011 року, присвячую.

На початку вересня 2010 року урочисто відзначено 650-річчя заснування Мукачівського православного монастиря. Не вдаючися до аналізу об'єктивності підстав відзначення саме 650-річчя монастиря, вважаємо це добрим приводом для ще однієї спроби проаналізувати чи не найбільш суперечливе питання в історіографії Закарпаття – питання оригінальності дарчої грамоти подільського князя Федора (Теодора) Корятовича Мукачівському монастирю святого Миколая, що датується 1360 роком.

Відразу зазначимо, що хоча з часу виходу у світ праці угорського графа Ігнатія Батяні, в якій, з посиланням на юридичний прецедент, ставилася під сумнів оригінальність зазначеного документа, минуло більше 200 років[1], жоден із дослідників, котрі відстоювали його оригінальність, не зміг надати достатньо переконливих аргументів на користь цього твердження. Серед вчених – прихильників оригінальності грамоти 1360 року досить назвати імена І. Базиловича, Г. Бідермана, В. Гаджеги, І. Дулішковича, Ю. Жатковича, М. Лучкая, А. Сірмая та ін. До прихильників оригінальності грамоти належить також архімандрит Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря Василій Пронін, який у своїй «Истории Православной Церкви на Закарпатье» допускає слідом за О. Л. Петровим, що грамота є перекладом, зробленим монахами із слов'янського тексту; переклад було зроблено пізніше – в XV або XVI століттях. Він вважав, не надаючи достатньо вагомих аргументів, що «сам Кориатович написал грамоту на славянском языке, так же, как и его брат Юрий или Юрг Кориатович, который играл столь выдающуюся роль в истории Молдавской митрополии»[2] . Достатніми аргументами для підтвердження свого висновку о. Василій вважає: 1) "... если брат Феодора Кориатовича писал грамоту по-славянски, то так же по-славянски писал и Ф. Кориатович, тем более, что он не ссылается на короля для утверждения грамоты, (як це було прийнято у Середньовіччя – М.Д.) и поэтому не имел необходимости составлять ее на языке, понятном при дворе"; 2) "Славянским оригиналом объясняется русский суффикс "ович" в отчестве Феодора, против подлинности которого делает замечания Петров" [3] (підкреслено нами – М.Д.). Незрозумілою є видача такого змісту грамоти в обхід обов'язкового на той історичний період затвердження королем, тим більше з врахуванням умов, на яких Ф. Корятович отримав Мукачівську домінію від короля Угорщини. За серйозний аргумент, який наводить о. Пронін – посилання автора грамоти на бога – "Божою милістю" та "Місто наше Мукачево", як і інші його припущення, а не

[1] Batthyány Ignác. Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae. - I kötet. – Albae-Carol., 1785. (Див. детальніше: A Pallas Nagy Lexikona. – II kötet. – Budapest, 1893. – 737 old.; Révai Nagy Lexikona. – II kötet. – Budapest, 1911. – 700 old.

[2] Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. Издание второе. Мукачевская епархия: Ужгород, 2009. – С. 109; Він же: Князь Корятович, внук Гедіміна // Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. / Сост.: Монич А., Данилец Ю. – Т.1: Жизнеописание. Научные и богословские исследования. – Ужгород: ОАО "Патент", 2010. – С. 272.

[3] Пронин Василий, архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье… – С. 110.

аргументи[4], для ухилення від усталеної практики затвердження грамоти королем, ми прийняти не маємо належних підстав.

Правда, для публікацій зазначених авторів, на наш погляд, частково характерне старовинне правило – Scribitur historia ad narrandum, non ad probandum (Пишуть для того, щоб розповісти, а не для того, щоб доказати). Головним недоліком їх підходу до вивчення цього складного питання нашої древньої історії була, як цілком справедливо зазначив російський історик-славіст Е. Ю. Перфецький, відсутність критично-порівняльного методу в процесі реконструкції історичних фактів.[5] І хоча думка про підробку грамоти князя Феодора Коріатовича від 1360 року виникла уже давно [6], тільки в угорського історика-дослідника А. Годинки, автора «Історії Мукачівської греко-католицької єпархії», знаходимо елементи наукової критики грамоти Феодора Коріятовича, яка і привела дослідника до реалістичного висновку щодо не оригінальності зазначеного історичного документа.[7] На підставі аналітичних висновків ми можемо стверджувати з цілковитою впевненістю, що усі крапки над «і» у вирішенні цього питання були поставлені професором Санкт-Петербурзького університету О. Л. Петровим і І. Холодняком у ІІІ-й книзі «Материалов для истории Угорской Руси. О подложности грамоты князя Феодора Коріятовича 1360 г.» [8] та М. С. Грушевським в IV-у томі "Історії України-Руси". [9] О. Л. Петров два рази звертався до цієї теми: вперше він досліджував її на початку XX століття, а згодом, уже в кінці 1920-х років знову повернувся до неї, доповнивши свої аргументи основними положеннями палеографічного етюду І. Холодняка про грамоту 1360 року.

Доречно зазначити, що жоден із дослідників – прихильників оригінальності грамоти князя Феодора Коріятовича не був, за їхніми власними визнаннями, спеціалістом в галузі дипломатики і палеографії.

---

[4] Там же. – С. 111-112.

[5] Перфецкий Е. Ю. Обзор угрорусской историографии // Вчені Росії про Закарпаття: Із карпатознавчої спадщини. – Ужгород: КП "Ужгородська міська друкарня", 2009. – С. 75, 77 – 78.

[6] Там же. – С. 70.

[7] Див.: Hodinka Antal. A Munkácsi Görög – Katholikus püspökség története. – Budapest, 1909.

[8] Див.: Критическія замъчанія А. Петрова. Палеографическій этюдъ И. Холодняка. Материалы для истории Угорской Руси. III. О подложности грамоты князя Феодора Коріатовича 1360 года. – Санктпетербургъ: типография императорской Академии наукъ, 1906.

[9] Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – Репринтне видання. - К.: Наук. думка, 1991. - Т. IV. – 1993. - С. 171-172.

Тому не дивно, що за допомогою у вирішенні питань, пов'язаних із зазначеними допоміжними історичними дисциплінами, вони зверталися до угорських палеографів. Угорські ж палеографи, вивчивши грамоту 1360 року, яка і до нинішнього часу зберігається у Словацькому Народному архіві (Slovenský národný archiv) в Братиславі,[10] прийшли до висновку про її оригінальність.

Доречно буде нагадати слова М. Лучкая про те, як, на його думку, грамота потрапила до архіву Братислави, котрі він наводить у II-му томі відомої шеститомної праці "Historia Carpato-Ruthenorum" (з найдавніших часів до початку 19 ст.). Він повідомляє, що "Цю грамоту, написану готичними буквами на пергаменті і скріплену звичайною печаткою, підтверджену Матієм Корвіном року Божого 1458 і 1488, а також самим Владиславом 1491 р., єпископ Парфеній біля 1550 року передав архієпископу естергомському Георгію Ліппаю, який її здав у пожонський капітульний архів, де вона тепер зберігається, я [її там] бачив".[11]

Чому ж і О. Петров, і А. Годинка, і І. Холодняк поставилися скептично до висновків угорських вчених ? Очевидно, справа полягає в тому, що з другої половини XIX століття найавторитетнішим центром по вивченню середньовічних документів, і взагалі, середньовічної латині справедливо вважався архівний інститут при Віденському університеті, який палеографи називали Австрійською "Школою Хартій" (Ecole de Charte). [12] Тривалий період цей інститут очолював професор Віденського університету Еміл фон Оттенталь (Emil von Ottenthal), який вважався найдосвідченішим і добре знаним спеціалістом у галузі середньовічної латинської палеографії. [13] Саме до нього і звернувся О. Л. Петров з проханням визначити оригінальність грамоти Федора Корятовича 1360 року. Детально ознайо-

[10] Див.: Slovenský národný archiv, Bratislava (Словацький народний архів, Братіслава). – Фонд «Священа Братиславська капітула». – Коробка № 11. – Фасцикула 1.

[11] Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У шести томах / Дешифрування рукопису, переклад українською мовою та покажчики Ю. М. Сака; Редкол. Й. О. Баглай, М. М. Вегеш, Д. Д. Данилюк, М. В. Орос, І. М. Сенько. – Т. II. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – С. 147.

[12] Тривалий період центром вивчення середньовічних латинських текстів була Паризька Школа Хартій (Ecole de Charte), сворена у 1821 році, яка продовжувала кращі традиції європейських палеографів XVII століття Жана Мабільона (1632 – 1707 рр.), автора першої грунтовної праці з дипломатики "De re diplomatica" і Даніеля Папеброха (1628 – 1714 рр.), відомого видавця середньовічних рукописів. (Див. детальніше: Чаев Н. С. и Черепнин Л. В. Русская палеография. – М., 1946. – С. 22).

[13] Див.: Révai Nagy Lexicona. – XIV kötet. – Budapest, 1916. – 908 old.; Emil von Ottenthal//de.wikipedia.org/ wiki/Emil_von_Ottenthal

мившись з грамотою, професор Е. фон Оттенталь прийшов до висновку, що вона не є оригінальною. Він переконливо заявив, що грамота 1360 року є підробленою. Цей аргумент, а також детальний науковий аналіз самого тексту грамоти, і змушував О. Л. Петрова, А. Годинку, І. Холодняка та інших об'єктивних дослідників робити висновок про те, що зазначений документ було підроблено пізніше і він не міг бути складений в 60 – ті рр. XIV століття.

Ми не будемо детально зупинятися на аргументах О. Л. Петрова, А. Годинки та І. Холодняка, тим більше, що в аргументації О. Петрова і А. Годинки є окремі відмінності. Спробуємо проаналізувати грамоту 1360 року з точки зору окремих елементів дипломатики і середньовічної хронології. Спеціалістам у галузі дипломатики добре відомо, що духовні, договірні, дарчі грамоти та інші актові документи мають свою специфічну сталу структуру, яку ще називають формуляром грамоти. До нього входять: наррація, тобто виклад обставин, які передували складанню грамоти (акту); преамбула, тобто формулювання вищої мети складання грамоти (акту); інтитуляція, тобто позначення того, від чийого імені складався документ; інскрипція, тобто позначення адресата документа (грамоти, акту); санкція, тобто заборона порушувати вимоги грамоти (акту) під страхом тих чи інших видів покарань; диспозиція, тобто нормативні статті грамоти (акту), умови договору або розпорядження по суті справи.

Формуляр грамоти чи актового документу був більш-менш усталеним і не змінювався упродовж століть, хоча було й не обовязково, щоб, до прикладу, в кожній грамоті були присутніми "наррація" чи "преамбула". Таким чином, такий усталений формуляр давав можливість спеціалістам у галузі дипломатики вивчати зовнішню і внутрішню структури документа та їх еволюцію. Велике значення при цьому надавалося вивченню «інтитуляції», оскільки титул особи, від імені якої складалася грамота або актовий документ, давав можливість визначити юридичний статус даної особи щодо тієї чи іншої території, номінальним чи фактичним володарем якої вона була. У нашому конкретному випадку в грамоті 1360 року в «інтитуляції» йдеться про Федора Корятовича як «князя Мукачівського» (Dux Munkacsiensis), хоча ні «де-факто», ні «де-юре» Мукачівського князівства не існувало, а сам Корятович отримав від угорського короля в володіння Спішську і Маковицьку домінії. Така груба помилка

в «інтитуляції», що було не допустимо в документах подібного рівня, змушує безпристрасного дослідника цілком аргументовано сумніватися в оригінальності грамоти 1360 року.

Ми також залишаємо осторонь аналіз воєнно-політичних подій у Великому князівстві Литовському, із якого випливає, що у 1360 році подільський князь Федор Корятович ніяк не міг знаходитися на території північно-східних комітатів Угорського королівства, і переходимо до датування, а точніше особливостей датування грамот XIV століття. Порівняльний аналіз уже відомих ученим дарчих, договірних і духовних грамот XIV – XV століть [14] засвідчує, що при написанні дат в тексті ніколи, аж до XVI століття, не вказувався, та ще прописом, як це зроблено у грамоті 1360 року, день того або іншого місяця (octavo die mensis Martii). В грамотах, та й взагалі у актових документах XV століття, як правило, зазначалися наступні дні тижня: понеділок - feria secunda; вівторок – feria tertia; середа – feria quarta; четвер – feria quinta; п'ятниця – feria sexta; субота – feria septima або "subbotha"; неділя – feria prima. Дні ж позначалися за церковними святами, які випадали на той чи інший день, або на найближче до нього свято – як очікуване, так і минуле. Нагадаємо, що усі релігійні свята поділяються на неперехідні (festa immobilia), які припадають на одні і ті ж числа кожного року, і перехідні (festa mobilia), які переважно залежали від терміну Паски. [15] Через це зрозуміло, наскільки важко буває спеціалісту у галузі середньовічної хронології перевести середньовічне датування тієї чи іншої грамоти чи якого – небудь актового документа на той чи інший день місяця. До того ж необхідно зазначити, що у самому реченні, яке відображає дату документа, зустрічаються висловлювання "proxima", тобто «найближчого дня», "post festum", тобто «після свята» і "ante festum", тобто «перед святом» на честь якого-небудь святого. Через це, наприклад, останнє речення однієї із грамот XV століття, у якому йдеться про дату її створення пишеться так: «Дано найближчої середи перед святом Святого апостола Фоми, року Господнього одна тисяча чотириста п'ятнадцятого» (Datum feria quarta proxima ante festum Beati Thome apostoli. Anno Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo supradicto").[16] Ще раз нагадаємо,

[14] Див.: Mihályi János. Máramarosi Diplomák a XIV és XV századbol. – Máramaros – Sziget, 1900.

[15] Див.: Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990. – С. 190 – 191.

[16] Mihályi János. Op. cit. – 203 old.

що жодних інших правил датування грамот і актових документів XIV-XV століть у країнах Західної і Центральної Європи не допускалося. Таким чином, навіть якщо не брати до уваги аргументи О. Л. Петрова, А. Годинки, І. Холодняка, досить загальний аналіз грамоти Ф. Корятовича 1360 року з точки зору дипломатики і середньовічної хронології змушує об'єктивного дослідника поставити під сумнів її оригінальність.

Відповідь на питання про те, кому і для чого було потрібно створювати підробну грамоту, дав уже згадуваний нами Е. Ю. Перфецький. Він стверджує, що саме "...необхідність захисту економічних інтересів Мукачівського монастиря змусили І. Базиловича взятися за доведення оригінальності жалуваної грамоти кн. Корятовича, в результаті чого появилася його відома "Brevis notitia...", в двох місцях якої він, між іншим, з помітною тенденційністю старається доказати оригінальність цієї грамоти..." [17].

Вважаємо за доцільне зазначити, що у ході підготовки цієї публікації нам вдалося зробити декілька, на наш погляд, необхідних кроків.

1. На наш запит ми отримали фотокопію грамоти Ф. Корятовича, що зберігається у Словацькому народному архіві у Братиславі. Грамота написана готичним шрифтом. Печатка відсутня. Загальний огляд копії зазначеного документа дає нам підстави робити висновок, що вона не є оригіналом грамоти Ф. Корятовича 1360 року. Такої ж думки дотримується і директор Словацького народного архіву Радослав Рагач. На нашу думку, у Словацькому народному архіві зберігається копія грамоти Ф. Корятовича, виготовлена не раніше XVI століття. Про це свідчить носій інформації та спосіб (стиль) написання грамоти (копії).

2. Копія грамоти Ф. Корятовича, яка зберігається у Державному архіві Закарпатської області [18] (є і така!), очевидно, відтворена у XVIII ст. Її текст (шрифт не готичний) розміщений на двох стандартних аркушах А3. На другий аркуш винесено всього одинадцять рядків. Дата складання грамоти зазначена словами латинською мовою, а не цифрами, як у тексті грамоти, отриманої з Братислави. Початок грамоти теж суттєво відрізняється від братиславського варіанта, тобто текст, що зберігається у Берегівському

[17] Перфецкий Е. Ю. Вказана праця. – С. 71.

[18] Державний архів Закарпатської області. – Ф. 151. Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород. - Оп. 25. – Спр. 8. Декрет Мукачевского князя Ф. Корятовича об основании в г. Мукачеве монастыря. Копия. 8 мар- та 1360 г. (так в документі).– Арк. 1 – 2.

підрозділі Державного архіву Закарпатської області, можна назвати досить довільно і навіть, можна припустит,поспіхом виготовленою копією з копії так званої грамоти Ф. Коріятовича 1360 року (підробки).

3. Вперше у фонді № 151 "Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Мукачево" Державного архіву Закарпатської області, у липні 2010 року нами виявлено фотокопію грамоти Ф. Коріатовича, виготовленої О. Петровим у 1891 році [19]. Про неї він згадує у своєму листі до настоятеля Мукачівського монастиря А. Ф. Кралицького від 19 (7) травня 1891 року [20].

Додатки:

1. Копія грамоти Ф. Коріятовича від 8 березня 1360 року, що зберігається у Словацькому народному архіві в Братиславі; на одному арк., в одному прим.

2. Фотокопія грамоти Ф. Коріатовича від 8 березня 1360 року, що виготовлена у 1891 році О. Л. Петровим у Братіславі і нині зберігається у Державному архіві Закарпатської області; на одному арк., в одному прим.

3. Копія грамоти Ф. Коріатовича від 8 березня 1360 року, виготовлена орієнтовно у XVIII ст. і зберігається у Державному архіві Закарпатської області; на двох арк., в одному прим.

4. Фото портрета Ф. Корятовича, що знаходиться в Мукачівському Свято-Миколаївському монастирі.

5. Фото Е. фон Оттенталя; на одному арк.., в одному прим.

6. Титульна сторінка першого тома книги І. Базиловича "Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits…" ; на одному арк., в одному прим.

Автор висловлює вдячність кандидату історичних наук С. А. Вискварко за сприяння у підготовці публікації.

[19] Там же. – Оп. 20. – Спр. 281.Фотокопии грамот королей Матвея I, Влади- слава II и князя Федора Корятовича, сделанные профессором Санкт-Петер- бургского университета А. Л. Петровым. – Арк. 8. (Якщо раніше справа була не датованою, то нашими, спільними з кандидатом історичних наук, головним спеціалістом архіву Вискварко С. А., зусиллями нині на ній зазначено: 1891 рік).

[20] Див.: Делеган М., Вискварко С. Письма О. Петрова//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія/ Міністерство освіти і науки України; Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет"; [Редкол.: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Вид-во УжНУ "Говерла", 2008. – Вип. 21. – С. 226.

Протоієрей Олександр Гук

кандидат богослов'я СПбДА,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Актуалізація православної віри в контексті історії Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря

Актуалізація визначається як здійснення в реальності наявних можливостей. Історія Мукачівського монастиря в цьому відношенні являється показовою, оскільки їй притаманні такі особливості як архетипна основа, неперервність місії, духовне, інтелектуальне та церковно-адміністративне домінування. Всі ці особливості набувають єдиної цілісності, і в наш час їм притаманний взірцевий зміст.

Основи цього взірцевого змісту закладені в творчій діяльності духівника Мукачівського монастиря архімандрита Василія (Проніна) (1911-1997). В його богословських та наукових трудах всі ці складові одержали виразне втілення. Якщо звернутись до образної мови, в своїх творчих пошуках о. Василій осмислив історію Мукачівського монастиря від "альфи" до "омеги", виклавши цю повноту в своїх дослідженнях.

Для визначення домінуючого значення Мукачівського монастиря в історії православ'я на Закарпатті у о. Василія була, в певній мірі, ідеальна система відліку – він безпосереднім чином знаходився в просторі монастиря, відчуваючи його минуле, сьогоденне та майбутнє. Завдяки своєму винятковому обдаруванню, він зміг виразно визначити лінійну перспективу історичної місії Мукачівського монастиря від архетипних глибин християнського минулого нашого краю до сучасності.

Як вчений, о. Василій дослідив доісторичний зміст Чернечої гори. Тут присутній методологічний принцип, який вказує на те, що такої ж вичерпної скрупульозності слід очікувати і відносно історії монастиря. Чудовий огляд "До історії Мукачівського монастиря" є свідченням цьому.

Православна віра в своїй основі древня, яка веде свій початок від первісних витоків. Саме вона стала глибинним здобутком нашого народу, формуючи його самобутню самосвідомість та образ буття. О. Василій вказує на цю особливість: "При уважному вивченні мови, звичаїв та обрядів Закарпаття вражає їх дивовижна древність"[1].

Таким чином, православ'я стало архетипною основою історичної само ідентифікації нашого народу. О. Василій підкреслює: "В кінці X – на початку XI століття, тут вже було поширене слов'янське християнство у візантійській редакції"[2].

Чітко визначив він і історичні висновки, які стали класичними: "Християнство в Закарпаття принесли святі Кирил та Мефодій"[3]. Співзвучна його дослідницька направленість з висновками видатного церковного історика Є. Голубинського: "Св. Володимир запросив у Київ проповідників із Угорської Русі"[4].

Відмічає о. Василій і загальнослов'янську єдність на православній основі: "Преп. Мойсей Угрин був першим преподобним київських печер"[5]. Належать йому і оригінальні дослідницькі припущення: "Мукачівська єпархія могла бути однією із семи Панонських єпископств, заснованих архієпископом Мефодієм"[6].

Логічним наслідком таких висновків слід вважати і древність монастиря, який, згідно переданню, був заснований в XI ст. ченцями, що прийшли з Анастасією, дочкою Ярослава Мудрого.

Особливе значення Мукачівського монастиря в неперервності місії. Його духовний життєдайний вогник не затухав. Менш щасливою видалась доля інших наших древніх монастирів – Грушівського та Угольського. Їм довелось пережити час повного спустошення. Тому зрозуміло, що

[1] Архимандрит Василий (Пронин). Собрание трудов. – Ужгород: «Патент», 2010. – Т. 1. – С. 207.
[2] Там же. – С. 256.
[3] Там же. – С. 180.
[4] Там же. – С. 207.
[5] Там же. – С. 208.
[6] Там же. – С. 180.

монастир на Чернечій горі став центром духовного життя нашого краю впродовж всієї його християнської історії, незважаючи на дуже складне геополітичне положення, відмічене непримиримим протистоянням між католицькою Австрією та пророформаторською Трансільванією.

І в цих драматичних обставинах Мукачівський монастир продовжував залишатись символом приналежності нашого народу до первісних витоків своєї віри: "У народної маси Мукачівської єпархії хитань не було: вона прагнула залишатись у вірі своїх предків" [7]. Незважаючи на сильний тиск з боку католицьких королів та протестантських князів ", народ рішуче повставав проти заміни "старої віри", а разом з народом - і більшість духовенства"[8].

Виконуючи визначальну духовну місію, Мукачівський монастир в той же час був і просвітницьким центром в православному просторі нашого краю. Його багата бібліотека стала скарбницею історичної пам'яті нашого народу , з якої черпало натхнення багато дослідників. Усі їх творчі зусилля зводились до одного знаменника: православна віра нашого народу древня і являється основою духовної єдності як внутрішнім чином, так і зовнішнім.

Як приклад, можна взяти до уваги відношення о. Василія до дослідницької праці протоігумена Іоанникія Базиловича: "Ця книга мала велике значення для розвитку церковної та слов'янської самосвідомості місцевого населення, вказувала на спорідненість слов'янських племен, на зв'язки з древньою Візантією"[9].

Відмічає о. Василій і викладацьку діяльність ігумена Арсенія Кощака, яку можна вважати взірцевою.

Красномовним являється висновок відносно зв'язків між православними школами того часу, до чого Мукачівський монастир мав безпосереднє відношення: "Школа при Мукачівському монастирі відчувала вплив Острозької"[10]. Виявлялась ця єдність і в сфері формування мовної культури: "Граматика Мелетія Смотрицького мала вплив на закарпатську граматику Арсенія Коцака"[11].

---

[7] Там же. – С. 224.
[8] Там же. – С. 231.
[9] Там же. – С. 180.
[10] Там же. – С. 219.
[11] Там же. – С. 219.

До духовної та просвітницької місії Мукачівського монастиря долучається ще і церковно-адміністративна, яка вказує на те, що Мукачівський монастир був об'єднуючим центром у всій своїй повноті. І ця церковно-адміністративна складова у важкі періоди історії монастиря тільки підсилювала його міцність по відношенню до руйнівних зовнішніх факторів. О. Василій вказує: "Мукачівський монастир був резиденцією єпископа, що відображалось і на загально церковному житті. Народ, який приходив сюди на богослужіння, одержував не тільки духовно-моральну підтримку, але й початкові знання, відчуття єдності нащадків древньої Русі, усвідомлення народно-релігійного єднання"[12].

Відносно вищесказаних складових історії Мукачівського монастиря, о. Василію належить узагальнюючий висновок: "Все це необхідно приймати до уваги при вивченні діяльності та значення Мукачівського монастиря. Як резиденція єпископа він мав значення не тільки в якості джерела духовного просвітництва, але був і церковно-адміністративним центром, який об'єднував усіх віруючих, а за тих часів весь православний народ Закарпаття"[13].

Таким чином, архімандрит Василій (Пронін) з точки зору можливостей нашого часу визначив історію Мукачівського монастиря як неперервне здійснення православної віри у всій повноті її актуалізації: духовній, інтелектуально-просвітницькій, церковно-адміністративній.

О. Василію довелось жити в непростий час, але Мукачівський монастир продовжував здійснювати свою історичну місію, і в його просторі багатогранний талант о. Василія знайшов для себе натхненне джерело. Тому невипадково саме Мукачівський монастир став доленосним місцем його духовного та творчого подвигу, оскільки тут в найбільшій мірі зосередилось духовне та інтелектуальне надбання нашого православного народу.

В контексті історії Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря о. Василій сформував алгоритм актуалізації православної віри нашого краю. Він передбачає повне розкриття усіх складових цього процесу. Схоже на те, що наш час таку можливість надає. Будемо сподіватись, що ця обнадійлива перспектива здійсниться у всій повноті та завершеності.

[12] Там же. – С. 217.
[13] Там же. – С. 223.

Сергій Канайло

історик-краєзнавець,
науковий співробітник БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Життєвий шлях та пастирське служіння духівника Мукачівського монастиря Арсенія (в схимі Стефана (Зейкана)

Схиархімандрит Степан, в миру Зейкан Степан Іванович, народився 17 березня 1894 р. в с. Липча Хустського району в селянській родині Івана Олександровича та Олени Губаль.

У 1901 р. прийнятий до першого класу церковно-приходської школи у рідному селі, яку закінчив у 1909 р. У 1910 р. прийнятий на державну службу і працював прикажчиком на будівництві шосейної дороги Усть-Чорна – Брустури (теп. Лопухів) Тячівського району.

У 1916 р. мобілізований до австро-угорського війська і в тому ж році відправлений на Східний фронт. 31 серпня 1916 р. під містом Луцьк переходить лінію фронту і здається в полон до росіян. Невдовзі він опиняється у таборі військовополонених під Царицином (Волгоград). В кінці 1916 р. вступає у царицинський піхотний полк, а після жовтневого перевороту Степан Зейкан вступає до загону Червоної Гвардії, яку організував більшовик Іван Туляк. Невдовзі Степана призначають помічником командуючого і завідуючим відділом артилерійського забезпечення цієї армії. Під час кровопролитних боїв Степан був два рази поранений та контужений. В кінці листопада 1919 р. він здав свої повноваження іншому, а сам попросився у бойову частину на фронт. Але після медогляду лікарі, враховуючи поранення, визнали його не придатним до військової служби.

Після закінчення громадянської війни Зейкан повернувся додому,

але тут опинився під наглядом румунської поліції і весь час перебував під домашнім арештом[1].

30 березня 1924 р. вступає послушником до Свято-Миколаївського чоловічого монастиря в с. Іза. 20 серпня пострижений у малу схиму з іменем Арсеній. 3 вересня 1924 р. возведений у сан ієродиякона, а 4 вересня єпископом Досифеєм возведений у сан ієромонаха. Через два тижні, 15 вересня, отримує призначення на сільський прихід у с. Кошелево Хустського округу, а з 10 травня 1925 р. уже обслуговує прихід села Нижнє Селище[2].

5 листопада 1925 р. закінчив курси першої медичної допомоги.

15 листопада 1926 р. розпорядженням єпархіальної влади ієромонаха о. Арсенія переміщено на прихід у с. Великий Бичків Рахівського району, а через неповний рік, 1 серпня 1927 р.-, у с. Волове (теп. м. Міжгір'я)[3]. Тут прослужив трохи більше одного року і 1 листопада 1928 р. отримує благословення на обслуговування приходу с. Горінчево. Щоб підняти свій освітній і духовний рівень, молодий ієромонах у цьому ж році поступає на навчальні курси, організовані єпархіальною владою, і 30 березня 1929 р. успішно здає екзамени за програмою 4 класів гімназії. Отримавши відповідну освіту, о. Арсеній призначається вчителем релігії для дітей православного віросповідання у державній народній школі села Горінчева.

12 жовтня 1931 р. його переміщають на прихід села Рахово. Тут пробув недовго, бо вже 27 квітня 1932 р. служить помічником настоятеля у с. Великі Лучки. А через рік, 25 липня 1933 р., призначений помічником настоятеля до с. Ізи та вчителем Закону Божого для православних дітей місцевої народної школи.

Протягом 1933 – 1937 рр. відвідував пастирсько-богословські курси, які проводило єпархіальне управління[4].

Ревне та безкорисне служіння о. Арсенія у справі утвердження Святого православ'я були заслужено оцінені єпархіальною владою. 19 грудня 1938 р., в день Святого Миколая Чудотворця, у храмі Свято-Миколаївського Ізького монастиря, преосвященним єпископом Володимиром, він був возведений у сан ігумена.

---

[1] Особистий архів автора. – Автобіографія від 07.02.1949 р. – С. 1-2.

[2] Списокь и точное описаніе жизни братіи жіющихь и жившихь в монастыри Святителя о. Николая что при селе Иза, округа Хустскаго вь Карпатской Руси. – Рукопис. – С.18.

[3] Особистий архів автора. – Автобіографія від 07.02.1949 р. – С. 2.

[4] Там же.

В кінці 1944 р., коли фронт уже наближався до Карпат, о. Арсеній під час проповіді з церковного амвона закликав місцевий народ не підтримувати угорську владу, а чекати своїх братів. Про це було донесено угорським жандармам, і за цей вчинок його приговорили до смертної кари. Щоб не попасти у руки катів, духівник втік із села і до приходу Червоної Армії переховувався у навколишніх лісах. Крім цього, мав контакт з партизанами – забезпечував їх одягом і харчами. Після приходу в наш край Червоної Армії повернувся в Ізу і продовжував виконувати покладені на нього пастирські обов'язки.

У липні 1945 р. розпорядженням єпархіальної влади призначений духівником Липчанського монастиря[5]. 11 червня 1947 р. чинний єпископ Нестор своїм указом підтвердив призначення ігумена Арсенія на посаді духівника Свято-Різдва-Богородичного монастиря у с. Липча і одночасно благословив йому тимчасово нести послух благочинного Липчанського благочиння. Цікаво, що через декілька років благочинний усіх монастирів єпархії архімандрит Матфей писав про нього: «…В благочии он сумел скоро навести порядок, мир и покой. К богослужению проявляет большое усердие. Хороший хозяин»[6].

9 серпня 1949 р. розпорядженням архієпископа Макарія о. Арсенію доручено тимчасово обслуговувати парафію села Липецька Поляна.

Безкорислива та ревна праця монаха на ниві православ'я не могла залишитися непоміченою. На пропозицію єпископа Іларіона Святійший патріарх Алексій у 1952 р. нагородив ігумена Арсенія хрестом з прикрасами.

29 жовтня 1953 р. єпархіальною владою призначений благочинним всіх монастирів Мукачівської єпархії. А в честь 60-ти річчя від дня народження та в честь 30-ти річчя пастирського служіння у 1954 р. нагороджений саном архімандрита.

У червні 1955 р. о. Арсенія призначено настоятелем Свято-Миколаївського Ізького монастиря. Виконуючи новий послух, духівник прикладав багато зусиль для облаштування обителі. Наявні документи свідчать, що стараннями архімандрита і насельників обителі у 1957 р. в монастирі було збудовано новий господарський будинок розміром 30х10

[5] Там же – С.3.

[6] Тамже. Характеристика від 30 грудня 1950 р.

м., який замінив стару будівлю, зведену ще в 1925 р[7].

30 грудня 1957 р. архієпископ Варлаам видає розпорядження, за яким архімандрита Арсенія переміщено на посаду священика у Липчанський монастир, у якому знаходився до остаточної ліквідації у червні 1961 р.

Після закриття монастиря оселяється у с. Липча, а невдовзі призначається настоятелем цього приходу.

4 січня 1964 р., розпорядженням єпископа Боголіпа архімандрита Арсенія було переведено до Свято-Миколаївського Мукачівського монастиря і призначено помічником духівника обителі[8].

Відчуваючи наближення останньої години, о. Арсеній приймає постриг у велику схиму з іменем Степан.

Помер 8 червня 1971 р. і похований на цвинтарі Свято-Миколаївського Мукачівського монастиря.

[7] Там же. Документ від 1957 р.

[8] Там же. Указ єпископа від 04.01.1964 р.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря

Вивчаючи історичну спадщину Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря, його історичні постаті і діячів не можна оминути таку тему, як настоятельниці Мукачівського монастиря.

З історії заснування та діяльності монастиря від 1360 року відомо, що статус обителі був як чоловічий монастир. Зокрема про це йдеться в дарчій грамоті князя Федора Корятовича, написаній латинською мовою готичними буквами на пергаменті[1]. В наші часи грамоту переклав з латинської мови покійний професор УжНУ Ю. Сак[2]. Відомо, що оригінал грамоти єпископ Петро Парфеній 1550 року передав архієпископу Естергомському Юрію Ліппаю, який здав її в Братіславський архів, де вона зберігається й тепер.

Серед іншого в грамоті записано: «Мы, Божьей милостью, [Великий] князь Мукачевский Федор Корятович, являющийся в настоящем и обозримом будущем, единственным [правителем], намереваемся сделать ряд распоряжений […] о Монастыре Святого Николая и о нашем древнем городе Мукачево, который [с давних пор] выказал свою приверженность к грече-

[1] Дет. Див: Петров А.Л. О подложности грамоті князя Феодора Коріатовича 1360 г. // Материалы для истории Угорской Руси. – Кн. III. – СПб., 1906.

[2] Сак Ю. Грамоти в історичній праці Іоаникія Базиловича // Карпатський край. - № 5-7. – Річник 6-ий. – Ужгород, 1996. – С. 101 -102.

ской или русской [русинской] вере и нравам: и тем русским [русинским] монахам, основавшим [монастырь] и поселившимся [здесь], и являющимся [там] опорой всех русских [русинских] монахов […] »[3].

Таким чином, Мукачівський монастир у XIV ст. згадується, як чоловічий. В такому статусі він залишався до XX століття.

Відносно жіночих монастирів на Закарпатті, взагалі, цікавим виглядає рідкісний історичний факт. Відповідно до джерельних свідчень, після смерті Феодора Корятовича його вдова Кіріакія або ж Домнікія[4] побудувала на протилежному, лівому березі Латориці жіночий монастир. Як довго він існував – невідомо. Владислав Туровцій повідомляє[5], що його руїни виднілися ще у XVIII ст. Це, практично, перша згадка про жіночий монастир в Мукачівській єпархії.

Після Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.), в жовтні 1945 року православна Мукачівська єпархія перейшла під юрисдикцію Руської Православної Церкви.[6] Почало відновлюватися церковне життя краю. Відкриваються закриті обителі, нові приходи, люди стали йти в храми.

Через два роки, власне у квітні 1947 року, звільнений монахами-василіанами Мукачівський Свято-Миколаївський монастир було передано Православній Церкві.

Спочатку церковною владою було заплановано відродити Мукачівський монастир у попередньому статусі, тобто як чоловічий. Його настоятелем було навіть призначено нині вже преподобного Іова Угольського (Кундря †1985 р.). Проте, радянська влада категорично не дозволила діяльність чоловічого монастиря, як розсадника духовенства в центрі Закарпаття. З метою ж збереження обителі, по благословенню Патріарха Московського і всієї Русі Олексія I (Симанського), Мукачівський монастир стає жіночим.

По благословенню єпископа Мукачівського і Ужгородського Нестора до обителі над Латорицею разом з половиною сестер Липчанського Свято-Різдва Богородиці жіночого монастиря перейшла і відома подвиж-

---

[3] Василий (Пронин), архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. – Свято-Николаевский Мукачевский монастир. – ОРП «Филокалия», 2005. – С. 461.

[4] Так її ім'я означене в «Помянику» Мукачівського монастиря XVIII ст.

[5] Turóczy Ladislaus. Ungaria suis cum regibus compendio data. Tyrnaviae, 1729.

[6] Василий (Пронин), архимандрит. Праздник церковного единства (20-летие воссоединения закарпатских греко-католиков с Русской Православной Церковью) // ЖМП. – №11. – 1969. – С. 12-16.

ниця благочестя, ігуменя Параскева (Прокоп) (30.04.1896-04.04.1967)[7].

Ігуменія Параскева

Вона стала першою настоятелькою жіночого монастиря[8]. Залишаючи її цікаву і насичену подіями особисту біографію, коротко зупинимося на її правлінні Мукачівською обителлю в 1947-1967 рр.

Післявоєнні роки були важким періодом у суспільному житті всього народу. Не складало виключення і церковне життя. Тому, часи управління Мукачівською обителлю у післявоєнний період були надскладним завданням. Організація життя обителі, ремонтно-реставраційні роботи, непростий церковно-політичний стан у краї все це характеризує умови, в яких опинилася вже немолода настоятельниця монастиря.

В часи настоятельства матушки Параскеви у Мукачівському монастирі відбулося багато церковно-історичних подій.

Ключовою подією за правління ігумені Параскеви стало перш за все возз'єднання греко-католицького духовенства Закарпатської області з Руською Православною Церквою. Торжественний акт возз'єднання відбувся у 1949 році в день святкування Успіння Божої Матері, у головному храмі Мукачівського монастиря.

28 серпня 1949 року в Мукачівському монастирі, де зібралися понад 20 тисяч віруючих і сотні священиків, було оголошено про закінчення діяльності Ужгородської унії [9].

На чолі ініціативної групи по возз'єднанню був протоієрей Іриней

---

[7] Пронин Василий, архимандрит. Игумения Параскева (Прокоп). Некролог. // ЖМП. – №. 07. – 1967. – С.18-21.

[8] Дет. див: Пронин Василий, архимандрит. Игумения Параскева (Прокоп). Указ. соч.; Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району (XX століття): Видання друге, змінене, доповнене /Передмова проф. Д. Данилюка. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 115-116; Його ж: Життєвий шлях ігумені Параскеви (Прокоп) // Живой Родник. Донецк. – 2008. – №4. – С. 23-26; Його ж: Ігуменя Параскева (Прокоп) // Православний літопис. – 2009. – №2. – С. 14-17.

[9] Ярема Василій, протоієрей. З історії Православ'я на Закарпатті // Православний Вісник. – № 3. – Березень. – Київ, 1990. – С. 34.

Кондратович. Торжества очолив тодішній правлячий архієрей, архієпископ Львівсько-Тернопільський і Мукачево-Ужгородський Макарій (Оксіюк)[10] .

До свята Успіння 1949 року Святійший Патріарх Олексій прислав у благословення Мукачівській обителі ікону Володимирської Божої Матері. Ця свята ікона стала символом духовної свободи всіх православних віруючих Закарпаття [11].

В часи настоятельства ігумені Параскеви в 1956 році із обителі було направлено кілька сестер до Горненського жіночого монастиря біля Єрусалима [12]. Започаткована ще тоді ця традиція Мукачівського монастир, продовжувалася ще довгі роки.

У 1960 році Мукачівський монастир святкував своє 600-річчя з першої документально зафіксованої історичної дати [13].

Духівниками обителі в часи правління матушки Параскеви були відомі подвижники благочестя нашого краю схіархімандрит Пантелеймон (Кундря), (1947-1950), архімандрит, нині прославлений в лику святих преподобний Іов (Кундря) (1950), архімандрит, згодом митрополит Дорофей (Філіп) (1951-1955), архімандрит Василій (Пронін) (1964-1997).

В керівництві монастирем ігуменя Параскева проявляла глибокий духовний досвід, постійно слідкувала за кліросним послухом і завжди сама читала повчання сестрам на запричасному стиху з творінь святих отців, аскетичної літератури. Завжди приймала їжу разом з сестрами, часто розмовляла про монашу дисципліну тощо.

Про великий духовний авторитет ігумені свідчить як її особистий життєвий шлях, так і величезна кількість телеграм зі співчуттям з приводу смерті матушки. В день похорон телеграми надіслали: Митрополит Празький і всієї Чехословаччини Дорофей, митрополит Крутицький і Коломенський Пімен, митрополит Загребський Дамаскін, митрополит Кишинівський Нектарій, архієпископ Джорданвільський Аверкій, архієпископ Калининський Іннокентій, архієпископ Івано-Франківський Іосиф, архієпископ Рижський Леонід, архієпископ Львівський Миколай,

[10] Василий (Пронин), архимандрит. Праздник церковного единства (20-летие воссоединения закарпатских греко-католиков с Русской Православной Церковью). Указ. соч. – С. 12-13.

[11] Гавриленко З. Монастир на Чернечій Горі // Православний Вісник. – № 10. – Жовтень. – Київ, 1990. – С. 14.

[12] Пронин Василий, архимандрит. Игумения Параскева (Прокоп). Указ. соч. – С.18-20.

[13] Пронін Василій, архімандрит. До шістьсотріччя Мукачівського монастиря // Православний Вісник. – № 2-3. – Лютий-Березень. – Львів, 1960. – С. 46-47.

єпископ Іванівський Полікарп, єпископ Волоколамський Пітірім, єпископ Тегельський Іонафан, ректор Московської духовної академії єпископ Дмитрівський Філарет, намісник Почаївської лаври архімандрит Августин, намісник Одеського Успенського монастиря архімандрит Борис, декан Пряшівського богословського факультету прот. А. Михалов, ігумені монастирів – Пюхтицького, Корецького, Київського, Ризського та інші [14].

Ігуменія Афанасія

Похоронена ігуменя Параскева на монастирському кладовищі.

Наступницею матушки Параскеви стала ігуменя Афанасія (Багуряк) (08.01.1913-22.12.1984), яка була настоятелькою Мукачівського монастиря з 1967 по 1984 роки [15].

В 1947 році, в часи повернення обителі, разом з кількома інокинями майбутня ігуменя була прийнята в древній Мукачівський Свято-Миколаївський монастир.

Через два місяці після призначення настоятелькою Мукачівської обителі, по благословінню Святійшого Патріарха Олексія I, возведена в сан ігумені [16].

Відомо, що в 1971 році ігуменя Афанасія була учасницею Помісного Собору Руської Православної Церкви, на якому було обрано нового Патріарха Пімена (Ізвекова)[17] .

Ігуменя Афанасія багато потрудилася для благоустрою монастиря. В 1975 році був реставрований інтер'єр Миколаївського храму, в 1978 році проведений повний ремонт монастирських будівель.

Матушка ігуменя Афанасія всім серцем любила храм Божий і постійно була присутня на всіх богослужіннях.

---

[14] Пронин Василий, архимандрит. Игумения Параскева (Прокоп). Указ. соч. – С.21.

[15] Пронин Василий, архимандрит. Игумения Афанасия (Багуряк). Некролог // ЖМП. – №. 04. – 1985. – С. 23-24.

[16] Там же.

[17] Там же.

По благословінню Святішого Патріарха Пімена, в 1971 році ігуменя Афанасія була нагороджена хрестом з прикрасами, а до дня свого 70-річчя – орденом святого князя Володимира III ступеня[18] .

Незмінним духівником обителі за настоятельства матушки Афанасії був архімандрит Василій (Пронін).

Час правління монастирем ігуменею Афанасією припав на складну церковно-політичну ситуацію в країні загалом. Хрущовські гоніння, період утисків і знущань – все це було складовими факторами цього періоду.

В Мукачівському монастирі в той час проходили своє пастирське служіння багато священиків і монахів, яким просто ніде було служити, а іноді їх навіть переслідували представники КДБ.

На похорони настоятельниці у грудні 1984 року прибули настоятельниця Покровського монастиря в м. Києві ігуменя Маргарита, ігуменя Софронія, колишня настоятельниця Горненського монастиря, настоятельниця Корецького Свято-Троїцького монастиря – ігуменя Наталія, настоятельниця Чумалівського Вознесенського монастиря ігуменя Євгенія та інші. Було направлено десятки телеграм від відомих ієрархів РПЦ, в тому числі і від патріарха Пімена [19].

Похоронена ігуменя Афанасія на монастирському кладовищі, поряд з могилою ігумені Параскеви.

Ігуменія Феофанія

12 лютого 1985 року наказом Святішого Патріарха Московського і всієї Русі Пімена настоятельницею Мукачівського монастиря була призначена його насельниця, монахиня Феофанія (Бобер), яка керувала монастирем з 1984 по 1993 роки [20].

Майбутня ігуменя народилася 16 жовтня 1919 року в селі (сьогодні смт. – О.М.) Міжгір'я. Як і попередниці проходила послух в жіночому монастирі в с. Липча. В 1945 році пострижена, в монашество схиархімандритом Пантелеймоном (Кундрею). Насельницею Мукачівського

[18] Там же.

[19] Там же.

[20] Игумения Феофания – настоятельница Свято-Николаевского монастыря в г. Мукачево // ЖМП. – №. 05. – 1985. – С. 21.

монастиря стала в 1961 році[21] .

Діяльність матушки Феофанії на посаді настоятельниці Мукачівської обителі припала водночас на часи святкування ювілею тисячоліття Хрещення Київської Русі та відродження Православ'я в єпархії в 90-х роках.

Після призначення настоятелькою обителі монахині Епістимії, ігуменя Афанасія 21 серпня 1993 року відбула до Свято-Різдва-Богородиці жіночого монастиря в с. Липча.

Померла 2 липня 2002 року. Похоронена на монастирському кладовищі Свято-Введенської жіночої обителі в с. Кушниця.

З благословення Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви, відповідно до наказу (№ 1369) від 21 серпня 1993 року настоятелькою Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря було призначено сьогоднішню ігуменю Епістимію (Щербан). Того ж року матушка Епістимія була нагороджена хрестом з прикрасами.

У 2002 році грамотою митрополита Київського і всієї України Володимира «за заслуги перед Українською Православною Церквою та у зв'язку з десятиліттям Харківського собору» нагороджена ювілейною медаллю «Харківський собор – 10 років» 1 ступеня[22] .

Відповідно до наказу президента України (№ 1159) від 3 березня 2006 року нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня[23] .

Згідно з наказом (№ 203) від 22 травня 2008 року «за усердне служіння Церкві Христовій» по благословенню Митрополита Володимира, по представленню єпископа Мукачівського Феодора була нагороджена правом носіння другого хреста з прикрасами[24] .

Завдяки організаторським здібностям матушки Епістимії Мукачівська обитель за роки її правління значно розквітла і поповнилася

Ігуменя Епістимія

[21] Там же.

[22] Особистий архів настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря ігумені Епістимії (Щербан).

[23] Там же.

[24] Там же.

новими насельницями. Станом на 2010 рік в обителі проживає 2 схімонахині, 34 монахині, 21 інокині та 8 послушниць.

Сьогодні в обителі проводяться масштабні ремонтно-реставраційні роботи. З благословення митрополита Київського і всієї України Володимира у 1997 році до монастиря було перевезено частицю мощей преподобного Моісея Угрина, а в 2008 році з благословення митрополита Володимира за сприяння архієпископа Мукачівського і Ужгородського Феодора відбулося перезахоронення нетлінних останків архімандрита Василія (Проніна).

Буття Мукачівського монастиря в статусі жіночої обителі - це своєрідна і унікальна сторінка в житті всього Православ'я на Закарпатті.

Як в часи повернення унійних священників в лоно своєї Церкви, так і в часи гонінь на Церкву обитель стала своєрідним пристанищем для духовенства. У 1960-ті роки, коли було закрито практично всі монастирі області, ця обитель не лише не закривалася, але й стала місцем, куди переводилися всі монахині з інших монастирів. Завдяки останньому чиннику, велика кількість колись закритих монастирів, знову могла жити і відроджуватися тими ж сестрами, яких колись виганяли з їхніх монастирів.

Як і у всі часи свого існування обитель стала розсадником єпископату і духовенства. В часи служіння в монастирі отця Василія (Проніна) монастир зазнав свого духовного ренесансу в історичному, культурному, богословському і науковому полях.

Сьогодні монастир продовжує жити своїм звичним монашим життям і несе у світ найголовніше – молитву за всіх нас.

Василь Пагиря

краєзнавець, письменник

Духівник Мукачівського монастиря, архімандрит Василій (Пронін)

Про архімандрита Василія (Проніна) я вперше почув від землячки Олени Михайлівни Рудловчак. Вона приїхала з Пряшева, де працювала в університеті, до рідного Мукачева і попросила мене прийти з нею до отця Василія. Попереджений про наш приїзд, він чекав нас на лавці біля монастирської церкви.

Олена Михайлівна привезла для нього свіжі номери журналу «Дукля», на які він завжди з нетерпінням чекав, бо там інколи друкувалися і його матеріали. Розпитував про літературне життя у Пряшеві, оскільки багатьох літераторів знав особисто. Його цікавило і літературне життя в Мукачеві, бо я тоді очолював літературне об'єднання «Полум'я».

У своїй келії показав нам картини, серед яких і «Явлення Ангела на річці Латориці князю Федору Корятовичу», на якій ангел показує князеві, де будувати монастир. На стіні висіли два портрети: Олександра Духновича й Івана Раковського. Портрет О. Духновича він подарував Олені Михайлівні, який вона потім передала Свидницькому музею. В монастирському храмі показав і кілька ікон, написаних ним.

Того вечора ми довго були в гостях у архімандрита. Він розповів про навчання в Бітолі (Югославії), де студіював богослов'я, згадував однокурсника Миколу Щербея, що був тоді священиком у Великих Лучках, редагував Православний календар, а згодом став секретарем Міхаловецької єпархії у Словаччині, про інших богословів, з якими і вчився.

З того часу моя перша зустріч з о. Василієм переросла в постійну дружбу. Я щомісяця кілька разів приходив до архімандрита, приносив на його прохання нові видання. Почувши, що я готую до видання книжку про монастирі Закарпаття, він показав мені «Списання обителей Марамороських древле бывших» 1788 року, написаний ігуменом Антонієм Коцаком, який я включив як додаток до готованої книжки «Монастирі Закарпаття». Запропонував історичні джерела, в яких йшлося про монастирі.

Архімандрит Василій (Пронін) в 1951 році описав бібліотеку Мукачівського монастиря, яка нараховувала 6400 книг основного фонду на 17 мовах світу. Там була і велика кількість рукописів Іоанникія Базиловича, Арсенія Коцака, Олександра Духновича, Василя Довговича та деяких інших церковних діячів.

Отець Василій пам'ятав рукописи Арсенія Коцака, між якими були не дві «Граматики», про які ми знали, а три. Назва третьої - «Школа или училище Граматики Русской и прочих многоразличных наук и сведений». Вона мала 139 сторінок. Був ще рукопис «Образ или Чин обители Мукачевской на Горе Черник» в п'яти томах. Рукописи Василя Довговича мали 1694 листи. Це рукописний збірник «Поемата Базилії Довговича», в якому 190 поезії. Листування ігумена-письменника Анатолія Кралицького з Іваном Франком, Яковом Головацьким та Михаилом Драгомановим зникло ще до того, як у монастир прийшов о. Василій.

Архімандрит Василій (Пронін) написав «Історію Мукачівської єпархії з найдавніших часів до Першої Світової війни 1914 року». За це Вчена Рада Московської Духовної Академії присвоїла йому вчений ступінь кандидата богослов'я. Один примірник рукопису він надіслав для друку у видавництво «Карпати», звідки заступник директора видавництва Степан Лендел привіз мені його для редагування. Ми з о. Василем рукопис доопрацювали, і останній варіант книги вийшов під назвою «История Православной Церкви на Закарпатье» у видавництві «Філокалія» 2005 року після смерті архімандрита.

Коли я був у о. Василія, він показував мені свою археологічну працю «Палеоліт Чернечої Гори», а також зібрані ним на території гори кілька сот камінців, які паспортизував. Я на прохання архімандрита передав їх Мукачівському музею в замок «Паланок». Цю працю обіцяв видати Мукачівський міськвиконком, і уривки з неї друкувалися в газеті «Мука-

чево». Бачив я в о. Василія ще кілька наукових і богословських праць. Це «Гравітація і відродження», «Лінгвістичне Закарпаття», «Біблія і математика», «Обряди Мукачівського монастиря», «Возрождение и воскресение», «Чернецький статут». Він знав понад 14 мов.

Ще у вересні 1954 року архімандрит Василій знайшов на околиці монастиря біля села Фрідешово печерний монастир. На його думку, його засновниками, мабуть, були монахи, які супроводили дочку Ярослава Мудрого Анастасію, яка вийшла заміж за угорського короля Андрія і, повертаючись з Києва, залишила тут ченців. Отець Василій приймав участь у розкопках цих печер, в яких знаходив на стінах різні написи.

Історію Мукачівського монастиря, написану отцем Василем російською мовою, я переклав українською і на його прохання надрукував у газеті «Новини Закарпаття» в 1991 році, а статтю «Угольський монастир»- в газеті «Християнська родина».

Архімандрит завжди з жалем згадував передачу монастирської бібліотеки, яку розпорошили між різними установами. Так частина бібліотеки була передана в Ужгород університетській бібліотеці, краєзнавчому музею, а в Берегово - у фонди обласного архіву. Забрано без опису книги, і тільки зберігся опис частин книг і деяких експонатів за підписом директора краєзнавчого музею О. Шабаліна.

На прохання о. Василія я опублікував у журналі «Дукля» список тих книг монастиря, які забрали в краєзнавчий музей за вказівкою єпархіального управління, яких тепер із свічкою в руках не знайдеш. Зникли хрести ручної роботи XVI-XVIII століть, ікони, картини. Чаші і безцінна різб'яна дошка з автографами письменників і відомих людей Закарпаття.

Відзначаючи 50-річчя Ковнерських подій у Мукачеві, гості з діаспори, знаючи нашу дружбу з архімандритом, попросили мене влаштувати їм зустріч з о. Василієм. Хоч він і хворів, але відмовити не міг. Вийшов до них і під стіною храму розповів про історію монастиря, показав могили церковних діячів. Обласне телебачення зняло кінострічку про о. Василія і зустріч з ним в монастирській церкві.

Наш земляк-письменник Федір Іванчов працював головним редактором журналів «Дукля» і «Дружно вперед» у Пряшеві, якому я висилав статті о. Василія. Так було надруковано в «Дуклі» 1958 року його статтю «Где был напечатан Урбариум?», а в «Дружно вперед» - «Нові дані про

лексику О. В. Духновича».

В своїй кандидатській дисертації «История Мукачевской епархии» архімандрит Василій, посилаючись на історика Голубинського писав, що князь Володимир запросив до Києва з Угорської Русі проповідників. Мабуть це були брати Угрини – Мойсей і Єфрем. Володимир взяв у жони одну із закарпатських дівчат. Моисей помер 1043 року і частина його останків знаходиться тепер у храмі Мукачівського монастиря. Отець Василій написав «Акафист преподобному Мойсею Угрину».

Келія о. Василія була переповнена книгами, рукописами, журналами, філософською та історичною літературою. Він був і прекрасним майстром пензля. Його картини прикрашають монастирські приміщення, ікони – монастирський храм. Він залишив рукопис «Истории Мукачевской епархии» після 1914 року (близько 200 машинописних сторінок).

Архімандрит Василій (Пронін) користувався особливою повагою і любов'ю серед духовних осіб, інтелігенції і простого люду. У ньому відчувалася надзвичайна енергія. Видатний богослов, науковець, історик залишив помітний слід в історії Закарпаття. До нього приходили за порадою вчені навіть з діаспори, письменники, журналісти – всі, хто хотів почути правду з вуст Людини від Бога.

В останні два роки життя архімандрит недужав, був прикутий до ліжка, але приймав всіх, хто приходив до нього. У ніч з 4 на 5 січня 1997 року монастирські дзвони рознесли сумну звістку: отець Василій відійшов у вічність. Два місяці перед його кончиною я був у нього, і ми майже дві години обговорювали різні проблеми. Тепер вже немає гідного порадника. Господи, прийми його душу в своє небесне царство!

Література:

1. *Пагиря В.* Чернеча Гора. (Історія Мукачівського монастиря). – Видавництво: Поличка «Карпатського края». – Ужгород, 1991.

2. *Пагиря В.* Де бібліотека Мукачівського монастиря? // Карпатський край. – 15 жовтня. – 1991.

3. *Пагиря В.* Конференція та екскурсії з нагоди 50-річчя Ковнерських подій (Виступ отця Василія Проніна) // Новини Мукачева. – 8 липня. – 1992.

4. *Пагиря В.* Кончина духовного сподвижника (Некролог) // Новини Мукачева. – 17 січня. – 1997.

5. *Пагиря В.* На околиці Фрідєшова існував печерний монастир (До витоків історії Мукачівського монастиря) // Старий Замок Паланок. – 28 квітня-4 травня. – 2005.

6. *Пагиря В.* Архімандрит Василій (Пронін) (1911-1997) // Енциклопедія „Закарпаття: хто Є хто". Присвячується 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною. – Київ, 2005.

7. *Пагиря В.* Архимандрит Мукачевского монастыря // Русская культура Закарпатья. – Альманах 2006. – Ужгород, 2006.

8. *Пагиря В.* Видатний богослов, науковець, історик // Трибуна. – 16 серпня. – 2008.

9. *Пагиря В.* Архімандрит о. Василій Пронін. – (Збірка авторських статей та інтерв'ю, присвячених архімандриту Василію Проніну). – Мукачево: Карпатська вежа, 2008.

10. *Пронин Василий, архимандрит*. История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 г.). Кандидатская диссертация. – Издана: Издательство „Φιλοκαλια", 2005. – Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005.

11. *Шпонтак О.* Слово про архімандрита о. Василія Проніна // Мукачево. – 23 вересня. – 2008.

Андрій Світлинець

історик-краєзнавець, директор районного історико-краєзнавчого музею м. Іршава, науковий співробітник БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Життєвий шлях та церковне служіння єпископа Іоаникія Зейкана (…?... – 8.11.1686 р.)

Про постать останнього православного єпископа на Мукачівській кафедрі у середині XVII ст. говорити багато не треба. Дослідники церковної історії краю [1] не могли оминути особистість Іоаникія Зейкана, правління якого припало на доволі складний і суперечливий період в історії нашого краю.

На превеликий жаль, відомостей про цю постать збереглося дуже мало і багато з них носять суперечливий характер. Відомо, що Іоаникій Зейкан народився у селі Імстичево Березького комітату і належав до ня-

[1] Дулішкович І. Историческія черты Угро-Русскихь. – Т. I-III. – Унгвар, 1875-1877; Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 1-5. Ужгород, 1999-2004; Петров А. «Старая вера и унія в. 17-18 вв. Пояснительная записка // Матеріалы для исторіи Угорской Руси. – Т. I. – С-Пб., 1905.; Т. II. – С-Пб., 1906; Сабов Е. Христоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников. – Унгвар, 1893; Лелекач М. Зейкан (До історії фамиліі Зейкань). Литературно-наукова бібліотека. Ч.II. - Выданя ПОН. – Унгварь 1942; Пронин В., архімандрит. История православной церкви на Закарпатье. – Свято-Николаевский Мукачевский монастирь, 2005; Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Т. I-II. – Рим-Львів, 1997; Пап С. Історія Закарпаття. Івано-Франківськ, 2002. – Т. I – III; Фенич В. Заснування Імстичівського монастиря та його діяльність в Австрійські і Австро-Угорські часи // Карпатика. Вип. 12. – Ужгород, 2001.

меського роду. Рік народження невідомий, так само як і мало відомо про його життєвий шлях до 1650-х рр.. Наявні документи лише засвідчують, що він був сином нямеша Андрія Зейкана, служив в Імстичеві приходським священиком, був одружений і мав сина [2].

У 1652 (1651(?)) році за сприяння семигородської княгині Сусанни Лоранфі, вдови князя Юрія І Ракоці [3], у місті Ясси (Молдавія) висвячується на єпископа для православних вірників Мукачівської єпархії. Підтвердженням цьому є дарча грамота за 1654 рік, в якій він згадується уже як єпископ. Окрім цього, в документі повідомляється, що в с. Імстичево діє заснований ним Свято-Архангело-Михайлівський монастир, ігуменом якого є його син [4]. На час призначення Мукачівським єпископом Зейкан уже був вдівцем [5].

Після висвячення, єпископ Іоаникій перебирається до Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря і звідти править православними приходами єпархії. Юридично його влада поширювалася на Березький, Угочанський та Мараморoський комітати. Під час своєї пастирської діяльності Іоаникій Зейкан зумів у 1661 році за кошти молдавського князя Костянтина Басараба розпочати будівництво першої монастирської кам'яної церкви, яка мала замінити старий дерев'яний храм, зведений ще Федором Корятовичем. Цікаво, що тодішні обставини змусили Зейкана невдовзі покинути Мукачівський монастир і перебратися до Імстичева, але він і звідти зумів через свого ставленика Мефодія Раковецького [6] продовжити і успішно закінчити будівництво. Історія свідчить, що це була споруда із квадратних каменів, і хоч храм не мав вікон, але купол зроблений у східному стилі та прикрашений на стінах багатьма окрасами, вирізьбленими з каменю [7]. Про цю пам'ятну подію свідчив напис, зроблений слов'янськими буквами на кам'яній плиті :

- Феодор Кериатович князем был
- За отпущение грехов монастырь зробил.
- Древяна церковь от веку зоставала,

[2] Сабов Е. Христоматія … – С. 49-51.
[3] Петров А. «Старая вера и унія … – Т.II. – С-Пб., 1906. – С. 21.
[4] Сабов Е. Христоматія … – С. 51.
[5] Пекар А. Нариси історії ... – Т. І. – С. 40.
[6] Фенич В. Заснування … – С. 24.
[7] Лучкай М. Історія карпатських... – Т. ІІ. – С.299.

- А теразнейшаго року 1661 каменная стала
- Чрез Костантина воеводу Мултянского
- З Неделею на имя госпожею его.
- Владыкою на тот час Иоанникий зоставал
- Зо Мстичова о том ся пылко старал
- И той камень зробити дал
- Року 1661 мая 13 [8].

На превеликий жаль, цей храм зруйнував у 1826 р. протоігумен монастиря Боніфатій Стромецький без якоїсь потреби і без відома єпископа [9].

Також збереглися відомості сучасників про єпископа Зейкана, які свідчили про його твердість і приверженість (прихильність) православному віросповіданню [10].

Але після смерті князя Юрія II Ракоці, коли угорська частина володінь семигородських князів (включаючи Мукачево) відійшла до імператора Леопольда, власниця Мукачева Софія Баторі перейшла в католицтво. На Мукачівську кафедру призначили нового єпископа – Петра Парфенія. А тому влітку 1664 року [11] Іоаникій Зейкан був змушений назавжди покинути єпископську резиденцію в Мукачеві і переселитися до своєї вотчини в Імстичівський монастир, звідки продовжував правити православними приходами. Найкраще про наслідки його діяльності засвідчила перевірка священиків, зроблена у 1725 році, з якої випливає, що Іоаникій висвятив для Мараморошського, Березького та Угочанського комітатів велику кількість священиків [12].

Але недовго затримався єпископ і в Імстичівському монастирі. Напевно, обставини змусили його покинути рідну домівку і перебратися подалі в гори – до Углянського монастиря, де він і далі продовжував виконувати свої пастирські обов'язки – духовно підтримував українські приходи в Мараморощі, а з 1665 року, після смерті єпископа Сави Баранковича, ще й румунські [13].

Про останні дні Іоаникія Зейкана, місце його смерті та поховання

[8] Пронин В. История православной… – С. 226.
[9] Дулішкович І. Историческія… – Т.II. – С.122-123.; Лучкай М. Історія карпатських … - Т.II. – С. 299.
[10] Петров А. «Старая вера и унія… – Т.II. – С-Пб., 1906. – С. 24.
[11] Петров А. Там же.
[12] Лучкай М. Історія карпатських... – Т.II. – С.229.
[13] Пап С. Історія Закарпаття. – Т.II. – С. 235.

в істориків немає одностайної думки. Деякі вважають, що єпископ помер і похований в Углянському монастирі, а Е. Сабов навіть пише, що той помер і похований у Мукачівському [14]. Остаточну ясність вніс М. Лучкай, опублікувавши свідчення духовенства Бичківської державної домінії. Один із опитаних свідків, 53-річний Григорій, парох із Нижньої Нересниці, повідомив, що протягом півроку особисто допомагав Іоаникію у проведенні обрядів і у його присутності єпископ завершив свій земний шлях в Імстичівському монастирі [15]. Дослідник Олексій Петров, на основі опублікованих документів, наводить і дату смерті - 8 листопада 1686 р. Поховальний чин відслужив ієромонах Мефодій Раковецький, тодішній намісник Мукачівського монастиря [16].

Час і обставини, які склалися пізніше, зітерли всі сліди останнього перебування Іоаникія Зейкана в Імстичівському монастирі, і вже ніхто достеменно не зможе підтвердити чи заперечити факт його поховання саме тут.

Але історія отримала своє продовження.

У період 1999 – 2000 рр., коли внутрішній монастирський дворик ще належав розташованій поряд школі-інтернату, тут проводилися роботи по благоустрою спортивної площадки. Випадково, під час земляних робіт, поряд із житловим корпусом ківш бульдозера вирив залишки якогось, невідомого, до цього часу, поховання. Виявилося, що це був кістяк людини, похованої у добротній дубовій домовині (за свідченням очевидців досить добре збереглися дошки). Ігумен нововідновленого монастиря ОО. Василіан о. Михайло Васько наказав зібрати кістки і перепоховати на монастирському цвинтарі. Є припущення, що було знайдено втрачену могилу саме засновника Імстичівської обителі – єпископа Іоаникія Зейкана...

[14] Сабов Е. Христоматія… – С. 51.

[15] Лучкай М. Історія карпатських… Т.ІІІ. – С. 206.

[16] Петров А. «Старая вера и унія… – Т.ІІ. – С-Пб., 1906. – С. 25.

Протоієрей Димитрій Сидор

кандидат богослов'я МДА, настоятель Ужгородського Свято-Хресто-Воздвиженського собору

Роль Мукачівського монастиря у збереженні Православ'я і формуванні національної самосвідомості Руських Верхнього Потисся.

В історії Православної Церкви на руських землях, при тому, що ніби написана маса праць на цю тему, все одно, залишаються ще білі плями, які чекають своїх чесних і добропорядних дослідників. І проблема була не лише у відсутності істориків і фахівців або в складно-політичних умовах цієї частини Святої Русі, що іменується в міжнародних документах «автономна територія русинів на південь від Карпат [1]», а пізніше – унаслідок 70- літнього панування державного атеїзму в СРСР [2] .

Причина була і в оригінальному способі життя русинів, про яке згадує Василь Пронін як про особливий глибокий церковно-обрядовий їх ритм життя, що позбавляв народ менше приділяти уваги для політичних діянь [3]. Історія Мукачівського монастиря і Мукачівської Єпархії, будучи

[1] Матеріали Сен-Жерменського мирного договору. Москва. 1925 г. Розділ 3. П.3.

[2] Как мало исследователи в России и на Украине знают древнейшие документы по истории Православной Церкви под Карпатами в районе Верхнего Потисья, Летопись Кралицкого (Слово, 1874), Краткое Летословие, - Врабеля (Наука, 1897-99), Гукливская Летопись, Керестурская Летопись, Записи на древних книгах и в церковных Метриках и т.д.;

[3] Арх. Василий Пронин подмечает, что «Политическая активность принадлежала преимущественно другим народам-венграм, австрийцам. Кроме того, повседневная борьба, вернее труд за насущный хлеб, занимал почти все помыслы карпатского русина. Но в отношении Церкви этого сказать нельзя: ее учение, таинства, обряды овладевают душой верующего русина с юности. В центре внимания всей нации становятся религиозные события: церковные праздники, юбилеи, крещения, венчания, свадьбы,

частиною історії слов'янської Болгарської, Сербської, а пізніше і Руської Православної Церкви, наповнені унікальними подіями часів Карпатської Русі, будучи одними з важливих сполучних ланок між Візантією і Руссю до приходу сюди угорців.

А з часів приходу сюди угорців історія Карпатської Русі стала історією Русі Угорської в складі Угорщини, частиною якої з 14 століття і стало Закарпаття. А це, як справедливо відзначають багато учених, в першу чергу також переважно саме церковна історія. А церковна історія Карпатської Русі нерозривно пов'язана з Мукачівським монастирем, зосередженням церковно-національного життя регіону.

Мукачівський монастир, як пізніше і Мукачівська єпархія окормляли як місцевих руських-русинів, так і румунів, угорців і словаків . А у румунів, як ми знаємо, церковна слов'янська мова залишалася важливою до кінця 18 століття.

Археологічні дані говорять, що ще в дохристиянський час бували на цих землях часті навали, рухи різних народів [4], що, на думку істориків, не перешкодило корінному населенню під Карпатами залишатися незмінними автохтонами цієї землі, але, при цьому, навчило цих людей мирному співіснуванню з сусідами.

Кельти-Галли-Галати – один народ.

Важливо відзначити для руських-русинів вихід на історичну в центральній Європі арену кельтів, які зустрічаються під різними іменами: римляни їх називали галлами, а греки -галатами [5]. Вони одними з перших у Європі на Ловачці, біля Мукачева, поблизу Мукачівського монастиря, стали обробляти залізо. Мабуть, тому що ця місцевість була добре заселена.

Нам сьогодні важливо пам'ятати слова архім. Василія Проніна, ангела Чернечої Гори, про те «передання, що ап. Павло своїм посланням до

поголовное чтение Псалтыри (по домам), похороны.

Об этом упоминает и Иоанн Вышенский из Афона, призывавший народ к церковности и духовности.

[4] Янкович . Подкарпатская Русь в предистории. 1931. Стр. 37.

[5] Szilagyi s. A m. nemz. tqrt. t. I. Pag. XLV. Во II-III веках в Карпатах проживали карпы. Позднее выступают языги – сарматы. Потом приходят готы, гепиды и гунны. Дакия была оставлена Аврелианом в 271 году. Паннония была также оставлена римлянами в IV веке под напором готов – гепидов и, наконец, гуннов.

Галатів показує, що він був і апостолом придунайських народів: кельтів і слов'ян», серед котрих були предки руських Закарпаття – рутени, частина яких могла вже бути християнською.

Кирило Мейсарош грунтовно передбачає, що і наступні «мандрівники» через наші землі-«гуни, були слов'янського походження, або зазнали сильний слов'янський вплив [6], бо у них могла бути у вживанні давньослов'янська мова і християнська віра.

У 477-478 рр. в провінції Норіка (м. Зальцбург, сучасна Австрія) правив Одоакр або Одоацер, як «вождь русинів (dux ruthenorum) [7]» з подальшим захватом ним Риму і правління ним там 15 років. Нам важливий той факт, що він відносив себе до християн Східного Обряду, визнаючи патріарха Константинополя, передавши йому після взяття Риму свою військову зброю як знак пошани і покірності Східній Православній Церкві. Це також доказ існування в 5 віці етно терміну русени-рутени.

Поряд з ним, на чолі з Атіллою (434-453) гуни створили могутню державу з центром в Паннонії, на частині руських земель з можливо, нечисленним, але християнським населенням. «Історик Пріск (V ст), який описує побут племен, що входили в союз з гунами Аттіли і жили в Паннонії, вказує на наявність у них слов'янських слів (наприклад, мед, для позначення медового напою). Це свідчить про існування словяно-руських елементів в Паннонії вже в V ст.[8]

Після гунів з'являються тут авари-обри. У 567 році вони підпорядкували собі і навколишнє слов'янське населення. Обри загинули через два століття в результаті перемоги франків в 796 році і болгар, що переселилися з Волги в 807 році. Якщо імперія Франків поширювалася до меж Паннонії, то «Болгарське Царство, що дуже важливе знати жителям Закарпаття, поширювалося на схід від Дунаю і Тиси аж до Північної Угрії», підпорядкувавши собі територію руських-русинів, відомою як Верхнє Потисся [9].

На історичну арену, нарешті, виступає і слов'янська Моравія, як

---

[6] Кирилл Мейсарош. Meszaros Karoly. A Magyarorszagi oroszok Tortenete. Pesten. 1850. Цит. соч.

[7] Я не склонен считать тех русинов нашими потомками, отмечу, что это раннее упоминание четкого этнонима русин-рутен-русин. Тут никак не выведешь его из названия поздней Древней Руси, получившей условное научное название Киевская Русь только в 19 веке.

[8] Удальцев. А. Історія середніх віків. Т. І. Київ. 1948. Стр. 51. Были на Закарпатье и Анты, под именем которых надо видеть одно из славянских племен. Их пребывание, по мнению архим. В.Пронина, осталось в наименовании села Анталовцы.

[9] Славянский Сборник. Т. І. История Словаков. Пичь. Стр. 90.

продовжувачка попередньої слов'янської держави Само, що недовго проіснувала. Першим князем Вел. Моравії був Моймир в першій половині IX століття. У складній ситуації виявилася ця слов'янська республіка Само, маючи підступних сусідів – германські племена і латинську Римську імперію, через що скоро втратила самостійність.

Marchia Ruthenorum Руськая-русинська Марка-країна.

Багато істориків обходять мовчанням існування в давнину перших державних утворень на русько-русинській території ім'ям «Марка-держава». Тут ми зустрічаємося з назвами перших центрально-європейських державних утворень «Slougenzin marchan» [10] (тобто Словенська Марка) і Марка-країна русинів з назвою «Marchia Ruthenorum» [11] , тобто Руськая-русинська Марка. Можна передбачати, відмічає архим.В.Пронін, що їх положення і управління було аналогічне.

У той же час утворилася і третя слов'янська Марка-держава - Паннонська. Наступником Мойміра (†846) був Ростислав, під час якого Нітрянське князівство дісталося його наступникові – Святополку. Нітрянське князівство складало частину Моравської архієпископії [12] . Святополк захопив Великоморавський престол і сидів на нім до своєї смерті (†894). Так створювалися тут умови для зову св. апостолів.

У 791-796 рр. Карл підкорив аварів і місцевих слов'ян і створив там згадану Паннонську Марку [13]. В цей же час в області Карпат знаходилися як русини (руські), так і хорвати, і серби [14], які в цей час вже формували свої етнічні особливості [15] . Кирило Мейсарош і Теодор Легоцький вважають, і

[10] Dipl. Zud, 860 a.

[11] Упоминается в Биографии Конрада, Зальцбургского архиепископа. 1131 г.

[12] Славянский Сборник. Т. I. История Словаков. Пичь. Стр. 90.

[13] Удальцев. Цит. Соч., стр. 101.

[14] Сербы, замечает арх.Василий Пронин, - находились выше Карпат и могли оставить свою ветвь по имени бойки.

[15] Обязаны мы упомянуть и французского генерала в 1919 г. и позднейших исследователей, уверенно считавших русинов Верхнего Потисья-Подкарпатья французского происхождения. Они считали русинов потомками жителей южной французской провинции Рутения-Русения . Известно, что рутены-русены, переселившись через Альпы в провинцию Норика (район Зальцбурга) и до Балатона, ассимилировались в здешней славянской среде. Но, как можем думать, оставили свой этноним русины-русены в конце 5, начало 6 века. Так же думают и сербы и хорваты, считающие Карпаты своей прародиной, где «Белая Хорватия разделилась на Сербию и Русь».

не безпідставно, що слов'яни-русини знаходяться на території нинішнього Закарпаття з незапам'ятних часів. Саме їм судилося чути проповідь св. Кирила і Мефодія в 863 р.

Без сумніву, стали з'являтися у святих братів перші помічники і місіонери з числа місцевого населення, частково руського-русинського, як підданих Болгарії через князя Солана [16]. А з часу проголошення мови Кирила і Мефодія державною в загальному і для Верхнього Потисся Болгарському Царстві, вона стала інтенсивно розвиватися і зміцнюватися повсюдно. А коли в Закарпаття прибули угорці (у 9 столітті), вони, як згадує їх Анонім, зустріли тут вже не хорватів, а православних русинів, що володіли і слов'янською писемністю.

Жаль, що пізніше, аби представити землю русинів під Карпатами незайнятою, мадярські історики навмисно заговорили (а це повторює пізніше дослідник Бідерман [17]), що багато русинів-руських прибуло на Карпати лише пізніше і то з угорцем Алмошем. Те, що це було тоді вельми актуальним для Будапешта, показує той факт, що в 1797 році А. Дечий надрукував в Кошицах книгу «Про угорських руських», в якій знову підняв питання про те, що «угорці прийшли сюди на ніким не зайняту землю [18].

Покликанням Мукачівського монастиря на захист Православ'я і прав православних руських перед лицем домагань істориків різних «титульних» націй.

Перші монастирі в краю з'являються в IX столітті, з того часу, коли святі Кирило і Мефодій проповідували в Моравії, а потім в Болгарії і Сербії. Їх проповідь і хрещення серед перших прийняли слов'яни-русини, що населяли південно-західні Карпати, в 863 році, а також моравани, серби, чехи і болгари.

Достовірність факту прийняття слов'янами-русинами Карпатського

[16] Можливо имя Солан – це имя царя Славян.

[17] J. Bidermann. Die ungarischen Ruthenen. Insbruk. 1867.

[18] А. Дечий . «О угорских русских». 1797. Az magyar oroszokrol valo igen rovid emelkedes. Kassa. Цитировано по В.Пронин.История. Цит соч. А. Дечий показательно интересуется преимущественно «прародиной местных угорских русинов» и временем их прихода в «мадярскую» (?) Угорскую Русь. Он с политических соображений сменил исторический факт, что не мадьяры прибыли под Карпаты, а русины, и то намного позже от мадьяр прибыли в Карпаты. К сожалению, такой точки зрения держались частично историк Петров и галицкие эмигранты. Следовательно, русины, по их политической мудрости, не могут претендовать на эту землю. А вот мадьяры уже раньше прибыли сюда еще вместе с Аттилой, а потом целым народом пришли и позже на землю русинов, как на свою собственную, изображая это известным термином как «обретение (возвращение) мадьярами своей родины».

регіону християнства від рук святих Кирила і Мефодія підтверджується багатьма джерелами і виданнями. Так, протоігумен Мукачівського монастиря Іоанникій Базилович (1742-1821) в своєму історичному дослідженні «Короткі відомості про установи Федора Корятовича» [19] стверджує, що слов'яни-русини, що «проживали на південних схилах Карпат, були безпосередньо просвічені Христовою вірою солунськими братами в 863 році від Різдва Христова» [20].

Особливим обранням Божим здавна Чернеча Гора стала привабливим святим місцем для подвижників Церкви.

Мукачівський Літопис [21] свідчить, що з самих прадавніх часів Чернеча Гора була заселена ченцями, тобто задовго до приходу Ф. Корятовича. Мукачівський Літопис знайдений в архіві Мукачівського монастиря його ігуменом Анатолієм Кралицьким і опублікованій в 1847 році. У цьому Літописі наведений такий запис: «... в честь и память Святителя Христова Николая положи храм сей (Коріатович - авт.) и уведе вон иноков в лёто 1360, дня 8 марта, Божіим о всёх промышленіем».

Цією інформацією Мукачівського Літопису підтверджується той факт, що ченців, котрі трудилися до того в гористих лісових печерах з невеликими дерев'яними прибудовами, вивели з печер, викопаних по подібності з Києво-Печерськими, і поселили вже у високих наземних дерев'яних спорудах монастиря.

Першим керівником, який згадується в історичних документах, заново відбудованого Мукачівського монастиря був ігумен Лука з місцевих.

Право стверджувати «так» можна з того, що ніхто не міг претендувати на це місце з числа чужих або прибулих. Та й імена у них явно руські: Іван, Лука. Період служіння ігумена Луки можна вважати епохою розквіту монастиря.

Першим Мукачівським владикою, затвердженим грамотою від 31 липня 1491 року, був «намісник Мукачівського монастиря» єпископ Іоанн.

Карпатська Русь не була закритим краєм, але і не було можливості з легкістю пересікти лісові масиви і Карпатський Хребет армією. Але зручне розташуваним і знаходженням його на розвилках центральної Європи,

[19] «Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovits». 1799.

[20] В.Пронин. История Мукачевской Епархии.

[21] точнее, предисловие к Хронологии.

край був зручний для подорожі із Заходу на схід і з півдня на північний схід невеликими групами. Історичні документи стверджують, що в X-XI століттях між Угорщиною і Київською Руссю існували тісні дружні зв'язки і досить вільне спілкування. Адже і в пізніший час, наприклад, в 1558 році, через Русь Угорську, уже не випадково подорожували і відвідали місцеві монастирі посли царя Іоанна Грозного. Вони також не випадково поверталися до Москви з Константинополя найбільш зручною дорогою, зручнішою, ніж знаменита (?) «дорога з варяг в греки» з його дніпровськими порогами, пустинними місцями та вічними розбійниками.

Можна уявити, що Чернеча Гора була вже здавна зосередженням духовного життя краю, а тому всі могли усвідомлювати, що Мукачівський монастир, обзавівшись новими храмами і спорудами, повинен стати і резиденцією православного єпископа Мукачівської єпархії.

Зосередження життя – це й зосередження інформації. Тому в Мукачівському монастирі вівся літопис, хронологія, переписувалися богослужбові і повчальні книги, готувалися кадри для служіння, прямовувалися місіонери в різні куточки Верхнього Потисся для організації там духовного життя. Обитель була відома і зростала як духовний і національний центр. Немає сумніву, що тут знаходили притулок мандрівні дипломати, ченці, різного роду паломники, втікачі і шукачі кращого життя. Як скоро Мукачівський монастир, сформувався як резиденція православного єпископа, то так скоро і став він як центр духовної місії і освіти, як церковно-адміністративний центр, який об'єднував всіх руських та інших віруючих народів Русі Угорської (Карпатської).

З 1646 р. в краю була частиною православних священиків підписана унія з Римом на відомих умовах, які так і не були виконані повною мірою. Унія обіцяла кращі умови лиш одним священикам, але взамін принесла конфлікти всередині одного народу. Мукачівський монастир переходив з рук в руки після введення Унії в 1646 р.

Для нашої ж теми важливий інший аспект: з введення унії національність руських-русинів не міняється, руська мова, східний обряд, Пасхалія, свята, традиції – все зберігається. До честі унії, дбайливо були збережені карпаторуські церковні богослужбові гласи і наспіви. Дуже часто навіть єпископами-русинами уніатами ведеться 300 літня боротьба з латинством. Завдяки Мукачівському монастирю більшість народу

мінімум ще сто років взагалі не відчувала «зміни віри».

Народ Мукачівської єпархії продовжував і далі рахувати себе православним, завдяки відповідним текстам Літургії та молитв. Та його особливо і не прагнули перевиховувати майже до 19 століття патріотично налаштовані священики. Треба відзначити, що рання Унія не була агресивною, якою вона виявилася в 20 столітті, особливо в Галичині. Мукачівській обителі у всі часи вдавалося виконати свою місію, як і сьогодні: зберегти церковну богослужбову мову, руську-русинську мову, руськую віру, греко-православні традиції.

Близько 50-ти років духовно окормляв Мукачівську обитель великий старець, духівник, вчений і видатний церковний діяч архім. Василій (Пронін † 1997)[22]. Його дослідження підтвердили, що в часи св. Володимира Київського болгари і угрини були покликані допомагати на Дніпрі здійснювати хрещення Русі. На цей час припадає житіє і подвиги преп. Мойсея Угрина [23] († 1043) та його братів, вихованців Карпатської Русі. Детальне його Житіє читаємо в Київському Патерику. Але нам дуже важливо, що дані про преп. Мойсея Угрина знаходяться і в Пролозі Мукачівського Літопису. З вказаних джерел виходить, що преп. Мойсей Угрин походить з Русі Угорської [24]. За однією з версій, Мойсей Угрин прибув до Києва разом з священиками, яких запросив туди св. князь Володимир, для проповіді, хрещення і зміцнення Церкви Христової. З цього Житія видно, що багато руських-русинів формувалися не лише під впливом болгарських, але й уже афонських монастирів. Бо сам преп. Мойсей Угрин, був облачений в чернечий образ саме Афонським ченцем. Він все життя своє присвятив служінню Богові, допомагаючи преп. Антонію піднімати Києво-Печерський монастир, оселившись після Хрещення Києва серед місцевих ченців. Святий Антоній Печерський, який був одним із засновників монастиря, помер в 1073 році, а преп. Мойсей Угрин - в 1043 році. Немає сумніву, що преп. Мойсей Угрин, руський-русин, був у числі перших засновників того монастиря, де і периселився на упокій до

[22] Архимандрит Василий оставил после себя множество церковных, исторических, археологических и научных трудов. Его работа по истории Мукачевской епархии (издана под названием: «История Православной Церкви на Закарпатье» в 2005 году), как и исследование позднего палеолита на Чернечьей горе, занимает достойное место в общей исторической науке.

[23] На времена Святого Владимира, Великого князя Киевского, приходится житие и подвиги Преподобного Моисея Угрина († 1043), воспитанника Карпатской (позже Угорской) Руси.

[24] Деякі слово «Угорська» розуміють як та, що знаходиться в горах – Гориста Русь - Горня).

преподобних Київських печер. Його нетлінні мощі спочивають і понині там, а правиця була передана недавно з Києво-печерського монастиря в Мукачівський монастир.

Цей акт пердачі мощей святого став символом великого духовного єднання Мукачівського і Києво-Печерського монастирів та духовної єдності народів, і, як це виразив святійший патріарх Кирил, – духовної єдності народів «Руського Міра».

Мукачівський монастир й у пізніший час активно захищав віру і автохтонність народу. Сам же монастир зберігав грамоту Ф.Корятовича про привілеї обителі, надані ним. А коли дослідники чужих країн і народів почали ставити під сумнів право монастиря та автохтонність місцевих руських-русинів і прийняття ними християнства в 863 р., то завдання по захисту прав русинів на свою землю перед лицем домагань істориків мадярської держави взяли на себе вихованці монастиря та сам Мукачівський монастир.

Протоігумен Мукачівського монастиря Іоанникій Базилович – яскравий образ полеміста і апологета[25] руського народу в Угорській Русі. Як людина освічена і працелюбна, він збирав і вивчав багатий матеріал про історію Мукачівського монастиря і Мукачівської єпархії і пов'язаними з нею історичними проблемами народу. Свою працю він надрукував в м. Кошице [26]. Його діяльність, проповіді і книга мали особливий вплив на формування і розвиток церковної і національної самосвідомості місцевого русинського населення. Саме у цьому національному дусі і написані його інші твори: «Зображення житія чернечого», «Правила», «Тлумачення Літургії» і ін.

Завдання по захисту прав руських на свою землю перед лицем необгрунтованих домагань істориків мадярської держави продовжив у кінці

[25] Он собирал и изучал богатый материал не только в опровержение взглядов венгра Баттяньи и ему подобных, но и старался написать аргументировано в защиту руських-русинов и на будущие времена.

[26] (ныне Словакия 50 км. от Ужгорода) в 2-х томах, в 6-ти частях на латинском языке с названием: «Краткая заметка о основании Феодором Кориатовичем Мукачевского монастыря. Brevis Notitia FUNDATIONIS Theodori Koriathovits olim Ducis de Munkacs pro Religiosis Ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX. Factae. exhibens seriem episcoporum graeco-cathlicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque Illustrium Virorum Gestis, e variis Diplomatibus, Decretisqve Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam Pars Prima. authore R.P. Joannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni,In vener. Monasterio de Monte Csernek ad Munkacs Proto-Hegumeno. Cassoviae,Ex Typographia Ellingeriana 1799. (Pars II-III-1799, Pars IV-1804, Pars V-VI-1805).

XVIII ст. настоятель храму в Росвигові, а пізніше духівник єп. Бачинського, Данило Бабіла (або Бабилович), написавши книгу «Historia Dioecesana» [27].

Діяльність по захисту духовно-національних інтересівпроводили і руські-русини, які перебралися до Росії і легко вписалися в тодішню російську дійсність. Так, в 1804 р. в «Северном Вестнике « була з тією ж метою захисту надрукована стаття І. Орлая « Краткая история о Карпато-Россах» [28]. Вона стала досить відома саме своєю новизною про кордони Руського Міра, про що говорив недавно святійший патріарх Кирил. На неї посилається як Н.М. Карамзін в «Истории Государства Российского», так і наш священик Олександр Духнович, ставши національним будителем, захисником руського народу від націоналістів угорців і австрійців.

Знаменита історична робота і І.Орлая: « О Юго-Западной Руссии».

В історії І. Орлая, що живе в Росії, видно гаряча любов патріота своєї землі до свого русинського народу під Карпатами.

Велику роботу по захисту духовно-національного самовизначення руських-русинів виконав також і свящ. Михайло Лучкай [29], що залишив в 6 томах на латинській мові «Історію Карпато-росів». У ній він приводить багато грамот і інших документів. Надрукована роботане була. 6-й том не закінчений. Дані були частково використані А. Балудянським і І. Дулишковичем.

Цікавими роботами збагатив науку і наш земляк русин Ю. Гуца-Венелін, який написав багато про болгар, болгарську історію і їх мову, ставши воістину національно-лінгвістичним будителем і болгар. Він сформувався як під впливом історії серба І. Раїча, так і під впливом того, що руські-русини генетично пам'ятають древню болгарську мову. А древні болгарські церковні наспіви співаються і сьогодні, іменовані в храмах Закарпаття як «болгарини» [30].

Юрій Венелін-Гуца, щоб привернути увагу Росії до карпато-руської проблематики, дипломатично вплітає історію русинів в загальну російську

[27] Архим.Василий Пронин. Цит.соч. На его работу часто ссылается И. Дулишкович. Видимо, напечатана она не была. Главная ее ценность - это биографические данные епископов 18 века, свидетелем которых был сам автор.

[28] И. Орлай «Краткая история о Карпато-Россах».

[29] Написал Лучкай и «Грамматику Русинского языка», который на сегодня сохранил свои древние формы его времен.

[30] Зафіксовані в церковному «Простопінії».

історію. Це він робить в своїх працях: «Древние и нынешние Словяне» [31] і «О споре между южанами северянами и на счет их россизма (русскости)», підтверджуючи ту ж руськость в руських-русинів Русі Угорської [32].

У замітках по історії Карпатської Русі-Закарпаття: «Несколько слов о Россиянах Венгерских» Ю.Венелин-Гуца « навмисно говорить «о Россиянах Венгерских» і про древній похід русинів на Русь, за часів її хрещення, а потім про «зворотний прихід руських (частіше як місіонерів) в Русь Угорську». Він також побічно підтверджує той факт, що з Древньої Русі йшли місіонери і на захід, зокрема, на Чернечу Гору.

Щоб, подібно Венеліну-Гуці, вписати історію Русі Карпатської в загальноруську історію, в руському тексті «Історії Церковної Нового Заповіту»[33] каноник А. Балудянський розширив огляд подій регіону, подібно Нестору Літописцю, почавши історію від Різдва Христова і до початку 19 віку.

Показово, що лише в його русинському виданні він вставляє розділи про Мукачівську Єпархію. Свої твердження про духовно-національну самосвідомість русинів він пов'язує з питанням єдності руських в Русі Угорській з росіянами Росії. Він намагається довести свої твердження, посилаючись на літопис Нестора Літописця і на праці відомих російських істориків. Щоб прославити в статусі Мукачівську Єпархію і Мукачівський монастир, він обирає методику порівняння, викладаючи нашу історію паралельно з церковно-державними подіями сусіднього Семиграддя.

У 1850 р. досить плідний історик К. Мейсарош став на захист духовно-національної самосвідомості і єдності руських в Русі Угорській і надрукував «Историю Угорских Русских (Русинов) [34] ». Він присвячував її А. Добрянсь-

[31] «Древние и нынешние Словяне». Москва, 1841.

[32] Будучи далеко от родных земель, он был способным видеть реальное в то время «духовно-национальное единство русинских земель в Угорской Руси и России». После революции 1917 г., и реформе большевиками русского языка, 70 лет гос. атеизма в СССР, пакты Рибентропа-Молотова (август 1939 г.) и Фирлингера-Молотова (29 июня 1945 г.), советский богоборческий период Закарпатья в составе СССР сделали свое дело – вкинули в сердца людей нашего региона вирус отчуждения и непонимания. Только духовное единство с Украинской Православной Церковью и глубоко пастырскими деяниями блаж. Владимира (Сабодана) после 1991 г. восстановилось доверие наших людей к единству Русского Православного Мира, озвученного св. патриархом Кириллом.

[33] «Истории Церковной Нового Завета». Вена. 1851-52 гг. Эта «История» вышла раньше и по латыни, и на венгерском языках. А. Балудянский использует здесь обширные источники: Базиловича, Лучкая, а также Карамзина, Хадека, Пиларца, Кола, Шлецера, поляка Длугоша, Кулчинского и мн. др.

[34] Кирилл Мейсарош. Meszaros Karoly. A Magyarorszagi oroszok Tortenete. Pesten. 1850.

кому. Відкидаючи безпідставні думки мадярських істориків, він багато географічних назв сів, міст, річок, гір пояснює на підставі слов'янського коріння, показуючи словяно-руськість Карпатського регіону.

Йому довелося обширно говорити про час правління Арпадовичів, щоб переконливо показати автохтонність руських-русинів. Він детальніше зупиняється на періоді церковної історії з 17 ст., розкриваючи образи руських-русинських єпископів. Формально автор-уніат, але явно відноситься з глибокою симпатією, як і більшість тодішніх церковних діячів, до східного православного обряду, вказуючи його сильний вплив на формування «руської віри» і «руської самосвідомості».

У своїй роботі історик Бідерман [35] наводить багато цінних матеріалів про руський край. На нього часто посилається російський історик Петров, що любив разом з мадярами звинувачувати в романтизмі наших місцевих істориків.

Увагу історії Мукачівської Єпархії приділяє в своїй праці єп. Ю. Пелеш [36].

Єзуїт Н. Ніллес [37] в книзі «Символи» наводить багато фактичних даних про руських і про «Историю русской церкви в Венгрии».

Під впливом Церкви та школи в Мукачівському монастирі з'являються «руські» письменники. Цією роботою був зайнятий Т. Легоцький [38], старанний збирач історичних даних, що написав багато про церковну історію єпархії, приводячи біографії місцевих письменників.

Старанним і талановитим збирачем руської старизни був Анатолій Кралицький, який написав історію монастирів єпархії та біографії церковних діячів [39]. Його вигадування пройняті любов'ю до церковного ми-

---

[35] J. Bidermann. Die ungarischen Ruthenen. Insbruk. 1867.

[36] Dr. Julian Pelesz. Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. Wien. 1878. Zweiter Band. 1880. Ю.Пелеш. «История унии с Римом Русской Церкви». Данные его истории приводятся на основании Шематизмов, Базиловича, Кралицкого, Фиедлера Известно, что личные чувства склонялись у Пелеша в сторону симпатий к Восточной Церкви.

[37] Nicolao Nilles S.J. SYMBOLAE ad illustrandam Historiam Volumen I. Oeniponte. 1885. Он печатает документальный материал. Приводит краткие биографии епископов - деятелей унии. В книге он говорит о унии румын (семигородских), сербов, армян и руських-рутенов.

[38] Lehoczky Tivadar. Beregvarmegye MONOGRAPHIAJA. Ungvarott, I-II-III. 1881. В «Монографии Берегской Столицы». Его статьи: «Дата к истории угорских русинов» (Галичанин. Литературный Сборник. Львов, 1863) и описание Иромской церкви. Воспоминания («Листок» Ужгород).

[39] Его труд «Истор. черты угро-рус.», хотя и не были отмечены свящ. И. Дулишковичем, как церковная история, в действительности является даже и не церковной историей вообще, а, в особенности в III и

нулого.

Підкреслимо, що майже всі історики і духівники краю пройшли через школу Мукачівського монастиря, що визначало цей монастир у всі часи як національне святилище і місце духовно-національного натхнення для народу.

Час, особливо більшовицький, після 1945 року показав, що монастир продовжував залишатися і залишається сьогодні як школою істинно православно-східної духовності, так і мірилом збереження древньої руськості, що стало неоцінимим благом для місцевого руського населення не лиш за всі 650 років існування Мукачівського монастиря, але й від початку християнства – з 863 року.

Серед сотні тисяч місцевих людей, що пережили духовне відродження на Чернечій Горі, був і я, автор цих рядків. Бог сподобив мене, як і моїх предків, з самого дитинства відвідувати святиню і завжди усвідомлювати, що ця Чернеча Гора завжди була нашим православним національним святилищем, що зберігало віру, мову, культуру і усвідомлення нашої приналежності до великої благодатної родини східних народів, що іменується святійшим патріархом Кирилом як «Руський Мір».

IV (не изданной) части, преимущественно историей Иерархии и ее борьбы за права Епархии.

Сергій Федака

доктор історичних наук, професор кафедри історії України УжНУ

Федір Корятович: до питання генеалогії

Федір Корятович є чи не найбільш контроверсійною постаттю у закарпатській історіографії. Здається, персонально ні про кого більше не писалося так багато і так суперечливо, причому не на рівні навіть оцінок, а вже на рівні фактажу. Є.Перфецький підкреслював, що "у вирішенні питання про князя Корятовича угро-руські історіографи навіть пізніших часів недостатньо користувалися історико-критичним методом аналізу джерел, які стосувалися цього князя, тим дедуктивним методом, який полягає у встановленні зв'язку між певною частиною угро-руських та інших джерел в питанні про Корятовича і тією загальною групою джерел з цього питання, яка знаходиться серед джерел Литовсько-руської і Польської історії та історії Угорської держави". Додамо, що це загальна вада закарпатської історіографії – позаконтекстність історичного викладу.

Ще І.Базилович висунув гіпотезу про наявність двох Корятовичів: "Бо перший Федір Корятович, проявивши недружність до Ольгерда, 1339 року (як згадувалося вище), прийшов в Угорщину, а другий Федір за відмову платити данину Вітольду 1395 року із Поділля був вигнаний, із цього ясно, що їх різнить 56 років. Таким чином, без сумніву, другого Федора треба вважати внуком або правнуком Федора попереднього".

М.Лучкай відзначав: "Карамзін, досліджуючи кращі з руських джерел, доводить, що йдеться про внука нашого Корятовича, який називався так само Федором".

До такої ж думки прийшов і Д.Бантиш-Каменський, який у 5-му розділі "Історії Малоросії" писав: "Син Кейстутієв переніс війну на Поділля, де владарював внук Федора Корятовича, іменований також Федором".

У XX ст. ряд дослідників сприйняли тезу про двох Федорів Корятовичів.

Мукачівський літопис починається словами: "Князь Феодор Коріятович, Воєвода Новгородський первіє, послід Воєвода на Подоліи и Губернатор, оставльше отечество своє, Подолію, про стрыя свого Ольгерда, пришел до Угро-Россіи в літо 1339 к царю Угорському Каролю I, иже прія его радостно даде єму всю династію Мукачовску с всіми окрестными по столици Берегской селами, градами от Уга даже до Густа у Мараморощи. Той... в честь и память Святителя Миколая положи храм сей, и уведе в онь иноков в літо 1360 дня 8 марта".

В літературі спостерігається велике розходження думок щодо дати приходу Корятовича на Закарпаття: 1331 (Лучкай), 1339 (Базилович), 1351 (Мицюк), 1393 (Петров), 1396 (Троян).

Загальне недовір'я викликає і теза про переселення Корятовича з великою кількістю подолян. Проте великий приплив людності на Мукачівщину в ту добу знаходить підтвердження у цілком автентичних документах. Так, у знаменитій жалуваній грамоті королеви Єлизавети Мукачеву від 22 травня 1376 р. підкреслюється, що місто, "розташоване під замком Мукачівським у Березькому комітаті, також має багато людності, яка зросла завдяки переселенцям".

Діалектологи вказують на ряд рис, що зближують подільські і мукачівські говірки. І там, і там "укають" (кунь, вул), вживають старі дієслівні рухомі значення у формах минулого часу (їлисьме, спалисьте), рухоме "ся" при дієсловах (добре ся маю), тверді дієслівні закінчення на "-т" (він робит, вони читают), "о" в закінченнях м'якої групи іменників (ковальом, дньом), твердий тип прикметників (синий), замість "м'ясо", "риб'ячий", "писання", "ложка" вимовляють "мнясо", "риблячий", "писаня", "лошка".

Величезний вплив на Закарпаття справили події, започатковані смертю 1340 р. останнього володаря Галицько-Волинської держави Юрія-Болеслава Тройденовича. Негайно після цього почалася бороть-

ба за галицьку спадщину між литовським князем Любартом-Дмитром Гедиміновичем і польським королем Казимиром III, якого підтримав угорський король Лайош. Останній був не лише свояком Казимира, а й як спадкоємець Арпадовичів мав певні права на Галичину, визнані врешті-решт 1350 р. і польським королем. Одними з перших литовських князів, що прийшли на допомогу Любарту, були Юрій Наримунтович і брати Корятовичі. Юрій Наримунтович спершу отримав уділ з центром у Кременці. Л.Войтович припускає, що Корятовичам теж тоді ж було пожалувано лени на давніх землях Любарта, тобто на його частині Поділля.

Про прародителя подільської князівської династії відомо, що Коріят-Михайло Гедимінович був шостим сином Гедиміна (Гедимінаса), засновника головної литовської династії князів – другої за чисельністю і впливовістю після Рюриковичів княжої династії Східної Європи. Старшими братами Коріята були знамениті Наримунт, Ольгерд і Кейстут, молодшим – Любарт. Щоправда, старшинство синів Гедиміна і досі лишається дискусійним.

Про самого Коріята мало що відомо. Він фігурує у великоруському літописанні під 1349 р. як посол від свого старшого брата Ольгерда до Орди.

Коріят знаний як князь Новогрудський. Новгородок (Новогородок, Новогрудек-Литовський) – зараз м.Новогрудок Гродненської області Білорусі. Свого часу був помітним центром Чорної Русі (Поніман'я). Саме в ньому 1252 р. був хрещений і вінчаний королівською короною від папи римського князь Міндовг. 1258-68 р. місто входило до Галицько-Волинської держави. Потім Лев Данилович ще кілька разів змагався за нього з Литвою. 1341 р. Гедимін надав місто своєму синові Коріяту.

Федір Корятович був одним з 59 онуків Гедиміна. Своєму ж батьку він доводився четвертим сином. Звідси – поширена у закарпатській історіографії думка, ніби усіх братів Корятовичів було четверо. Насправді документально засвідчено аж дев'ять братів. З молодших братів Федора найвідомішим став Дмитро Корятович Боброк-Волинський, який перед 1371 р. одружився з донькою великого московського князя Івана Івановича Анною, був його головним воєводою, заснував династію російських князів Волинських. Найвідомішим з його нащадків був Артемій Петрович Волинський (1689 – 1740), державний діяч часів цариці Анни Іоанівни.

З середини XV ст. відомі лише нащадки найстаршого з усіх братів Корятовичів – Курцевичі. У середині XVII ст. один з них прозивався давнім родовим ім'ям – Самійло Іванович Корятович-Курцевич. Його брат Максим Курцевич-Булига був уманським полковником і наказним гетьманом.

Питання про рік народження Федора Корятовича наразі лишається відкритим, оскільки невідомі крайні дати життя ні в його братів, ні в батька з дідом. Федорів дід Гедимін помер 1341 р., про що збереглися численні свідчення у більшості литовсько-руських літописів. Рік же його народження невідомий. Л.Войтович відзначив велику кількість довгожителів серед Гелиміновичів, особливо у перших поколіннях. До 87 років дожили знамениті кузени Корятовича Сигізмунд Кейстутович і Свидригайло Ольгердович. Великий князь Ягайло мав 80 років, його наступник Вітовт – 78.

Якщо припустити, що така геронтологічна особливість династії була зумовлена генетично, то виходить, що довгожителем був і сам її засновник Гедимін. Його вік можна гіпотетично встановити у 80 років, тоді датою народження умовно можна прийняти 1261 рік. Цим пояснюється і висока плідність патріарха, котрий лишив по собі 13 синів і дочок (це тільки ті, що згадані у документах). Коріят був дев'ятою дитиною із них, то ж народився десь на зламі століть – умовно кажучи, близько 1300 р. Тоді його четвертий син Федір міг народитися близько 1330 р., але імовірно, що це сталося все ж пізніше, бо ще у 1410-х роках він виступає як цілком активний діяч. З іншого боку, при цих розрахунках виходить, що Федору на момент смерті було близько 80 років з лишком, що якраз характерно для його не менш діяльних кузенів.

Проте навіть за таких умов прибути на Закарпаття 1339 р. в якості правителя якихось земель Федір Корятович не міг. За нашими розрахунками, йому тоді було близько дев'яти чи й менше років. Така суперечність породила чималу літературу. Зокрема, давно вже було висунуто геть фантастичну думку про наявність якихось двох Федорів Корятовичів у закарпатській історії. Ця фантасмагорична конструкція з дивовижною впертістю повторюється різними авторами вже півтори століття.

Між тим особливої потреби у ній аж ніяк не має. Цілком зрозуміло, що так званим "першим Федором Корятовичем" на Закарпатті міг бути тільки його батько Коріят. На щастя, саме це і підтверджується документально. В одній з грамот, опублікованій Я.Мігелі, вказано, що Коріят

Гедимінович отримав 1354 р. мукачівське володіння від угорського короля Людовика.

Вважається, що у 1350-ті роки сини Коріята утвердилися на Поділлі. Дещо інакше бачиться ситуація сучасній подільській дослідниці Ользі Пламеницькій: "У період 1345-1351 рр., коли влада золотоординців вже ослабла, на Поділля прийшли реальні господарі – литовські князі, внуки Гедиміна, сини Новогрудського князя Михайла Кор'ята, небожі великого литовського князя Ольгерда – брати Юрій, Олександр, Костянтин, Борис і Федір Корятовичі. Їхню появу на Поділля зумовили втрата політичних впливів у Литві й пошук нових підвладних територій".

1373 р. господарем Молдавії було запрошено Юрія Корятовича, який перебрався туди з Поділля з дружинниками і челяддю.

Водночас нового розвитку набувають дуже заплутані стосунки між Закарпаттям і Поділлям. Коли 1360 р. помер Коріят-Михайло Гедимінович, його Новогрудське князівство не перейшло до нащадків, а було розділено між його старшими братами. Водночас Федір Корітович мусив поступитися своєю незначною часткою у новогрудському князівстві Кейстутові Гедиміновичу.

Питання про автентичність жалуваної грамоти Мукачівському монастирю від 1360 р. викликала тривалу дискусію, не закриту і досі.

Ю.Вольф услід за К.Стадницьким вважав перебування Федора Корятовича на Закарпатті у 1360-70-ті роки цілком реальним.

22 травня 1376 р. королева Єлизавета (Ержебет), у чиїй особистій власності перебувала Мукачівська домінія, надала привілеї місту Мукачеву. Королева була слов'янкою, походженням з чеської династії П'ятовичів, донькою поморського князя Богуслава V. Її обергофмаршал Морочук був руського походження. Єлизаветин син Людовик одружувався двічі – обидва рази зі слов'янками, мораванкою і боснійкою. Сама Єлизавета була у родинних зв'язках з Корятовичами-Гедиміновичами. Її брат Казимир був одружений з сестрою Коріята, батька Федора Корятовича, котрому Єлизавета доводилася тіткою. Цілком імовірно, що князь Корятович потрапив на Закарпаття саме за її посередництва. Принаймні син Єлизавети король Жигмонд згодом називав Корятовича своїм дядечком. З цього можна зробити висновок, що дружина Корятовича Ольга була рідною сестрою Єлизавети. Таким чином, Корятович справді доводився б Жиг-

монду дядьком – як чоловік його рідної тітки (материної сестри). Додатковим аргументом на користь цього припущення є той факт, що Ольга і після смерті чоловіка кілька років зберігала за собою його володіння – аж поки не померла сама. Найлегше пояснити це тим, що вона належала до королівської родини, тому мала підтримку на найвищому рівні. Правда, Л.Войтович вважає, що коли б Ольга справді була поморянкою (католичкою), то "навряд чи так активно стала б підтримувати православ'я на Закарпатті і закладати монастир". Даний аргумент не вважаємо надто дошкульним, оскільки у відповідних документах ім'я Ольги просто підверстано до імені її чоловіка як головного ктитора Мукачівського монастиря. На користь якогось генеалогічного зв'язку між Ольгою (а через неї – Корятовича) з королевою Єлизаветою свідчить і той факт, що Мукачево і його околиця були володінням саме цієї королеви. Якщо ці землі перейшли від неї саме Корятовичу, для цього мали існувати якісь вагомі генеалогічні підстави.

Єлизаветина жалувана грамота Мукачеву вказувала: "...Місту, яке Мукачево іменується і розташоване під фортецею Мукачівською у Березькому комітаті, а також має багато люду, який виріс завдяки переселенцям, керуючись благо прихильністю і здійснюючи королівську милість, надаємо право на тривале користування печаткою з зображенням св.Мартина... для закріплення угод: купівлі-продажу і перепродажу вин та іншої власності". Іншою грамотою від 1378 р. Єлизавета заборонила капітану Мукачівського замку вершити суд над кріпаками.

Найперша згадка про Корятовича в актових джерелах міститься у грамоті короля Жигмонда від 8 лютого 1396 р. У ній король звертається до лелеського конвенту, щоб той увів у володіння селом Бейгань шляхтича Яноша Рейгані, котрий отримав те село як дарунок від князя Федора після того, як король попередньою грамотою дав згоду на таке дарування.

А від 28 травня 1396 р. збереглася грамота палатина Угорщини Леуштака Ілошваї, де йдеться про один судовий процес. Принагідно там повідомляється, що десь на початку 1394 р. Жигмонд віддав місто Лампертсаз "Федору князеві Подільському Литовському" за його заслуги.

З падінням 1393 р. болгарської столиці Тирнова турки упритул наблизилися до кордонів Угорщини і залежних від неї Волощини і Молдови. Сигізмунд почав пошуки партнерів для боротьби з турецькою загро-

зою. Він розробив план хрестового походу. Його ідею підтримали папа Римський, Венеція, Франція, Англія, інші країни. Уже в грудні 1395 р. в Угорщині оголосили збір до війська. Улітку 1396 р. угорські та союзні війська рушили на південь. Основна частина, очолена королем, певний час затрималася у Варадині, де дочекалася загонів з північно-східніх околиць королівства, серед яких був і бандеріум, очолений Корятовичем. Наприкінці вересня хрестоносці були уже на Балканах. 28 вересня 1396 р. під Нікополем відбулася битва, в якій збірні європейські загони, очолені Сигізмундом, зазнали нищівної поразки від султана Баязида. Король ледве врятувався від полону. Чимало війська загинуло, решта потрапила до полону. Серед останніх був і Корітович, якого в Угорщині вважали загиблим. Певний час Мукачівським замком управляв його брат Василь, що теж носив титул Подільського князя. Остання грамота, що згадує Василя як володаря Мукачівської домінії, походить з лютого 1398 р., а перша грамота, де знов фігурує Федір Корятович, датується 25 березня 1401 р. З того часу в його оточення з'являються двоє дуже близьких до нього і впливових осіб – Ендре з Кафи і Гелене з Кафи. Вони вже у 1400 р. мали певні володіння у Березькому комітаті.

Грамота 1398 р. була відома ще О.Мицюку. Її видав король Жигмонд на підтвердженя дарчої Федора і Василя Корятовичів, даної ними братам-кенезям Станіславу, Івану, Петру, Георгію і Богдану на село Шаркань.

Від 1401 р. дійшла грамота, відома ще О.Мицюку. У ній згадується, що у лісах, котрі належали мукачівському замку, Корятович "дістав свинячі стійла" і потім "торгував свинями". Цікаво, що в іршавському селі Горбок записано переказ, дотичний до цієї інформації – про конфлікт Корятовича з паном Комловшієм на грунті свинячих стійл: "Комловшій жив у Хмільнику, тому те село називалося Еомлуш, Корятович мав із сим паном біду. У пана було багато свиней, а лісів своїх близько не мав. Тому свинарі Комловшія часто гнали свиней їсти жолуді у ліси Корятовича. Слуги Корятовича виганяли Комловшійових свиней із лісів свого пана, і на сьому починали битися, рубатися батогами. Не один слуга Комловшія загинув. І багато слуг Корятовича було вбито. Цю битку називали свинарською війною.

Корятович подав пана Комловшія в суд. Люди із Реміт та Хмільника свідчили на користь Комловшія, а люди Горбка помагали Корятовичу.

Корятович виграв суд і дістав від Комловшія великі гроші. На радощах Корятович подарував одну Горішню хащу жителям за те, що свідчили за нього. А дві хащі – Пішник і Чонкаш – обміняв Комловшію на дві більші хащі коло Довгого".

Також Корятович довго судився з довжанськими панами Миколою й Емериком Киршаном за Шаркадський ліс. Судився він також з панами Щураповськими, єгерським латинським єпископом.

Одну з ранніх достовірних згадок про Корятовича залишив Янош Туроці в "Угорській хроніці", виданій у Брно 1488 р.: "За Латорицею на чарівному пагорбі абатства св.Миколи грецького обряду дивлюся вниз на Мукачівське місто. До нього прилягає монастир василіан. І одного, й іншого засновником є Федір Корятович, як і першої фортеці".

Угорський історик Іштванфій (1535-1615) у книзі "34 історичні описи" (опубліковано 1622 р.) написав про Мукачівський замок: "Замок знаходиться серед широких полів, на високій скелі, яка є великим чудом природи... Федір Корятович, руський князь (princeps Rutenus), у тім замку панував із доброзичливості паннонських королів – Карла і Людовика, той замок оточив, як те можна побачити, великим і глибоким ровом, видовбаним із великою затратою сил у скелястій землі і зміцненим високим і міцним муром".

О.Петров на основі вивчення грамот констатував, що "Ф.Коріятович шість літ був ішаном Бережським, одночасно р. 1404 й Сукмарським і якийсь час ще й ішпаном соляних околиць Мараморощини".

У 1410 р. Корятович відвідав своє рідне Поділля. У 1412-1413 р. Корятович разом з бароном Перені прогнав з Королева синів Драга, внуків воєводи Саса, що тероризували місцеве населення і заважали торгівлі.

Документи свідчать також про непорозуміння цього князя з Егерським єписокопом. Л.Войтович припускає, що причиною такого тертя могла бути спроба князя заснувати Мукачівську діоцезію.

У тогочасних угорських грамотах (латиномовних) князя Корятовича титулували "Федір, князь Поділля і воєвода Мукачева". Згідно з печаткою та квитанціями, що збереглися в Кошицькому архіві, сам Корятович називав себе "князем Подільським, ішпаном Березьким і Шариським".

У літературі утвердилася думка, наче Ф.Корятовича було поховано у церкві Мукачівського монастиря. Проте Й.Кобаль досить аргументовано

вважає, що останки князя і досі спочивають у крипті Берегівського римокатолицького храму і можуть бути виявлені в результаті археологічних досліджень.

По смерті Корятовича всі його володіння перейшли у власність вдови Ольги, котра титулувала себе "княгинею мукачівською". Її управляючим був чиновник Гелеле. Його ім'я румунського походження.

Але навколишні феодали стали захоплювати в Ольги її землі, збирати податки на власну користь. Ольга з дочками Анною і Марією писали королю скарги, проте по смерті Ольги 1418 р. домінію було передано Матвію Палоці, котрий і володів нею до 1426 р.

Таким чином, у біографії Федора Корятовича досі лишається чимало нез'ясованого. Проте не сумніваємося у приналежності його саме до православної церкви. Адже Корятовичі загалом належали до православного роду. Їхній батько Коріят отримав у православному хрещенні ім'я Михаїл. Костянтин Корятович відмовився стати наступником польського короля Казимира IV Ягелоничка, коли той поставив за умову перехід у католицтво. Дмитро Корятович-Боброк перейшов з Литви до Московської Русі. Від нього пішов російський князівський рід Волинських. Юрій Корятович певний час був господарем православних Волощини і Молдавії. То ж не дивно, що знаковим покровителем православ'я на середньовічному Закарпатті став саме Федір Корятович.

Література:

Любавский М.К. О распределении владений и об отношениях между великими и другими князьями Гедиминова рода в XIV –XV в. – М., 1901.

Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи. – Львів, 2003.

Троян М. Мукачевский замок. – Ужгород, 1982.

История Венгрии. – Т.1. – М., 1971.

Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy. – Krakow, 1895. – S.277.

Шаш А. Архив привелигированного города Мукачево. – Мукачево, 1927.

Кобаль Й. Ужгород відомий і невідомий. – Львів, 2004. - С. 62.

Пронін В. Князь Корятович, другий// Молодь Закарпаття. – 1991. – 5 січня.

Попович М. Федор Корятович – русинський воєвода. – Пряшів, 1993.

Пагиря В. Монастирі Закарпаття. – Мукачево, 1994.

Пронин В. История православной церкви на Закарпатье. – Мукачево, 2005.

Лучкай М. Історія карпатських русинів. – Т.2. – Ужгород, 2001.

Олексій Філіппов

член-кореспондент
Української Академії геральдики

Припинення релігійного переслідування герцогині Софії Баторі у 1669 році

У 1995 році під час свого літнього відпочинку в Карпатах у Мукачеві перебував із візитом тодішній народний депутат України Михайло Косів. У міському Будинку культури він мав зустріч із виборцями, на яку прийшли багато місцевих мешканців, щоби поспілкуватися з народним обранцем.

Відповідаючи на запитання одного з присутніх про те, коли Мукачівський монастир повернуть греко-католикам, народний депутат повідомив, що юридичних підстав для цього, на жаль, немає. Звісно, ця звістка не була радо прийнята присутніми вірниками цієї конфесії. Вони дотримувалися іншої думки, вважаючи, що всі релігійні споруди, які належали Греко-католицькій Церкві на Закарпатті до 1949 року, мали бути повністю повернуті назад. Проте, здійсненню цього задуму заважала одна обставина. Мукачівський Свято-Миколаївський монастир існував до прийняття церковної унії в Ужгороді 1646 року, і він у той час належав православним.

15 років тому українським політикам про це було добре відомо. Натомість й тепер, на 20-му році незалежності України, зустрічаються на Закарпатті тенденційні публікації та наукові дослідження, де минувшина Мукачівського монастиря висвітлюється доволі однобічно. Цими авторами

всіляко підкреслюються і пропагуються події, які вигідні греко-католикам, натомість замовчуються факти із життя православних (1).

Однією з таких помітних віх релігійного розвитку Мукачівського монастиря є вигнання з нього православного ігумена Йоаникія Зейкана і призначення на його місце у 1664 році уніатського священика Петра Парфенія. Цей акт здійснила герцогиня, католичка Софія Баторі (1629 – 1680 рр.), вдова князя Трансільванії, протестанта-кальвініста Дьордя II Ракоці (1629 – 1660 рр.) (2).

Варто зазначити, що активна релігійна діяльність цієї представниці давнього угорського роду Батор, який походив із ще більш давнього Гудкелет, полягала в передачі церковного майна протестантів і православних католикам і уніатам. У такий спосіб матрона намагалася після смерті чоловіка врятувати своє суспільно-політичне становище і майнові права. Багато років після Ужгородської унії герцогиня наполегливо провадила на підвладній їй території комітату Берег політику контрреформації, яку здійснювала тодішня світська влада. Ця її діяльність не залишилася непоміченою й відповідним чином була оцінена. Імператор Священної Римської імперії і король Угорщини Леопольд Габсбург видав 14 грудня 1669 року розпорядження про припинення релігійного переслідування вдови князя Трансільванії Софії Баторі.

«Leopoldus Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Germaniae, Hungariae et Bohemiae itc. Rex.

Spectabilis, Magnifici, Egregii et Nobiles fideles nobis dilecti.

Hoc sine displicenta, intelliginus Illustrimam Principissam Viduam Rakoczianam, a vobis continuo in negotio Religionis novis, et novis praetextibus impugnari, et ad damnificandam queri. Que cum contra favorem Articulorum, Negotio in eadem Conditorum praxim, usum in memoratam Principissam cadere non possime, ac ab Interpretativa universorum statuum, et ordinum Regni determinatione depentant. Pro eo fidelitatibus vestris harum serie firmiter committimus, et mandamus, quatenus ab ejusmodi impetitione, suprafatae Principissae, usque ad futuram Diaetam supersedere modis omnibus debeatis, et teneaniun, alias nos eandem in praemissis, velut. Justis, et legitimus, per omnia opportuna remedia, clementer manutenere non intermissimus. Gratia m-a Caesar atque Regia vobis in religuo benigne proper manere.

Datum in civitate nostra Vienna, die decima quarta, Mensis decembris,

Anno Domini Millesimo Sextentessimo Sexagesimo nono.

Leopoldus

Franciscus Szegedy, episcope Vaczdu, Stephanus Orban

(*Леопольдус, Божою милістю обраний Римський імператор, завжди святий, Германії, Гунгарії і Богемії і т.д. король.*

Великородних, благородних, заслужених і прославлених вірно та славно люблю.

Присутнім тут дозволяю нездужання, розумію великородну герцогиню вдову Ракоці, а вам безперервно в справі релігії оновлюватися і оновленими отроками вести боротьбу. На тих, хто завдає збитки, подавати судові скарги. З противниками доброзичливо і ласкаво спілкуватися, вести з ними справи в дусі Творця. Користуватися ім'ям названої герцогині не можна. Також у поясненні для всіх ставимо і визначаємо Королівське обмеження спокути провини. За вірну поведінку вашу з'єднуємо і передаємо, оскільки від такого типу звинувачень вищезгаданої герцогині, де би то не було, навіть під час проведення нещодавніх судових засідань, повністю зобов'язати і спрямувати. В інший час ми однаковим чином підкоримося долі. Справедливість і законність за будь-яке зручне лікування поступово і ніжною рукою не припиню. Милістю Цезаря і Короля вам у релігійному почутті ласкаво спішу розпорядитися.

Дано в громаді нашій Відень дня чотирнадцятого, місяця грудня, року Господнього тисяча шістсот шістдесят дев'ятого)» (3).

Цікаво, що через місяць, 18 січня 1670 року, імператор *Леопольд* удруге видав своє розпорядження про звільнення вдови князя Ракоці від релігійного переслідування. Його текст майже ідентичний першому документу і доповнює його юридично.

«Leopoldus Dei gratia, electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germania, Hungaria, Bohemia Rex.

Spectabilis Magnifiti, Egregii et Nobiles fideles nobis dilecti.

Quamuis vobis, mediantibus nuperis benignis Literis nostris, die nimirum decima quarta praeteriti Mensis Decembris, Anni recenter enoluti exaratis hoc, et id per expressum demandatum extiterit; Quod cum Illustrissima Domina Principissa Rakocziana Vidua, a vobis continuo in negotio Religionis novis, et novis praetextibus impugnaretur, ac ad damnificandum quareretur, similia vero contra saniorem Articulorum eodem in negotio conditorum praxim,

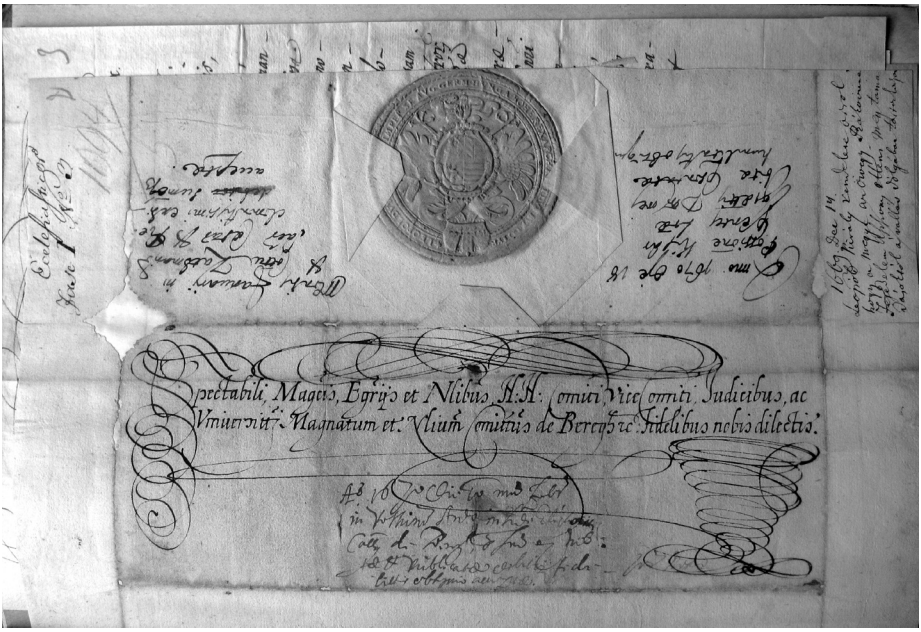

et usum in ipsam cadere non possent, sed ab interpetativa nostra et fideliu nostrorum universorum Statuum, et Ordinum Regni huius nostri Hungariae determinatione dependerent, ab eiusmodi impetitione praefatae Dominae Principissae, usque ad futuram ejusdem Regni nostri Diaetam supersedissetis: tantum tamen abest, ut praementionatis benignis Literis nostris debitum morem gessissetis, qum dictam Principissam armis invadere, eamque tali pacto denno turbare, et damnificare velletis, ac interemini, gravi ipsius damno Religionisque Catholicae praeindicto, et mandatorum nostrorum Regiorum vilipendio manifesto. Quare fidelitatibus vestris harum serie denuo, et ex superabundanti firmiter praecipiendo committimus, et mandamus, quatenus acceptis praesentibus, ab omni prorsus antelatae Dominae Principissae turbatione, impetitioneque et damnificatione tempus intra praenotatum modis omnibus supersedere debeatis, et teneamini: aliaqum, non sumus intermissuri, qum eandem in praemissis veluti justis, et legitimis pro singulari nostro, quo in rem Catholicam ferimur zelo, et protectione, opportunis quibusuis modis ac medijs manuteneamus. Secus itaque nullatenus facturi. Gratia nostra Caesarea et Regia vobis in reliquo clementer propensi manentes.

Datum in civitate nostra Vienna die decima octava Mensis Januarii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo.

3

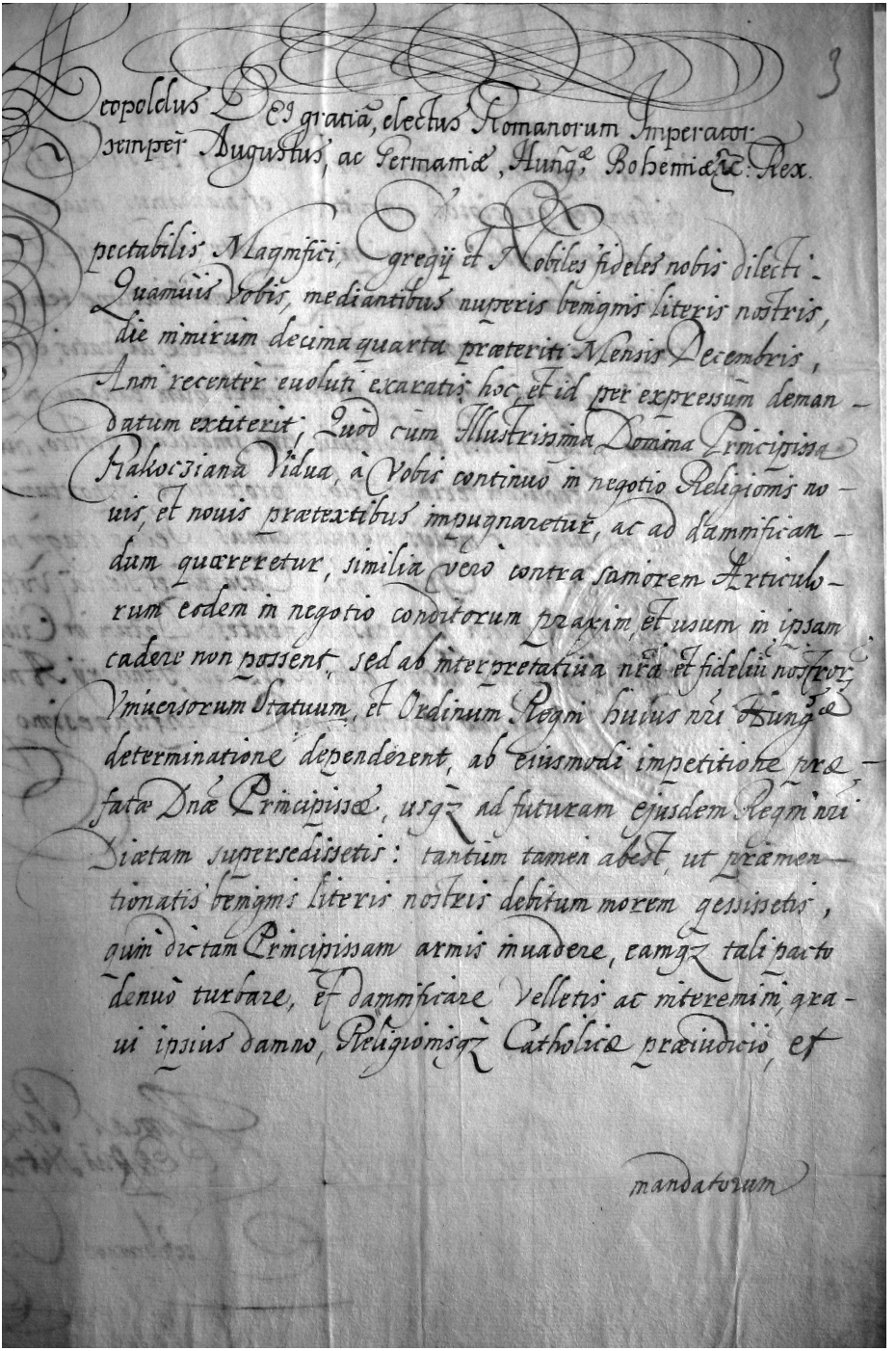

Leopoldus Dei gratia, electus Romanorum Imperator
semper Augustus, ac Germaniæ, Hung.ae Bohemiæ &c. Rex.

Spectabilis Magnifici, Egregij et Nobiles fideles nobis dilecti.
Quamuis Vobis, mediantibus nuperis benignis literis nostris,
die nimirum decima quarta præteriti Mensis Decembris,
Anni recenter euoluti exaratis hoc, et id per expressum deman-
datum extiterit, Quod cum Illustrissima Domina Principissa
Rakocziana Vidua, à Vobis continuo in negotio Religionis no-
uis, et nouis prætextibus impugnaretur, ac ad damnifican-
dum quæreretur, similia verò contra saniorem Articulo-
rum eodem in negotio conditorum praxim, et usum in ipsam
cadere non possent, sed ab interpretatiua nr̃a et fideliũ nostror.
Vniuersorum Statuum, et Ordinum Regni huius nr̃i Hung.ae
determinatione dependerent, ab eiusmodi impetitione præ-
fatæ Dn̄æ Principissæ, usq̃z ad futuram ejusdem Regni nr̃i
Diætam supersedissetis: tantum tamen abest, ut præmen-
tionatis benignis literis nostris debitum morem gessissetis,
quin dictam Principissam armis inuadere, eamq̃z tali pacto
denuò turbare, et damnificare velletis ac interemini, gra-
ui ipsius damno, Religionisq̃z Catholicæ præiudicio, et

mandatorum

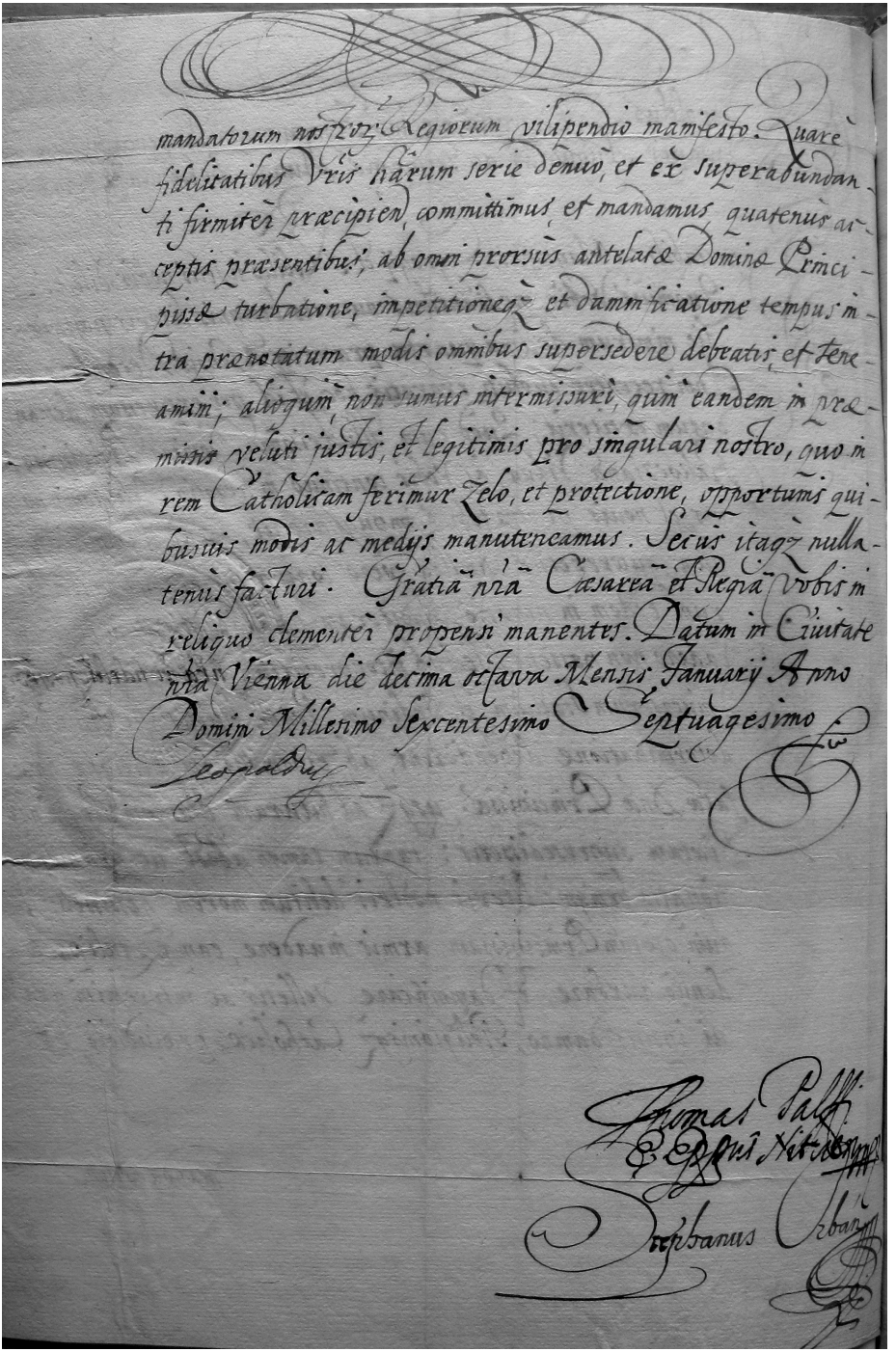

Leopoldus

Thomas Palffy, episcopus Nitriensis, Stephanus Orban.

(Леопольдус, Божою милістю обраний Римський імператор, завжди Святий, Германії, Гунгарії і Богемії і т.д. король.

Великородних, благородних, заслужених і прославлених вірно та славно люблю.

Звертаючись до всіх вас у нашому теплому листі дня чотирнадцятого попереднього місяця грудня року минулого, чорним на білому це записано і тому для уточнення знову нагадуємо. Ось чому з великородною пані герцогинею, вдовою Ракоці і з вами пов'язана справа релігійного оновлення енергійних отроків і тих, хто віддає себе в жертву. Подібні правила проти жахливих роз'єднань у справі Творця сусідні використання в самому його падінні відсутні, але від мого пояснення до вірних наших усіх станів, і управління королівського у межах королівства Угорського. Від такого дарування названа пані герцогиня постійно і в майбутньому належить до тих же наших правил королівського високого суду. Тільки через відсутність згадування у листі нашому того обов'язку не має сенсу повідомляти герцогині про захист, коли такий договір призводить до збитків бажань, залишаючи самим захищати благочестя католицьке. Тому наказую і доручаю наші королівські накази. Як вірність ваша поширюється і неухильно збільшується, попереджаю, з'єдную і наказую, оскільки прийняття цього від кожного нести пані герцогині смуток неможливо, засуджено, вчасно відмічено і всюди зупинено. Виконувати інше, не більше затримки у майбутньому тільки за законом і правомірно, а для вдови нашої у королівстві католицькому виконувати старанно. Захист необхідний з нещодавнього часу вже існує. Інакше жодним способом не чинити. Милість нашу імператорську і королівську до вас відповідним способом володію постійно.

Дано в громаді Відень дня вісімнадцятого місяця січня року Господнього тисяча шістсот сімдесятого)» (4).

Як відомо, ще з 40-х років XVII століття з боку католиків значно посилилася боротьба з вірниками-реформатами і православними. Її підтримувала світська влада королів Угорщини із династії Габсбургів. Ще з часів правління ерцгерцога Максиміліана (1589-1619) представники роду Габсбургів були великими магістрами Тевтонського ордену. На місця

реформатів і православних приходили католики і уніати, зокрема монахи ордену Чина св. Василія Великого. У 1692-3 роках імператор Леопольд після перемоги над повстанням угорських куруців, яке очолював граф Імре Тьокьолі, повернув Мукачівському монастирю села Бобовище і Лавки на підставі «грамоти Корятовича 1360 року» (5).

Такими були перші релігійні кроки уніатів у другій половині XVII століття на території сучасного Закарпаття. Тому, згадуючи про вчинок щодо греко-католиків у Мукачівському монастирі, який здійснив у 1949 році товариш Сталін, генералісимус Радянського Союзу, треба обов'язково говорити й про діяльність герцогині Софії Баторі та імператора Леопольда Габсбурга у 1660-х роках щодо православних.

Використані джерела і література

1. *Кічера Віктор*. Основні віхи релігійного розвитку Мукачівського монастиря // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 24, 2010. – С. 3-6.

2. *Поп Иван*. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2001. – С. – 85.

3. *ДАЗО*. – Фонд 10. «Наджупан Бережской жупы, г. Берегово». – Опись 1. – Дело 189. «Распоряжение короля Венгрии Леопольда о прекращении религиозного преследования вдовы князя Трансильвании Ракоци Ференца». – Листы 1-2.

4. *Там же*. – Листы 3-4.

5. *Lehoczky Tivadar*. Beregvármegye monographiája. – Ungvárott: Pollácsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. – III kötet, 1 rész. – 359 old.

Віктор Кічера

кандидат історичних наук,
викладач кафедри історії України УжНУ

Анатолій Кралицький (1834-1894) як історик монастирів

Вивчення постаті Анатолія Кралицького – надзвичайно важливий етап у дослідженні історії Закарпаття загалом. На даний час з'явилося кілька розвідок, присвячених постаті відомого за межами Угорської Русі ігумена Мукачівського монастиря. Серед робіт варто виділити Й. Голену [2], *Д. Данилюка* [3, с. 174-181], В. Падяка [13, с. 56] та ін. Дослідження особистості Анатолія Кралицького актуалізується складним періодом його творчості – після австро-угорського дуалізму 1867 р. починається тотальна мадяризація усіх сфер суспільного життя.

Для виходу з духовної кризи необхідні були зовнішні чинники, бо внутрішні зміни і деталізація монаших правил не сприяли розвиткові чернечого життя та й Церкви загалом. Це прекрасно розумів і владика Мукачівської єпархії Василь Попович (1837-1864), який намагався залучати закарпатських монахів–василіан до культурно-освітньої діяльності. Серед цих діячів, які твердо стояли на східнослов'янських (руських) традиціях і були їх носіями, можна назвати хіба що монахів Анатолія Кралицького та Володимира Терлецького [15, с. 56].

Анатолій Кралицький (в миру Олександр) народився 12 лютого 1834 р. в Чабині (Словаччина). Початкову освіту здобув при Краснобрідському монастирі (сучасна Словаччина) [17, с. 73]. 1851 р., у віці 16 років, вступив на новіціат до Мукачівського монастиря [5, с. 183]. Богословську освіту

здобуває 1854 р. у семінарії при Марієповчанському монастирю (сучасна Угорщина). Протягом 1856-58 рр. повертається до Краснобрідського монастиря як наставник для молодого покоління. У 1858 р. у Пряшеві висвячений в сан ієрея. Поручителем у справі освячення виступив канонік Пряшівської єпархії Олександр Духнович, котрий у листі від 17 травня 1858 р. до протоігумена ЧСВВ в Угорщині просить про свячення двох здібних кандидатів, одним з яких був Анатолій Кралицький [16, а. 141-142]. Протягом 1858-63 рр. – професор богослов'я у Марієповчанському монастирі. 1863 переходить до Мукачівського монастиря, де з 1869 р. й аж до смерті залишається його ігуменом [5, с. 183]. Помер отець-ігумен 11 лютого 1894 р., не доживши добу до свого наступного дня народження.

Займаючись культурно-освітньою діяльністю, Анатолій Кралицький, ще до свого ігуменства в Мукачеві, налагоджує зв'язки з галицькою церковною інтелігенцією, що засвідчує переписка з Яковом Головацьким. Зв'язки ці були необхідні, адже ченці угорської провінції не мали власної друкарні, а вся необхідна література друкувалося саме у Галичині. Так, з листа Якова Головацького до Анатолія Кралицького від 24 березня 1858 р. довідуємось, що стараннями першого у Львові було надруковано 400 екземплярів монастирських правил на звичайному папері, а п'ять – на папері вищого ґатунку [4, с. 1]. Тут-таки вказується на залишок коштів, які необхідно заплатити, а також згадується один екземпляр "Октоїха" Перемишльського видавництва, який просив прислати закарпатський монах. Свідченням того, що ці зв'язки були взаємними, є лист від 10 липня 1865 р. У вищезгаданому листі Яків Головацький дякує Анатолію Кралицькому за надіслані в науковий збірник "Общества галицко-русской Матицы" літературні твори і заохочує писати й надалі [4, с. 2]. Вже перебуваючи в Мукачівському монастирі, Анатолій Кралицький 13 лютого 1866 р. отримав листа від Якова Головацького, з якого довідуємось про подальшу співпрацю, оскільки були надіслані наступні статті – "О древнейшихъ Евангеліяхъ" та "Арсеній Коцакъ", які Яків Головацький обіцяє надрукувати найближчим часом, а також вислати екземпляри збірників [4, с. 4]. Оцінку діяльності Анатолія Кралицького подав Михайло Ваврик (діаспорний історик, виходець з Галичини), вказуючи на відсутність у Галичині рівнозначної постаті [1, с. 220].

Як доказ того, що друкувалися і релігійні книги, є лист Корнила Сушкевича від 13 березня 1866 р. Лист містить прохання до Анатолія Кралиць-

кого про дозвіл друкувати його молитвослов "кулішівкою" [4, с. 13-14]. Як видно з цих листів, така співпраця була не тільки необхідною, але й дуже плідною. Отже, існували взаємозв'язки між розділеними кордоном українськими землями. Крім того, взаємозв'язки сприяли збереженню давніх руських традицій: друкування для угорських василіан релігійної літератури руською мовою. З іншого боку, галицька інтелігенція отримувала інформацію про угорських русинів.

Анатолій Кралицький – автор багатьох статей, які друкувались навіть у петербурзьких збірниках. Велика кількість рукописів залишилися ненадрукованими [13, с. 128-129]. Частина праць надрукована у таких львівських наукових виданнях, як "Галичанин" чи "Галицко-Русская Матица" [3, с. 180]. Існує багато версій, ніби о. Кралицький особисто був знайомий з Іваном Франком, але більш вірогідно, що вони були знайомі заочно [13, с. 129]. Проте достовірно відомо про особисті контакти Анатолія Кралицького з Михайлом Драгомановим, який приїжджав на Закарпаття у 1875р. і відвідав Мукачівський монастир. Після цієї зустрічі почалась активна співпраця цих двох інтелектуалів [12, с. 6].

При монастирях діяли початкові школи для вихідців із простих сімей, які мали природні здібності. Такі школи існували в Імстичеві, Маріяповчі, а також при інших обителях. Початкова школа з давніх часів існувала і в Краснобрідському монастирі, де освіту здобували такі діячі, як Арсеній Коцак, Анатолій Кралицький, що теж були вихідцями з простих сімей. Найздібніші учні продовжували навчання, переходячи на новіціат, як це сталося з Анатолієм Кралицьким [18, с. 73].

Анатолій Кралицький є автором понад десятка нарисів про монастирі Угорської Русі. Його перу належить коротка розвідка про Мукачівський монастир, де подана хронологія розбудови монастиря, тут згадується благодійник Дмитро Рац, котрий займався перебудовою монастиря [10, с. 222]. Він є автором історії Краснобрідського монастиря, де вказується кілька руйнувань даної обителі, спричинених об'єктивними факторами, та її відбудови [8, с. 97-98]. Цікаві дані подано з історії Малоберезнянського монастиря [7, с. 92]. Також отець-ігумен є автором біографічних нарисів духовних осіб, для прикладу протоігумена Матвія Микити [6, с. 22-23], Василія Поповича тощо.

Дуже цікавою розвідкою, котра значно розкриває історію мона-

стирського управління і самоврядування, є «Чин соборування у наших монахів», де детально описано вибори ігуменів. Зберігаючи незалежність, монахи самостійно обирали ігуменів та протоігуменів. Порядок їх обрання у Маріяповчанському монастирі було затверджено єпископом Андрієм Бачинським. Так, у циркулярі від 22 лютого 1786 р. єпископ наголошує, що обраним може бути лише монах-василіанин, який має сан ієрея, а обирати мають право лише ієромонахи ЧСВВ. Голоси простих монахів не враховуються, причому кожен має виключно один голос. Попередньо відбувається нарада, на якій узгоджувалася кандидатура майбутнього ігумена (який, до речі, мав володіти латинською мовою), а після погодження проходить голосування за кандидатуру, яка обирається простою більшістю голосів. Новообраний ігумен разом із двома представниками з собору має прибути до єпископа, який його затверджує. Тільки після цього настоятель може приступати до виконання своїх обов'язків, а коли б затвердження не відбулося, то ці функції продовжує виконувати попередній керівник [14, с. 88-91]. На наступних виборах ігумена у Маріяповчанському монастирі ці розпорядження повторюються у посланні від 18 лютого 1789 р. [14, с. 92-96].

Здавалося б, що єпископ має значну владу над монастирями, бо затверджує ігумена, але як свідчила практика, це була лише формальність. У дійсності не зафіксовано жодного випадку, коли б єпископ не захотів затверджувати обраного монахами настоятеля. Таким чином, факти свідчать, що монахи мали повну незалежність, а самі вибори були досить демократичними. Єпископ не мав жодного впливу на процес виборів, виступаючи на них лише в ролі арбітра, хоча де-юре мав вплив на затвердження обраних кандидатур.

Схожим був порядок обрання протоігумена та інших керівників Чину. Детально цю процедуру у другій половині XIX ст. описав Анатолій Кралицький, який сам був монахом і не один раз особисто брав участь у голосуванні. Собор призначався кожні три роки і називався генеральною капітулою. Сам термін "капітула" – латинське запозичення, а тому у випадку із василіанами правильніше говорити про монаший собор [17, с. 220]. Він відбувався в Мукачівському, Маріяповчанському й Краснобрідському монастирях, про що вже згадувалось. Як зазначає Анатолій Кралицький, собор скликає протоігумен, завчасно попереджає всіх ігуменів і місцевого

єпископа [11, с. 53]. Хоча за часів єпископства Андрія Бачинського собор скликав саме владика, про що маємо й документальні свідчення. В одному з послань Андрій Бачинський запрошує всіх настоятелів в супроводі одного монаха (якого спільно обирають в монастирі) прибути на собор, котрий має відбутися 19 серпня 1792 року [14, с. 96]. Це вказує на те, що вже з того часу протоігумени і ігумени монастирів обиралися на загальних зборах ЧСВВ в Угорщині, а вибори ігумена Маріяповчанського монастиря за часів Андрія Бачинського проходили, ймовірно, за окремою схемою. Але часті зміни керівного складу, запозичені від західних орденів, привносили негативні моменти. Такі ротації не дозволяли керівникам втілювати свої програми і доводити їх до кінця [17, с. 569].

Подальша процедура обрання протоігумена в Угорщині була схожою з виборами ігумена. На генеральній капітулі (соборові) мали право брати участь: протоігумен, 4 рішителі (definitores), які були найближчими радниками протоігумена, 8 ігуменів та 8 представників від кожного монастиря. Голова собору, який до речі не мав права голосу, призначав одного світського секретаря, інший – обирався з числа монахів [11, с. 53]. Монахи мали приїхати за день до собору, а ввечері голова собору мав особисто вести розмову з кожним представником про майбутнього кандидата. Після такої розмови визначалися три основні кандидатури. На другий день зачитувалася єпископська грамота, за якою призначався голова собору. Якщо не виникало заперечень, приступали до обрання. Перед самим голосуванням кожен міг висловити свої думки про розвиток Чину чи наявність у ньому певних недоліків. Услід за тим протоігумен подавав звіт про своє трирічне правління [11, с. 53-54]. Відтак, на 1-1,5 год. вся влада концентрувалася в руках голови, оскільки всі складали перед ним свої повноваження, а позаяк він не голосував, то міг лише впливати на хід дискусії. Після цього йшло представлення трьох кандидатів на посаду протоігумена, які виходили з залу, а голова пропонував обрати з них найдостойнішого. Секретар давав кожному три листки з прізвищами кандидатів. Один листок кидався в скриньку, а решта – одразу знищувалися. Обраним вважався той, який набрав більшість голосів. У церкві, в урочистій обстановці, він складав перед усіма присутніми присягу [11, с. 54-55]. Надалі вибори протоігумена і настоятелів відбувалися одночасно кожні три роки.

Отже, досліджуючи постать Анатолія Кралицького як історика Церк-

ви, можемо впевнено засвідчити, що саме завдяки його плідній праці маємо унікальні відомості про монастирі, дані про котрі не збереглися до наших днів. Крім того, він є автором літературних, етнографічних праць з історії Угорської Русі, його перу належить велика кількість біографічних нарисів. Не меншою заслугою діяльності Анатолія є зв'язок з українською інтелігенцією того часу – Яковом Головацьким, Корнилом Сушкевичем, Михайлом Драгомановим, а висока оцінка Іваном Франком літературної праці говорить про неабиякий письменницький хист ігумена Мукачівського монастиря.

Література:

1. *Ваврик М.* ЧСВВ. По василіянських манастирях / М. Ваврик. — Торонто : Видавництво й друкарня ОО. Василіян, 1958. — 286 с.

2. *Голенда Й.* Анатолій Кралицький. Життя і творчість / Й. Голенда. – Пряшів, 1984.

3. *Данилюк Д.* Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.) / Д. Данилюк. — Ужгород : Патент, 1999. — 352 с.

4. *Державний архів Закарпатської області.* – Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. – Оп. 5. – Спр. 320. Письма писателя Якова Головацкого и Сушкевича из г. Львова настоятелю мукачевского монастыря А. Кралицькому об надании книг. На 14 арк.

5. *Краєзнавчий словник русинів-українців.* Пряшівщина / Упорядник і головний редактор Федір Ковач. – Пряшів: Союз русинів-українців пряшівщини, 1999. – 496 с.

6. *Кралицький А.* Матфей Микита – протоигумен / А. Кралицький // Листокъ. — 1885. — № 2. — С. 22-23.

7. *Кралицький А.* Монастирь Березницькій // Листокъ. — 1890. — № 8. — С. 92.

8. *Кралицький А.* Монастирь Краснобродскій / А. Кралицький // Листокъ. — 1891. — № 9. — С. 97-98.

9. *Кралицький А.* Письмо в редакцію / А. Кралицький // Листокъ. — 1892. — № 15. — С. 176.

10. *Кралицький А.* Монастырь святаго отца нашего Николая, на Горе

Чернецкой возле Мукачева / А. Кралицький // Листокъ. — 1889. — № 19. — С. 222.

11. *Кралицький А.* Чинъ соборованія у нашихъ монаховъ / А. Кралицький // Листокъ. — 1885. — № 4. — С. 53-55.

12. *Пагиря В.* Михайло Драгоманов і Анатолій Кралицький / В. Пагиря // Благовісник. — 2004. — № 6 (145). — С. 6.

13. *Падяк В.* Кралицький і ІІІ тисячоліття / В. Падяк, *Л.* Ільченко // Карпатський край. — 1995. — № 1-4 (110). — С. 128-129.

14. *Удварі І.* Збирька жерел про студії русинського писемства. Кириличні уббіжникы мукачовського єпископа Андрія Бачинського / І. Удварі. — Ньїредьгаза : IMI Print KFT, 2002. — Ч. 1. — 239 с.

15. *Фенич В.* Малоберезнянський Свято – Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василія Великого на Закарпатті / В. Фенич, О. Цапулич / УжНУ. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2004. — 188 с.

16. *Центральний державний історичний архів у Львові.* – Ф. 684. – Протоігуменат монастирів Чина Василія Великого у Львові. – Оп. 1. – Спр. 1772. – Макет збірника «Матеріали до історії василіанських монастирів у Закарпатській Україні». – Т. XI (остан.). – 209 арк.

17. *Hornad V.* de juxta. Dejiny gréckokatolikov Podkarpatska (9.–18. storočie) / V. de juxta Hornad. — Košice, 2004. — 956 s.

18. *Timkovič V.* Jozafát OSBM. Letopis Krásnobrodského monastiera : alebo kúsok zo slavnych dejin gréckokatolikov na Slovensku / V. Timkovič. — Prešov : Blahovistnik, 1995. — 129 s.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Диякон Олександр Монич. Мараморошська святиня — Нариси з історії Грушівського монастиря

Православна Церква на Закарпатті має древні традиції. В умовах денаціоналізації та латинізації, яку проводила угорська влада та уніатська церква, православна традиція зберігала себе завдяки діяльності монастирів. На Закарпатті є чимало православних святинь, які за своєю історією є чи не найдавнішими у східноєвропейському регіоні. Мова йде про монастирі в Углі, Грушеві та Мукачеві. Роль монастирів у поширенні освіти на та науки є беззаперечною. В їх стінах велися літописи, друкувалися та переписувалися книги.

Якщо історія Мукачівського монастиря є більш-менш дослідженою, то про Углянську та Грушівську обителі писалося недостатньо. Дослідники в основному звертали увагу на проблему існування при монастирі в Грушеві друкарні або на відвідини Углі послами Івана Грозного.

Нещодавно з-під пера молодого ужгородського богослова Олександра Монича вийшла праця під назвою «Мараморошська святиня: нариси з історії Грушевського монастиря». Вважаємо, що автор обрав влучну назву для книги, адже монастир у Грушеві зіграв неабияку роль у становленні православ'я не лише на Закарпатті, а й в Румунії.

Книга вийшла з благословення Блаженнійшого Володимира, Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля УПЦ.

Формуючи структуру праці, автор надає перевагу хронологічному принципу викладу матеріалу. У зв'язку з цим виділяє тринадцять глав (розділів) з XII-XIII ст. і до наших днів. У вступі подано бібліографію праць з даної проблеми, перераховано назви основних архівних справ, грамот, декретів, монографій та статей. Як стверджує автор, багато інформації про Грушівський монастир міститься у роботах М.Лучкая, О.Попова, А.Балудянського, А.Кралицького, Ю.Жатковича та ін. Не до кінця погоджуємося з критикою автором праць О.Ороса та Г.Рачука, адже він так і не подає ґрунтовних спростувань їх гіпотез, а на с.22 пише, що „наведені думки, звичайно, заслуговують на увагу і мають право на існування». Вважаємо також, що не було б зайвим вказати читачам, що М.Лучкай, Ю.Жаткович та А.Кралицький були греко-католицькими священиками.

Багато уваги в книзі приділено давній історії монастиря, і, зокрема, питанням заснування монастиря та отриманню ставропігії від константинопольського патріарха у 1391 р. Проаналізувавши доступні праці та архівний матеріал, автор приходить до висновку, що монастир міг бути заснований у XII або на початку XIII ст. Свою думку він підтверджує тим, що «монахи Грушівського монастиря після відходу татар жалілися королю Угорщини Бейлі IV (1215-1270), що при нападі татар пропали всі їхні документи й грамоти та було пограбоване монастирське майно».

Високо у книзі оцінено грамоту константинопольського патріарха Антонія від 1391 р. про надання монастирю в Грушеві права ставропігії. „Історія дарування патріаршої ставропігії Грушівському монастирю показує, - як пише О. Монич, – наскільки сильними і глибокими були зв'язки монастиря із світовим Православ'ям».

Досліджуючи давню історію чернецтва на Закарпатті, не можливо не сказати про друкарню в Грушівському монастирі. У одному із розділів автор детально проаналізував праці своїх попередників та прийшов до наступних висновків: грушівські монахи могли переписувати, перекладати та друкувати книги при монастирі; вони мали для цього необхідні фінансові можливості; створення друкарні могло бути покликане укладенням Ужгородської унії та її поширенням на Мараморощину.

Два заключні розділи присвячені сьогоденню обителі та археологічним розкопкам на території монастиря. Вважаємо, що датою заснування монастиря слід вважати 26 липня 2004 р. У цей день відбулося засідання священного Синоду Української Православної Церкви під головуванням Блаженнійшого Володимира, Митрополита Київського і всієї України. На засіданні слухали рапорт Преосвященного Іоанна, єпископа Хустського і Виноградівського, про відкриття Грушівського Архангела Михаїла жіночого монастиря в с.Грушово Тячівського району Закарпатської області. Ухвалили: благословити відкриття Грушівського Архангела Михаїла жіночого монастиря в с.Грушово Тячівського району Закарпатської області.

В той же час нами виявлено документ, що свідчить про те, що вже 31 жовтня 2001 р. Грушівська сільська рада надала 0.7 га землі для відновленого Свято-Михайлівського монастиря. 22 лютого 2004 р. Грушівська сільська рада наступним рішенням за №11 надала дозвіл на відбудову монастиря та звернулася до районної архітектури з проханням виготовити технічну документацію на його будівництво. І вже в липні 2006 р. жіночий монастир було перетворено на чоловічий.

На даний час, під керівництвом досвідченого настоятеля – архімандрита Стратоніка (Легач), в монастирі проживають чотири ієромонахи та декілька послушників.

Другу частину книги (близько 130 стор.) складають додатки. Це переважно латинські грамоти з історії монастиря. Декотрі з них вже дешифровані. На нашу думку, доцільно б було перекласти їх на українську мову, адже латиною у наш час володіють лише одиниці.

Окремо слід відзначити відмінну роботу колективу ВАТ «Карпати», який попрацював на славу.

Загалом праця диякона Олександра Монича є першою науковою спробою такого характеру. Вона спонукає істориків та лінгвістів заглибитися в дослідження давньої історії нашого краю.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Свято-Архангело-Михайлівський монастир села Драгово-Забрід

Історія православної церкви на Закарпатті не перестає цікавити дослідників. Заглибившись у архіви, вони видобувають на світ Божий сотні грамот, документів, світлин, які розширюють нашу уяву про минуле та сучасне.

Як відомо, центрами православної ідентичності та аскетизму були монастирі. Одній із таких святинь на Хустщині, а саме Свято-Архангело-Михайлівському жіночому монастирю у селі Драгові-Забрід, присвячена нова книга краєзнавців Андрія Світлинця та Сергія Канайла.

У минулому з-під їх пера вийшла праця про історію Свято-Серафимівського монастиря у селі Приборжавське Іршавського району. Названа історична розвідка була схвально оцінена науковою громадськістю краю та започаткувала окремий напрям у крайовій історіографії.

Творчий задум авторів реалізувало ужгородське приватне видавництво „Гражда". Загальний обсяг книжки складає 224 с. та 8 кольорових вставок. Проект здійснений за благословення Високопреосвященнійшого Марка, архієпископа Хустського і Виноградівського та за фінансової підтримки настоятельки обителі – ігумені Митродори (Поп). Загальний

тираж книги – 400 екземплярів, що надзвичайно мало для такого роду праць. Сподіваємося, що в майбутньому знайдуться благодійники, які допоможуть надрукувати друге видання.

Структура рецензованого книги ґрунтується на поєднанні хронологічного і тематичного принципу. Це чотири розділи, що розглядають історію монастиря з початку XVIII ст. до сучасності. Окремо виділений матеріал про духівників та настоятельниць монастиря. Наприкінці книги подано цікаві додатки: грамоти, довідки, листи, таблиці. Дана форма подачі матеріалу є, на нашу думку, цілком прийнятною. Вона дає можливість прослідкувати всі етапи розвитку обителі та наголосити на головних аспектах діяльності чернецтва.

Передмову до книги підготував автор цих рядків, а післямову – письменник, член Спілки письменників України Петро Мідянка.

Щоб розкрити поставлену перед собою проблему, авторам довелося добре попрацювати у різних архівних установах. Більшість документів з давньої історії монастиря А.Світлинець та С.Канайло виявили у фондах Державного архіву Закарпатської області. Не менш важливі факти були знайдені у поточних архівах Мукачівської та Хустської православних єпархій, архіві Драгівського монастиря, приватних колекціях. Важливим є також той факт, що автори не відкинули й наративні джерела. До книги залучено спогади багатьох респондентів: монахинь, близьких і родичів чернецтва, жителів навколишніх сіл.

Дослідники проаналізували й відповідну наукову літературу. Це праці істориків М.Лучкая, Ю.Жатковича, І.Панькевича, Василія (Проніна), Ю.Данильця, В.Фенича. Окрасою книги є численні фотоілюстрації, що відобразили свята та будні монастиря в Драгові.

Слід зазначити, дане видання є першим комплексним дослідженням історії Драгівського монастиря з XVIII ст. до нашого часу. А. Світлинець та С.Канайло розглядали діяльність монастиря на фоні політичного розвитку краю. Це дало їм можливість виявити особливості державно-церковних відносин та ставлення різних режимів до православної чернечої святині.

Від старожилів села авторам вдалося записати переказ, згідно якого на околицях Драгова ще у XIII ст. проживали монахи. Очевидно, там було створено один із скитів Угольського монастиря. Ця версія може бути цілком імовірною, але, на жаль, не вдалося знайти архівних документів,

щоб підтвердили дане припущення. В той же час, А.Світлинець та С.Канайло виявили джерело, за яким заснування монастиря в Драгові відноситься до 1705 р. На думку краєзнавців, причина постання обителі в Драгові та інших селах Мараморощини (Бедевлі, Вільхівцях, Бороняві, Бичкові) крилася в намаганні укріпити православну церкву та затримати поширення унії. Фактично, монастир заснувала сільська громада Драгова на землі місцевого жителя Степана Рішка. У 1706 р. православний єпископ Йосиф (Стойка) (1680-1711) освятив невелику монастирську церкву. За словами авторів, перший монастир був присвячений Покрові Пресвятої Богородиці, а першим його настоятелем був ігумен Герасим (Шустяк). На початку 1730-х рр. монастир став тимчасовою резиденцією останнього Мараморoського єпископа Досифея Феодоровича (1718-1735).

Згідно іншого переказу, у 1761 р. монастир було знищено за наказом місцевого поміщика Ілошвая. Прийнявши цю розповідь за основу, автори на архівному матеріалі підтвердили, що в Драгові дійсно проживав землевласник з таким прізвищем. Крім того, він постійно конфліктував з монахами. У документі середини XVIII ст. значиться, що всі ченці Драгівського монастиря померли внаслідок хвороби (епідемії). Проаналізувавши великий пласт інформації, А.Світлинець та С.Канайло прийшли до висновків, що Драгівський монастир від часу свого заснування і до закриття „зберіг старе православне віросповідання і не входив у сферу впливу Мукачівської греко-католицької єпархії".

Відновлення монастиря у Драгові автори відносять до 1935 р. Головну роль у цьому процесі відіграв виходець із с.Іза на Хустщині ієромонах Вікентій (в миру Василь Орос). Згодом із навколишніх сіл до обителі прийшли благочестиві дівчата, що й склали першу жіночу чернечу громаду. Першою настоятелькою скиту стала монахиня Катерина (Куриця).

Автори книги приділили значну увагу вивченню життєвого шляху Вікентія (Ороса). Вони зібрали усю доступну на цей час інформацію та підготували ґрунтовний нарис про будівничого скиту. Показовим у біографії о.Вікентія є той факт, що він мав безпосереднє відношення до відновлення та заснування скитів у Драгові, Углі, Городилові, Ізі. На його долю випало також засудження його радянською владою за неправдивими звинуваченнями та перебування у таборах Сибіру. Однак, попри всі страждання, він завжди залишався гідним пастирем свого стада.

Радянська влада не принесла для монастиря нічого доброго. Хоч черниці і розбудовували обитель, але влада постійно тримала їх під контролем. Згодом монастир було обкладено податками, від нього конфіскували більшість земель, а 26 липня 1960 р. зовсім ліквідували.

Друге відродження обителі відбулося на початку 1990-х рр. Монастир очолила ігуменя Митродора (Поп). Сестри відбудували старі споруди, звели нові житлові корпуси, побудували храми. На даний час в монастирі проживає 16 сестер.

Крім життєпису архімандрита Вікентія (Ороса), автори подали у книзі цікаві нариси про духівників схимонахів Варнаву (Щербана) та Киріака (Росоху), о.Федора Черленяка, архімандрита Парфенія (Йовжія), ігумена Лаврентія (Горянського). Не менш важлива інформація про настоятельок монастиря – монахинь Катерину (Курицю), Вассу (Росоху), Євфимію (Пацкан) та ігуменю Митродору (Поп).

У додатки до книги, а їх є аж сімнадцять, включено копії грамот з перекладами, списки насельниць скиту й монастиря та інші документи.

Нова книжка А.Світлинця та С.Канайла розкриває перед читачем широкі обрії крайової церковної історії. Вона спонукає до продовження пошукової роботи як самих авторів, так і всіх дослідників історії православ'я на Закарпатті.

Юрій Данилець,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Диякон Олександр Монич. Заневский монастырь в Полонинах. Нариси з історії Угольського та Углянського монастирів.

История Святого Православия на Закарпатье уходит в глубокую древность. Большинство исследователей связывает распространение христианства греческого обряда с именами св. Кирилла и Мефодия, или, по крайней мере, их учеников. Есть также версии, что первые монахи на Закарпатье появились во времена Киевской Руси. Они могли прийти в Венгрию с дочерью Ярослава Мудрого – Анастасией и основать обитель в Мукачеве. По мнению известного церковного историка архимандрита Василия (Пронина), ученики св. Кирилла и Мефодия, которые были вынуждены оставить Сазавский монастырь и чешские земли, положили начало Угольского монастыря. Таким образом, мы видим, что древнее монашество на Закарпатье возникло в тесной связи с другими центрами православного мира.

Изучение деятельности святых обителей началось на Закарпатье достаточно давно. Конечно, эта тема неисчерпаемая и требует все новых и новых подходов. Одним из первых, кто серьезно занимался церковной историей Закарпатья, был М. Лучкай. Потом его миссию продолжили

А. Кралицкий, Ю. Жаткович, А. Петров, И. Кондратович, А. Дехтерев и др. В последнее время, в связи с возрождением православных монастырей на Закарпатье, появилось множество трудов, посвященных миссионерской и социально-экономической истории монашеских обителей. Первой ласточкой в 1994 г. стала книга краеведа с Мукачева Василия Пагири – «Монастыри Закарпатья». Этой проблеме посвятили свои труды Андрей Свитлинец и Сергей Канайло, Степан Чопик, Григорий Рачук и автор этих строк. Недавно этот ряд исследователей пополнил историк с богословским образованием протодьякон Александр Монич. В прошлом, 2008 году, он издал книгу об истории Грушевского монастыря, а совсем недавно из-под его пера вышла книга с довольно интригующим названием «Заневский монастырь в Полонинах. Очерки истории Угольского и Углянского монастырей».

История Угольского монастыря начинается в начале XIII века. Автор книги приводит важное свидетельство из «Списания обителей Мараморошских древле бывших»: «Сія обитель когда ся начала знати не мож. Повідают люде, иж разом из селом роздана єсть. Село місто под него дало обширное под полонинами, майже на милю земли отстоит».

В Ипатиевской летописи под 1262 г. есть первое упоминание о монастыре в Полонинах. Летописец сообщает, что «Войшелк крести Юрия Львовича; тот же потом идее в Полонину ко Григорьеви в монастырь, и постриженся в черньце, и бысть в монастыри у Григорья 3 лета, оттоле же пойде Святую Гору, прием благословение от Григорья». По словам о.Александра, версию о том, что в летописи упоминают именно Угольский монастырь, поддерживали Я. Головацкий, митрополит Макарий (Булгаков), архимандрит Василий (Пронин).

О том, что монастырь в Полонинах играл важную роль в жизни Западной Руси, говорит тот факт, что в 1552 г. его посетили послы московского государя Иоанна IV Грозного (1530-1584). Информацию о поездке посольства московского царя мы находим в «Хронографе» нач. XVII века.

Впервые записку «О Занове Угорском» опубликовал известный российский филолог-славист Александр Востоков в 1842 г. В научный оборот «Карпатской истории», как утверждает о. А.Монич, записку ввел Алексей Петров в 1906 г. Здесь мы должны сделать небольшое уточнение. Заслуги А. Петрова в исследовании истории Закарпатья, бесспорно, значительные.

Однако следует отметить, что впервые информацию из «Хронографа» на Закарпатье было опубликовано еще в 1856 г. на страницах «Церковной газеты», которая выходила в Будине. Это периодическое издание было основано о. Иоанном Раковским и выходило в 1856-1858 гг. После закрытия газеты австрийской властью, некоторое время он издавал «Церковный Вестникъ» (1858 г.). Несмотря на то, что о. Иоанн был униатским священником, он исповедовал русофильские взгляды и тайно поддерживал православие. Его деятельность также привела к возрождению православного движения в с.Иза на Закарпатье в начале XX века. Интересен тот факт, что после публикации в газете, редактор Иоанн Раковский обратился к читателям с просьбой помочь в сборе информации о древнем монастыре.

Книга имеет интересную структуру. В целом, о. А. Монич разделил материал на 15 глав, которым передует небольшое предисловие кандидата исторических наук, директора Закарпатского государственного архива Михаила Делегана. Потом, во вступлении, автор проанализировал главные источники и научную литературу, которая относится к теме книги. Фактически, в большой своей части, книга написана на архивных документах упоминаемого архива, архивной коллекции Закарпатского краеведческого музея и других заведений. Научный тандем: Мукачевская епархия – Государственный архив Закарпатской области, как и раньше, дал хорошие результаты. При помощи руководства архива и других работников о. А.Моничу удалось обнаружить уникальные неопубликованные источники и донести их к общественности.

В первой главе, которая называется «Заневские антитезисы,» автор рассуждает о нестыковках в давней истории Угольского монастыря. Проанализировав документы XIII-XVIII веков, он приходит к выводу, что возможно древний монастырь находился в Полонинах (современное село Малая Уголька), а в XVIII веке был перенесен монахами в село Угля. Какие факты приводятся в подтверждение этой гипотезы? В первую очередь, автор утверждает, что до XVIII века в архивных источниках фигурирует название монастыря как «Угольський», а с XVIII века – «Углянский». Во-вторых, обнаружена грамота 1776 г., написанная жителями с. Угля, с просьбой об основании монастырского храма в их селе. Здесь надо отметить, что после смерти последнего православного епископа Досифея Феодоровича в 1734/1735 гг. в восточную часть Закарпатья – Мараморощину

начинает распространяться уния. Православные обители, которые были основаны в защиту православия, начинают терпеть разные ущемления. Следует также отметить, что большинство населения Закарпатья не знало о подписании унии с Римом в Ужгороде (1646 г.). Униатская литургия мало чем отличалась от православной, священники на приходах остались прежние (хотя они и приняли Символ Веры, население об этом факте не ведало). Таким образом, даже в начале XX века множество закарпатских униатов считали себя православными. Можно привести примеры из документов, когда в начале XX века закарпатских русинов не пускали в православные святыни, а они даже не знали, что они униаты. Наверное, в связи с таким же неведением повязано и обращение жителей с. Угли в 1776 г. к руководству униатской епархии. В связи с этими фактами, утверждение, что монастырь в Угле могли основать униаты, не может приниматься категорически. Православная традиция Угольского монастыря не была прекращена, она продолжилась в новом монастыре в Угле.

Во второй главе «Первые исторические известия о Заневском монастыре в Полонинах» собраны все источники по истории Угольского монастыря раннего периода. Следующие главы имеют названия: «Посольство московского царя Иоанна IV Грозного в Заневском монастыре», «Деятельность последнего Православного епископа Досифея (Феодоровича Угольского», «Судьба Заневского (Угольського) монастыря после смерти епископа Досифея». Раскрывая историю монастыря в Угольке, автор не мог не сказать о деятельности преп. Иова Кундри. Этот святой земли Карпатской трудился на ниве Церкви Христовой в XX веке. Для написания главы о. А.Монич пространно используют ранее опубликованные материалы, в том числе и статьи автора этих строк. Следующие главы книги не менее интересны – «Смена юрисдикции Заневского (Угольского) монастыря», «История основания нового монастыря в с.Угля в XVIII веке». Увлекательное повествование об истории монастыря в XX веке. Благодаря деятельности иеромонаха Викентия (Ороса) и сельских жителей, обитель смогла возродиться в 1933 г. В это время православные общины Закарпатья (Подкарпатской Руси) относились к юрисдикции Сербской православной церкви. Владыка Дамаскин (Грданичка) много времени уделял возрожденному скиту. Монашеская обитель возродилась как женский скит. Первой настоятелькой было назначено монахиню Рафаилу (Рыбарь).

В советское время скит подвергли экономическим истязаниям, а в 1959 г. ликвидировали. Поучительная биография обновителя монастыря архимандрита Викентия (Ороса). В 1952 г. он был арестован, и осужден к 25 годам исправительно-трудовых лагерей по надуманных обвинениях. Немного позже вышла книга краеведов Андрея Свитлинца и Сергея Канайла о Драговском монастыре, где биография о. Викентия подана более подробно.

Далее раскрыто современное положение монашеской жизни в Угле, наводятся биографии настоятельниц монастыря и его духовников.

В приложениях к книге автор разместил около 30 документов. Это в первую очередь копии документов, их расшифровка, списки монахинь и т.д.

Отдельно следует отметить высокое полиграфическое качество книги и множество иллюстраций.

Считаем, что книга о. Александра Монича не ставит точку на проблеме изучения истории Угольского монастыря, она приглашает ученых к дискуссии и дальнейшему исследованию русской истории.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія на перший том із серії Собрание трудов. Архимандрит Василий (Пронин) / Сост.: А.Монич, Ю.Данилец. – Том 1.: Жизнеописание. Научные и богословские исследования. – Ужгород: ОАО «Патент», 2010. – 432 с., ил. Текст на рус. и укр. языках.
ISBN 978-966-8760-87-7.

Ім'я архімандрита Василія (Проніна) (1911-1997) добре відоме не лише в середовищі православного священства на Закарпатті, а й у наукових колах області. Він був чи не єдиним ченцем, котрий у радянський час публікувався закордоном, писав статті, зустрічався з іноземними журналістами та науковцями.

З благословення архієпископа Мукачівського та Ужгородського Феодора, з 2008 р. у єпархії діє богословсько-історичний науково-дослідний центр ім. архімандрита Василія (Проніна). Одним із головних завдань цього центру було визначено вивчення наукової та богословської спадщини видатних подвижників та сповідників Святого Православ'я на Закарпатті. В рамках роботи Центру і було підготовлено до друку перший том із серії

«Собрание трудов. Архимандрит Василий (Пронин)».

Рецензоване видання розпочинається вступним словом Високопреосвященнійшого Феодора. Далі подано ґрунтовний біографічний нарис про архімандрита Василія (Проніна), який на архівних матеріалах та спогадах підготував протодиякон Олександр Монич. За словами автора, архімандрит Василій мав «необычайные способности к мышлению и редкое историческое и богословское чутье…».

Безпосередні праці о.Василія, що увійшли до першого тому, було умовно розділено на чотири параграфи. До першого параграфу «Богословие» увійшло шість богословських праць архімандрита, частина з яких публікувалася у церковній періодиці. Цей блок розпочинає також аналітична стаття протоієрея Олександра Гука, який відзначає високий теоретичний рівень робіт о.Василія.

Другий параграф «Аскетика» включив маловідому роботу архімандрита Василія – «Монашеский сборник». На думку одного із упорядників «…главная идея труда («Монашеского сборника» – Ю.Д.) состоит в практическом изложении тех сторон аскетического делания, которые являются наиболее нужными и необходимыми для всех желающих принять монашество».

Третій параграф «История» характеризує о.Василія як історика Церкви. У вступній статті до нього Ю.Данилець проаналізував головну історичну працю архімандрита Василія «История Мукачевской епархии», за яку в 1958 р. дослідник отримав вчений ступінь кандидата богослов'я. Згадана робота видана у 2005 р. та перевидана у 2009 р. під назвою «История Православной Церкви на Закарпатье». Далі подано 27 статей з різних проблем церковної історії Закарпаття.

Слід наголосити, що більшість публікацій не відома сучасним дослідникам. Головним поясненням цього явища є той факт, що архімандрит Василій публікував свої праці в різних церковних виданнях, часто іноземних держав. До прикладу, стаття «Протоигумен Иоанникий Базилович» вийшла в журналі «Православная мисль» в Празі, стаття «Где был напечатан Урбариум?» – в альманасі «Дукля» в Пряшеві, стаття «К истории Угольского монастиря» – в «Ежегоднике Православной Церкви в Чехословакии» в Празі. Інші статті виявлено в «Православному віснику» (Київ), «ЖМП» (Москва) і т.д. Чимало статей взагалі ніколи не друкувалися

і були виявлені в архіві монастиря.

До четвертого параграфу «Наука, археология» увійшли роботи архімандрита Василія, які стосувалися археологічних пам'яток Чернечої гори, окремих питань фізики, мистецтвознавства та філології. Окремо можна багато сказати про Проніна як археолога, однак в найближчому часі вийде його окремий твір «Палеоліт Чернечої гори», котрий дасть можливість заповнити ще одну прогалину в творчій спадщині сповідника.

Введені до наукового обігу роботи архімандрита Василія (Проніна) мають велику наукову цінність, вони написані виключно на архівному матеріалі, з використанням багатьох іншомовних праць, котрі після ліквідації бібліотеки Мукачівського монастиря втрачені для науковців назавжди.

Перший том довершує загальна бібліографія праць про життя та діяльність архімандрита Василія (Проніна) (більше 70 позицій) та безпосередньо покажчик публікацій та рукописів самого дослідника (68 позицій). Упорядники відзначають, що покажчик праць архімандрита Василія (Проніна), складений станом на 1 січня 2010 р. й у подальшому буде доповнений нововиявленими статтями, які розкидані по бібліотеках багатьох країн світу.

Окремо слід відзначити високу поліграфічну якість видання, добрий фотографічний матеріал та професійність в упорядкуванні вибраних творів.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Ю. Данилець. Православна Церква на Закарпатті у першій половині XX століття

У грудні 2009 року у Всеукраїнському державному видавництві «Карпати», що в місті Ужгороді, побачила світ монографія «Православна Церква на Закарпатті у першій половині XX століття». Її автор – відомий молодий історик, директор Богословсько-історичного дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна), кандидат історичних наук, а від недавна і доктор філософії, доцент кафедри історії України УжНУ Юрій Васильович Данилець.

Книга була видана за сприяння Ужгородського національного університету, Державного архіву Закарпатської області та благословіння архієпископа Мукачівського і Ужгородського Феодора.

У церковному просторі краю ця праця була довгоочікувана і, з'явившись на світ, зайняла чільне місце у багатій не лише світській, але й церковній історіографії краю.

Основу монографії Юрія Данильця склала його наукова робота на здобуття ступеня кандидата історичних наук, яку він успішно захистив у стінах УжНУ в січні 2008 року. Відмітимо, що рецензентами книги стали відомі історики, доктори історичних наук Д.Д. Данилюк та нині вже покійний О.Д. Довганич. Передмову до книги написав кандидат історичних наук, до-

цент, декан історичного факультету УжНУ В. Фенич.

Книгу автор поділив на вступ, 4 тематичні розділи, які в свою чергу мають свої підрозділи, висновки, документи, перелік документів, список використаних джерел та літератури, анотацію, географічний та іменний покажчик. Загальна бібліографія книги складає 453 положення, включаючи і джерела. Загальний обсяг книги склав 376 сторінок.

Монографія «Православна Церква на Закарпатті у першій половині XX століття» має за мету дати історико-аналітичну оцінку подіям, явищам та процесам, які мали місце в церковній історії нашого краю.

Потужна архівно-документальна джерельна база книги та сотні нововиявлених монастирських документів, про які йде мова, а також чимало особистих архівів монахів, настоятелів монастирів, єпископів, діяння яких описані в праці, робить це видання своєрідним скарбом для історії сьогоднішнього Православ'я на Закарпатті. Багато нововиявлених автором документів архівів СБУ в Закарпатській області та Державного архіву Закарпатської області, частина з яких вводиться вперше в науковий оббіг, допомагають глибоко і справедливо зазирнути в історію Православ'я на Закарпатті в описаний час. Цікавими і такими, що суттєво розширюють дослідний спектр книги, є матеріали періодики 1920-1930-х років.

Слід відзначити, що задум автора продовжити документальний опис історії Православної Церкви на Закарпатті власне з початку XX століття не випадковий. Адже історія Православної Церкви до Першої світової війни вже була написана нині покійним, відомим богословом і подвижником благочестя архімандритом Василієм (Проніним) (1911-1997). Тримаючи в руках обидві книги, дивуєшся їхній спорідненості і своєрідній авторській симфонії. Можна сміло сказати, що книга Юрія Данильця достойно продовжила енциклопедичність і універсальність книги архімандрита Василія (Проніна).

Описуючи чи то відродження Православ'я на початку XX століття, чи то формування структури Карпаторуської Православної Церкви (1920-1930) та інше, автор завжди користується методом загального бачення політичної та церковної картини, і в цьому його великий плюс. Адже не завжди коріння навіть церковних процесів мали своє підґрунтя в Церкві. Часом вони сягали далеко за Її межі, а іноді взагалі були далекими від цього простору. Вчитуючись скрупульозно в рядки Православної церковної

історії у першій половині XX століття, починаєш розуміти минуле Православ'я, а іноді і його сьогодення.

Правда факту – ось головний принцип книги історика Юрія Данильця. Він сміло і неупереджено висвітлює історичне минуле Православної Церкви на Закарпатті. В історії все трапляється, однак за ширмою зовнішнього спектру подій молодий історик свідомо шукає причинно-наслідковий характер. І, знайшовши його, вже констатує звершений факт в історії Церкви.

Уроки минулого Православної Церкви завжди допомагають в сьогоденні. Цей принцип, ніби підсвідомо, проведений червоною ниткою через цілу книгу. І потрібно сказати, що він найбільше працює і оживає власне в достовірних джерелах та їх незаангажованому описі і об'єктивній оцінці.

Викладення історії Православної Церкви на Закарпатті у першій половині XX століття у авторстві Юрія Данильця залишає глибоке враження і переконує, що ця робота є прозорою і достовірною.

Окремий підзаголовок книги «Документи» дозволяє нам реально відкрити перед собою величезну цікаву історію нашого церковного минулого. Цю книгу робить просто унікальною не лише цифрова фотозйомка документів, але й іхні переклади. За що автору окреме спасибі.

Незважаючи на те, що, на перший погляд, автор захопив невеликий відрізок історичного часу, вражає бурхливість і швидкість подій, які мали місце в Православній Церкві на Закарпатті. Долі великої плеяди світлих і відомих церковних діячів світового Православ'я переплетені з нашим регіоном. Кожен із них залишив свій відбиток на формування релігійної думки та церковного життя тут. Достатньо згадати таких архіпастирів, подвижників благочестя, філософів і вчених як: митрополит Євлогій (Георгієвський), митрополит Веніамін (Федченков), митрополит Дорофей (Філіп), архієпископ Аверкій (Таушев), нині вже святих, святителя Іоанна (Максимовича), преподобного Іустина (Поповича), преподобного Алексія (Кабалюка), преподобного Іова (Кундрю) та інших. Цей перелік можна продовжити… Їхня діяльність завдяки цій книзі сьогодні виходить із своєрідного архівного підпілля і стає надбанням історії Православ'я на Закарпатті.

Величезний фотоматеріал допомагає нам відкривати перед собою

Православ'я не лише у буквах, але й у обличчях. Рідкісні фотографії, так само, як і матеріали, вперше буде бачити читацький загал. Портрети багатьох подвижників благочестя, митрополитів та патріархів, прізвища яких ми іноді лише чули, в книзі можна і побачити.

Звичайно, в таких масштабних і спектральних наукових працях не буває і без певних огріхів. Однак неточності, які трапляються в книзі, носять більше стилістичний, орфографічний і, рідко, богословський характер. Окремі анотації в кінці глав і розділів іноді звучать сміливо і для «консервативного» читача незрозуміло, однак це авторська думка і вона, що головне, взята не з повітря, а базується на конкретних документах і фактах історії.

Отже, Православ'я на Закарпатті отримало ще одного молодого літописця, з чим ми його і вітаємо. Зауважимо, що Юрій Данилець написав уже кілька книг по історії Православних монастирів нашого краю і є автором понад сотні наукових публікацій у провідних журналах України та періодиці краю.

Як велика, і просто титанічна, узагальнююча праця книга Ю. Даниль-ця «Православна Церква на Закарпатті у першій половині XX століття», яка відобразила майже всі аспекти в історії Православної Церкви в згадуваний період, заслуговує свого визнання і приречена на успіх.

Нехай Господь і надалі допомагає цьому молодому історику й ентузіасту своєї справи у всіх його наукових починаннях і задумах і покриває його Своїм благословенням.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія П.Марек, В.Бурега, Ю.Данилець. Архієпископ Савватій (1880-1959). Нарис життя та діяльності видатного діяча Православної Церкви в Чехословацькій республіці

Тим, хто цікавиться церковною історією сусідньої Помісної Церкви Чеських земель і Словаччини, а разом з тим і її тісними зв'язками з православ'ям на Закарпатті, науковий простір презентує унікальну книгу «Arcibiskup Sawatij (1880-1959). Nastin zivota a dila zakladatelske postavy pravoslavne cirkve v Ceskoslovenske republice» (Архієпископ Савватій (1880—1959). Нарис життя та діяльності видатного діяча Православної Церкви в Чехословацькій республіці).

Книга вийшла під грифом і за підтримки філософського факультету Оломоуцького університету, що у Чехії. Перше, коли береш її до рук звертаєш увагу на її авторський колектив. Чехію представляє Павел Марек, Україну – Володимир Бурега та Юрій Данилець. Кожен із авторів є відомими дослідниками церковної історії Православної церкви у XX столітті. Тож унікальне поєднання спільних зусиль авторського колективу народило чудовий фоліант церковної історії. Книга чеською мовою, обсягом 250 сторінок, пропонує читачеві наукове дослідження однієї із

малодосліджених і спектральних персоналій світової церковної історії у XX столітті – архієпископа Савватія (Врабеца).

Детальний життєпис та церковна діяльність відомого ієрарха Православної церкви відкривають перед нами досі невідомі сторінки з його буття. Переважна більшість архівних документів з фондів Праги, Парижа, Російської Федерації, Ужгорода публікуються вперше. Кількість опублікованого матеріалу просто вражає.

Постать архієпископа Савватія завжди була такою, що вимагала скрупульозного дослідження. Павутина політично-церковної історії на початку XX століття була сплетена таким чином, що практично вся Європа була занурена в своєрідний хаос. Кожна держава Європи того часу мала претензії на свою історію, яка разом з тим іноді переписувалася. Церковна історія у Центральній і Східній Європі через певні обставини не залишалися осторонь політичних процесів і намагалася втримувати православ'я у його чистоті і недоторканності. Діяльність архієпископа Савватія припала, власне, на дуже складний і заплутаний період історії. Іноді потрібно було неабияке вміння до політичного і церковного діалогу, щоб достойно вийти з обставин, що склалися. Церковна дипломатія в особі архієпископа Савватія шукала нових шляхів подолання церковно-політичної кризи Східної Європи і старалася оформити нову церковну юрисдикцію в державі і Церкві. Що з цього вийшло, ми знаємо. Однак ми багато і не знаємо. Адже різкі, миттєві зміни влади, впливу і тиск з боку сусідніх держав на Чехословацьку республіку робили свою справу. Церковному керівництву доводилось іноді приймати просто ризиковані кроки для того, щоб зберегти своє лице перед дійсністю.

Сьогодні, оглядаючись назад, можна почерпнути багато уроків і користі для себе. Однак не слід забувати, що діяльність архієпископа Савватія є прикладом своєрідного пошуку церковного компромісу.

Архієпископ Савватій, який у 1942 році був заарештований німецькими нацистами та відправлений у концтабір Дахау, а після смерті був похований на Ольшанському цвинтарі у Празі, є помітною постаттю у церковному просторі XX століття.

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Ю. Данилець, ієромонах Пімен (Мацола). Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у с. Бедевля

В інтелектуальному просторі Закарпатського краю з'явилася ще одна історична праця про один із древніх православних монастирів – Свято-Іоанно-Предтеченський, що у селі Бедевля Тячівського району.

Книга під назвою «Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у с. Бедевля» вийшла друком у кінці грудня 2009 року у Всеукраїнському державному видавництві «Карпати», що в місті Ужгороді.

Авторами праці стали вже відомий молодий історик, директор Богословсько-історичного дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна), кандидат історичних наук, доктор філософії, доцент кафедри історії України УжНУ, Юрій Васильович Данилець та благочинний Грушівського чоловічого монастиря – ієромонах Пімен (Мацола).

Книга видана під грифом кафедри історії України УжНУ та Хустської православної єпархії. Автори отримали благословення на друк від архієпископа Хустського і Виноградівського Марка (Петровція).

Рецензентом книги став доктор історичних наук, проф. Д.Д. Данилюк та кандидат історичних наук, доц. В.В. Міщанин.

Книга поділена на вступ, 3 тематичні розділи, які в свою чергу ма-

ють свої підрозділи, висновки, персоналії, додатки, список використаних джерел та літератури. Загальна бібліографія книги складає 81 положення, включаючи і джерела. Обсяг книги склав 189 сторінок.

Історичний нарис «Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у с. Бедевля» відкриває перед нами цікаву історію одного із відомих форпостів Православ'я у XVIII і відповідно у XX століттях.

Незважаючи на те, що монастир був заснований у 1719 році з благословення відомого сповідника благочестя, єпископа Досифея (Феодоровича) (1648-1733), а в кінці століття (1788 р.) вже закритий, він відігравав величезну роль у становленні та розвитку Православної віри у регіоні. У часи насадження унії монастир проводив глибоку духовно-просвітницьку і місіонерську роботу, і своїм існуванням підкреслював світоглядну ідентичність свого народу.

У стінах цього чоловічого монастиря проходили послух і пастирське служіння відомі духівники краю. Досить пригадати таких подвижників благочестя та сповідників Православ'я, як архімандрита Боголіпа (Церковника), архімандрита Василія (Проніна), архімандрита Серафима (Гайналія), архімандрита Доримедонта (Андрашка), архімандрита Алексія (Кирієвського), ієромонаха Інокентія (Чопика) та інших.

Як і всі авторські праці історика Юрія Данильця, книга про Бедевлянський монастир насичена широкою архівно-документальною джерельною базою, багатьма монастирськими документами, особистими архівами тощо. Переважна більшість документів взята із Державного архіву Закарпатської області. Деяка частина з них вводиться в науковий оббіг вперше, що робить це видання своєрідним скарбом для історії сьогоднішнього Православ'я на Закарпатті загалом та Мараморощині зокрема. Живо і актуально читаються матеріали з поточних архівів Хустської Православної єпархії, Бедевлянського Свято-Іоанно-Предтеченського монастиря. Останні допомагають нам глибше зазирнути в історію цієї обителі, особливо у її сьогодення.

Відзначимо, що у співавторах Юрія Данильця на науковій ниві успішно дебютував молодий чернець і невтомний церковно-суспільний діяч Православ'я на Закарпатті, благочинний Грушівського монастиря, ієромонах Пімен (Мацола). Останній активно і щиро допомагав в написанні книги різноманітними монастирськими матеріалами. Завдя-

ки своїй наполегливості о. Пімен виявив рідкісні документи про Бедевлянський монастир, через що ці матеріали вийшли з широкого власного архівного «підпілля» і побачили інтелектуальний світ книги. Авторська симфонія і народила цю чудову і прекрасну книгу, яку кожен поважаючий свою історію житель Закарпаття і не тільки буде мати за честь тримати у своїй власній бібліотеці.

Прочитавши цю історичну книгу, можна сміло констатувати, що сьогодні Православ'я на Закарпатті набуває нового формату. Формату об'єктивної, незаангажованої, справедливої церковної історії, яка базується не на легендах і переказах, а на реальному архівному матеріалі.

Лейтмотивом книги є неупереджене висвітлення історичного минулого і сьогодення Бедевлянського монастиря.

Чудовим доповненням до документального тексту книги є численні фотографії відомих подвижників та єпископів Православної Церкви, що робить книгу ще більше цікавою і ґрунтовною.

Серце радіє, коли бачиш такі праці, а думка лише говорить: «Допоможи, Боже, і надалі таким ентузіастам своєї справи у всіх їхніх наукових починаннях і задумах».

Протодиякон Олександр Монич

кандидат богослов'я МДА,
вчений секретар БІНДЦ
імені архімандрита Василія (Проніна)

Рецензія Ю.Данилець, ієромонах Пімен (Мацола). Православные монастыри Закарпатья

Осінь в Мукачівській єпархії цього року незвичайно особлива своїми подіями. Вересень просто дивує творчими звершеннями і проектами.

Найперше, святкування ювілею 650 річчя Мукачівського монастиря, приурочена цьому всеукраїнська наукова конференція «Мукачівський Свято-Миколаївський монастир на Чернечій горі: історія та сьогодення», відзнятий унікальний духовно-просвітницький фільм про Мукачівський монастир «Гора боголюбивих ангелів», видання другого тому праць архімандрита Василія (Проніна) і, на завершення, творчий тандем відомого далеко за межами Закарпаття науковця Юрія Данильця і не менш відомого місіонера ієромонаха Пімена (Мацоли) випускає давно задуманий проект – путівник «Православные монастыри Закарпатья».

Путівник було видано по благословенню Блаженнійшого Володимира, Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви Видавничим відділом Української Православної Церкви.

Інтелектуальна, симфонічна праця вказаних вище авторів не є чи-

мось новим, адже не так давно в їх авторстві вийшов історичний нарис «Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир в с. Бедевля. – Ужгород: Карпати, 2009. – 192 с.». Отже, творчі задуми авторів зійшлися ще на одному проекті, який є планкою для інших в просторі стислого інформаційно-просвітницького досвіду в області паломництва і місіонерства.

Цю книгу очікували давно. Її особливість є винятковою з багатьох сторін. Перш за все, це місіонерсько-просвітницька складова. По-друге, завдяки виходу праці православне Закарпаття, яке ще йменується другим Афоном або ж Малим Афоном, стало більш відомим і доступним для паломників і просто бажаючих познайомитися з культурою і церковним життям краю. По-третє, це проповідь Православ'я, що є необхідним і насущним в наш час. По-четверте, завдяки таким проектам стає відома науково-дослідна діяльність як Богословсько-історичного центру імені архімандрита Василія (Проніна), директором якого є Ю. Данилець, так і місіонерсько-просвітницька діяльність ієромонаха Пімена (Мацоли). По-п'яте, це не лише співпраця двох окремих авторів, але й співпраця двох єпархій – Мукачівської і Хустської. І, по-шосте, це популяризація аскетичного життя та історії древніх і нових діючих чоловічих та жіночих монастирів Закарпаття.

В чудово оформленому глянцевому путівнику, обсягом 208 друкованих сторінок, увазі читача представлена перша найнеобхідніша інформація про монастирі і скити Закарпаття. Тут міститься короткий опис нині діючих монастирів Закарпаття, їх історія, кількість насельників, ім'я настоятеля (намісника), храми, престольні свята і місцевошановані святині. Всі матеріали, супроводжуються гарними ілюстраціями і підписами до них.

Корисним плюсом видання є інформація для паломників про місцезнаходження монастирів з описом маршрутів для більш зручного їх відвідування. А також розклад Богослужінь у кожному з описаних монастирів і скитів.

Звичайно, формат книги не дозволяє вмістити повну детальну науково-історичну складову кожного монастиря, однак книга, без сумніву, допоможе визначитися з вибором, куди відправитися в паломництво, і визначити маршрут поїздки. На обидвох форзацах книги розміщена детальна карта із вказаними місцями розташування монастирів Православного За-

карпаття. Вказана карта є цікавою авторською розробкою, яка допоможе швидше зорієнтуватися у паломницьких поїздках до вказаних обителей.

Книга буде корисною перш за все для паломників, керівників і співробітників паломницьких служб, туристів і туроператорів.

Чернецтво на Закарпатті має давні традиції. Із стін закарпатських обителей вийшло немало відомих церковних і суспільних діячів. Сьогодні ж на території Закарпатської області діють дві православні єпархії – Мукачівська і Хустська, в підпорядкуванні яких знаходяться 13 і 22 чернечі обителі відповідно (всього 35 монастирів).

Праця Ю. Данильця та ієромонаха Пімена (Мацоли) є достойним фоліантом у розвитку Православ'я в цілому. За словами авторів йде посилена робота над бімовним україно-англійським варіантом путівника, що стане в допомозі паломникам не лише України, але й закордону.

Сподіваємося, що такі творчі праці будуть не останніми. Зичимо від щирого серця авторам Божої допомоги у втіленні своїх творчих задумів. Нехай Господь благословляє всі їхні починання.

Протоиерей Олександр Гук

кандидат богословия СПбДА,
научный сотрудник БИНИЦ
имени архимандрита Василия (Пронина)

Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина) «Об экуменизме»

В контексте времени с богословской точки зрения отец Василий предложил корректное изложение концепции экуменического движения XX столетия. Он проникновенно указал, что здесь присутствует церковная ностальгия ко утраченному вселенскому единству.

Прежде всего, автор статьи изложил в последовательной лаконичной форме историческую ретроспективу тенденции к церковному объединению.

Отец Василий определяет две истерические доминанты в разделенном церковном пространстве: восточную и западную. Каждая из них предпринимала усилия к доминированию.

Восточная инициатива в этом отношении обнаружила себя как эпоха Юстиниана, западная – как эпоха Крестовых походов.

Относительная общность еще свидетельствовала о себе в некоторой степени в эпоху свв. Равноапостольных Кирилла и Мефодия как миссия от Нового Рима (Константинополя) к древнему Риму (от Второго к Первому). Из этого следует религиозно-церковная идея вселенского единства, символическим выражением которого стал «Рим» как олицетворение церковно-

исторической ойкумены. В этом контексте формируется церковная идея римского принципа как образа единства.

На Православном Востоке осуществляется церковный иерархический принцип: константинопольские правители именуют себя василевсами (царями), космократами (правителями ойкумены). Божественное достоинство в этом смысле определяется как Пантократор (Вседержитель).

Византийская традиция продолжила свое историческое бытие на Руси: здесь получила начало церковно-государственная идея «Третьего Рима».

Церковная тентенция вселенскости (ойкумены) облеклась в различные формы, которые уже не имели достоинства вселенскости, поскольку ограничивались конфессиональными рамками.

Отец Василий отмечает, что стремление к единству приобрело конфессиональные особенности: в римско-католическом мире – как учреждение уний, в протестантском – как формирование объединяющих международных сообществ.

Православная Церковь молится о мире всего Мира, благостоянии святых Божиих Церквей и соединении всех.

Основой единства мог бы быть Никео-Цареградский Символ веры как вероучительное положение на все времена, однако и он оказался деформированным конфессиональным различием.

Поэтому стремление к церковному единству исторически оформилось как внешние конфессиональные образования, по своему содержанию зависящие от конкретных исторических обстоятельств.

Поскольку церковный мир конфессионально разобщен, то его единство может иметь только декларативный характер, что обнаруживает себя как встречи верховных иерархов Церкви, межконфессиональные собеседования и т.д.

Такова особенность нашего времени, которое определяется как атомный век, век космоса, век глобальной коммуникации.

В церковном отношении глобальные процессы XX века проявились как сближение Церквей, но только на уровне в большей степени формально-дипломатического, нежели церковно-канонического общения.

Протоиерей Олександр Гук

кандидат богословия СПбДА,
научный сотрудник БИНИЦ
имени архимандрита Василия (Пронина)

Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина) «Палеолит Чернецкой горы»

Исследование «Палеолит Чернецкой горы» уникально с точки зрения написания. Этот фундаментальный труд формировался на основании археологических артефактов, обнаруженных в окрестностях Свято-Николаевского Мукачевского монастыря. Благодаря необыкновенной эрудиции и редкой по своей глубине творческой интуиции, автору удалось на небольшом археологическом пространстве сделать универсальные научные обобщения, имеющие как теоретическое, так и практическое значение.

Оценить весомость этого труда возможно как в научном, так и церковном аспектах.

С научной точки зрения исследование выполнено на высоком профессиональном уровне. Автор обнаруживает глубокие познания и практические навыки в области археологии, в то же время он приходит к удивительным обобщениям в сфере математики, астрономии, биологии. Поражает аналитическая мощь его мышления.

Детальный анализ исследования требует отдельного научного труда, что целесообразно предложить для его осуществления специалистам в области творческих поисков вышеназванных дисциплин.

В церковном отношении важным является то обстоятельство, что исследователь, представляющий Церковь, свидетельствует о Ее причастности к научному творчеству на высочайшем уровне знаний своего времени.

В этом случае подтверждается древняя церковная традиция, идущая от ученых мужей Церкви, каковыми были свтт. Василий Великий, Григорий Богослов, Григорий Нисский, блжж. Августин и Иероним, Климент Александрийский, Ориген.

Гораздо меньше примеров в этом отношении мы можем привести в контексте нашего времени, которое отмечено ученой деятельностью также уникального в своем роде святителя Луки (Войно-Ясенецкого).

Отец Василий (Пронин) возродил древнюю традицию Церкви: обосновывать Божественную истину и на уровне научного постижения. В этом отношении он подлинный последователь в широте познаний Василия Великого или глубине творческого проникновения блж. Августина.

При помощи детального анализа отцу Василию удалось научно обосновать Библейское учение о единстве человеческого рода. Выразительно и убедительно он указывает на гармоническое сочетание креационной и эволюционной теорий, которые присутствуют и в Священном Писании как его внутреннее и внешнее содержание.

Свободно владея научными теориями и гипотезами, отец Василий формирует цельную научную картину мира, естественным образом сочетающуюся с христианским мировосприятием.

Вполне возможно, что некоторые творческие решения отца Василия опережают свое время. Для нашей же современности он стал живым примером возрождения в лоне Церкви непротиворечивого сочетания Божественного Откровения и человеческого знания.

Протоиерей Олександр Гук

кандидат богословия СПбДА,
научный сотрудник БИНИЦ
имени архимандрита Василия (Пронина)

Рецензия на статью архимандрита Василия (Пронина) «Возрождение и Воскресение»

В предлагаемом исследовании отец Василий (Пронин) в историческом контексте рассматривает взаимосвязь таких фундаментальных понятий как «возрождение» и «воскресение». С христианской точки зрения абсолютным основанием возрождения бытия следует полагать Воскресение Христово.

Для подтверждения этой мысли автор осуществляет детальный анализ исторических этапов развития человечества: от самых первичных его исторических оснований до нашего времени.

К исторической иллюстрации он убедительным образом приобщает и космологическую, что указывает на полноту и завершенность христианского учения об истории спасения и ее естественного приобщения к гармонии вселенной.

Творческим открытием отца Василия является концепция периодического закона возрождения бывших культур, из чего следует культурно-историческая перспектива как обозначения смысла истории с точки зрения Священного писания и священного Предания.

Исключительно содержательной представляется вывод относительно космического возрождения, закон которого отражается в возрождении биологическом как естественно-природном и археологическом как исторически-познавательном.

Этот же закон наблюдается и в социологическом аспекте, который обнаруживается в государственно-политическом устроении различных исторических эпох.

Отец Василий с поразительной проникновенностью находит эти принципы возрождения и в современном состоянии мира, проявляющиеся во всех сферах его деятельности: спорте, шахматной игре, моде, изобразительном искусстве, хореографии, музыке, гностицизме и оккультизме. Столь универсальное обобщение свидетельствует о цельности христианского мировоззрения исследователя.

Завершением столь многогранного труда является концепция о религиозном возрождении как современном поиске абсолютной истины в ее Евангельском свидетельстве, альфой и омегой которого является воскресший Господь наш Иисус Христос.

Протоиерей Олександр Гук

кандидат богословия СПбДА,
научный сотрудник БИНИЦ
имени архимандрита Василия (Пронина)

Рецензия на второй том из серии «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина).» – Том 2. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – 390 С. / Дешифровка рукописей, общая редакция и составление: протодиякон Олександр Монич. ISBN 978-966-8760-99-0.

В Предисловии к истории проповеди архимандрит Василий (Пронин) с присущей ему исчерпывающей безупречностью определил сущность церковной проповеди в ее формально-содержательном и историческом аспектах. Указанные составляющие должны сочетаться в органической целостности, что является свидетельством осуществления Слова Божия посредством единства формы и содержания в их естественном созвучии историческому пространству и времени, где это Слово произносится, «входит в человеческое сердце и там начинает жить».

Следовательно, проповедь всегда нуждается в актуализации, что предполагает ее соответствие запросам времени с его внешними и внутренними особенностями, которым присущи как статическое, так и дина-

мическое состояние. В этом смысле о. Василий сопоставляет Богословие и человеческое мышление, отмеченные многогранными проявлениями своей сущности. Такое определение имеет отношение и к проповеди, которой свойственна определенная консервативность, полагающаяся на вневременные вечные истины, и в то же время вполне обозначенная современность, доносящая эти истины "разными языками, разным людям". Здесь присутствует "чувство истории, которое было так присуще нашим летописцам, проповедникам, великим поэтам и ученым".

По примеру Священного Писания и Священного Предания, проповедь также раскрывает свое содержание относительно развертывания исторической перспективы в соответствии с ее последовательными этапами. Поэтому о. Василий указывает как евангельская "полнота Истины" целенаправленно исчерпывается "в посланиях святых апостолов и мужей апостольских, на Вселенских Соборах, в творениях святых отцов и учителей Церкви".

Соприкасается христианская проповедь и с научным знанием, которое также в пределах своей компетенции указывает на целостность евангельского учения, поскольку "христианство дало универсальное восприятие времени и истории". Христианское обоснование вселенской гармонии сформировало не только церковно-кафолическое, но и научно-рациональное сознание, которое соотносится с библейским принципом гармонического устроения сотворенного мира: "Ты все расположил мерою, числом и весом" (Прем. 11:21). В этом смысле показательным является утверждение о. Василия: "Христианство дало и математическое мышление, что тоже должно отражаться в проповедях". Это значит, что в проповеди, как в изъяснении глубин Божественного Откровения, всегда должно присутствовать свидетельство о Божественной Красоте, созидающей по законам гармонии всю полноту многообразных сочетаний невидимого и видимого мира.

И тем не менее, основой проповеди полагается святоотеческая традиция, поскольку "это самый доступный и понятный верующим способ понимания Святого Писания". Из этого следует, что святоотеческое толкование священных текстов обладает универсальным достоинством, на котором зиждется целостное восприятие Божественного Откровения во все времена.

Все вышесказанное можно отнести и к гомилетическому творчеству архимандрита Василия (Пронина). Его полувековая проповедническая деятельность очевидным образом указывает на это.

Вполне естественно, что проповеди о. Василия объемлют весь годовой церковный круг, в котором символически-образно отражается вся полнота истории спасения.

По принципу гармонического универсума его проповеди возможно сгруппировать в контексте трех иерархических уровней, относительно которых и совершился Божественный промысел ради спасения рода человеческого. Как не вспомнить при этом одну из ведущих богословских мыслей о. Василия о Божественном замысле о мире и человеке как созидании гармонии и совершенства.

Первый уровень обозначен как "Слова на Недели Триоди Постной и Цветной". Он образует свою целостность вокруг определяющего события в истории спасения – Воскресения Христова.

Следующий цикл имеет определение "Слова на Недели по Пятидесятнице". Он естественным образом соотносится с первым, поскольку указывает на историческое начало и бытие Церкви Христовой как осуществлении полноты спасения, исполнившейся в Христе Воскресшем.

Третья, и завершающая часть, представлена под оглавлением "Слова на Господские, Богородичные и нарочитых святых". Она отмечает совершение Божественного промысла в историческом измерении, в котором осуществляли свою миссию Спаситель, Божия Матерь и святые.

В совокупности все три части и образуют ту сотериологическую универсальность, на которую всегда указывал в своих богословских выводах о. Василий. Они как бы нашли наиболее выразительную конкретизацию именно в его проповедях. Здесь присутствуют все вышеупомянутые составляющие: святоотеческая традиция, вселенскость, историчность, актуальность, научность. И в то же время простота и доступность.

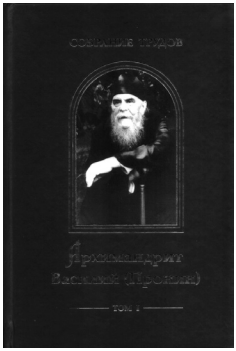

ISBN 978-966-8760-87-7.

Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина). – Том 1. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – 432 С. / Составители: протодиакон Александр Монич, доц. каф. истории Украины УжНУ Юрий Данилец.

Первый том собрания трудов известного богослова и ученого, подвижника благочестия Православной Церкви в Закарпатье XX ст., духовника Свято-Николаевского женского монастыря, архимандрита Василия (в миру Владимира Васильевича Пронина) (08.09.1911-†05.01.1997) включает в себя жизнеописание, а также научные и богословские труды, публикации, статьи разных лет подвижника.

Его труды – яркий пример того, как в уме и сердце этого человека непротиворечиво и спасительно сочетались строгая и бескомпромиссная преданность Православию и удивительная широта взглядов, объемлющая академическое богословие и практический аскетизм, историю и математику, лирику и археологию.

Многие из собранных здесь публикаций в силу исторических обстоятельств были опубликованы за границей, и поэтому не были доступны для широкого изучения, в частности, на Закарпатье и, вообще, на Украине. Многие рукописи отца Василия, архивные сведения, воспоминания, истории и письма публикуются впервые.

В первый том собрания трудов, включены исследования архимандрита Василия в области истории, богословия, аскетики, науки и археологии. Последним дается анализ современных ученых, богословов и археологов.

Сборник будет интересен ученым, богословам, студентам, аспирантам, верующим людям и всем, кто интересуется развитием научно-богословской мысли и аскетической жизни Православной Церкви на Закарпатье.

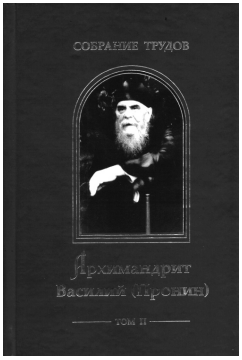

ISBN 978-966-8760-99-0.

Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина). – Том 2. – ОАО «Патент». – Ужгород, 2010. – 390 С. / Дешифровка рукописей. Общая редакция и составление: протодиакон Александр Монич.

Второй том из серии «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)» предлагает вниманию читателя гомилетическую составную его научно-пастырского наследия.

Известный подвижник благочестия Православной Церкви в Закарпатье XX ст., духовник Свято-Николаевского женского монастыря, архимандрит Василий (в миру Владимир Васильевич Пронин) (08.09.1911-†05.01.1997), кроме множества систематических богословских, исторических, и научных трудов оставил после себя удивительные слова и проповеди, которые в течении полувека он сам писал и произносил в разных храмах Мукачевской епархии.

Проповеди и слова отца Василия издаются впервые. Они отображают его внутренний мир и показывают, насколько глубоко батюшка владел Священным Писанием и был причастен к святоотеческой традиции. Его мысли и эрудиция, которые он всесторонне излагает в своих словах, касаются Библии, истории, географии, богословия, иконописи, литературы и других сфер гуманитарных и точных наук.

«Евангелие Учительное», как назвал свои слова архимандрит Василий (Пронин), является эталоном проповедничества и гомилетики.

Проповеди включают весь годичный, литургический цикл. Здесь помещены проповеди на все Недели Триоди Постной и Цветной, Недели по Пятидесятнице, а также на Двунадесятые праздники.

Гомилетический сборник будет интересен пастырям, монашествующим, богословам, студентам духовных школ, верующим людям и всем, кто живо интересуется развитием пастырской и аскетической жизни Православной Церкви на Закарпатье в XX веке.

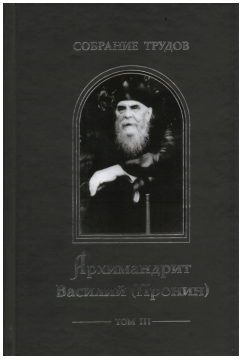

ISBN 978-617-589-024-0.
Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина). – Т. 3. – Ужгород: ОАО «Патент», 2011. – 512. С. / Дешифровка рукописей. Общая редакция и составление: кандидат богословия, протодиакон Александр Монич.

Третий том из серии «Собрание трудов архимандрита Василия (Пронина)» содержит в себе научный труд отца Василия в области археологии «Палеолит Чернецкой Горы». Подвижник благочестия, духовник Мукачевского Свято-Николаевского женского монастыря, архимандрит Василий (в миру Владимир Васильевич Пронин) (08.09.1911-†05.01.1997), написал много богословских, исторических, и научных трудов. Однако археологические раскопки, их описи, анализ и исследования, которые проводились архимандритом Василием в окрестностях Чернецкой Горы, на которой возвышается Мукачевская обитель, заслуживают отдельного внимания.

Археологический труд, которым занимался отец Василий более полувека, не был его главным занятием. Факультативное увлечение археологией отображало в нем не столько личное научное развитие, сколько его интерес к истории первых поселений в окрестностях Мукачевского монастыря и города Мукачева. Но, несмотря на этот факт, работа по палеолиту является одним из главных трудов отца Василия и заслуживает скрупулезного исследования и внимания.

Утверждения высказанные в этой работе не претендуют на научные открытия, но описи артефактов, найденных отцом Василием, их анализ, религиозно-философские высказывания и мысли, изложенные в этой работе, должны стать предметом глубокого исследования как богословов, философов, так и археологов.

«Палеолит Чернецкой Горы» издается впервые. Мысли и эрудиция, которые всесторонне отец Василий излагает в работе, касаются не только археологии, но и Библии, истории, географии, математики, философии, богословия, иконописи, литературы и других сфер гуманитарных и точных наук.

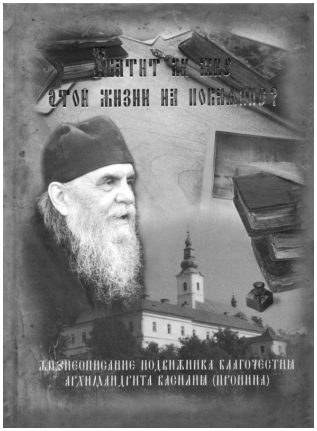

Появилось отдельное жизнеописание архимандрита Василия (Пронина)

Как уже ранее сообщалось, 2011 год Мукачевская Православная епархия наименовала годом архимандрита Василия (Пронина).

В связи с юбилеем 100-летия со дня рождения известного духовника, ученого и подвижника благочестия, историка, ученого и богослова Православной Церкви на Закарпатье в XX веке архимандрита Василия (Пронина) (08.09.1911 - † 05.01.1997), запланирован ряд церковных культурно-просветительских мероприятий.

Кроме всего прочего в рамках празднования и памяти по случаю 100-летия со дня рождения отца Василия (Пронина) запланировано и издание книг и публикаций научных статей о архимандрите Василии в научных вестниках Украины и заграницы.

Накануне Пасхи Христовой в городе Ужгороде в издательстве «Карпаты», увидело свет отдельное жизнеописание отца Василия.

Книга, под названием «Хватит ли мне этой жизни на покаяние?», рассказывает о жизни и церковном служении отца Василия.

Автором-составителем книги является кандидат богословия МДА, протодьякон Александр Монич.

Подавляющее большинство материала, содержащегося в книге, особенно фотографии, архивное личное дело отца Василия, публикуются впервые. Это и епархиальное архивное дело отца Василия, и оригинал 3-х листов с его переписки со святителем Иоанном (Максимовичем), и мысли из личного дневника, много воспоминаний, историй и писем и тому подобное.

Рецензентами научно-популярного издания стали доктор исторических наук, профессор УжГУ Д. Данилюк и кандидат исторических наук, доцент УжГУ Ю. Данилец. Предисловие к книге написал архиепископ Мукачевский и Ужгородский Феодор. Издание очерка осуществлено при под-

держке настоятельницы Мукачевского Свято-Николаевского монастыря, игуменьи Епистимии (Щербан) и по благословению владыки Феодора.

Книга в твердом переплете объемом 157 глянцевых страниц насыщена мощным фотоматериалом, который составляет более 150 фотографий в которых живо освещается жизнь подвижника. Приводятся многочисленные воспоминания очевидцев отца Василия, добавляется по годам список источников и литературы, которые написаны о Пронине и Прониным. В издании использованы фотоматериалы из личных архивов архиепископа Мукачевского и Ужгородского Феодора, Филиппова А.И., игуменьи Епистимии (Щербан), игумена Викентия (Вакарова), протоиерея Василия Юрины, протодиакона Александра Монича, монахини Ирины (Томишинець), Ю. Данильца, В. Пагири, М. Поповича и сестер Мукачевского монастыря.

Впервые краткая презентация книги состоялась на втором Закарпатском книжном форуме «Книга-Фест-2011», проходившем 19-20 мая в Ужгороде. Готовится официальная презентация книги.

Очерк будет полезным всем интересующимся аскетической жизнью Православной Церкви на Закарпатье, студентам, ученым, богословам, священнослужителям и верующим людям.

Феодор (Мамасуєв) –
архієпископ Мукачівський і Ужгородський

Гук Олександр, протоієрей –
кандидат богослов'я СПбДА, науковий співробітник Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Данилець Юрій Васильович –
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Данилюк Дмитро Дмитрович –
доктор історичних наук, професор, завідуючий кафедри історії України УжНУ

Делеган Михайло Васильович –
кандидат історичних наук, директор Державного архіву Закарпатської області

Канайло Сергій Петрович –
краєзнавець, науковий співробітник Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Кічера Віктор Васильович –
кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України УжНУ

Міщанин Василь Васильович –
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, науковий співробітник Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Монич Олександр, протодиякон –
кандидат богослов'я МДА, вчений секретар Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Пагиря Василь Васильович –
краєзнавець, письменник

Пронін Василій, архімандрит –
богослов, вчений, подвижник благочестя Православної Церкви на Закарпатті XX ст., духівник Свято-Миколаївського жіночого монастиря

Світлинець Андрій Андрійович –
історик-краєзнавець, директор районного історико-краєзнавчого музею м. Іршава, науковий співробітник Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Сидор Димитрій, протоієрей –
кандидат богослов'я МДА, настоятель Ужгородського Свято-Хресто-Воздвиженського собору

Федака Сергій Дмитрович
доктор історичних наук, професор кафедри історії України УжНУ

Юрина Василій, протоієрей –
редактор журналу «Православний Літопис», науковий співробітник Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

Філіпов Олексій Ігорович –
член-кореспондент Української Академії геральдики

Наукове видання

Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василія (Проніна)

№ 1

Редагування та коректура – *Наталія Дичко*
Комп'ютерний дизайн і верстка – *Олег Машіка*

Підписано до друку 08.09.2011р. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура *Palatino Linotype*.
Друк офсет. Умов.-друк. арк. 11,7. Облік.-вид. акр. 10,9.
Тираж 100. Зам. № 133.

Всеукраїнське державне видавництво «Карпати»
Директор - Віктор Браславець
88000 м. Ужгород, пл. Жупанатська, 3
тел./факс: (03122) 3-23-66, тел. (0312) 61-26-93
e-mail: vidkarpaty@mail.ru
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК № 512 від 27.06.2001 р.,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України
Віддруковано у ТОВ «Спектраль»,
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ЗТ № 14 від 09.07.2001 р.